

052

FAFO RAPPORT

AUGUST 1985

SVEIN OLE BORGEN
JENS B. GRØGAARD
ROGER JØSEVOLD

Arbeidsledighet og Levekår i Ranasamfunnet

En analyse av arbeidsledighetens
sammensetning og konsekvenser
med vekt på perioden 1975—1984

FAFO
Fagbevegelsens senter for forskning,
utredning og dokumentasjon

Lilletorget 1, 0184 Oslo 1
tlf. 02/40 14 20

ARBEIDSLEDIGHET OG LEVEKÅR I RANA-SAMFUNNET

En kartlegging av arbeidsledighetens sammensetning og konsekvenser i Rana med vekt på perioden 1975-1984.

av Svein Olé Borgen, Jens B. Grøgaard og Roger Jøsevold.

Hovedkapitler:

Kapittel 1:	Rana i fugleperspektiv
Kapittel 2:	Arbeidsledighet i Rana
Kapittel 3:	De arbeidslediges livssituasjon, levekår og tilpasning
Kapittel 4:	Elevene i videregående skole i Rana

FORORD

Den foreliggende rapporten inngår i "Rana-prosjektet" som ble igangsatt høsten 1983. En rekke tema blir drøftet i dette forsknings- og utredningsprosjektet, bl.a.

- * hvilken betydning Jernverket har hatt og har for Rana-samfunnet og regionen
- * konsekvenser av omstilling ved Jernverket, samt tiltaksmuligheter i Ranasamfunnet.

Våren 1984 ble det utgitt ialt 5 rapporter i tilknytning til prosjektet. (Jfr. litteraturlisten). Oppdragsgiver for Rana-prosjektet er Mo Jern- og Metallarbeiderforening, og prosjektet er finansiert av Mo Jern- og Metallarbeiderforening, Rana Kommune, Nordland Fylke, Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund og A/S Norsk Jernverk.

Tema for den foreliggende publikasjonen er "Arbeidsledighet og levekår i Ranasamfunnet - en kartlegging av arbeidsledighetens sammensetning og konsekvenser med vekt på perioden 1975 - 1984". Denne tittelen fanger opp en rekke problemstillinger og spørsmål:

- * hvordan har ledighetsutviklingen vært de senere år?
- * hvem er de ledige, og hva slags kår lever de under?
- * hvilke utdannings- og yrkesplaner har elevene i de videregående skolene i distriktet? Kan vi snakke om skjult ledighet i skolen; hva mener vi i tilfelle med dette, og hvor mange elever dreier det seg om?

Arbeidet har trukket veksler på en rekke personers innsatsvilje og generøsitet. Uten velvillig assistanse fra Arbeidskontoret for Rana ville det ikke være mulig å gjennomføre spørreundersøkelsen blant arbeidssøkerne. Sonja Kaspersen påtok seg mye ekstraarbeid for å bistå med denne undersøkelsen. En rekke andre kommunale kontorer ga oss inspirerende tanker i en tidlig fase av prosjektet, og stilte villig opp som informanter. Særlig tenker vi her på Sosialkontoret, Trygdekontoret, Folkeregisteret, Maurtua, og Finansrådmannens kontor.

På de videregående skolene ble vi også møtt med åpne dører og velvilje. Bl.a. inspektør Mauritsen ved Moheia bidro til at undersøkelsen kunne gjøres unna på en smidig måte. En hjertelig takk til dere alle!

På FAFO har vi også fått verdifulle tips og ideer. Særlig har Jon Eivind Kolberg, Kåre Hagen, Gudmund Hernes og Thorbjørn Overholdt vært gode faglige støttespillere. Tom Pape og Stein Haukvik har gitt verdifull bistand i forbindelse med data-analysene, mens Stian Grøgaard og Jorunn Fryjordet var behjelpelig med kodearbeidet.

Enkelte må takkes spesielt. Vår veileder Ola Stafseng har ikke bare vært en god støttespiller. Han har også gitt motstand der iveren tok overhånd, og tvunget fram resonnementer som ellers ikke ville sett dagens lys. Formannen i Mo Jern- og Metallarbeiderforening, Svein Bogen, har vært drivkraften bak prosjektet. Han takkes ikke bare for at han tok initiativet til Rana-prosjektet, men like mye for gode råd, for oppmuntring, og et aldri sviktende pågangsmot.

Arbeidet er utført ved FAFO i perioden august 1984 - august 1985. Roger Jøsevold har skrevet kapittel 2.4, mens Jens B. Grøgaard og Svein Ole Borgen har skrevet resten av rapporten. Det vil bli utarbeidet en samlerapport høsten 1985. Denne kan forhåndsbestilles ved FAFO.

Oslo og Mo, august 1985

Roger Jøsevold
Jens B. Grøgaard
Svein Ole Borgen

INNLEDNING

De siste årene har problemene på Jernverket i Mo i Rana økt i omfang og intensitet. Fra å være en sikker arbeidsplass for stedets innbyggere, er bedriften idag preget av omstilling og rasjonalisering. Dette har en rekke konsekvenser for den lokale arbeidsstyrken. Mange av innbyggerne gir uttrykk for at de anser framtiden på stedet som usikker.

Det er denne utviklingen som er bakgrunnen for den foreliggende rapporten. Tittelen er "Arbeidsledighet og levekår i Ranasamfunnet - en analyse av arbeidsledighetens sammensetning og konsekvenser i Rana med vekt på perioden 1975 - 1984". Innenfor rammen av denne tittelen, har vi lagt vekt på en bred tilnærming til problemstillingene.

I kapittel 1 ("Rana i fugleperspektiv") kartlegges utviklingen i Ranas befolkningsstruktur (demografi) og næringsstruktur fra 1950 til 1984. Kapitlet munner ut i en beregning av hva som må skapes av nye arbeidsplasser i Ranasamfunnet de neste fire-fem årene, når vi hovedsakelig tar utgangspunkt i den demografiske utviklingen.

I kapittel 2 ("Arbeidsledighet i Rana") trekker vi fram hovedtrekk ved ledighetsutviklingen i Ranasamfunnet de senere år. Vi legger vekt på å sammenligne utviklingen i Rana med såvel landet forøvrig, som utviklingen på kontinentet (OECD-Europa). Videre ser vi hvordan arbeidsledigheten er sammensatt mht. alder, kjønn og lengden på ledighetsperiodene. Dernest ser vi nærmere på endel andre grupper som befinner seg i "randsonen" til arbeidsmarkedet i Rana (mottagere av sosialstøtte og ulike typer trygd osv.). Kapitlet avsluttes med et samlet anslag over hvor mange vi mener befinner seg i denne randsonen til arbeidsmarkedet i Ranasamfunnet. Anslaget tar bare med grupper som dekkes av drøftingene i rapporten.

I kapittel 3 ("De arbeidslediges livssituasjon, levekår og tilpasning"), legger vi fram data som er samlet inn fra vår

undersøkelse blant de registrerte arbeidssøkende i Rana høsten 1984 og våren 1985. I tillegg til inntektsdata, drøfter vi bl.a. en rekke aspekter ved de arbeidslediges forhold til arbeid og utdanning (høyeste avsluttede utdanning, samlet yrkeserfaring osv.). Vi skiller mellom to hovedgrupper ledige basert på hvilken livssituasjon de befinner seg i. Gruppene kalles "ikke-etablerte" (enslige) arbeidsledige, og "etablerte" arbeidsledige (dvs. de som har stiftet egen familie og/eller har forsørgelsesbyrde). Til sist i kapitlet drøftes holdninger til ulike strategier mot arbeidsledighet (såvel individuelle som samfunnsmessige strategier).

I det siste kapitlet ("Elevene i videregående skole i Rana"), drøfter vi bl.a. hva vi skal mene med begrepet "skjult ledige elever", og kartlegger deretter denne gruppens omfang og sammensetning. Videre skiller vi ut en elevgruppe som er en slags "motsats" til de skjult ledige elevene, nemlig de "ekspansive" elevene. Den siste gruppen er kjennetegnet ved bl.a høye utdanningsambisjoner, faste utdannings- og yrkesplaner, samt planer om å flytte fra Rana. Som metodisk verktøy for utskilling av disse elevgruppene, anvender vi en indeks bestående av ialt fem spørsmål vedrørende forholdet til utdanning og arbeidsliv. Kapitlet avsluttes med en vurdering av årsaker til de mønstre som avdekkes, der bl.a. teorier om kulturell sosialisering trekkes inn.

Rapporten er volumiøs, men det burde være mulig å betrakte de enkelte kapitlene som noenlunde selvstendige enheter. For dem som først og fremst er interessert i en kortfattet oversikt over hovedfunn i prosjektet, vil vi henvise til det sammendraget som følger rapporten.

Litt om usikkerheten ved de to undersøkelsene.

I dette avsnittet vil vi gjøre nærmere rede for datainnsamlingen. Høsten 1984 og våren 1985 gjennomførte FAFO en spørreskjemaundersøkelse blant registrerte arbeidssøkere i Rana (registrert i september 1984) og blant elever i videregående skole. Disse to undersøkelsene ble gjennomført på litt ulik måte, noe som bl.a. gjenspeiles i svarprosenten.

Undersøkelsen blant elevene i videregående skole ble gjennomført ved at elevene besvarte et spørreskjema i skoletiden. Svarprosenten ble da også så høy som 92%. Frafallet svarte sannsynligvis til fraværet de dagene vi gjennomførte undersøkelsen. Av den grunn regner vi representativiteten i skoleundersøkelsen som svært god. Utvalget av elever som ble dekket av undersøkelsen var stratifisert med hensyn på klassetrinn og studieretning. Utvalget var 380 elever av i alt 1471 ved de videregående skolene Moheia, Kongsvegen og Selfors.

Undersøkelsen blant arbeidssøkerne ble gjennomført ved at et utvalg på 401 personer av i alt 1137 registrerte arbeidssøkere i september 1984 fikk tilsendt et spørreskjema i posten. Etter 3 purringer hadde vi fått 232 svar. Svarprosenten ble mao. 58. Det er klart at generaliseringsproblemene er endel større i ledighetsundersøkelsen enn i skoleundersøkelsen. Utvalget var stratifisert med hensyn på kategori arbeidssøker (helt ledig, delvis sysselsatt og fullt sysselsatt) og yrkeskategori (0-X).

Det er nødvendig å sjekke at det ikke er fundamentale skjevheter i de svarene vi har fått i forhold til det utvalget vi opprinnelig trakk på viktige variable som kjønn og alder. Et samsvar på disse forholdene er viktig med tanke på generalisering av våre funn til hele universet av arbeidssøkere. Ved å sammenligne alders- og kjønnsfordelingen i utvalget og blant de 232 svarene vi fikk, fant vi at det var 4% flere kvinner blant svarene (61%) enn i det opprinnelige utvalget (57%). Ved å gruppere alder i tiårskull, var avviket neglisjerbart mellom de 232 svarene og utvalget. En grunn til at samsvaret ble såpass bra selv om svarprosenten var mindre enn 60, kan nok være at 232 individer

representerer drøyt 20% av alle registrerte arbeidssøkere i september 1984.

På tross av dette, bør det nevnes at usikkerheten ved generaliseringer til universet av arbeidssøkere er større enn usikkerheten ved generaliseringer fra utvalget av elever til hele elevgruppen. Utgangspunktet for vurderingen av usikkerhet er tabell 1.

Tabell 1 (Hellevik s. 317)

Tabell 1:
Feilmarginer ved ren tilfeldig utvelgning (i prosentpoeng, sikkerhetsnivå 95 prosent)

Antall enheter	Resultatet i utvalget (i prosent)							
	1/99	5/95	10/90	15/85	20/80	30/70	40/60	50
50	2,4	6,2	8,5	10,1	11,3	13,0	13,9	14,1
100	2,0	4,4	6,0	7,1	8,0	9,2	9,8	10,0
150	1,6	3,6	4,9	5,8	6,5	7,4	8,0	8,2
200	1,2	3,1	4,2	5,1	5,6	6,5	6,9	7,1
300	1,2	2,5	3,5	4,1	4,6	5,3	5,7	5,8
400	1,0	2,2	3,0	3,6	4,0	4,6	4,9	5,0
500	0,8	2,0	2,7	3,2	3,6	4,1	4,4	4,5
600	0,8	1,8	2,4	2,9	3,3	3,8	4,0	4,1
800	0,6	1,5	2,1	2,5	2,8	3,2	3,5	3,5
1000	0,6	1,4	1,9	2,3	2,5	2,9	3,1	3,2
1600	0,5	1,1	1,5	1,8	2,0	2,3	2,5	2,5
3000	0,4	0,8	1,1	1,3	1,5	1,7	1,8	1,8
5000	0,2	0,6	0,9	1,0	1,1	1,3	1,4	1,4

Sitert etter Hellevik (1977) s. 317

Vi opererer med to størrelser for "usikkerhet" når vi trekker slutninger fra utvalg til univers. Tabell 1 angir feilmarginer og ved enkel tilfeldig utvelgning. Feilmarginen ved målingen avhenger bl.a. av utvalgets størrelse og resultatet i utvalget. Hvis vi f.eks. resonnerer på undergrupper i utvalget som består av 50 enheter og resultatet viser at fordelingen er 15/85 (f.eks. 15% "nei" og 85% "ja" som svar på et holdningsspørsmål) er feilmarginen +/- 10 prosentpoeng. Hvis vi øker undergruppene til 100 enheter (f.eks. skoleelever) reduseres feilmarginen til +/- 7 prosentpoeng. I tillegg er det vanlig å

bestemme seg for en generell usikkerhet ved målingen på 5%. Det betyr at vi treffer i 95 av 100 tilfeller hvis vi gjetter på en fordeling (av "ja" og "nei") som ligger innenfor feilmarginen hver gang vi foretar en måling.

Både i skoleundersøkelsen og i arbeidssøkerundersøkelsen har vi inndelt utvalget i undergrupper (stratifisert) med bestemte kjennetegn for å sikre oss at disse gruppene ble representert med et bestemt antall før vi trakk det opprinnelige utvalget. Dette ble gjort for at det skulle bli mulig å resonnerer på underutvalg (med bestemte kjennetegn, f.eks. at underutvalget bestod av "helt ledige", "elever på yrkesfaglig studieretning" osv.) i utvalget. Man regner med at slik stratifisering reduserer feilmarginen ved målingen i forhold til de prosentandelene som er angitt i tabell 1.

De største generaliseringsproblemene har vi utvilsomt i tilknytning til arbeidssøkerundersøkelsen. Det har sammenheng med at svarprosenten ble såpass lav som 58%. I verste fall er målingen kun representativ for de 20% (av "universet") som vi fikk svar fra. Et bra samsvar mellom alders- og kjønnsfordelingen blant de 232 svarene og utvalget (401 personer) gjør nok at vi kan ha noe større tiltro til generaliserbarheten enn dette.

I skoleundersøkelsen har vi regnet med en feilmargin som utgjør pluss/minus målingens standardavvik. Da regner vi med at vi treffer i 95 av 100 tilfeller hvis vi gjetter på at resultatet ligger i intervallet (måleverdi pluss/minus feilmargin) som er angitt på den måten.

I de modellene som er presentert i kapittel 4, regner vi med at feilmarginen er +/- 7 prosentpoeng (i tillegg til usikkerheten på 5%). Vi må regne med at den generelle usikkerheten ved generaliseringer til universet av arbeidssøkere er større enn dette.

INNHOLDSFORTEGNELSE

KAPITTEL 1: RANA I FUGLEPERSPEKTIV	S. 1
1.1 Befolkningsutviklingen i Rana etter krigen	s. 3
1.1.1 Befolkningens fordeling på alder og kjønn	s. 4
1.1.2 Store ungdomskull og små eldrekull	s. 5
1.1.3 Relativt jevn kjønnsfordeling i kommunen	s. 9
1.2 Flytting	s. 11
1.2.1 Lav flyttetilbøyelighet blant ungdommen	s. 13
1.2.2 Dominerende lokale inn- og utflyttingsstrømmer	s. 17
1.3 Sysselsettingsmønsteret i Rana siden 1950	s. 19
1.3.1 Ekspansjon i deltidsmarkedet	s. 23
1.3.2 Deltidseksponasjon i tjenesteyting og industri	s. 28
1.3.3 Jernverkets betydning for sysselsettingen	s. 31
1.3.4 Arbeidsmulighetene for ungdom i Rana	s. 33
1.4 Ungdomsboom og arbeidsplassbehov - et regneeksempel	s. 37
1.4.1 Sysselsettingskonsekvenser av et mini-verk	s. 37
1.4.2 Sysselsettingskonsekvenser av et integrert verk	s. 38
1.4.3 Ungdomsboom og sysselsetting. Et beregningseksempel	s. 39
1.4.4 Noen aktuelle tilpasningsstrategier for ungdom uten arbeidsmuligheter i	

Rana	s. 50
Appendix 1.1: Ungdomsboomen i Norge i 80-årene	s. 53

KAPITTEL 2: ARBEIDSLEDIGHET I RANA	S. 57
2.1 Ranas arbeidsledighet i perspektiv	s. 58
2.1.1 Tredobling av den registrerte arbeidsledigheten i Norge siden 1980	s. 59
2.1.2 "Arbeidssøkere uten arbeidsinntekt" og registrerte helt ledige - to måter å måle arbeidsledighet på	s. 60
2.1.3 Kontinentale dimensjoner?	s. 63
2.2 Arbeidsledighetsutviklingen i Rana	s. 69
2.2.1 Ledighetsutviklingen 1975, 1979 og 1984	s. 69
2.2.2 De helt ledige fordelt på alder, kjønn og ledighetens lengde	s. 73
2.3 Arbeidsmarkedstiltakene i Rana	s. 88
2.3.1 Utvidelsen av tiltaksvirksomheten i 1983	s. 88
2.3.2 Færre tiltaksplasser i Rana enn gjennomsnittet for fylket?	s. 92
2.3.3 Tiltaksvirksomheten i Rana-distriktet i 1984	s. 95
2.3.4 Fordelingen av tiltaksplasser på kjønn og alder	s. 100
2.4 Arbeidsmarkeder for "strøjobber"	s. 103
2.4.1 Bryggesjauing	s. 104
2.4.2 Maurtua	s. 108
2.4.3 Dagmamma-markedet	s. 113
2.5 Sosialkontorets klienter	s. 117
2.5.1 Økonomiske problemområder dominerer på sosialkontoret	s. 117
2.5.2 Hvem er sosialklientene?	s. 118

2.6 Uføretrygdede i Rana	s. 126
2.6.1 Endringer i trygdelovgivningen	s. 127
2.6.2 Hvem er de uføretrygdede?	s. 128
2.7 Noen mekanismer for sanering av arbeidskraft	s. 135
2.7.1 Tre former for utstøting	s. 135
2.7.2 Institusjonell konflikt ved fordeling av tiltaksplasser	s. 144
2.7.3 Randsonen til arbeidsmarkedet i Rana	s. 149

KAPITTEL 3: DE ARBEIDSLEDIGES LIVSSITUASJON, LEVEKÅR OG TILPASNING	S. 152
3.1 Almen beskrivelse av arbeidssøkerne	s. 152
3.1.1 Hovedgrupper arbeidssøkere	s. 153
3.1.2 Forskyvninger i undersøkelsesperioden	s. 155
3.1.3 Arbeidssøkere fordelt på sivilstand og forsørgelsesbyrde	s. 156
3.1.4 Hovedtrekk ved arbeidssøkernes livs- situasjon	s. 158
3.2 Beskrivelse av de ikke-etablerte arbeidslediges livssituasjon og levekår	s. 163
3.2.1 Bakgrunnsvariable	s. 167
3.2.2 Inntektsforhold	s. 171
3.3 Beskrivelse av de etablerte arbeidslediges livssituasjon og levekår	s. 182
3.3.1 Bakgrunnsvariable	s. 182
3.3.2 Inntektsforhold	s. 189
3.4 Individuelle og samfunnsmessige strategier mot arbeidsledighet	s. 196
3.4.1 Aktivitetsmønster	s. 197
3.4.2 Viktige forhold ved jobbtilbud	s. 199
3.4.3 Flytting, utdanning og avventning	s. 202
3.4.4 Holdninger til strategier mot ledighet	s. 206
3.5 Oppsummering og konklusjoner	s. 214

KAPITTEL 4: ELEVENE I VIDEREGÅENDE SKOLE I RANA	S. 225
4.1 De videregående skolene i Rana	s. 229
4.1.1 Moheia Videregående skole	s. 229
4.1.2 Kongsvegen Videregående skole	s. 232
4.1.3 Selfors Videregående skole	s. 233
4.2 Kapasitet, søknadsmasse og opptak i den videregående skole	s. 235
4.2.1 Opprettelsen av videregående skole	s. 235
4.2.2 Kapasitet og søknadsmasse i videregående skole i Nordland fylke	s. 238
4.2.3 Kapasitet og søknadsmasse ved videregående skole i Rana	s. 243
4.2.4 Holdninger til opptakssystemet i videregående skole	s. 254
4.3 "Ekspanstive" elever og elever med "løs" tilknytning til skolen	s. 279
4.3.1 Nærmere om begrepet "skjult ledighet"	s. 280
4.3.2 Gjengangerne	s. 283
4.3.3 Elevenes utdanningsambisjoner	s. 292
4.3.4 Årsak til skolevalg	s. 307
4.3.5 Sluttetilbøyelighet	s. 316
4.3.6 Flyttetilbøyelighet	s. 321
4.4 Indeks for utskilling av de "ekspanstive" og "skjult ledige" elevgruppene	s. 329
4.5 Hvem er de "ekspanstive" og "skjult ledige" elevgruppene?	s. 338
4.6 Oppsummering og konklusjoner	s. 347
Litteraturliste	s. (a)

KAPITTEL 1 : RANA I FUGLEPERSPEKTIV.

(DEMOGRAFI OG NÆRINGSSTRUKTUR
I RANA)

(1) RANA I FUGLEPERSPEKTIV (DEMOGRAFI OG NÆRINGSSTRUKTUR I RANA)

I dette kapitlet betrakter vi utviklingen i Ranas befolkningsstruktur (demografi) og næringsstruktur fra og med 1950 til i dag. Denne beskrivelsen munner ut i en beregning over hva som må skapes av nye arbeidsplasser i Ranasamfunnet fram til 1990 hvis vi rendyrker et demografisk perspektiv på problemet. Beregningen er et supplement til de beregningene som ble gjennomført i Rana-prosjektets 1. fase (Jfr. Bivand/Jøsevold (1984), s. 73-88).

(1.1) BEFOLKNINGSUTVIKLINGEN I RANA ETTER KRIGEN.

Det er to tilvekstperioder som dominerer utviklingen av folketallet i Rana kommune. Den første perioden strekker seg fra 1946 til 1957. Denne fasen fanger opp hele prosessen fra beslutningen om å etablere A/S Norsk Jernverk (1946), til selve produksjonsstarten (1955) og gjennomføringen av 1. utbyggingsfase ved hjørnesteinsbedriften (1956-57). I den første tilvekstperioden økte folketallet i kommunen med ca. 8600 personer, eller 97%. Den andre tilvekstperioden falt sammen med 2.

Tabell 1.1: Befolkningsutviklingen i Rana 1946-84.

År	Befolkning	Endring siste 5 år	Endring i prosent
1946	8851	-	-
1950	11410	2559	28,9 (tilvekst fra 1946)
1955	15983	4573	40,1
1960	18486	2503	15,7
1965	24116	5630	30,5
1970 *)	26078	1962	8,1
1975 *)	26303	225	0,8
1980 *)	25850	- 453	- 1,7
1984 *)	25567	- 283 **)	- 1,1 **)

*) Tall pr. 1.1

Tallene for perioden 1946-60 omfatter kommunene Mo og Nord Rana.

**) Nedgang siste fire år (fra 1980).

Kilde: Bivand/Jøsevold(1984), s.19 og Finansrådmannens forslag til langtidsbudsjett for perioden 1984-88.

utbyggingsfase ved Jernverket og etableringen av Koksverket, Rana Gruber og Rana-anleggene (1964) . I denne perioden (1961-68) økte folketallet med ca. 6550 personer, eller 34%. På begynnelsen av 70-tallet stagnerte folketallet i Rana, og i 1975 nådde det et foreløpig toppunkt med drøyt 26300 innbyggere. De siste 10 årene har befolkningen avtatt moderat med en årvis nedgang på noen få promille. Hvis denne trenden fortsetter vil befolkningen innen to til tre år under-skride ("den magiske") grensen på 25000 innbyggere.

(1.1.1) Befolkningens fordeling på alder og kjønn.

Befolkningens fordeling på alder og kjønn i perioden 1981-83 er gitt i tabell 1.2 .

Tabell 1.2: Folketallet i Rana etter alder og kjønn 1981-83 (pr. 31.12) .

Alders- gruppe	1981			1982			1983		
	Menn	Kvinner	Sum	Menn	Kvinner	Sum	Menn	Kvinner	Sum
0- 6 år	1170	1140	2310	1167	1083	2250	1151	1058	2209
7-15 "	2072	2050	4122	1978	1974	3952	1844	1877	3721
16-19 "	1009	949	1958	1012	965	1977	1038	940	1978
20-24 "	1167	943	2110	1148	971	2119	1132	1011	2143
25-29 "	1117	945	2062	1101	960	2061	1071	935	2006
30-39 "	1955	1817	3772	1971	1821	3792	2001	1808	3809
40-49 "	1373	1318	2691	1384	1312	2696	1395	1346	2741
50-59 "	1412	1395	2807	1380	1380	2760	1331	1332	2663
60-69 "	1219	1199	2418	1248	1229	2477	1251	1262	2513
70+ "	679	865	1544	706	907	1613	744	956	1700
Sum	13173	12621	25794	13095	12602	25697	12958	12525	25483

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

Totalt sett, er det mannsoverskudd i kommunen. Ranas befolkning bestod ved utgangen av 1983 av ca. 51% menn og ca. 49% kvinner. Videre framgår det av tabell 1.2 at det stort sett er mannsoverskudd i de yngre

aldersgruppene (kohortene), mens det er kvinneoverskudd i aldersgruppene fra 50 år eller mer. Ytterpunktene er representert ved 25-29 års kullet, der det er 53% menn og 47% kvinner, og ved aldersgruppen 70 år eller mer, der det er 56% kvinner.

Ser vi på aldersfordelingen for Rana isolert, framgår det at at det blir færre barn og ungdom og flere eldre i kommunen. Det har faktisk skjedd betydelige endringer i alderstrukturen bare i løpet av de to årene fra 1981 til 1983:

Det ble færre barn og flere eldre:

- * Det ble færre 0-6 åringer : Reduksjon med 4,4% i løpet av 2 år
- * Det ble færre 7-15 åringer: Reduksjon med 9,7% siden 1981
- * Aldersgruppene 16-19 år, 20-29 år, 30-39 år og 40-49 år endret seg lite : Økende andel relativt sett
- * Svak nedgang i antall 50-59 åringer og svak oppgang i antall 60-69 åringer
- * Det blir flere personer i aldersgruppen 70 år eller mer : Økning med 10,1% siden 1981

(1.1.2) Store ungdomskull og små eldrekull.

For å få et innblikk i spesielle kjennetegn ved Ranas befolkningstruktur, er det nødvendig å sammenligne med andre områder i Norge.

I tabell 1.3 (og fig. 1.1) sammenlignes aldersfordelingen i Rana med aldersfordelingen i landet som helhet, Nordland fylke, Norges landbrukskommuner og sentralt beliggende tjenesteytings- og industrikommuner.

Tabell 1.3 : Folketallets fordeling på alder i Norge, Nordland fylke, landbrukskommuner i Norge og særlig sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner i Norge pr. 31.12.83. Prosent.

Enhet	Aldersgruppe(år)									Total
	0-6	7-15	16-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+	
Norge	8,7	13,6	6,4	15,0	14,9	10,2	10,1	10,6	10,5	100,0
Nordland	9,0	14,5	7,0	14,8	14,3	10,0	9,8	10,4	10,2	100,0
Landbrukskommuner	8,9	13,8	6,4	13,4	12,8	9,3	9,8	11,7	14,0	100,0
Særlig sentrale tjen.y.& ind.kom.	8,2	12,2	5,9	16,3	15,7	10,6	10,3	10,5	10,2	100,0
Rana	8,7	14,6	7,8	16,3	14,9	10,8	10,4	9,8	6,7	100,0

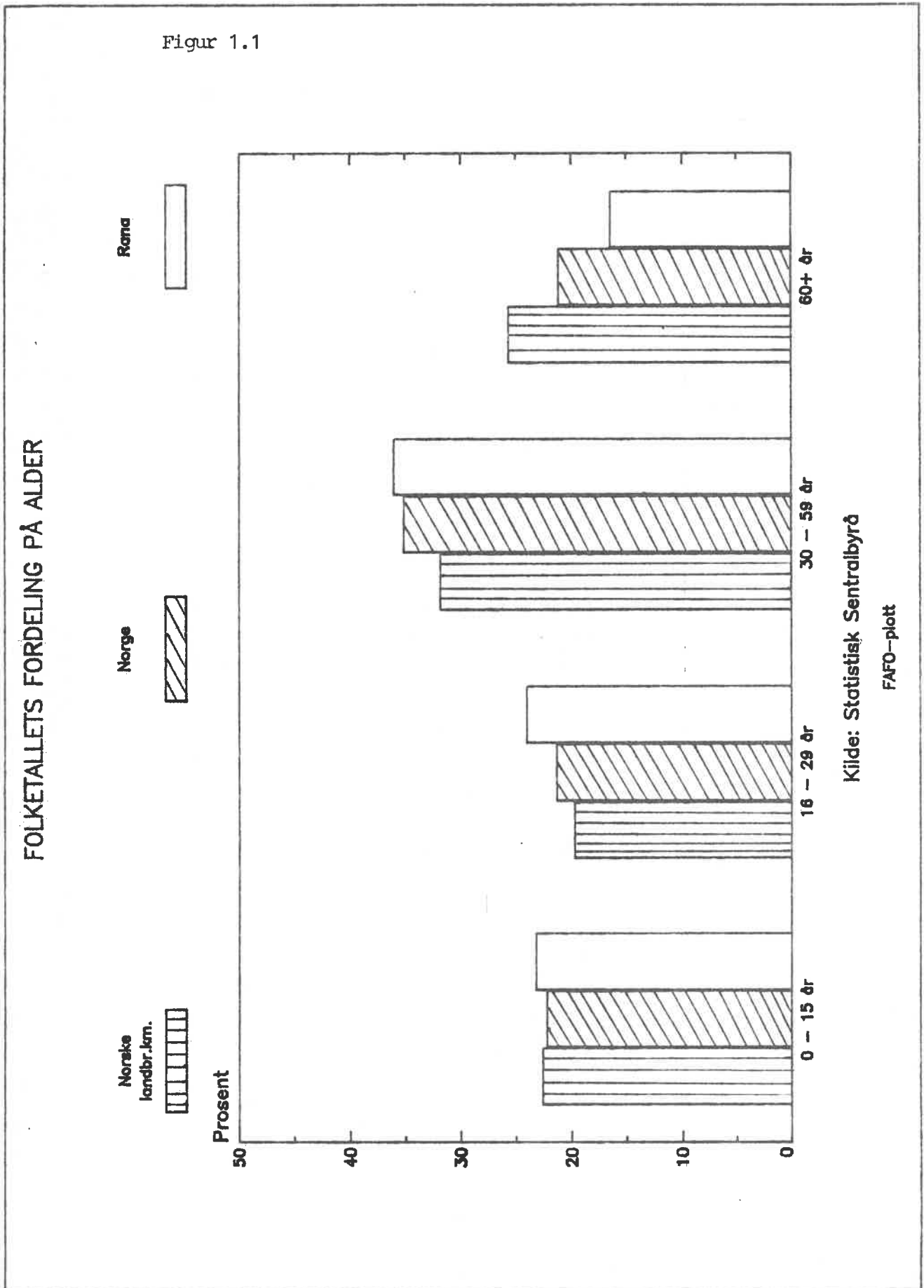
Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

Selv om det er en klar tendens til at Ranasamfunnet får flere eldre og færre barn og ungdom, er det likevel et særtrekk ved Rana at andelen eldre (f.eks. 60 år eller mer) er svært lav i landsmålestokk. Uansett sammenligningsgrunnlag, om det er landet som helhet, Nordland fylke, norske landbrukskommuner eller sentralt beliggende blandede tjenesteytings- og industrikommuner, skiller Rana seg klart ut med sine små eldrekull relativt sett.

Det framgår også av tabell 1.3 (og figur 1.1) at ungdomsandelen i kommunen er høy. Forskjellen på Rana og gjennomsnittet av norske landbrukskommuner er særlig markant i så måte. Mens det er 6,4% høyere andel personer i alderen 16-39 år (ungdom og "unge middelalderne") i Rana enn gjennomsnittet for landbrukskommunene , er andelen personer som er 60 år eller eldre hele 9,2% lavere i Rana enn gjennom-

FIGUR 1.1:

snittet for de samme landbrukskommunene. I forhold til sentralt beliggende tjenesteyttings- og industrikommuner, er det 4,3% flere personer i alderen 7-19 år og 4,2% færre eldre (60 år eller mer) i Rana, relativt sett. I forhold til landet som helhet og i forhold til Nordland fylke, er bildet det samme. Det relativt mange unge og middelalderne i Rana, mens det er tilsvarende færre eldre.

Bivand/Jøsevoid (1984) påpekte at dette særtrekket ved Ranasamfunnet har sammenheng med to innflyttingsbølger til Rana i forbindelse med Jernverkets utbyggingsfaser på 50- og 60-tallet. Berg (1965) dokumenterte at i den første utbyggingsfasen ved hjørnesteinsbedriften var det i hovedsak nyetablerte familier med små barn som flyttet inn til Rana, mens det på begynnelsen av 60-tallet (2. utbyggings- og innflyttingsfase) var yngre enslige som flyttet inn til Rana. Disse ungdommene etablerte seg og stiftet familie på stedet. Det var deres barn som utgjorde hovedtyngden av de store 16-19 års kullene i Rana-samfunnet på slutten av 70-tallet og begynnelsen av 80-tallet.

Ved omtaler av demografiske særtrekk i Norge, pekes det gjerne på to forhold, for det første at det blir flere eldre, for det andre at barnekullene blir mindre. Av denne observasjonen konkluderes det gjerne med at "det blir færre unge til å forsørge stadig flere eldre". Man glemmer et tredje demografisk særtrekk ved landet, nemlig at det lenge har vært store ungdomskull. I den forstand blir problemet heller "hvordan sysselsette alle de unge slik at de får mulighet til å forsørge de eldre" når de kommer ut fra opplæringskurs, fagskoler og høyskoler? I tabellen ser vi at for landet som helhet utgjør de 14 årskullene 16-29 år hele 21,4% av den samlede befolkningen i landet. I Rana er andelen for den samme aldersgruppen 24,1%!. Ungdomsboomen i Rana, er i den forstand en del av et landsomfattende fenomen. Særtrekket ved Rana, er at en innflyttingsboom av unge fertile mennesker kom på toppen av den landsomfattende tendensen til høy fertilitet på 50- og 60-tallet. Dette innflyttingsfenomenet, og konsekvensene av det, vender vi tilbake til i avsnitt 1.2 om flytting og til slutt i kapittel 1 (Appendix 1.1). Der refererer vi noen funn fra en artikkel av Mona Solberg i "Tidsskrift for samfunnsforskning" (bd. 25, 1984).

Vi har sett at aldersfordelingen i kommunen er spesiell. Hvordan er fordelingen på kjønn og alder i forhold til andre steder "det er naturlig å sammenligne seg med" ?

(1.1.3) Relativt jevn kjønnsfordeling i kommunen.

Tabell 1.4 angir andelen kvinner på aldersgruppene "barn"(0-15 år), "ungdom" (16-29 år), "middelaldrende" (30-59 år) og "eldre" (60 år eller mer) (se neste side). Kjønnsfordelingen på de ulike aldersgruppene i Rana følger stort sett kjønnsfordelingen på de samme aldersgruppene i Nordland fylke. I motsetning til i Norge som helhet, er det et knapt mannsoverskudd både i Rana og i Nordland fylke. Kvinneunderskuddet er størst, relativt sett i aldersgruppen 16-29 år ("ungdom"). Dessuten, kan vi merke oss at mens kvinneandelen blant de eldste (60 år eller mer) er drøyt 56% i landet som helhet, er den drøyt 52% i Rana. Denne skjevheten i kjønnsfordeling har sannsynligvis sammenheng med at det er svært få gamle i kommunen. Dermed får den naturlige kjønnskjevheten blant de aller eldste (dødelighetsforskjellen mellom eldre menn og eldre kvinner) mindre utslag i Rana enn i Nordland fylke og i landet forøvrig. Denne hypotesen styrkes av at det var 56% kvinner blant dem som var 70 år eller eldre i Rana ved utgangen av 1983(se side 3-4). Derfor tolker vi ikke denne differansen på 4% som uttrykk for at det er en skjev kjønnsfordeling i kommunen. Etterhvert som det blir flere eldre over 70 år i Rana, vil avviket i forhold til fylket og landet forøvrig bli mindre. Det er først og fremst ved befolkningens alderssammensetning at Ranasamfunnet kan sies å ha sitt demografiske særpreg .

Tabell 1.4: Befolkningens fordeling på kjønn og aldersgrupper i Rana, Nordland fylke og i landet som helhet pr. 31.12.83. %

Enhet	Aldersgrupper				Total
	"Barn" (0-15 år)	"Ungdom" (16-29 år)	"middelaldrende" (30-59 år)	"eldre" (60+ år)	
Norge, hvorav kvinner	48,8	48,8	49,2	56,4	50,5
Norland, hvorav kvinner	48,5	47,2	48,4	54,7	49,5
Rana, hvorav kvinner	49,5	47,1	48,7	52,6	49,1

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

Oppsummering:

Det er mange unge og få eldre i Rana, relativt sett. Likevel, er det en klar tendens til at antall eldre øker. I løpet av de to årene fra 1981 til 1983, økte antall personer som var 60 år eller eldre, med 6%, mens antall personer som var 70 år eller eldre, økte med rundt 10%. Ungdomskullene vil holde seg på samme nivå ennå en tid.

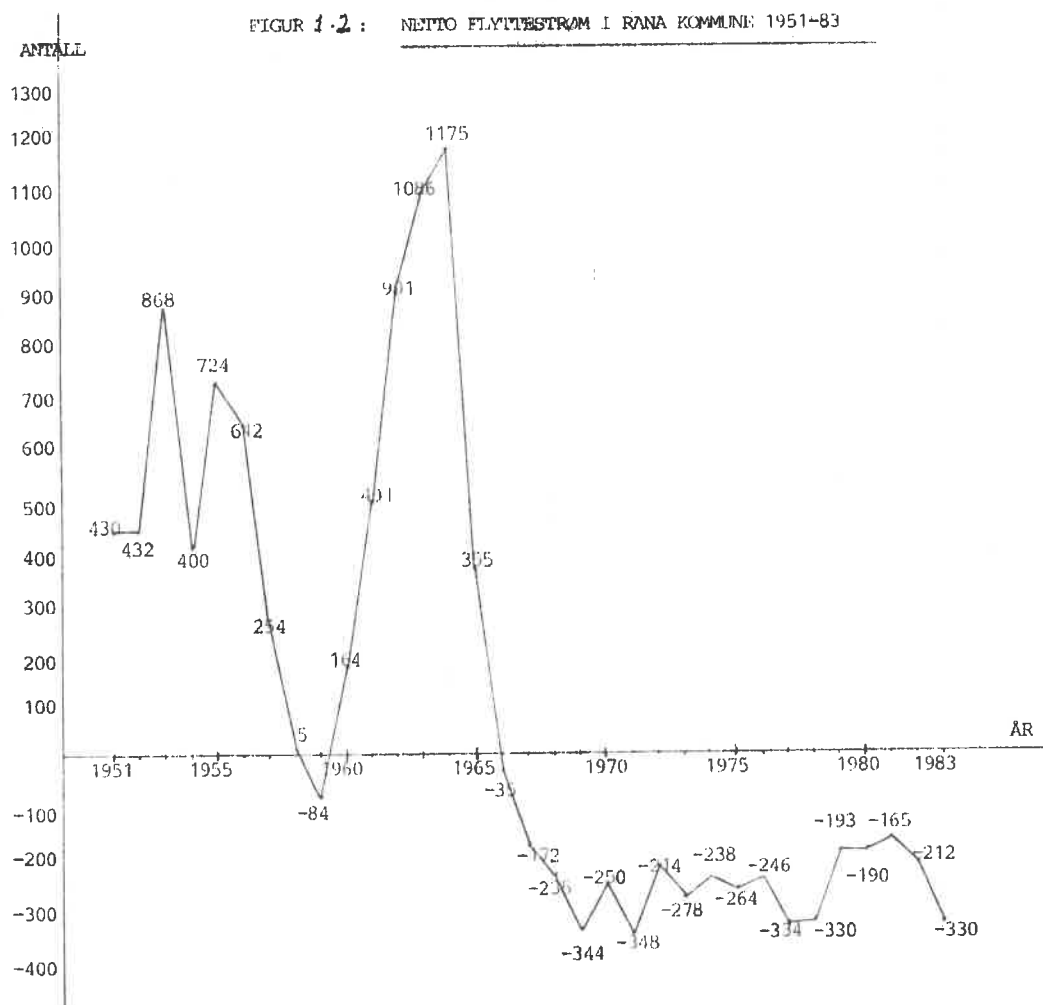
Et av Ranas dilemmaer, er at de åpninger som skapes på arbeidsmarkedet ved at de eldre går ut, ikke er mange nok til å romme de yngre som kommer inn. Dette vil gi en dobbelt belastning på offentlige budsjetter: Både pensjonistene og de ledige ungdommene vil kreve økt offentlig innsats i kommunen.

(1.2) FLYTTING.

Det har i det meste av etterkrigstiden vært betydelige flyttestrømmer til og fra Rana. To store innflyttingsbølger på 50- og 60- tallet ble etterfulgt av et sammenhengende netto utflyttingsoverskudd fra 1966 til i dag. Det er lite som tyder på at denne trenden vil snu de neste årene. Kombinasjonen av mindre fødselskull og netto utflytting har ført til at folketallet har sunket jevnt siden 1975. Netto flyttestrømmer er framstilt i figur 1.2

Flyttemønsteret følger pulsen i utviklingen av Jernverket. Fra 1951 til og med 1955 (første driftsår ved Jernverket), økte folketallet i Rana med nesten 4600 innbyggere. Netto innflytting i denne perioden var 3500 personer. Det innebærer at flyttemønsteret forklarer 3/4 av

Figur 1.2: Netto flyttestrøm i Rana kommune 1951-83.

KILDE: BIVAND/JØSEVOLD (1984) OG STATISTISK SENTRALBYRÅ

befolkningsøkningen i denne perioden. Fra 1956-60, økte folketallet med ca. 2500 personer. Disse fem årene er netto-innflyttingen knapt 1000 personer. Det betyr at et fødselsoverskudd som følge av den første innflyttingsstrømmen sørget for 60% av befolkningsøkningen fram til 1960, dvs. at fødselsoverskuddet sørget for fortsatt sterk befolkningsvekst i en periode da netto innflytting stagnerte. Den andre innflyttingsbølgen toppet seg i 1964, da Koksverket, Rana Gruber og kraftverket ble etablert. Fra 1961 til 1966 økte folketallet med 5600 individer, og netto innflytting stod for drøyt 70% av denne veksten.

Etter 1966 har det vært netto utflytting hvert år fra Rana, samtidig som folketallet fortsatte å øke fram til midten av 70-tallet. Det betyr i praksis at netto-utflyttingen (gjennomgående 250 personer årlig) ble motvirket av et betydelig fødselsoverskudd også i denne perioden. Etter 1976 har netto utflytting og fødselsoverskuddet nærmest balansert hverandre. Fortsatt er det et betydelig fødselsoverskudd i kommunen, men i tiden framover er det rimelig å regne med at bevegelsene i flyttemønsteret vil få en relativt større innflytelse på utviklingen av Ranas folketall enn det har hatt så langt. Det har sammenheng med en kombinasjon av et lokalt særtrekk ved Ranasamfunnet og et mer alment trekk ved moderne industrialiserte samfunn. Det at fødselstallet nå stabiliserer seg på et lavere nivå enn for 10-15 år siden (ca. 300 nyfødte pr. år i dag mot 400-500 nyfødte årlig midt på 70-tallet), skyldes dels at Ranas befolkning "er blitt eldre" (det lokale særpreg) og at fertiliteten som sådan har sunket (et alment fenomen).

Oppsummering:

Det er variasjonene i flyttestrømmene som i større grad kommer til å bestemme de årlige variasjonene i det samlede folketallet i kommunen de nærmeste årene. Den stabiliserende effekt på folketallet som fødselsoverskuddet hadde på slutten av 60-tallet og hele 70-tallet vil avta i styrke på 80-tallet.

(1.2.1) Lav flyttetilbøyelighet blant ungdommen.

Det er klart at flyttetilbøyeligheten til enkeltpersoner, dvs. sannsynligheten for at en person bestemmer seg for å flytte til en annen kommune enn hjemstedskommunen, varierer med bl.a. personens alder og kjønn (og dertil tilhørende sysselsetting). Kvinner er gjennomgående mer "mobile" enn menn, og ungdom under 20 år er gjennomgående mindre "mobile" enn 20-24 åringene. Slike forskjeller reflekterer ikke bare ulikheter i innstilling, men også ulikheter i de bånd som er knyttet til hjemstedet og de mulighetene som faktisk byr seg på det nye stedet i forhold til mulighetene på hjemstedet. En må anta at situasjonen på arbeidsmarkedet og forhold i tilknytning til denne (utdanningsplaner, ambisjoner osv.), har stor betydning for den enkeltes beslutning om å flytte fra hjemstedskommunen. I tillegg til dette påviste Bivand/Jøsevold (1984) at enslige og enslige forsørgere i Rana hadde høyere flyttetilbøyelighet enn de tradisjonelle barnefamiliene. Husholningstype har mao. innflytelse på tilbøyeligheten til å flytte. Separasjon og skilsmisse var også en faktor som kastet lys over variasjonene i flyttetilbøyelighet mellom ulike husholdningstyper. Separerte og skilte er mer mobile enn personer som er gift. Fordelingen av flyttetilbøyelighet på kjønn og alder i Rana og i landet forøvrig i 1982 er gitt i tabell 1.5 .

Tabell 1.5 : Flytterater etter alder og kjønn i 1982.
(utflyttere pr. 1000)

Alder	Kvinner		Relativ flytte- tilbøyelighet	Menn		Relativ flytte- tilbøyelighet
	Rana	Landet		Rana	Landet	
15-19 år	45,9	66,3	69,2%	23,2	29,8	77,9%
20-24 år	106,6	162,1	65,8%	77,8	108,4	71,8%
25-29 år	99,5	104,2	95,5%	95,8	115,6	82,9%
30-34 år	39,2	49,9	78,5%	71,1	65,4	108,7%
35-39 år	39,4	30,2	130,5%	34,0	40,5	84,0%
40-44 år	19,6	19,6	100,0%	13,2	26,6	49,6%
45-49 år	34,6	14,6	237,0%	5,1	19,0	26,8%
50-54 år	13,9	11,5	120,9%	4,9	13,8	35,5%
55-59 år	9,4	8,9	105,6%	21,5	10,7	200,9%
60-64 år	9,7	8,7	111,5%	0,0	8,8	0,0%
65-69 år	0,0	8,3	0,0%	0,0	9,7	0,0%
> 70 år	7,4	6,8	108,8%	4,8	5,5	87,3%

Kilde: Bivand/Jøsevold (1984), s. 24

Flyttetilbøyeligheten er høyere blant ungdom enn blant eldre, både i Rana og i landet forøvrig. Dessuten ser vi at flyttetilbøyeligheten blant kvinner gjennomgående er høyere enn blant menn, særlig i ungdomsgruppene både i Rana og i resten av landet.

Disse fellestrekkene må likevel ikke overskygge det som er Ranas virkelige særpreget når det gjelder flyttheppighet (flyttetilbøyelighet). For kvinnene er flyttheppigheten i Rana klart høyere enn i landet forøvrig for aldersgruppen 35-39 år eller eldre. For mennene i disse aldersgruppene, er flyttheppigheten blant Ranas innbyggere gjennomgående lavere enn i landet forøvrig. Videre, kan vi merke oss den relativt sett lave flyttheppigheten blant ungdommen (begge kjønn) i Rana sammenlignet med landsgjennomsnittet. Mens relativ flyttetilbøyelighet blant unge jenter i Rana (16-24 år) er rundt 65% av landsgjennomsnittet, er de unge guttenes flyttetilbøyelighet i Rana rundt 75% av landsgjennomsnittet. Dette særpreget for Rana har nok ingen enkel forklaring. På den ene siden er arbeidsmarkedssituasjonen for Ranaungdommen svært vanskelig. Det kan vi bl.a. lese ut av ledighetstallene for kommunen (se kap. 2.2 ff.). Dette skulle i seg selv gi insentiver til flytting. På den andre siden må vi regne med at en ungdomsgruppe som generelt sett er oppfostret i et miljø nært tilknyttet industrien ser få sysselsettingsmuligheter i andre kommuner. Det er "ikke noe å flytte til "!

Indikatoren på en slik orientering er industriens dominerende stilling i Ranasamfunnet , og indikatoren på "at det ikke er noe å flytte til" andre steder, er den generelle nedgangen i industrisysselsettingen i hele landet. Dette siste momentet motvirker det første (at det er få muligheter i Rana) og gir insentiver som reduserer flyttetilbøyeligheten blant Ranaungdommen . En annen grunn til å bli i Rana, er muligens at det finnes et "strøjobbsmarked"(et marked for leilighetsarbeid) i Mo som gir visse sysselsettingsutsikter (dagamma-markedet for de unge jentene og bryggesjauing for de unge guttene).

En tredje mulighet , er at ungdom i Rana i mindre grad enn andre steder melder flytting når de tar utdannelse eller arbeider i en annen kommune. Vi regner ikke dette som en særlig sannsynlig forklaring

Endringer i flyttheppigheten (tilbøyeligheten) kan skje raskt. Til slutt kan situasjonen på hjemstedet bli så håpløs at man flytter uansett. Et naturlig spørsmål blir i så fall; "når kommer et eventuelt flytteras ?" Tallene fra Statistisk Sentralbyrå for 1983 tyder ikke på at det skjedde særlige endringer i flyttetilbøyeligheten fra 1982 til 1983. Flytteratene etter alder og kjønn i Rana i 1983 , er gitt i tabell 1.6.

Tabell 1.6 : Flytterater etter alder og kjønn i 1983.
(Utflyttere pr. 1000)

Alder (år)	Menn			Kvinner		
	Antall utflyttere	Antall pers. i aldersgruppen i Rana	Utflyttere pr 1000	Antall utflyttere	Antall pers. i aldersgruppen i Rana	Utflyttere pr 1000
16-19	27	1038	26,0	50	940	53,2
20-29	177	2203	80,3	183	1946	94,0
30-39	87	2001	43,5	57	1808	31,2
40-49	28	1395	20,1	31	1346	23,0
50-59	22	1331	16,5	14	1332	10,5
60-69	10	1251	8,0	12	1262	9,5
70+	4	744	5,4	7	956	7,3

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

Aldersgrupperingen hos Statistisk Sentralbyrå er noe grovere enn hos Bivand og Jøsevold, men en sammenligning av tabell 1.5 og 1.6 gir likevel en indikasjon på endringene i flyttetilbøyelighet (hyppighet) fra 1982 til 1983. Flyttetilbøyeligheten for 16-19 åringene har endret

seg lite siden 1982. Den var noe lavere i 1983 for guttene og noe høyere for jentene (en reduksjon på 9% for guttene og en økning på 16% for jentene). Flyttetilbøyeligheten i 1983 for denne aldersgruppen var klart lavere enn landsgjennomsnittet for 1982.

For aldersgruppen 20-29 år, er endringene mindre. Flyttetilbøyeligheten til kvinnene sank med 9% fra 103 utflyttere pr. 1000 i 1982 til 94 utflyttere pr. 1000 i 1983. For mennene var det en reduksjon på 7% fra 87 pr. 1000 i 1982 til 80 pr. 1000 i 1983. Også i denne aldersgruppen lå 1983-tallene klart under nivået i landet som helhet i 1982.

Når det gjelder utviklingen av flyttetilbøyeligheten for personer som er eldre enn 30 år, er det små endringer fra 1982 til 1983 både for kvinner og menn. Her må vi regne med at mobiliteten fortsatt er noe høyere enn landsgjennomsnittet for kvinnene, mens mobiliteten er noe lavere for mennene (også i 1983).

Det skjedde mao. ikke noe "flytteras" i 1983. I kapittel 4 vil vi koble dette objektive inntrykket (faktiske flyttetall) til subjektive svar på spørsmål om flytteforventning. I en spørreskjemaundersøkelse høsten 1984 ble ungdommer i videregående skole i Rana og registrerte arbeidssøkere ved Arbeidskontoret for Rana (nærmere 50% er ungdom) spurt om de regnet med å flytte til en annen kommune enn hjemstedskommunen. Det er klart at det er stor forskjell på det å regne med at man vil flytte, og det å gjennomføre flytting til en annen kommune. De subjektive svarene er likevel en indikator på personenes flytterskel. Hvis flyttetilbøyeligheten øker (faktisk flytting), vil svarene antyde hvem som mest sannsynlig flytter. Svarene antyder at elever i videregående skole har noe lavere flytterskel enn den arbeidssøkende ungdommen. Hvis et slikt "flytteras" er nært forestående i Rana, indikerer dette at det mer sannsynlig at den arbeidssøkende ungdommen blir igjen i kommunen enn den utdanningsrettede ungdommen. Det blir vanskelig "å løse" ungdomsledighetsproblemet gjennom "eksport av ledige"(dvs. utflytting). Denne problematikken tas opp igjen i avslutningsvis i dette kapitlet (1.4).

(1.2.2) Dominerende lokale inn- og utflyttingsstrømmer.

Til slutt kan vi stille spørsmålet hvor "Ranaværingene" flytter og hvor innflytterne til Rana kommer fra? Flyttemønsteret til og fra Rana i 1983 er gjengitt i tabell 1.7.

Tabell 1.7 : Flyttemønster til og fra Rana i 1983.

		Antall	Prosent
Flytting fra Rana	Andre komm. Nordland	362	39,5
	Ellers i landet og ut- landet	555	60,5
	hvorav:		
	Oslo	101	11,0
	Tronh/Bergen/ Tromsø/Harst. Utlandet	80 57	8,7 6,2
Sum		917	100,0
Flytting til Rana	Andre komm. Nordland	225	38,3
	Ellers i landet og ut- landet	362	61,7
	hvorav:		
	Oslo	61	10,4
	Tronh/Bergen/ Tromsø/Harst. Utlandet	99 57	16,9 9,7
Sum		587	100,0

Kilde:
Statistisk
Sentralbyrå.

Fylkesandelen på til- og fraflytting er omtrent like stor (ca.39%) i 1983. Ellers, ser vi at 1/3 av utflytterne som ikke flytter til andre kommuner i Nordland fylke, flytter til de store byene Oslo, Bergen, Trondheim, Oslo og Tromsø.

Det er et "usedvanelig" balansert regnskapsforhold mellom til- og fraflytting i Rana. I 1983 er det bare volumtallene som er forskjellig.

I neste avsnitt (1.3) skal vi se at Ranasamfunnet på mange måter har fungert som en økonomisk "enklave" i forhold til Nordland fylkes næringsstruktur. Forbindelseslinjene (både politisk og økonomisk) har gått direkte til de sentrale myndigheter. Den økonomiske indikatoren på dette er den marginale andelen av leveranser til Jernverket og tilknyttede storbedrifter i Rana som kommer fra andre kommuner enn Rana, Hemnes og Nesna. Samtidig er Ranas eget næringsliv meget sterkt integrert i "Jernverksøkonomien" (jfr. Bivand/Jøsevold(1984) og Johnstad (1984)). Flyttetallene (inn- og utflytting) fra tabell 1.7 bekrefter ikke at denne "enklavekarakteren" gjelder i demografisk forstand også. "Bare" 20% av utflytterne i 1983 flyttet til Oslo, Bergen, Trondheim, Tromsø eller Harstad, mens "hele" 40% flyttet til andre kommuner i Nordland fylke.

Mens Rana-samfunnets økonomi er sentralt orientert, er Rana i demografisk forstand lokalt orientert.

(1.3) SYSSELSETTINGSMØNSTERET I RANA SIDEN 1950.

Vi betrakter sysselsettingsmønsteret på fire tidspunkter, 1950, 1960, 1970 og 1980. Dette gir oss et inntrykk av hvordan arbeidsmarkedet har endret karakter siden etableringen av Jernverket i 1955 og på hvilke måter framveksten av en dominerende hjørnesteinsbedrift har satt sitt preg på næringsvirksomhet og sysselsetting ellers i kommunen (jfr. Guvåg/Hervik (1983), Bivand/Jøsevold (1984) og Johnstad (1984)).

Fordelingen av den yrkesaktive befolkningen i ulike næringer fra 1950 til 1980 er gitt i tabell 1.8.

Tabell 1.8: Yrkesaktive i Rana etter næring 1950, 1960, 1970 og 1980 (%)

SEKTOR	1950	1960	1970	1980	Relativ endring
Jordbruk/skogbruk/fiske	22,2	13,6	6,5	3,7	- 18,5
Bergverksdrift	4,7	3,5	4,4	3,4	- 1,3
Industri	7,2	36,1	38,9	37,9	30,7
Bygg og anlegg/Kraft- og vannforsyning	35,7	12,3	8,7	7,3	- 28,4
Varehandel/finansinstitusjoner/eiendomsdrift	7,8	10,3	15,6	18,3	10,5
Samferdsel	8,9	10,0	8,1	6,7	- 2,2
Off. adm./off.-,priv.- or personl. tjenestøyt.	12,7	14,2	15,1	22,1	9,4
Uoppgitt	0,8	0,1	2,7	0,6	- 0,2
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0
	N=5190	N=6866	N=10700	N=12716	
I prosent av befolkn.	45,5	37,1	41,0	49,2	

*) En yrkesaktiv er en person som har hatt inntektsgivende arbeid i 100 timer eller mer (ca. 2 1/2 uke) siste år.

**) Med Rana kommune menes Mo kommune og Nord Rana kommune før kommunesammenslåingen i 1964.

Kilde: Guvåg/Hervik (1983), s.11

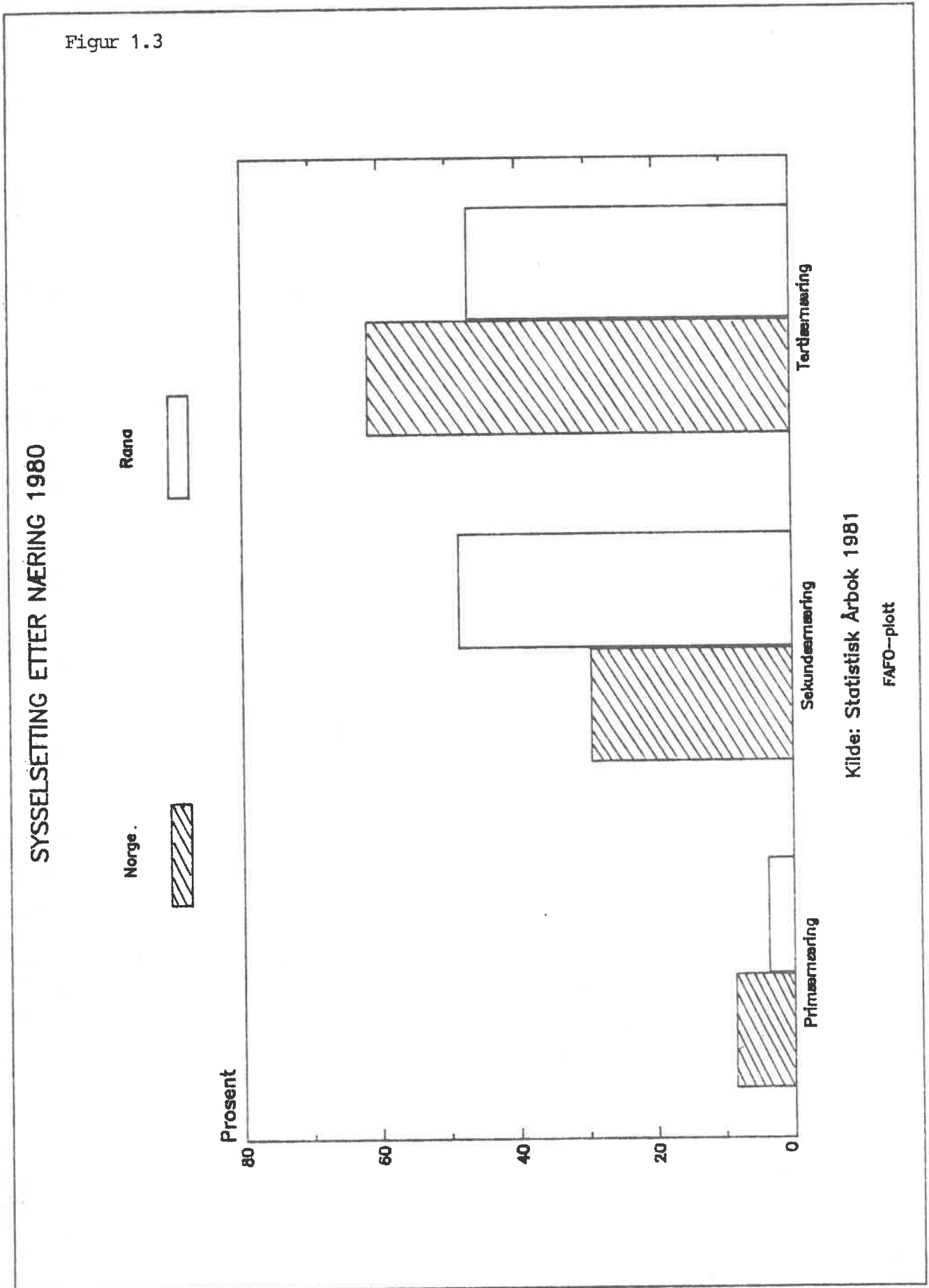
Tabell 1.9 : Sysselsetting fordelt på næring i Rana og i resten av landet i 1970 og 1980. (%)

SEKTOR ^{1]}	1970		1980	
	Rana	Landet	Rana	Landet
Primær- næring	6,5	11,1	3,7	8,5
Sekundær- næring (hvorav industri og bergverk)	52,0 (43,3)	38,7 (27,7)	48,6 (41,3)	29,6 (21,0)
Tertiær- næring	38,8	51,1	47,1	61,7
Uoppgitt	2,7	0,1	0,6	0,2
Sum (N i 1000)	100,0 (10,7)	100,0 (1471,1)	100,0 (12,7)	100,0 (1914)

^{1]} Primærnæringene omfatter jordbruk, skogbruk og fiske. Sekundærnæringene omfatter industri, bygg og anlegg, kraft og vannforsyning og bergverk. Tertiærnæringene omfatter samferdsel, varehandel, finans- og eiendomsdrift og offentlig-, privat- og personlig tjenesteyting.
Kilde: Statistisk Årbok 1973 og 1981.

I løpet av 70-årene beveget Norge seg definitivt inn i "det post-industrielle samfunnet". I 1970 var drøyt 50% av de yrkesaktive sysselsatt i service-næringene (tertiærsektoren). I 1980 hadde denne andelen økt til drøyt 60%. Sysselsettingen i sekundærnæringen falt fra ca. 39% i 1970, til ca. 30% i 1980. Sysselsettingen i industri og bergverk utgjorde 21% i 1980. Også i Rana var terciærsektoren den mest ekspansive (mhp. sysselsettingsvekst) i løpet av 70-tallet. Sysselsettingen i denne sektoren økte fra ca. 39% av totalen i 1970 til ca. 47% i 1980. Likevel, er Ranas særpreg først og fremst den dominerende sekundærsektoren i 1980. Sekundærsektorens dominans skyldes i sin tur den store industrisysselsettingen i kommunen. I 1980, var nærmere 40% av Ranas yrkesaktive befolkning sysselsatt i

FIGUR 1.3:

industrivirksomhet. Vi kan også merke oss at jordbruk, fiske og skogbruk sysselsette færre personer relativt sett, enn i landet forøvrig både i 1970 og i 1980.

Hvis vi ser på Rana isolert (tabell 1.8), framgår det at andelen yrkesaktive i næringene jordbruk, skogbruk og fiske og i bygg og anlegg og kraft- og vannforsyning har falt dramatisk fra 1950 til 1980. I 1950 sysselsatte disse sektorene hele 58% av Mo kommunes og Nord Rana kommunes yrkesaktive befolkning. I 1980 var denne andelen 11%. I absolutte tall representerer dette en nedgang fra ca. 3000 personer i 1950 til ca. 1400 personer i 1980. Den relative nedgangen er på 47%, mens nedgangen absolutt sett er drøyt 53%. Denne nedgangen skyldes en kombinasjon av et alment trekk, nemlig sysselsettingsnedgangen i primærnæringene, og dels et spesielt trekk ved Rana, nemlig at bygg- og anleggsaktiviteten var ekstremt stor under oppbyggingen av Jernverket fram til 1955.

For det andre ser vi (tabell 1.8) at industri og tjenesteyting har vært de virkelig ekspansive sektorene i Rana siden 1950. I 1950 var 28% av de yrkesaktive i kommunene Mo og Nord Rana sysselsatt i industri, varehandel, finans- og eiendomsdrift og i privat og offentlig tjenesteyting. I 1980 var denne andelen mer enn 78% (Rana kommune). Dette representerer en økning fra ca. 1440 personer i 1950 til ca. 9970 personer i 1980, dvs. en økning på nærmere 700% i løpet av 30-års perioden. Forskyvningen i næringsstrukturen i Rana har mao. forløpt i to hovedfaser:

(1) Først en forskyvning av tyngdepunkt fra sektorene energi og bygg og anlegg til industri i løpet av 50-tallet (etableringsfasen, Jernverket).

(2) Deretter en forskyvning av tyngdepunkt mot privat- og offentlig tjenesteyting i perioden 1970-80. Av de drøyt 2800 yrkesaktive i tjenesteytingssektoren i 1980, var ca. 900 ansatt i den kommunale sektoren (Rana kommune). Likevel må det understrekes at også i denne perioden beholdt industrien sin dominerende stilling i Ranas næringsliv

Mens, det norske næringslivet mer og mer antok karakter av å være "post-industrielt" i løpet av 70-årene (60% av de yrkesaktive i tertiærsektoren) , beholdt Rana sin dominerende industrisysselsetting (40% av de yrkesaktive i industrisektoren).

Sysselsettingen ved Jernverket, Koksverket og Rana Gruber nådde sitt toppunkt i 1981. Da var også de tjenesteytende næringene ferdig med sin viktigste ekspansjonsperiode. Etter at vanskelighetene ved Jernverket satte inn for alvor på 80-tallet, ble portene inn til begge de sentrale (ekspansive) næringene stengt . Samtidig med at portene inn til arbeidsmarkedet ble stengt, kom "ungdomsboomen", dvs. barna til innflytterne under 2. utbyggingsperiode ved Jernverket på 60-tallet. Verken industri- eller servicenæringen har vært istand til å absorbere disse ungdomskullene. Vi skal senere se at dette i høy grad preger Ranas ledighetsstatistikk.

(1.3.1) Ekspansjon i deltidsmarkedet.

En god indikator på hvilken type sysselsetting som vokste fram i Rana på 70-tallet ,er forholdet mellom antall sysselsatte og antall yrkesaktive i kommunen i 1970 og 1980. En yrkesaktiv er en person som har hatt inntektsgivende arbeid i 100 timer eller mer siste år, mens en sysselsatt har hatt inntektsgivende arbeid i 1000 timer eller mer siste år. En slik sammenligning mellom fordelingen på arbeidstid siste år i 1970 og i 1980, er gitt i tabell 1.10.

Tabell 1.10: Forholdet mellom antall sysselsatte og antall yrkesaktive i Rana kommune i 1970 og 1980.

Kategori yrkesaktiv	1970		1980	
	Antall	%	Antall	%
Sysselsatte (>1000t)	9402	87,9	8745	68,8
500-999t pr. år	596	5,6	1461	11,5
100-499t pr. år	702	6,6	1828	14,4
Uoppgitt	-	-	628	5,4
Sum	10700	100,1	12716	100,1

Kilde: Guvåg/Hervik (1983), s. 12

Tabellen illustrerer framveksten av deltidsarbeidsmarkedet siden 1970. Det har vært en betydelig relativ nedgang i andelen sysselsatte i Rana i løpet av 70-tallet. Fra 1970 til 1980 sank andelen som arbeidet 1000 timer eller mer siste år fra 88% til 69%, dvs. en relativ nedgang på 19%. Samtidig er det også en nedgang i absolutte tall, fra 9402 sysselsatte i 1970 til 8745 sysselsatte i 1980.

Samtidig med denne stagnasjonen i det ordinære arbeidsmarkedet, økte yrkesaktiviteten i Rana med 8%. Mens 41% av befolkningen var yrkesaktive i 1970, var 49% yrkesaktive i 1980. Denne veksten skjer i sin helhet innenfor deltidsarbeidsmarkedet, og fordeles relativt jevnt på kategoriene yrkesaktiv fra 500- til 999 timer årlig (relativ økning fra 5,6% til 11,5%) og yrkesaktiv fra 100- til 499 timer årlig (relativ økning fra 6,6% til 14,4%). I tillegg var andelen uoppgitt steget til 5,4%. Det er liten grunn til å tro at uoppgitt domineres av såkalte sysselsatte (> 1000 timer).

Dette viser at veksten i privat- og offentlig tjenesteyting i Rana falt sammen med en stagnasjon i det ordinære arbeidsmarkedet og en forholdsvis sterk vekst i deltidsarbeidsmarkedet. Bivand/Jøsevold (1984) dokumenterte at gjennom ekspansjonen i deltidsarbeidsmarkedet gjorde kvinnene sitt inntog på arbeidsmarkedet i Rana. Yrkesaktiviteten blant voksne kvinner i kommunen økte fra 35,7% i 1970 til 61,3% i 1980.

Denne utviklingen er ikke spesiell for Rana, men hvis vi sammenligner med utviklingen av deltidsmarkedet for landet som helhet, er det mye som tyder på at ekspansjonen i deltid satte inn for alvor noe tidligere i Rana enn i landet som helhet. Det skulle framgå av tabell 1.11.

Tabell 1.11: Yrkesaktive fordelt på ukentlig arbeidstid i Norge i 1974, 1978, 1981 og 1984. Antall i 1000 og prosent.

Arbeidstid pr. uke (timer)	1974		1978		1981		1984	
	Antall (1000)	(%)	Antall (1000)	(%)	Antall (1000)	(%)	Antall (1000)	(%)
1-19	148	(10)	195	(12)	217	(12)	226	(13)
20-29	125	(8)	170	(10)	190	(11)	199	(11)
30+	1239	(82)	1321	(78)	1356	(77)	1358	(76)
Sum, registr.	1512	(100)	1686	(100)	1763	(100)	1783	(100)
Antall uopp- gitt og fra- værende i under- søkelsesuken i 1000 pers.	*) 147	(9)	*) 168	(9)	*) 169	(9)	*) 187	(9)
Total sum	1659	(100)	1854	(100)	1932	(100)	1970	(100)

*) Andelen ubesvart er vanligvis 2%. Tallene under *) omfatter personer som var fraværende (dvs. som hadde 0 timer arbeid) i undersøkelsesuken. Disse personene fordeler seg sannsynligvis på samme måte på de tre oppgitte arbeidstidskategoriene som de med arbeidstid. Derfor har vi sett bort fra dem i beregningen av andelen yrkesaktive innen hver arbeidstidskategori.

Kilde: Statistisk Årbok, 1976, 1979 og 1984 og Statistisk ukehefte nr. 4 1985.

Grupperingen av deltidskategoriene og måten å måle yrkesaktivitet på er forskjellig i de to målingene. Tabell 1.10 registrerer personer som har arbeidet et visst antall timer (inntektsgivende arbeid) siste år, mens tabell 1.11 måler antall timer inntektsgivende arbeid i løpet av den uken målingen ble foretatt (basis i en landsomfattende kvartalsvis utvalgundersøkelse). For å kunne sammenligne tabellene, må vi definere en sysselsatt etter arbeidstid pr. uke. I dag regnes gjerne 46 til 47 uker i et årsverk (bl.a. avhengig av antall bevegelige helligdager som kan variere mye fra år til år). Vi bruker dette anslaget tilbake til 1970. Det innebærer at en sysselsatt, dvs. en person som arbeider minst 1000 timer pr. år, i gjennomsnitt arbeider minst 21 timer pr. uke året i gjennom. I utgangspunktet definerer vi nå deltid som inntektsgivende arbeid fra 1 til 19 timer pr. uke, vel vitende om at betegnelsen sysselsatt også fanger opp en vesentlig del av det faktiske deltidsarbeid. Definert slik, ser vi at andelen "deltid" i Norge økte fra 10% i 1974 til 12% i 1981 og 13% i 1984. I Rana økte "deltiden" fra 12% i 1970 til 26% i 1980 ("uoppgitt" er verken regnet som heltid eller som deltid). Det er klart at dette er en grov sammenligning. Likevel synes følgende trekk å være karakteristiske ved Ranas "deltidsarbeidsmarked":

(1) For det første var deltidsarbeidsmarkedet større i Rana enn gjennomsnittet for landet forøvrig på slutten av 70-tallet. I 1981 representerte arbeid i 1 til 19 timer siste uke 12% av antall yrkesaktive i Norge og arbeid i 20 til 36 timer pr. uke 16% av antall yrkesaktive i Norge. De resterende 72% representerte minst full dag hele uken. I Rana kjenner vi ikke fordelingen av arbeidstid blant de sysselsatte. Strengt tatt kan hele deltidsarbeidsmarkedet i Rana bestå av kortere deltid , men det tviler vi sterkt på. Selv om andelen lengere deltid (fra 1000 timer til ett årsverk) nok er noe mindre i Rana enn i landet som helhet (dvs. at arbeidsmarkedet er mer "polarisert" med hensyn på arbeidstid i Rana), er det rimelig å anta at 26% kortere deltid i seg selv indikerer at Rana har et betydelig større deltidsarbeidsmarked (rundt 1980/81) enn gjennomsnittet for landet.

(2) For det andre kom veksten i deltidarbeidsmarkedet tidligere enn gjennomsnittet for landet forøvrig.

(3) For det tredje var veksten i arbeidsmarkedet i Rana på 70-tallet utelukkende en vekst i deltid (dvs. i ikke-sysselsatte yrkesaktive), mens både antall sysselsatte og antall yrkesaktive i Norge vokste gjennom 70-tallet og begynnelsen av 80-tallet.

Det er viktig å understreke at dette er anslag, og at sammenlignbarhet mellom de to tabellene (1.10 og 1.11) ikke er uproblematisk av flere grunner:

(1) Det er ulike definisjoner av yrkesaktivitet i de to målingene. I følge Statistisk Sentralbyrås måling er man yrkesaktiv hvis man hadde inntektsgivende arbeid 1 time i undersøkelsesuken. På årsbasis gir dette minimum 47 timer (hvis alle uker er like), mens Rana-målingen setter en nedre grense på 100 timer siste år.

(2) Måling i en uke, trenger strengt tatt ikke å være representativ for ukene omkring målingen. En konsekvens av det, er at det er mulig å jobbe mer enn 20 timer pr. uke i en begrenset periode omkring måletidspunktet. Derfor kan det være en vesentlig forskjell på det å oppgi 20 timer inntektsgivende arbeid siste uke og det å oppgi inntektsgivende arbeid 1000 timerr siste år.

(3) 46-47 uker pr årsverk i dag gjelder knapt 10-15 år tilbake. Da var ferien kortere generelt sett.

(4) Betegnelsen sysselsatt omfatter en betydelig del av deltidsarbeidsmarkedet. Gjennomsnittlig arbeidstid i 1981 og i 1984 var f.eks. 36,1 timer pr. uke og 35,9 timer pr. uke hhv.

Alt dette innebærer at tallene ovenfor må brukes med forsiktighet. Det er unøyaktigheter nedfelt i selve målingen og enda større unøyaktigheter nedfelt i en sammenligning av de to målingene. Likevel, vil vi hevde at de indikerer en sterk vekst i deltidsarbeidsmarkedet i Rana allerede på 70-tallet. Dessuten er det eksepsjonelt at sysselsettingen (antall yrkesaktive som arbeider 1000 timer eller mer) stagnerer allerede før 1980. Etter 1980 er det mye som tyder på at også antall yrkesaktive har sunket. Folke- og Boligtellingen til Statistisk Sentralbyrå gav sysselsettingstall for Rana kommune fram til 1980. Ved

Å benytte opplysninger fra månedsrapportene til Arbeidskontoret for Rana, kan vi beregne hvor mange yrkesaktive det var i januar 1984. Arbeidskontoret opplyser at det var 13401 yrkesaktive i kommunene Rana, Hemnes og Nesna i januar 1984. Samtidig utgjorde ledighetsprosenten for kommunene (ledige i prosent av arbeidsstyrke, som igjen er summen av yrkesaktive og ledige), 7,2% i Rana, 5,8% i Nesna og 6,5% i Hemnes på det tidspunktet. Antall registrerte ledige i de tre kommunene var 962, hvorav 795 i Rana (dvs. ca. 83% i Rana). I Rana var det da 11042 personer i arbeidsstyrken i januar 1984, hvorav 10447 yrkesaktive og 795 helt ledige. Hvis dette er riktig har antall yrkesaktive falt fra ca. 12700 i 1980 til ca. 10450 ved inngangen til 1984. Det er nok en spesiell utvikling sammenlignet med gjennomsnittet for landet. Det er ikke bare antall sysselsatte (de som jobber full tid eller "lang deltid") som har stagnert i Rana. Etter 1980 har også antall yrkesaktive falt drastisk (18% reduksjon i løpet av 3 år). Arbeidskontoret opererer med at det i 1984 var gjennomgående 10770 yrkesaktive i Rana kommune (Kilde: Arbeidskontoret for Rana).

Veksten i sysselsettingen i Rana i løpet av 70-tallet var utelukkende en vekst i deltid (faktisk kortere deltid). Etter 1980, tyder Arbeidskontorets sysselsettingstall dessuten på at også antall yrkesaktive har sunket drastisk. Reduksjonen i antall yrkesaktive var hele 18% fra 1980 til januar 1984.

(1.3.2) Deltidseksponasjon i tjenesteyting og industri.

Hvis vi inndeler næringene i tre hovedgrupper; industri, tjenesteyting og en restkategori som omfatter primærnæringer, bergverk og kraft- og vannforsyning (energi) og bygg og anlegg; kan vi konstatere at det er et betydelig deltidsmarked i alle tre sektorene. Deltid er fortsatt definert som inntektsgivende arbeid i 100-999 timer siste år

(dvs. "kortere deltid"). Likevel, er det utslagene i tjenesteyting og industri som er de dominerende trekk i totalbildet(se figur 1.4 s.30).

Sysselsettingen (> 1000 timer pr. år) stagnerte både i sektor 1 ("restkategorien") og i industrien (sektor 2) mellom 1970 og 1980. I tjenesteytende sektor (sektor 3) var det svak vekst i perioden. Totalt sett, stagnerte sysselsettingen på 70-tallet.

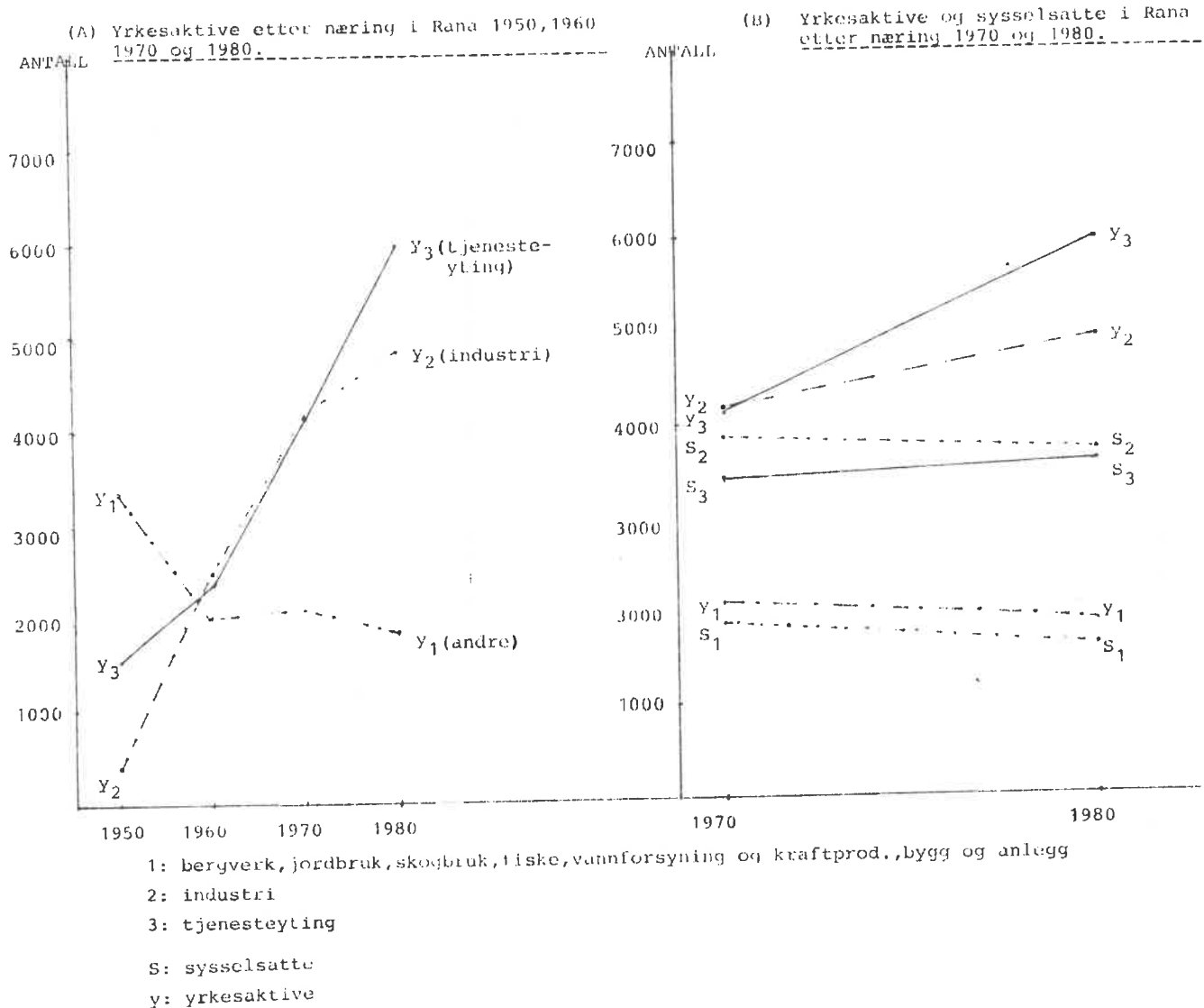
Når det gjelder antall yrkesaktive, var det stagnasjon i "restsektoren", jevn vekst i industrien og en nesten eksplosiv vekst i tjenesteyting i løpet av 70-tallet. Mens det var ca. 3400 sysselsatte og ca. 4150 yrkesaktive i privat- og offentlig tjenesteyting i 1970, dvs. at sysselsettingsandelen av de yrkesaktive var 82%, var det nærmere 6000 yrkesaktive og ca. 3660 sysselsatte i tjenesteytende sektor i 1980. Det betyr at sysselsettingsandelen falt fra 82% til 61% i løpet av 10 år. I industrien utgjorde til sammenligning sysselsettingsandelen 92% i 1970 og 77% i 1980.

Oppsummering:

Hele veksten i yrkesaktivitet fra 1970 til 1980 representerte 100 til 999 timer inntektsgivende arbeid siste år (dvs. fra 2 til 21 timer pr. uke i gjennomsnitt). Denne typen deltid vokste både i privat- og offentlig tjenesteyting og i industrien, men mest "dramatisk i tjenesteytingssektoren. De øvrige næringene stagnerte stort sett både i yrkesaktivitet og i sysselsetting.

Et virkelig særtrekk ved Rana (sammenlignet med landet som helhet) var at sysselsettingen (> 1000 timer) stagnerte før 1980.

Figur 1.4 : Yrkesaktive etter næring i Rana 1950, 1960, 1970 og 1980 og sysselsatte etter næring 1970 og 1980 (Sektorene bergverk, jordbruk, skogbruk, fiske, kraft- og vannforsyning og bygg og anlegg er gruppert sammen, mens samferdsel er regnet som tjenesteyting).

(1.3.3) Jernverkets betydning for sysselsettingen.

Jernverkets betydning for Rana er dokumentert i bl.a. Bivand/Jøsevold (1984). La oss kort repetere to indikatorer på hjørnesteinsbedriftens fundamentale stilling i Ranas økonomi.

Først, Jernverkets andel av industrisysselsettingen i Rana på 70-tallet (se tabell 1.12).

Tabell 1.12 : Jernverkets andel av arbeidsmarkedet i industrien i Rana kommune 1970 og 1980.

Kategori yrkesaktiv	1970			1980			Relativ endring
	Industri	Jernverk	%	Industri	Jernverk	%	
≥1000 timer (syssels.)	3843	2998	78,0	3713	2848	76,7	- 1,3
500-999 t pr. år	115	59	51,1	332	221	66,6	15,5
100-499 t pr. år	207	131	63,3	509	329	64,6	1,3
Total	4165	3188	76,6	4828	3607	74,4	- 2,2

Kilde: Guvåg/Hervik (1983), s.12

Jernverkets andel av de yrkesaktive i industrien har vært relativt konstant i løpet av 70-tallet. 74,7% av de yrkesaktive i industrien i Rana arbeidet ved Jernverket i 1980. Det illustrerer tydelig nok Jernverkets dominerende stilling som industriarbeidsgiver i kommunen. Videre har det vært en viss økning av andelen yrkesaktive i industrien som var sysselsatt fra 500 til 999 timer siste år, fra 1970 til 1980. For de andre kategoriene yrkesaktive, var Jernverksandelen nærmest konstant.

En annen viktig indikator på Jernverkets betydning for næringslivet i Rana er antall sysselsatte i bedrifter med betydelige leveranser til Jernverket (se tabell 1.13).

Tabell 1.13: Sysselsettingen hos lokale underleverandører til Jernverket andel av omsetningen som var knyttet til Jernverket i 1981.

% av omsetningen knyttet til leveranser til NJ	Antall bedrifter	Antall ansatte
over 25%	29	1172
over 50%	17	574

Kilde: Sitert etter Bivand/Jøsevold (1984), s.62

Bivand/Jøsevoid (1984) beskriver Jernverkets betydning slik:

"Diverse omlegginger av transporttjenestene og endrede transportbehov har gitt en del lokale maskinentreprenører faste oppdrag for Jernverket. Når det gjelder sysselsettingseffekter av direkte leveranser til Jernverket utgjør disse områdene og Norsk Koksverk den altoverskyggende andelen. I 1981 var det 212 bedrifter (.....) i Rana kommune som hadde leveranser til Jernverket". (Ibid.op.cit.s.62).

Bivand/Jøsevoid understreker at Jernverkets såkalte "fylkeshandel", dvs. handel med bedrifter i Nordland fylke, er sterkt konsentrert til Rana kommune. Næringsøkonomisk sett er Jernverket (og Rana) som en "øy" i fylket. Båndene er derimot meget sterke til det lokale næringslivet. Hvis vi antar at nedgangen på 15% i antall yrkesaktive i kommunen mellom 1980 og 1984 fordelte seg jevnt på de fire årene, får vi at antall yrkesaktive i 1981 var ca. 12220. Av disse var rundt regnet 43% (ca. 5300 personer) enten ansatt ved Jernverket, eller ansatt ved bedrifter som minst leverte 25% av sin totale omsetning til Jernverket. I tillegg til dette kommer selvsagt de indirekte sysselsettingskoplingene til "Verket". For beskrivelsen av disse virkningene, og beregninger av deres betydning, henvises det til Bivand/Jøsevoid (1984). Poenget her er at 43% av antall yrkesaktive i Rana i 1981 hadde direkte koplinger til virksomheten ved Jernverket ved at de enten var ansatt der, eller at de var ansatt i bedrifter som var underleverandører til hjørnesteinsbedriften.

Denne sterke interne økonomiske integrasjonen i kommunen, de svake økonomiske bånd mellom hjørnesteinsbedriften og næringslivet i Nordland fylke utenfor Rana, og de sterke linjene både til myndighetene sentralt og til nasjonale og internasjonale markeder, bekrefter inntrykket at Rana, næringsøkonomisk sett, ble bygget opp og utviklet som en "enklave" i Nordlands økonomi. Slike trekk blir særlig framtrædende i et ensidig industristed i "Utkant-Norge", med en så dominerende og stor bedrift som Jernverket, men er for såvidt ikke atypisk for store deler av næringslivet forøvrig i hele Nord-Norge. Forbindelseslinjene går direkte til sentrale strøk i landet og til eksportmarkedene internasjonalt, mens den økonomiske integrasjon innen regionen er lite utviklet.

(1.3.4) Arbeidsmulighetene for ungdom i Rana.

Vi kan nå stille spørsmålet om hva den korte framstillingen av demografi og næringsstruktur forteller oss om arbeidsmulighetene for en ungdom som søker arbeid i Rana tidlig på 80-tallet. Før vi antyder svarene på dette spørsmålet, er det nødvendig med en kort teoretisk avklaring.

Utviklingen på arbeidsmarkedet i Rana i løpet av 70-tallet gir en indikasjon på hvilke typer sysselsetting som har stagnert og hvilke typer sysselsetting som har vokst i perioden. Et slikt anslag refererer til den delen av etterspørselen etter arbeidskraft og tilbudet av arbeid som er realisert i perioden. Her oppstår et problem. Skal den faktiske utviklingen først og fremst tolkes som en indikasjon på karakteren av etterspørselen etter arbeidskraft fra bedriftene (etterspørselssiden), eller skal utviklingen først og fremst tolkes som uttrykk for hvilken arbeidskraft som ble tilbudt bedriftene i perioden (tilbudssiden)? Denne "dualitet" (dvs. at ett forhold refererer til to fenomener samtidig) må vi leve med når vi fortolker markedsdata. De refererer til en tilpasning mellom tilbud og etterspørsel på et bestemt tidspunkt.

I praksis tror vi at "motoren" i denne prosessen er næringslivet selv, og at menneskene (arbeidskraften) i "markedsspillet" først og fremst har en "tilpasningsfunksjon". Betingelsen for at tilpasningen realiseres er at "arbeidskraften" har et minstemål av kvalifikasjoner til å fylle en tilbudt jobb. Av den grunn tolker vi den faktiske sysselsettingsutviklingen som et uttrykk for hva slags etterspørsel (fra næringslivet i Rana) som vokste fram på 70-tallet.

Gitt denne fortolkningen, kan vi dele etterspørselen etter arbeid før 1980 inn i to hovedgrupper, et stagnerende arbeidsmarked og et eksperanderende arbeidsmarked, med følgende kjennetegn:

Arbeidsmarkedet i Rana 1970-80.

<u>Det stagnerende arbeidsmarked</u>	<u>Det ekspanderende arbeidsmarked</u>
<u>Arbeidstid:</u>	<u>Arbeidstid:</u>
Består av heltidsarbeid og den "øverste" del av deltidsarbeidet (> 1000 timer pr. år, dvs. arbeid som utgjør mer enn et halvt årsverk).	Deltidsarbeid som utgjør mindre enn 1000 timer i året.
<u>Sektor:</u>	<u>Sektor:</u>
Industri, bygg og anlegg, energi, transport, primærnæring.	Privat- og offentlig tjenesteyting og industri.
<u>Kjønn:</u>	<u>Kjønn:</u>
Det tradisjonelle "maskuline" arbeidsmarked.	Representerte i hovedsak etterspørsel etter kvinnelig arbeidskraft.

Siden 1980 har også antall yrkesaktive stagnert (nedgang med 15% i løpet av 4 år). På informert hold ved Arbeidskontoret for Rana ble det opplyst at det var kvinnesysselsettingen (bl.a. deltidsarbeid) som i hovedsak har skrumpet inn siden 1980. Det innebærer at også det "ekspansive" arbeidsmarkedet har stagnert i Rana etter 1980. Vi kan regne med at det tradisjonelle "mannsarbeidsmarkedet" er noe mer robust overfor kortsiktige svigninger i etterspørselen etter arbeidskraft enn det arbeidsmarkedet som består av "kortere" deltid. På tross av det regner vi med at også sysselsettingen (>1000 timer per år) har stagnert ytterligere siden siste Folke- og Boligtellingsmåling (1980).

En grunn til at vi tror det, er at bemanningen ved A/S Norsk Jernverk er blitt redusert med ca. 600 årsverk siden måletidspunktet 1980. Strukturplanen for Jernverket kalkulerte opprinnelig med en nedgang i sysselsettingen ved Jernverket på 324 personer i løpet av perioden 1984-86, men anførte at eventuell "markedssvikt" ville kunne øke avgangen til 700 personer i samme perioden. I følge beregningene til Bivand/Jøsevold (1984), ville minimumstallet for Strukturplanens rasjonaliseringsmål nås i første halvdel av 1985 (dvs. ca. 330 personer) og maksimumstallet (ca. 700 personer) i løpet av 1986 ved en såkalt "naturlig" avgang, under forutsetning av at rasjonaliseringen gjennomføres i kombinasjon med en effektiv inntaksstopp (Ibid s. 82). Medio 1985 har rasjonaliseringen mer enn oppfylt denne opprinnelige planen. Bivand/Jøsevold tilføyer:

"Etter samtaler med bedriftens personalkontor er det kommet fram at selv om tallene (for gjennomtrekk ved Jernverket) er nokså konstante over tid har det oppstått en forskyvning (...) i retning av at antallet langtidssyke og uførepensjonerte har økt og antallet med egen oppsigelse har minsket" (Ibid. op. cit. s. 82).

Vi skal se (kapittel 2) at antall uføretrygdede økte i Rana med 23% i perioden 1980-84 (Sterk vekst i antall med lavere gradert uførhet). Det at avgangen forskyves fra personer som har levert egen oppsigelse til andre typer avgang illustrerer presset i situasjonen. De friske holder på jobbene sine, mens arbeidere med helseproblemer overføres til uføretrygd i større grad enn tidligere. Samtidig er det marginalt inntak av arbeidssøkende ungdommer slik at rasjonaliseringsplanen kan gjennomføres. For den arbeidssøkende unge innebærer dette at porten inn til Ranas dominerende arbeidsplass såvidt er åpnet på gløtt. I den grad rasjonaliseringen stopper på maksimaltallet (700 personer) fra Strukturplanen for Jernverket, vil situasjonen på arbeidsmarkedet for Rana-ungdommen først begynne å lette etter 1986/87.

I sin vurdering av utsiktene i næringslivet ellers i 1984, gir Arbeidskontoret for Rana en sektorvurdering som konkluderer med at også den ekspansive sektoren (tjenesteyting) gir færre sysselsettingsmuligheter framover. Etterspørselen etter arbeidskraft er liten både i syke- og

helsearbeid, kontor- og handelsarbeid, service (inkludert hotell- og restaurant) og i transportsektoren. Hyremarkedet bedret seg imidlertid noe i løpet av sommeren 1984 (Kilde: Prognose for perioden 30.4.84 - 30.6.85, Arbeidskontoret for Rana).

Arbeidsformidlingen registrerer også i sine månedrapporter at etterspørselen etter ufaglært arbeidskraft er liten. Det er spesielt problematisk for unge arbeidssøkere (Månedrapportene januar-juni 1984).

Dette viser at det er små muligheter for arbeidssøkere uten betydelig arbeidserfaring å få innpass på arbeidsmarkedet i kommunen i dag. På 70-tallet var det en viss åpning inn via et ekspanderende deltidsmarked. På 80-tallet har også dette markedet stagnert.

I neste avsnitt vil vi bygge opp et beregningseksempel som tar utgangspunkt i en sammenligning av størrelsen på to årskull i Rana, et årskull som representerer de som er på vei inn "tunnellen" til det voksne yrkesaktive liv, 18-års kullet, og et årskull som er på vei ut "tunnellen" fra en lang yrkesaktiv tilværelse, 65-års kullet. For at dette regneeksemplet skal bli noe mer realistisk innfører vi noen kompliserende momenter ("forsterkende" og "motvirkende") som så langt det er mulig, tallfestes. Den endelige differansen mellom de to årskullene (over en periode på 8 år) indikerer behovet for nye arbeidsplasser i kommunen (over tidsperioden) hvis ledigheten ikke skal øke utover dagens nivå. For ordens skyld kan vi nevne (jfr. kapittel 2) at den registrerte ledigheten i 1984 utgjorde nærmere 7% av arbeidsstyrken (yrkesaktive pluss helt ledige) og drøyt 9% av sysselsettingen (sum sysselsatte og helt ledige). Dette er tall som ligger langt over landsgjennomsnittet for 1984 og som ligger på linje med gjennomsnittet i Nordland (5-6% av arbeidsstyrken var registrerte ledige i 1984 i gjennomsnitt for hele året).

(1.4) UNGSOMSBOOM OG ARBEIDSPASSBEHOV . ET REGNEEKSEMPEL.

Dette beregningseksempel er ment som et supplement til den beregningen av framtidig arbeidsplassbehov som ble lagt fram i Rana-prosjektets 1. fase (Bivand/Jøsevold (1984) s. 58ff.). Bivand/Jøsevold vurderte virkningene på bl.a. arbeidsledigheten i Rana av to nedbyggingsplaner ved A/S Norsk Jernverk. Her vil vi bare gjengi resultatene av disse beregningene og henvise den interesserte leser til Bivands og Jøsevolds rapport fra 1984.

(1.4.1) Sysselsettingskonsekvenser av et miniverk.

Bivand/Jøsevold vurderte først konsekvensene for sysselsetting og ledighet i Rana-samfunnet av den mest drastiske nedbyggingsplanen for Jernverket, dvs. forslaget om å etablere et skrapbasert miniverk med en bemanning på ca. 850 personer. Den direkte sysselsettingsvirkningen av dette alternativet ville være en reduksjon på ca. 3200 arbeidsplasser ved Jernverket og ved sentrale underleverandører til Jernverket. I tillegg måtte man regne med indirekte sysselsettingsvirkninger i form av ytterligere nedgang i sysselsettingen i det øvrige næringslivet (bygg og anlegg, varehandel, hotell- og restaurant osv.). Størrelsen på denne indirekte sysselsettingsvirkningen er avhengig av den forbrukssvikten som følger av at 3200 personer mister sitt arbeid. Bivand/Jøsevold beregnet at hvis alle oppsagte flyttet fra Rana, ville totalt 700 arbeidsplasser i andre næringer forsvinne i tilknytning til den forbrukssvikten en slik massiv utflytting representerte (dvs. 100% forbrukssvikt). Hvis alle de 3200 ble igjen i Rana ville forbrukssvikten i gjennomsnitt være 25% og det ville føre til en nedgang på ca. 180 arbeidsplasser ellers i Rana-samfunnet. Avhengig av bl.a. de oppsagte arbeidernes utflyttingstilbøyelighet ville totalvirkningen av etableringen av et skrapbasert miniverk i Rana være at sysselsettingen ble redusert med mellom 3380 og 3910 personer . Bivand/Jøsevold konkluderte sin beregning slik:

" Med omlag 3500 som totalt vil bli ledig ved en omlegging til miniverk, i tillegg til dagens ca. 700 arbeidsledige, og 200-300 flere i køen på arbeidskontoret pr. år fram til 1990, står Rana i fare for å ha et ledighetstall på mellom 4000 og 5000 i slutten av 1980 årene, noe som tilsvarer 50% av de heltidsyrkesaktive i kommunen " (Ibid. op.cit. s.85).

(1.4.2) Sysselsettingskonsekvenser av et integrert verk.

Den mest moderate omstrukturingsplanen ved Jernverket er representert ved forslaget om et integrert jern- og stålverk. Den bemanningsmessige effekten av dette forslaget ligger i en generell rasjonalisering i hele Jernverkskonsernet samt de indirekte virkninger dette får på den øvrige økonomiske aktiviteten i Rana-samfunnet. Bivand/Jøsevold vurderte de umiddelbare virkningene av en slik rasjonaliseringsplan på Jernverkets underleverandører som små så lenge det er tale om full drift ved Jernverket. Effekten av denne rasjonaliseringen på Rana-samfunnets sysselsetting og arbeidsledighet er mao. knyttet til hvordan nedtrappingsplanen gjennomføres med hensyn på inntak av unge arbeidssøkende og avgang av eldre Jernverksansatte. Bivand/Jøsevold beregnet at minimumstallet for denne planens rasjonaliseringsmål (nedgang i arbeidsstyrken på ca. 320 personer) kunne nås medio 1985 og maksimumstallet (nedgang på ca. 700 personer) kunne nås i løpet av 1986 hvis en naturlig avgang ble kombinert med en effektiv inntaksstopp. Bivand/ Jøsevold vurderer virkningen av denne planen slik:

"Virkningen av inntaksstoppen til nå har vært en sterk økning av ungdomsledigheten i Rana, og dette etter bare et par år med redusert inntak. Om man antar at hvert år av inntaksstoppen bidrar med 100 arbeidsledige ungdommer, kan ledigheten i 1987 lett være over 1000. Dette tallet kan altså betraktes som et minimum, og de faktiske tall for ledigheten kan overskride dette om færre flytter fra kommunen" (Ibid. op. cit. s. 87).

Vi har sett at flyttheppigheten sank blant ungdommen fra 1982 til 1983, slik at tendensen foreløpig er at ungdommen blir igjen i Rana. Ved en massiv utflytting vil ledighetstallene umiddelbart bli redusert, men den forbrukssvikt som en slik utflytting representerer vil likevel ha en virkning på den økonomiske aktiviteten i Rana som presser ledighetstallene oppover igjen. I det regneeksemplet som skal presenteres her, vil vi se litt nærmere på det press på arbeidsmarkedet i Rana en ungdomsboom vil skape hvis det er et misforhold mellom inngang til og avgang fra arbeidsmarkedet, eller mellom størrelsen på de kullene som står ved inngangen til "arbeidsmarkedstunnellen" og de ledige plassene som den eldre garde etterlater seg på vei ut av "arbeidsmarkedstunnellen".

(1.4.3) Ungdomsboom og sysselsetting. Et beregningseksempel.

Ideen i dette regneeksemplet er at demografiske forhold kommer på toppen av tradisjonelt vektlagte faktorer når det gjelder å vurdere utsiktene på arbeidsmarkedet (f.eks. økonomiske teoriers vektlegging på den generelle etterspørselen etter varer og tjenester i samfunnet ("keynesianisme"), friksjoner og lønnsrigiditet ("marginalisme"), generelle økonomiske konjunkturer eller segmentering på arbeidsmarkedet (ubalanse mellom etterspørselen etter og tilbudet av bl.a. "kvalifikasjoner"). Slike forhold kan være vanskelig å oppdage fordi de alltid er formidlet av konkrete hendelser på arbeidsmarkedet i tilknytning til enkeltbedrifters markedsutsikter, generelle konjunkturer, offentlige tiltak og enkeltpersoners tilpasning til en ny situasjon. For å oppdage et trengselsfenomen kan det være nyttig å tenke seg en svært abstrakt situasjon innledningsvis, for deretter steg for steg å trekke beregningen opp til overflaten ved å innføre konkrete momenter som gjør beregningen mer realistisk.

Oppgaven i dette avsnittet er å anslå hvor mange arbeidsplasser Rana må skape fram til 1990 for at ledigheten skal (a) elimineres (b) holdes på dagens nivå. Det at vi forutsetter at ledigheten ikke overstiger dagens nivå, innebærer indirekte (implisitt) at vi forutsetter at det

ikke skjer drastiske ting med selve "arbeidsmarkedstunnellen". Det er det som skjer ved inngangen og utgangen vi skal fokusere, ikke selve tunnellen (les: arbeidsmarkedet). Vi antar implisitt at all øvrig sysselsetting opprettholdes.

Utgangspunktet for behovsberegningen er en sammenligning av størrelsen på to årskull, et kull som er på vei inn "arbeidsmarkedstunnellen" (18-åringene) og et årskull som er på vei ut av den samme "tunnellen" (65-åringene).

(1) Med behov for arbeidsplasser menes full sysselsetting forut- for alle, både kvinner og menn.
setning- Dette kan tolkes som et verdi-premiss som ikke
er: problematiseres her.
(2) All øvrig sysselsetting er uendret.

Det at det faktisk ikke blir slik, har blant annet sammenheng med at personer som utelukkes fra arbeidsmarkedet ett sted, tilpasser seg den nye situasjonen ("utvikler mestringsstrategier"). Slike tilpasninger trekkes inn etterhvert i beregningen (de som kan tallfestes på en relativt grei måte), eller som modifierende faktorer til slutt i eksemplet.

(a) Årskullene.

Vi tar utgangspunkt i kullenes størrelse i 1982, og beregner behovet for nye arbeidsplasser under forutsetning av at ingen flytter, ingen dør, ingen innflytting, alle er yrkesaktive (eller potensielt yrkesaktive) og at det ikke er noen hindringer for kontinuerlig yrkesaktivitet for 18-åringene over de 8 årene fra 1982 til 1990 (militærtjeneste, utdanning ut over videregående skole osv.). Gitt disse forutsetningene, vil differansen mellom summen av årskullene representere netto arbeidsplassbehov i perioden 1982 til 1990.

År	Antall 18-åringar	Antall 65-åringar	Differanse
1982	496	233	263
1983	502	239	263
1984	494	309	185
1985	501	234	267
1986	525	309	216
1987	455	269	186
1988	506	303	203
1989	433	292	141
sum	3912	2188	1724

Kilde: Folkeregisteret i Rana.

Kullene er hentet fra året 1982, og det er en ren framskrivning av tallene fra det ene året. De som er 17 år i 1982, framskrives som 18-åringar i 1983, de som er 16 år i 1982, framskrives som 18-åringar i 1984 osv... Analogt med 65-åringene. De som er 64 år i 1982, framskrives som 65-åringar i 1983, de som er 63 år, framskrives i 1984, inntil vi har tilstrekkelig mange kull til å nå 1989.

Gitt forutsetningene ovenfor, er det et gap mellom kullene på mer enn 1700 personer over 8-års perioden 1982-89. Dette gapet illustrerer i utgangspunktet de som potensielt ikke får plass på arbeidsmarkedet gjennom den potensielle avgangen fra arbeidsmarkedet. Før vi innfører modifierende forhold ("forsterkende" og "motvirkende"), dreier det seg om 44% av årskullet over 8-års perioden.

(b) Dødelighet

Dødeligheten(mortaliteten) er høyere blant eldre enn blant yngre. Mens dødeligheten i praksis er 0 for 18-åringene (3,5 pr. 10000), er den nærmere 230 pr. 10000 for 65-åringene, 141 pr. 10000 for 60-åringene og 55 pr. 10000 for 55-åringene. Før vi begynner målingen er kullene redusert med et visst antall individer. Anta at disse plassene er fylt opp før våre 18-åringar slipper inn "tunnellen" til arbeidsmarkedet.

Når en 18-åring har ventet ett år, er han/hun derimot med i konkurransen, og kan fylle plassene etter de som har gått bort. Derfor regnes bare en engangsreduksjon i 65-års kullet totalt for hele perioden fram til 1989.

Dødelighet har liten betydning i regnestykket vårt. Her tar vi med en engangsreduksjon på 1,5%, eller 33 "plasser".

Korrigert sum for 65-åringene: 2155

(c) Flytting.

Dette er en langt viktigere faktor enn dødeligheten både i praksis og i vårt eksempel. Vi så at utflyttingshyppigheten var langt høyere for ungdommer enn for eldre både i Rana og i resten av landet. Samtidig er det netto utflytting fra Rana. Det betyr at kommunen kan "eksportere" noe av overskuddsarbeidskraften til andre kommuner (andre land). Det er ikke nok å beregne en engangseffekt av utflyttingen. For hvert år vil det være en bestemt sannsynlighet for at en person flytter til et annet sted i hele 8-års perioden. Vi tar utgangspunkt i beregnede utflyttingstilbøyeligheter i 1982 og reduserer dem med en bestemt prosentsetning. Innflytting utgjorde gjennomgående 65% av utflyttingen rundt 1982. Når en eldre flytter ut, blir det en ledig plass, når en eldre flytter inn blir det færre plasser. Her antar vi at innflyttingen utgjør 65% av innflyttingen i alle aldersgrupper.

Nå er flyttehyppigheten svært lav for 65-åringene. Netto utflyttingshyppighet er enda mindre (noen 65-åring er også innflyttere). Derfor ser vi bort fra dette momentet og vurderer kun effekten av netto utflytting blant 18-åringene i perioden. Dette reduserer presset inn "arbeidsmarkedstunnellen".

Beregning.

* Gjennomsnittlig flyttetilbøyelighet blant 16-19 åringer er 35 pr. 1000 i 1982 (gjennomsnitt for jenter og gutter), blant 20-24 åringer er gjennomsnittet 93 pr. 1000 og blant 25-29 åringer er gjennomsnittet 100 pr. 1000.

- * Gjennomsnittet for de tre aldersgruppene er 76 pr. 1000.
- * Antar at innflyttingen utgjør 65% av utflyttingen også for 18-års kullet (som for Rana befolkningen totalt sett).
- * Netto avgang pr. år blir 27 pr. 1000 av 18-åringene.

År	Antall	Avgang med 65% av utflyttings- raten hvert år i	Sum, avgang
1982	496	8 år (8 x (27/1000)x496)	107
1983	502	7 år (7 x (27/1000)x502)	95
1984	494	6 år analogt	80
1985	501	5 år "	67
1986	525	4 år "	57
1987	455	3 år "	37
1988	506	2 år "	27
1989	433	1 år "	12
sum	3912		428

Bare i hht netto utflytting i perioden 1982-1989 reduseres 18-års kullet med 11% til 3484.

Dette resonnementet må også gjennomføres for de som i dag (1982) er kommende 18-åringene (i perioden 1983-89). Disse vil også ha en netto utflyttingstilbøyelighet som det er nødvendig å korrigere for hvert år fram til de står på terskelen til "arbeidsmarkedstunnellen".

Flyttetilbøyeligheten blant disse er lavere enn blant 18-åringene. Barn og tenåringer flytter sammen med sin familie, og barnefamilier er gjennomgående mindre mobile enn enslige i etableringsfasen, naturlig nok. Vi antar her at mobiliteten i aldersgruppen 10-17 år er 60% av mobiliteten for 18-åringene.

Beregning

- * Netto utflytting blant barn og tenåringer : 60% av 428 = 257.
- * Total reduksjon i antall 18-åringer pga flytting: 685 (3227)
- * Kalkulert "arbeidsplassbehov" i hht flytting og mortalitet: 1072.

Dette innebærer at flytting kan være en "mestringsstrategi" både for den enkelte og for kommunen ("eksporterer" problemene til andre kommuner).

(d) Militærtjeneste og sivilarbeid.

Vi antar at dette forholdet reduserer antall 18-åringer med 50% av et årskull. Siden vi allerede har kontrollert for netto utflytting (på en høyere sluttsum), kan vi forutsette at alle kommer tilbake etter avsluttet "samfunnstjeneste", som vi setter til ett år for alle gutter. Dette utsetter inngangen inn "tunnellen" til arbeidsmarkedet med ett år for guttene.

Beregning

- * Redusert sum pga samfunnstjeneste: (3227 - 202) = 3025
- * Netto inngang til arbeidsmarkedet ved kontroll for samfunnstjeneste:
(3025 - 2155) 870

Utflytting og samfunnstjeneste reduserer inngangen til arbeidsmarkedet så mye at netto-resultatet synes overkommelig for de som skal skape arbeidsplassene. Nå er det samlede "behovet" redusert til 870 nye plasser i løpet av 8 år, dvs. ca. 110 plasser pr. år.

Så langt har vi stort sett redusert andelen 18-åringer ved å innføre "realistiske" momenter i tur og orden. Nå må vi redusere antall 65-åringer på samme måten. Det er særlig to forhold som gjør at forutsetningen om at det faktisk blir mer enn 2000 ledige jobber etter 65-åringene blir urealistisk :

(1) Yrkestilbøyeligheten er lav blant eldre, særlig blant eldre kvinner.

(2) Rasjonalisering av lærlingeplasser og førtidspensjonering (der den eldre ofte ikke erstattes av yngre) vil her representere fradrag i summen 65-åringene. Et eksempel på dette er at mens Jernverket alene sysselsatte 43% av 18-års kullene som kom ut på arbeidsmarkedet i Rana på 60-tallet, sysselsetter bedriften i dag 2-3% av 18-års kullene. Arbeidskontoret rapporterer samtidig om lignende problemer i andre sektorer. Dette er en sterk indikasjon på at "porten inn til arbeidsmarkedet" i Rana såvidt er "satt på gløtt" for nykommerne i yrkeslivet (Kilde: Bivand/Jøsevold (1984) s.58 og fig. 12 s.90).

Når det gjelder yrkesaktiviteten for forskjellige aldersgrupper, mangler vi tall for Rana. Derfor tar vi utgangspunkt i AKU-tallene for Norge. Disse statistikkene beregner yrkesaktiviteten blant kvinner og menn i aldersgruppen 25-66 år. Selv om det er rimelig å anta at yrkesaktiviteten blant eldre (særlig kvinner) er lavere enn blant middelaldrende (f.eks. 40-50 åringene), betrakter vi her gruppen under ett. I 1982 var yrkesaktiviteten 60% blant kvinnene og 90% blant mennene i denne aldersgruppen. Vi antar at dette er representativt for de eldste i Rana, slik at gjennomsnittlig vil 75% av 65-åringene etterlate seg en ledig plass på arbeidsmarkedet som kan fylles av en ungdom.

Beregning

* Netto sum, ved kontroll for yrkesaktivitet : (75% av 2155) 1616
 * Arbeidsplassbehov ved kontroll for yrkesaktivitet, dødelighet, samfunnstjeneste og flytting: (3025 - 1616) 1408

(e) Utdannelse.

Noen ungdommer tar videreutdanning etter avsluttet videregående skole. Selv om dekningsgraden i videregående i dag er ca. 70%, regner vi med at 18-åringene har 12-årig skole her. Hvis vi antar at alle fortsetter med yrkesrettet utdanning i 1 1/2 år etter fylte 18 år (dette er er

høyt estimat, innført med hensikt), forsvinner 1 1/2 gjennomsnittsårskull fra regnestykket.

Beregning

* Netto sum, ved kontroll for utdanning (1 1/2 år: (3025 - 605) 2421
 * Netto resultat ved kontroll for utdanning : (2619 - 1616) 1003

Sammenstilling av beregningene:			
	18-åringer	65-åringer	differanse
Arskullene , sum	3912	2188	1742
Kontroll for dødelighet (mortalitet)	-	- 33	
Kontroll for flytting		-	
* etter fylte 18 år:	- 428	-	
* før fylte 18 år :	- 257	-	
Kontroll for samfunns- tjeneste (sivilarbeid & militærtjeneste)	- 202	-	
Kontroll for yrkes- aktivitet	-	- 539	
Kontroll for utdanning etter videregående	- 605	-	
Korrigert sum	2420	1616	804

Ved korrigeringen for de ovennevnte forholdene, ble "behovstallet" redusert fra drøyt 1700 nye arbeidsplasser til drøyt 800 nye arbeidsplasser i løpet av perioden 1982-89, hvis ledighetsnivået skal ligge på dagens nivå(1982) også ved inngangen til 1990. Hvis ledigheten skal elimineres, må det analogt skapes ca. 1600 nye arbeidsplasser.

Dette resultatet er klart i underkant av det realistiske fordi vi har sett bort fra noen strukturelle forhold som går på næringslivets kapasitet til å suge opp arbeidssøkende ungdom med liten yrkeserfaring og yrkesrettet utdanning (kompetanse).

(1) Opplæringsjobber rasjonaliseres bort i stor grad. Dette er klart illustrert ved Jernverkseksemplet ovenfor.

(2) En rekke jobber som tilhørte eldre arbeidskraft rasjonaliseres bort ved naturlig avgang og førtidspensjoneringer uten at plassene overtas av unge arbeidssøkere.

Disse forholdene er det svært vanskelig å tallfeste. Hvis det er tale om 10% reduksjon i antall reelle ledige jobber, øker "behovstallet" fra 800 nye arbeidsplasser til drøyt 850. Hvis det er tale om 20% reduksjon, øker "behovstallet" til nærmere 910 nye arbeidsplasser. Dessuten har vi hele tiden regnet i overkant ved reduksjon i 18-års kullet og i underkant ved reduksjon i 65-års kullet. Spesielt forutsetningen om at alle 18-åringene fortsetter skolegangen i 1 1/2 år etter videregående skole og at alle 18-åringene har gjennomført videregående skole (ingen sysselsettingsproblemer før fylte 18 år), er en antagelse som systematisk undervurderer "behovstallet" vårt.

Det samme kan sies om forutsetningen at 75% av de eldre etterlater seg en ledig plass på arbeidsmarkedet .

Alt dette gjør at et anslag på 1000 istedenfor 800 på "behovstallet" er like "realistisk". 800 nye plasser kan betraktes som et minimumstall.

Vi har regnet for perioden 1982-89 for å få med den faktiske utviklingen på arbeidsmarkedet de første to årene av "prediksjonsperioden". 800-1000 nye arbeidsplasser i løpet av en 8-års periode kan

virke overkommelig for Ranasamfunnet . Når vi trekker inn at antall yrkesaktive sank med 15% fra 1980 til 1984 og at andelen ungdom blant de registrerte helt ledige økte kraftig (særlig 20-24 åringene) fram til 1984 , blir 800-1000 arbeidsplasser plutselig langt mer problematisk. De to første årene i "prediksjonsperioden" (1982-89) var det lite som tydet på at situasjonen bedret seg for de unge arbeidssøkerne, heller tvert om. Nå er det mao. tale om et tilsvarende "behov" for nye arbeidsplasser innen 5 år, mot beregningseksemplets 8 års perspektiv. Utfordringen for Ranasamfunnet er blitt større enn det beregningseksemplet antyder når vi tar utviklingen fra 1982 til 1984 med i betraktningen. Konklusjonen på denne drøftingen kan formuleres slik:

Konklusjon:

Rana må skape inntil 1000 nye arbeidsplasser fram til 1990 hvis samfunnet skal være i stand til å gi den arbeidssøkende ungdommen et arbeidstilbud på stedet, og 1800 nye arbeidsplasser hvis arbeidsledigheten skal elimineres. Hvis nedtrappingen av sysselsettingen ved A/S Norsk Jernverk fortsetter også i 1986 og 1987 kommer effekten av disse endringene på toppen av vårt anslag i dette eksemplet.

Dette regnestykket er basert på et verdipremiss, nemlig at behovet for arbeid omfatter alle som står på terskelen til arbeidsmarkedet, uavhengig av livssituasjon (kjønn, kompetanse, forsørgelsesbyrde, sivilstand osv.). I praksis er folk langt mer tilpasningsdyktige enn som så. Hvis det ikke finnes arbeid, finnes en rekke strategier (nødløsninger/tilpasninger om man vil) for å mestre den nye situasjonen. Vi ser bort fra mulighetene for å få sosialstøtte og eldre yrkesaktives muligheter for forsørgelse gjennom førtidspensjonering, attføring og uføretrygd. Vi betrakter heller ikke eldre og middelaldrende kvinners mulighet til å bli forsørget av sine menn. Denne problematikken vender vi tilbake til i kapittel 2. Det er unge menneskers muligheter vi fokuserer her. Noen aktuelle tilpasningsstrategier for ungdom kan være (listen er ikke uttømmende):

- * Flytting som mestringsstrategi ("flytteras")
- * Utdannelse ("midlertidig flytteras")
- * Leilighetsarbeidsmarkedet som "buffer" (inkluderer "svart" arbeid).
- * Giftemål og barnefødsel som tilpasningsstrategi.
- * Privatisere problemene (la familien bære byrdene ved at ungdommen ikke kommer inn på arbeidsmarkedet)

Beregningseksemplet studerer trengselsaspektet på arbeidsmarkedet i Rana. For å oppdage slik potensiell trengsel, er det nødvendig å holde en rekke faktiske forhold på arbeidsmarkedet konstant under hele beregningen. Demografiske forhold har en slik "natur". De virker bak dag-til-dag utviklingen i andre observerbare forhold av betydning for sysselsettingsutviklingen i kommunen (politiske vedtak om Jernverkets framtid, svigninger i salg og markedsutsikter, innføring av ny teknologi osv.). For å knytte an til metaforen vi har brukt så langt ("arbeidsmarkedstunnellen"), kan vi si at i tillegg til fenomener som påvirker tunnellens inngang og utgang, kan det skje drastiske endringer i selve tunnellen. I beregningseksemplet vårt har vi sett bort fra alle forhold som påvirker sysselsettingen for andre årskull enn 18-åringene (representantene for de som er på vei inn) og 65-åringene, (representantene for de som er på vei ut). Sysselsettingen for alle andre er konstant/uendret. Virkningen av slike endringer er utførlig behandlet i Bivand/Jøsevold (1984).

I debatten i forbindelse med utviklingen på Jernverket, er det blitt hevdet at hvis det ikke skapes inntil 2000 nye arbeidsplasser innen 1990, vil det bli massearbeidsløshet i Rana. Dette synspunktet kan lett forsvares hvis nedtrappingen ved Jernverket fortsetter. Den strategiske faktoren i så måte er Ranabefolkningens flytteeatferd. Massiv utflytting kan redusere den registrerte arbeidsledigheten hvis oppsagte arbeidere og helt ledige arbeidssøkere flytter ut av Rana, men konsekvensene av slik utflytting er, som Bivand/Jøsevold har dokumentert i sitt studium av Ranasamfunnet, at den etterfølgende forbrukssvikten reduserer arbeidsmulighetene for den gjenværende yrkesaktive befolkningen i lokalsamfunnet. Flytting slår begge veier i forhold til ledighetsstatistikken.

(1.4.4) Noen aktuelle tilpasningsstrategier for ungdom uten arbeidsmuligheter i Rana.

Et kalkulert "behov" basert på bestemte premisser av analytisk og normativ karakter (verdier), trenger ikke bli registrert som "behov" av lokale og sentrale myndigheter. Ungdommene som ikke får plass på arbeidsmarkedet kan opptre på en slik måte at det nødvendigvis ikke oppfattes som et problem av f.eks. kommuneforvaltningen eller regjeringen (sentralforvaltningen). Hvem som oppfatter et problem som sitt, avhenger bl.a. av valg av enhet (referansepunkt). Her lar vi den enkelte ungdom eller Rana kommune være enhet.

(a) Flytting.

Hvis mulighetene for arbeid (og inntekt) stenges fullstendig i hjemstedskommunen, kan det bli aktuelt å flytte selv om mulighetene er sterkt begrenset i andre kommuner. Arbeidsledige som flytter til andre kommuner, vil "lette" situasjonen på arbeidsmarkedet i den opprinnelige hjemstedskommunen. I den grad personen som flytter fortsatt blir gående ledig, vil flyttingen representere en "problemeksport" til et annet sted. Ved et "flytteras" (av unge arbeidssøkere) kan Rana "eksportere" en del av problemarbeidskraften sin til andre steder. Det vil redusere det registrerte "behov" for nye arbeidsplasser i Rana. Flytting kan mao. gjøre det ovennevnte regnestykket uaktuelt. Riset bak speilet er den forbrukssvikt som de utflyttede ungdommene representerer både i relasjon til kommunekassa og i relasjon til det øvrige næringslivet lokalt.

(b) Utdannelse.

Utdannelse kan betraktes på samme måten (under utdanning er det ikke nødvendig å melde flytting). Det at ungdom som det ikke er plass til reiser ut for å få seg utdanning, vil bli registrert som en lettelse i forhold til presset på arbeidsmarkedet i hjemstedskommunen. Utdanning (og med den, midlertidig flytting) er opplagt en mestingsstrategi for den enkelte unge som ikke har muligheter til å komme inn på arbeidsmarkedet. Utdannelse er også et middel til å kvalifisere seg for primærarbeidsmarkedet.

(c) Leilighetsarbeid (arbeidsmarkedet for "strøjobber").

Et hvert samfunn har et visst arbeidsmarked for løst tilknyttet arbeidskraft . Det skulle være nok å minne om utviklingslandenes skarer av såkalte "selvsysselsatte" ("self-employed"). Også i Rana finnes et arbeidsmarked for strøjobber . I kapittel 2 skal vi se at både unge gutter og unge jenter har visse muligheter til vilkårlig og ofte kortvarig sysselsetting på et slikt arbeidsmarked i Rana. Vi må understreke at dette nødvendigvis ikke dreier seg om "svart arbeid" (det gjør det også), men om midlertidig sysselsetting i et arbeidsmarked for ukvalifisert og lavt kvalifisert arbeidskraft. Hvis ungdommene bor hjemme hos foreldrene (lave boutgifter), kan dette være tilstrekkelig til at den enkelte unge finansierer seg selv en kort periode. Leilighetsarbeidsmarkedet er en "sosial buffer" sett med f.eks. kommuneadministrasjonens øyne. Tilgangen på leilighetsarbeid/"strøjobber" kan redusere det "faktiske behov" for nye arbeidsplasser i forhold til regnestykket foran.

(d) Giftemål og barnefødsler.

Spørsmål om arbeid er også i et velferdssamfunn spørsmål om forsørgelse og inntekt. Det å gifte seg kan være et middel til forsørgelse (som samtidig gir muligheter for å frigjøre seg fra hjem og foreldre). I utgangspunktet kan dette være en strategi både for gutter og jenter, forutsatt at ektefellen har jobb.

Med barnefødsler tenker vi spesielt på enslige kvinners "mulighet" til å sikre et minstemål av forsørgelse ved å få barn (refererer til trygd/bidrag). Selv om satsene er små , gir dette (i den grad det ikke gir for store sosiale kostnader for den enslige mor) bl.a. muligheter for "betalt" utdanning . I følge Arbeidskontoret for Rana blir denne muligheten til kvalifisering til primærarbeidsmarkedet i liten grad benyttet av de enslige forsørgerne(mødrene) (Se forøvrig Kolberg/Wærness (1985)).

(e) Forsørget av familien.

Dette er en hyppig brukt tilpasningsstrategi. Det at familien må forsørge de unge som står på terskelen til arbeidsmarkedet, trenger ikke å bli oppfattet som et problem av lokale (og sentrale) myndigheter. Problemet privatiseres. For den unge arbeidssøkeren er dette en mulighet f.eks. alternativt til flytting, utdanning osv.

En "strategi" som vi ikke har vært inne på generelt er ulike typer "klientstrategier" overfor det offentlige støtteapparatet. Det er klart at dette også er en mulig forsørgelsesstrategi for enslige av begge kjønn (og ikke bare for enslige forsørgere som vi nevnte i avsnittet om "giftemål og barnefødsler").

I praksis kombineres en rekke slike strategier. Disse kan redusere det behovet for nye arbeidsplasser som f.eks. registreres av de lokale arbeidsmarkedsmyndighetene i forhold til det behovet vi registrerte i vårt regneseksempel basert på (verdi)premisset at alle har behov for arbeid.

APPENDIX 1.1:Ungdomsboomen i Norge i 80-årene.

Store ungdomskull er et fenomen som har gyldighet for hele landet. Dette fenomenet er behandlet av bl.a. Mona Solberg i en artikkel i "Tidsskrift for Samfunnsforskning" (Mona Solberg (1984)). I denne artikkelen dokumenterer Solberg at et demografisk særpreg ved Norge ikke bare er at det blir flere eldre og færre barn. Norge har også hatt sterk økning i ungdomskullene siden 50-tallet. Hun hevder at samfunnet så langt har "mestret" denne situasjonen ved bl.a. en storstilt utbygging av videregående skole (og utdanningstilbudet på senere trinn). Ungdomsboomen er likevel en realitet, og det vil nok bli meget problematisk å skaffe arbeid til disse ungdommene selv om det blir høykonjunktur. Det kan være tale om en framtidig trengsel på arbeidsmarkedet for landet som helhet. Det spesielle med Ranasamfunnet, er at ungdomsboomen forsterkes av to innflyttingsbølger på 50- og 60-tallet. Det er mao. tale om en kombinasjon av et alment fenomen (stor fertilitet på den tiden) og et lokalt særtrekk i tilknytning til oppbyggingen av Jernverket (stor innflytting av personer med høy fertilitet i en begrenset periode).

Problemet med å gi ungdommer plass på kortsiktige arbeidsmarkedstiltak og i videregående skole (særlig ved utvidelser av grunnkursene), er at det er vanskelig å se at dette kvalifiserer direkte for det arbeidsmarkedet vi har i dag .Oppgaven med å skaffe disse ungdommene permanent sysselsetting er en nasjonal oppgave som krever langt mer bevisst planlegging og tilrettelegging enn en økning av volumet på de midlertidige arbeidstiltakene og kapasiteten i videregående skole. Vi har plukket ut en tabell og tre figurer fra Mona Solbergs artikkel for å demonstrere at det virkelig er tale om en ungdomsboom som omfatter hele landet. Uten at det kommer et "flytteras" blant ungdommen i Rana, vil de utviklingstrekkene som dokumenteres for hele landet være overrepresentert i Rana en tid framover.

(A) FLERE ELDRE ..... OG FLERE UNGDOMMER !

Den norske befolkninga fordelt på aldersgrupper i 1950 og 1980.

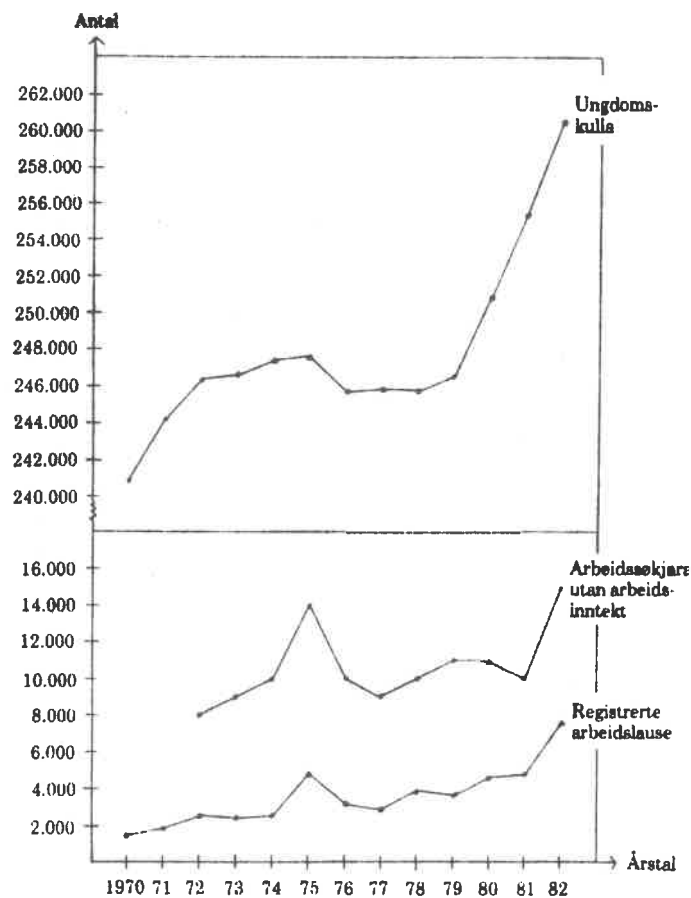
	1950	1980	Total endring (prosent)
16-19 år.....	165.177	250.814	+ 52
20-29 år.....	491.921	613.704	+ 25
30-39 år.....	514.317	577.582	+ 12
40-49 år.....	449.569	399.536	+ 13
50-59 år.....	366.901	449.797	+ 23
60-66 år.....	183.652	311.404	+ 70
67 år og over.....	267.562	525.036	+ 96
Totalbefolkninga....	3.280.296	4.092.340	+ 25
16-66 år.....	2.171.537	2.602.837	+ 20

Kjelde: Folkemengden etter alder og ekteskapeleg status 31.12.1980 og Statistisk Årbok 1982.

(Ibid s. 141)

(B) NOE AV DENNE ØKNINGEN I ANTALL UNGE ER ALLEREDE FANGET OPP SOM EN ØKNING I DEN REGISTRERTE ARBEIDSLEDIGHETEN.

Størleiken på ungdomshulla og arbeidslysaa i alderen 16-19 år i perioden 1970-1982. Heile landet.

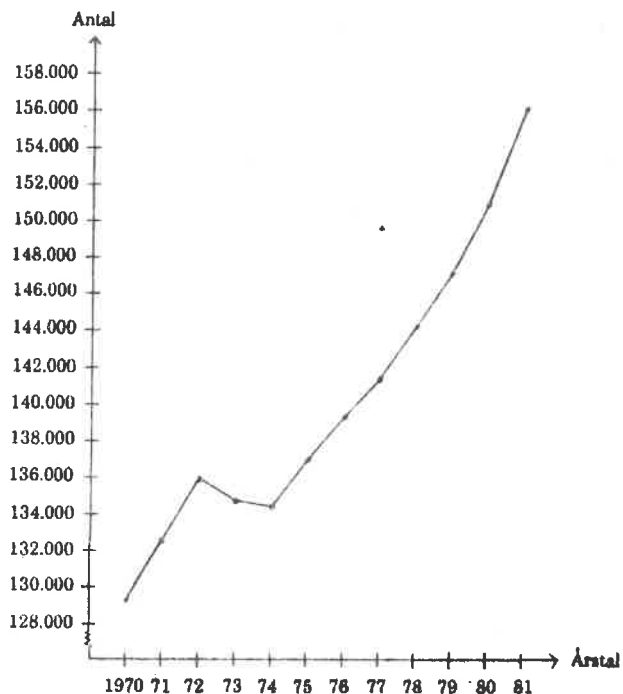
Kjelde: Arbeidsmarknadsstatistikk 1970-82, Folkemengden etter alder og ekteskapeleg status 1970, 1972-82.

(Ibid s. 145)

(C) HVOR ER DE UNGE BLITT AV ? JO. EN STOR DEL ER SYSSELSATT I VIDEREGÅENDE SKOLE.

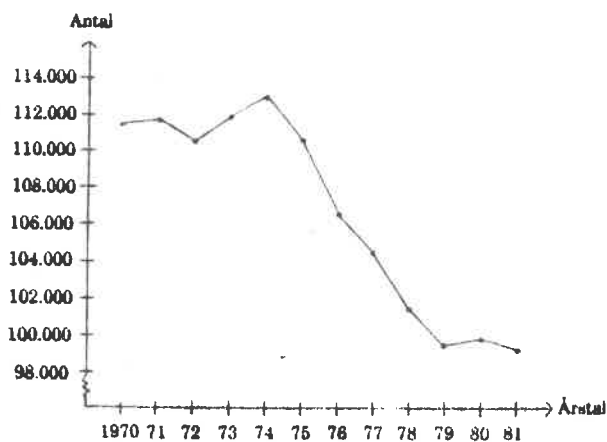
Antal elever i aldersgruppa 16-19 år, 1970-1981. Heile landet.

(Ibid s.147)

(D) DETTE HAR TIL SAMMEN REDUSERT ANTALL 16-19 ÅRINGER I ARBEIDSSTYRKEN PÅ LANDSBASIS.

Møgelege arbeidssøkjjarar (arbeidskrafttilbodet) i aldersgruppa 16-19 år, 1970 til 1981. Heile landet.

(Ibid s.149)

(E) HVA KOMMER TIL Å SKJE NÅR ALLE DISSE UNGDOMMENE KOMMER UT FRA UTDANNINGSSTEDENE FOR Å SØKE ARBEID ?

I DEN GRAD UNGDOMMEN I RANA VELGER Å BLI PÅ HJEMSTEDET ER DISSE PROBLEMENE OVERREPRESENTERT I RANA.

Et sentralt punkt i Mona Solbergs artikkel er at en enkel demografisk forklaring på variasjonene i arbeidsledigheten (blant ungdom spesielt) ikke er holdbar. Hun argumenterer for at det er endringer i etterspørselen etter ung arbeidskraft som er den viktigste forklaringen på endringene i ungdomsarbeidsledigheten. Store ungdomskull er bare en medvirkende faktor i forståelsen av trengselsfenomener på arbeidsmarkedet (Ibid. s. 158).

Demografiske forhold kan knapt få noen annen status enn "medvirkende" i en årsaksmodell som setter seg fore å forklare endringer i situasjonen på arbeidsmarkedet. Hvordan forklare trengsel? Forskjeller (eller endringer) i et sosialt fenomen forklares ved hjelp av påviste forskjeller (eller endringer) i et annet fenomen. Hvis den demografiske forklaring skal være enerådende må i prinsippet alle andre relevante forhold være konstante. "Mange" eller "få" ungdom blir bare "mange" eller "få" på arbeidsmarkedet i relasjon til den etterspørsel etter ung arbeidskraft som finnes på det samme arbeidsmarkedet. Og etterspørselen etter varer og tjenester er funksjon av en rekke forhold (konjunkturer, offentlig økonomisk politikk for å nevne to) som bare ved tilfeldigheter ville være uendret over tid. Det er gitt et visst nivå på etterspørselen etter ungdom på arbeidsmarkedet at en situasjon framtrer som "trang" eller "romslig". Men gitt dette nivået på etterspørselen, er det heller ikke irrelevant om det objektivt sett er "mange" eller "få" som banker på dørene inn til arbeidsmarkedet. Det er dette bakenforliggende forholdet vi har fokusert i dette kapitlet i tillegg til noen økonomiske og sosiale forhold ("mestring", "rasjonalisering" osv.) som forsterker eller motvirker det.

KAPITTEL 2: ARBEIDSLEDIGHET I RANA.

(2) ARBEIDSLEDIGHET I RANA

Arbeidsledighet er et internasjonalt fenomen. For å kunne plassere Rana-samfunnet på "ledighetskartet", anlegger vi innledningsvis et nasjonalt (og tildels et internasjonalt) perspektiv på ledighetsutviklingen.

(2.1) RANAS ARBEIDSLEDIGHET I PERSPEKTIV

Arbeidsledighet har blitt et alvorlig problem i hele den vestlige verden. Midt på sommeren 1984, var det nærmere 19 millioner registrerte ledige i Vest-Europa, eller 11% av den samlede arbeidsstyrken. Dette representerte en firedobling av den registrerte ledigheten siden 1970. Ledighetsutviklingen i Norge har ikke vært like dramatisk som på kontinentet. Først etter 1981 skjøt ledighetstallene fart her hjemme. Den registrerte arbeidsledigheten nådde et foreløpig toppunkt i 1984, da det en tid var nærmere 80000 helt ledige i Norge. Det utgjorde nesten 4% av arbeidsstyrken på det tidspunktet (OECD, Economic Outlook, juli 1984) ^{1]}.

Sammenligninger av ledighetstallene på nasjonsnivå, skjuler naturligvis variasjonen mellom enkelte regioner, fylker og kommuner i hvert enkelt land. Mens, den generelle ledigheten i Storbritannia i 1983 var 11% av arbeidsstyrken, hadde f.eks. enkelte gruvedistrikter i Wales en registrert ledighet på 30-40%. Også i Norge er det betydelige regionale forskjeller i ledighetsnivå. Områder med en ensidig og eksportavhengig næringsstruktur og områder der næringslivet generelt domineres av stagnerende næringer, har gjennomgående høye ledighetstall. I 1983 hadde f.eks. Nord-Norge 11% av folketallet her i landet, og drøyt 15% av den registrerte arbeidsledigheten (5,4% i Nordland, 4,9% i Finnmark og 4,7% i Troms, mens gjennomsnittstallet for Norge var 3,7%) (Arbeidsdirektoratet, 1984).

^{1]} Arbeidsstyrken i et land er summen av alle yrkesaktive og alle registrerte ledige. En yrkesaktiv er en person som har hatt inntektsgivende arbeid i 100 timer eller mer siste år (dvs. drøyt 2 1/2 ukes inntektsgivende arbeid i året).

(2.1.1) Tredobling av den registrerte ledigheten i Norge siden 1980.

I følge den offisielle norske ledighetsstatistikken (utarbeidet av Arbeidsdirektoratet), vokste arbeidsledigheten her i landet særlig raskt i 1982 og 1983. I 1981, var det gjennomsnittlig 29200 helt ledige i Norge. I løpet av 1982 økte den registrerte ledigheten med 47% til 43000. Denne økningstakten holdt seg i 1983. Gjennomsnittstallet det året var 63200 helt ledige.

Denne (etter norske forhold) eksplosive økningen i ledighetstallene, var bakgrunnen for at regjeringen intensiverte bruken av ekstraordinære sysselsettingstiltak i 1983. Antall sysselsatte på arbeidsmarkedstiltak økte fra gjennomsnittlig 17200 i 1982 til gjennomsnittlig 27800 i 1983. Det representerte en økning på 62% i løpet av ett år. Tiltakene ble utvidet over et bredt spekter for å være i stand til å fange opp ulike grupper av ledigmeldte arbeidssøkere. Særlig viktig i denne sammenhengen var utvidelsen av tilbudet om opplæring (arbeidsmarkedskurs) og de statlige støtteordningene til ekstraordinær sysselsetting i det offentlige (enkeltarbeidsplasser og såkalte "Rettedalsstillinger" i fylker og kommuner over hele landet). I 1984 ble det f.eks. gjennomført nærmere 1300 opplæringskurs med deltagelse fra 16000 personer, mens nærmere 14000 personer var sysselsatt på kommunale og fylkeskommunale sysselsettingsprogrammer og i enkeltarbeidsplasser i november 1984. I gjennomsnitt økte antall tiltaksplasser i 1983 med ca. 26% til ca. 35000.

Samtidig med denne opprustningen av tiltakssektoren var det tegn til at ledighetstallene først stabiliserte seg, og deretter stagnerte. I april 1985 var det 56000 registrerte ledige og nærmere 40000 som var sysselsatt på arbeidsmarkedstiltak her i landet. Årsakene til at ledighetstallene har stabilisert seg er mange. Det har bl.a. sammenheng med den internasjonale konjunkturutviklingen og utbyggingen av utdanningstilbudet i videregående skole, men det skulle også framgå av dette at veksten i ekstraordinære arbeidsmarkedstiltak har hatt en viktig stabiliseringseffekt på ledighetstallene. I den forstand har tiltakene hatt den funksjonen de var ment å ha, nemlig å dempe de

stadig voksende problemene på arbeidsmarkedet. ^{1]}

Tiltaksvolumet har likevel ikke vært tilstrekkelig til å redusere ledigheten drastisk i forhold til "katastrofetallene" i 1983 og 1984. I realiteten har den registrerte arbeidsledigheten i Norge blitt tredoblet i løpet av 80-tallet.

Det er også viktig å understreke at reduksjonen i ledigheten fra 1984 er ujevnt fordelt på landsbasis. Ledigheten har stort sett holdt seg på samme nivå i norske utkantstrøk, mens den har sunket i sentrale strøk på Østlandet. I april 1985 utgjorde de helt ledige fortsatt mer enn 5% av arbeidsstyrken i Nordland fylke, mens andelen helt ledige i Oslo og Akershus hadde sunket til 1% (Kilde:Arbeidsdirektoratet).

(2.1.2) "Arbeidssøkere uten arbeidsinntekt" og registrerte helt ledige.
To måter å måle arbeidsledighet på.

Det opereres med to statistikker over ledighetsutviklingen i Norge. De offisielle tallene utarbeides av Arbeidsdirektoratet. Det er disse tallene vi har referert til i forrige avsnitt. I tillegg publiserer Statistisk Sentralbyrå ledighetstall basert på landsomfattende utvalgsundersøkelser (AKU-statistikken). Disse målingene har tradisjonelt gitt svært forskjellige resultater. Tabell 2.1 angir årlige gjennomsnittstall for perioden 1980-84.

-----

^{1]} Olav Foss og Jan Mønnesland dokumenterte at antall personer utenfor arbeidsstyrken i Norge vokste med 13.000 fra 1983 til 1984, mens det var forventet at tallet ville synke med 10.000 personer. Samtidig vokste antall "personer i utdanning" med 15.000 og "arbeidsuføre og syke" med 7.000 i samme perioden. Det betyr at mens ledigheten sank med ca. 20.000 personer, ble drøyt 20.000 personer utdefinert av arbeidsstyrken, i hovedsak ved en utbygging av kapasiteten i videregående skole og en økning i antall uføretrygdete (Plan og arbeid, NIBR juni 1985). Derfor er det viktig å understreke at når det hevdes at tiltaksvolumet har hatt en stabiliseringseffekt på den registrerte ledigheten, er det bare riktig hvis det sammenholdes med prosesser som utdefinerer personer fra arbeidsstyrken midlertidig (videregående skole) eller permanent (uføretrygd).

Tabell 2.1: Helt ledige og sysselsatte på ekstraordinære arbeidsmarkeds-tiltak i Norge 1980-84. Årlig gjennomsnitt fra Arbeidsdirektoratet og Statistisk Sentralbyrå (AKU-tallene).

År	Arbeids- dir.	Økn. i %	AKU	Økn. i %	A-dir. i % av AKU	Arbeidsm. tiltak	Økn. i %
1980	22300		33000		68	15400	
1981	29200	31	40000	21	73	16900	10
1982	43000	47	52000	30	83	17200	2
1983	63200	47	67000	29	94	27800	62
1984	66600	5	61000	- 9	109	ca.35000	26
apr.85	56000	- 16	-		-	" 40000	14

Kilde: Arbeidsdirektoratet og Statistisk Sentralbyrå (månedssstatistikkene).

Mens Statistisk Sentralbyrå følger den internasjonale ILO-definisjonen av ledighet^{1]}, og registrerer "arbeidssøkere uten arbeidsinntekt"^{2]}, registrerer Arbeidsdirektoratet personer som melder seg som helt ledige arbeidssøkere ved arbeidskontorene. Tradisjonelt har tallene fra Statistisk Sentralbyrå (AKU) vært minst 30% høyere enn Arbeidsdirektoratets tall. På 80-tallet har det derimot funnet sted en klar utjevning mellom de to målingene, inntil AKU-tallene viste det minste årsgjennomsnittet i 1984.

Ifølge AKU har økningen i ledigheten på 80-tallet vært noe mindre dramatisk enn det som framgår av Arbeidsdirektoratets tall (85% økning

^{1]} ILO er International Labour Organisation, særorganisasjonen for arbeidslivet i FN-systemet.

^{2]} AKU intervjuer et landsomfattende utvalg på ca. 10000 personer i alderen 16-74 år om deres forhold til arbeidslivet. For å bli definert som "arbeidssøker uten arbeidsinntekt" gjelder,
 * at man ikke har utført inntetsgivende arbeid siste uke,
 * at man kan ta arbeid,
 * at man aktivt søker arbeid eller har avtalt å begynne i arbeid på et senere tidspunkt eller at man er permittert uten lønn.

i perioden 1980-84), men også denne målingen bekrefter inntrykket i perioden 1980-84), men også denne målingen bekrefter inntrykket av sterk vekst i ledigheten i 1982 og 1983 (30% i 1982 og 29% i 1983). av sterk vekst i ledigheten i 1982 og 1983 (30% i 1982 og 29% i 1983).

Forskjellene på de to målingene har blitt forklart med henvisning til forskjellene på de to målingene har blitt forklart med henvisning til utvalgsfeil i AKU. I prinsippet tror vi at utjevningen skyldes mer utvalgsfeil i AKU. I prinsippet tror vi at utjevningen skyldes mer substansielle forhold, som samtidig gir et bilde på endret substansielle forhold, som samtidig gir et bilde på endret arbeidsmarkedsatferd blant mange arbeidssøkere. Umiddelbart er det arbeidsmarkedsatferd blant mange arbeidssøkere. Umiddelbart er det mulig å tenke seg tre grupper arbeidssøkere som dekkes av en av definisjonene av en helt ledig arbeidssøker: sjonene av en helt ledig arbeidssøker:

* En gruppe arbeidssøkere vil tilfredsstillende kravene til begge
* En gruppe arbeidssøkere vil tilfredsstillende kravene til begge
målingene. Gruppen vil være ledigmeldte arbeidssøkere ved
målingene. Gruppen vil være ledigmeldte arbeidssøkere ved
arbeidskontorene, samtidig som den består av individer uten
arbeidskontorene, samtidig som den består av individer uten
inntektsnivå arbeid siste uke.
inntektsnivå arbeid siste uke.

* En gruppe vil være arbeidssøkere som ikke er registrert ved
* En gruppe vil være arbeidssøkere som ikke er registrert ved
arbeidskontorene. Denne gruppen representerer de såkalte "uformelle
arbeidskontorene. Denne gruppen representerer de såkalte "uformelle
jobbsøkerne", eller personer som søker arbeid via
jobbsøkerne", eller personer som søker arbeid via
venner, familie, bekjente, som svarer på annonser i avisene og som annon-
venner, familie, bekjente, som svarer på annonser i avisene og som annon-
serer selv, og som henvender seg til arbeidsgiver direkte. Arbeids-
serer selv, og som henvender seg til arbeidsgiver direkte. Arbeids-
søkere som ensidig velger uformelle jobbsøkningsstrategier og som
søkere som ensidig velger uformelle jobbsøkningsstrategier og som
samtidig er uten arbeidsinntekt siste uke, registreres ved AKU, men ikke
samtidig er uten arbeidsinntekt siste uke, registreres ved AKU, men ikke
ved arbeidskontorene.
ved arbeidskontorene.

* En tredje gruppe kan være registrerte helt ledige som f.eks. mottar
* En tredje gruppe kan være registrerte helt ledige som f.eks. mottar
arbeidsledighetstrygd, men som ikke har søkt arbeid siste uke. Denne
arbeidsledighetstrygd, men som ikke har søkt arbeid siste uke. Denne
gruppen registreres som helt ledige ved arbeidskontorene, men blir ikke
gruppen registreres som helt ledige ved arbeidskontorene, men blir ikke
definert som "arbeidssøkere uten arbeidsinntekt" av AKU.
definert som "arbeidssøkere uten arbeidsinntekt" av AKU.

I følge en fersk arbeidsmarkedsrapport fra Institutt for Samfunnsforsk-
I følge en fersk arbeidsmarkedsrapport fra Institutt for Samfunnsforsk-
ning (ISF: "Søkelys på arbeidsmarkedet", 85:1), er det mye som tyder på at
ning (ISF: "Søkelys på arbeidsmarkedet", 85:1), er det mye som tyder på at
AKU undervurderer avgangsproblemene på arbeidsmarkedet, mens de offisi-
AKU undervurderer avgangsproblemene på arbeidsmarkedet, mens de offisi-
elle registertallene undervurderer avgangsproblemene på arbeids-
elle registertallene undervurderer avgangsproblemene på arbeids-
markedet. Dette synspunktet bekreftes av Ketil Moen (Arbeidsdirek-
markedet. Dette synspunktet bekreftes av Ketil Moen (Arbeidsdirek-
toratet) i et intervju i A-forum i fjor høst (A-forum nr. 8, september
toratet) i et intervju i A-forum i fjor høst (A-forum nr. 8, september
1984). ISF-rapporten konkluderer slik:
1984). ISF-rapporten konkluderer slik:

" De kontroller vi her har foretatt tyder... på at registertallene
" De kontroller vi her har foretatt tyder... på at registertallene
underbestemmer arbeidsledigheten blant kvinner og ungdom. Det
underbestemmer arbeidsledigheten blant kvinner og ungdom. Det
relativt høye nivået på ledigheten blant eldre som kommer fram i
relativt høye nivået på ledigheten blant eldre som kommer fram i

registertallene kan tyde på at trygder ytes i påvente av pensjon. Når eldre har gått ledige en periode, gir de gjerne opp å søke arbeid og søker istedet pensjon. Et uttrykk for dette er omfanget av langtidsledighet i denne aldersgruppen ". (Ibid.op.cit.s.19).

En forklaring på at avviket er blitt redusert er sannsynligvis at flere unge under 25 år og kvinner generelt i dag søker arbeid via Arbeidsformidlingen i tillegg til sin tidligere karakteristiske "uformelle jobbsøkningsstrategi". Så lenge arbeidsmuligheten var store (overskuddsetterspørsel etter arbeid), kunne arbeidssøkere utnytte bekjentskaper, annonsere, eller besøke bedriften direkte når de ønsket arbeid. I dag er arbeidsmarkedet strammere og de uformelle strategiene blir i større grad kombinert med formell jobbsøking via arbeidskontorene. Utvidelsen av det offentlige tiltaksprogrammet har sannsynligvis motivert ungdom og hjemmeværende kvinner til å la seg registrere som helt ledige.

Vi har disse problemene in mente når vi vurderer arbeidsledighetsutviklingen i Rana-samfunnet ved bruk av registertallene fra Arbeidskontoret for Rana.

(2.1.3) Kontinentale dimensjoner ?

I likhet med i landet forøvrig, har det vært en betydelig økning i arbeidsledigheten i Rana siden midten av 70-tallet. I januar 1984 var det 795 helt ledige i kommunen, eller nærmere en tredobling av antallet ledige siden januar 1975 og en fordobling siden januar 1981. En av årsakene til at ledighetstallene i Rana har økt mindre dramatisk enn i landet forøvrig siden 1981, er at Rana-distriktet har hatt store ledighetstall fra 1976-77, tall som lå langt over gjennomsnittet for Norge på det tidspunktet. Ledighetsutviklingen i Rana (januartallene) de siste 10 årene er gjengitt i tabell 2.2 og i figur 2.1.

Vi kan merke oss at det var et flertall helt ledige kvinner på 6 av 8 angitte tidspunkter fram til 1983. I januar 1983, formelig "eksploderte" ledigheten blant mennene og markerte på den måten et brudd med mønsteret fra tidligere januarmåneder i Rana. "Ledighetsekspløsjonen" i 1983 skyldes i hovedsak at 492 ansatte ved A/S Norsk Jernverk ble permittert ved årskiftet. I finansrådmannens forslag til langtidsbudsjett for

Tabell 2.2 : Helt ledige i Rana kommune pr. 31.1 hvert år 1975-85.

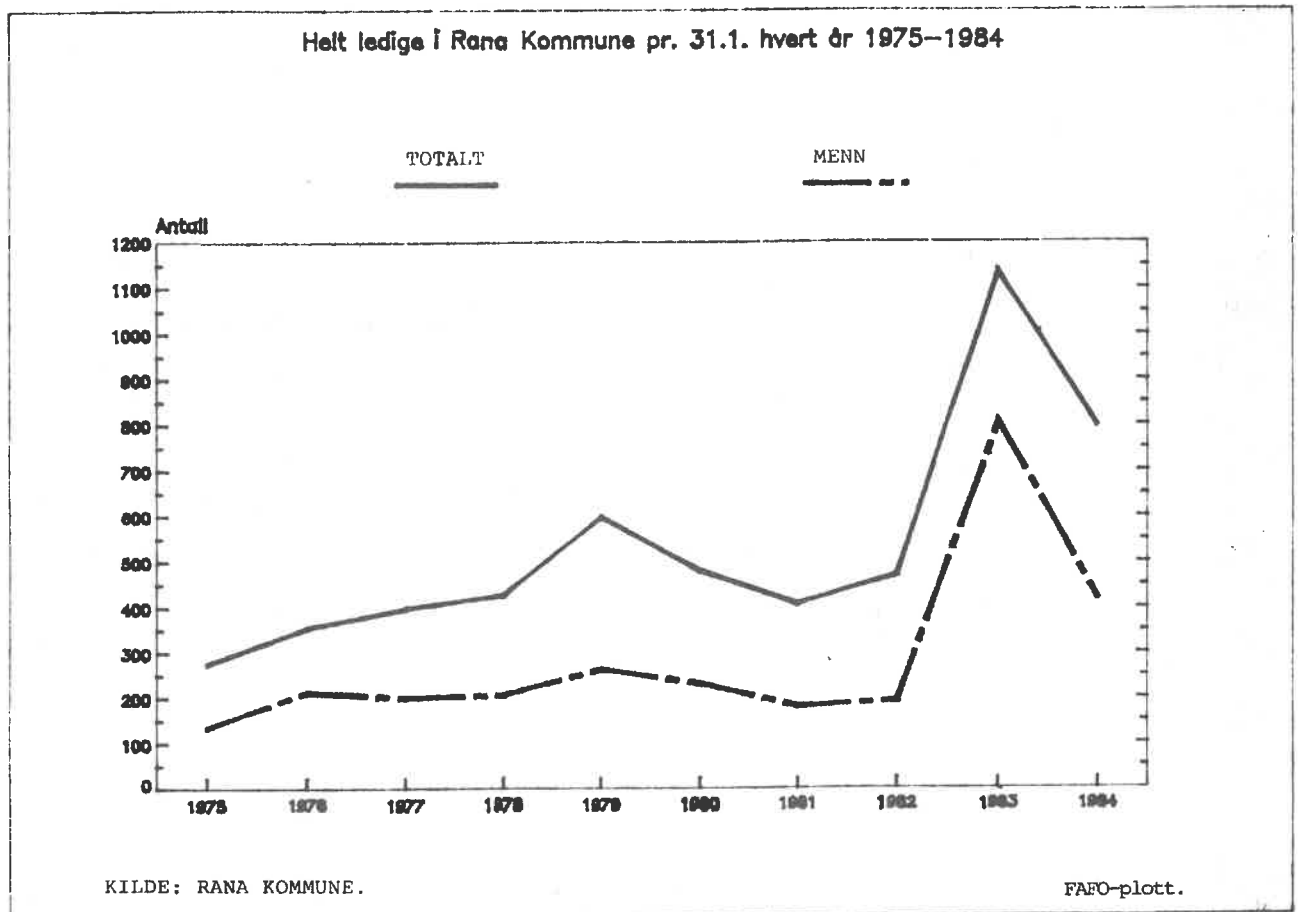
År	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985*
Menn	135	215	202	209	265	233	182	195	806	419	384
Kvinner	139	141	196	219	333	247	225	276	329	376	393
Sum	274	356	398	428	598	480	407	471	1135	795	777

*) Ranas andel av samlede tall for kommunene Rana, Hemnes og Nesna er estimert til 83% både for kvinner og menn i januar 1985.

Kilde: Finansrådmannens forslag til langtidsbudsjett for perioden 1984-88.

fig.1.2

FIGUR 2.1:

1984-88 kommenteres utviklingen slik:

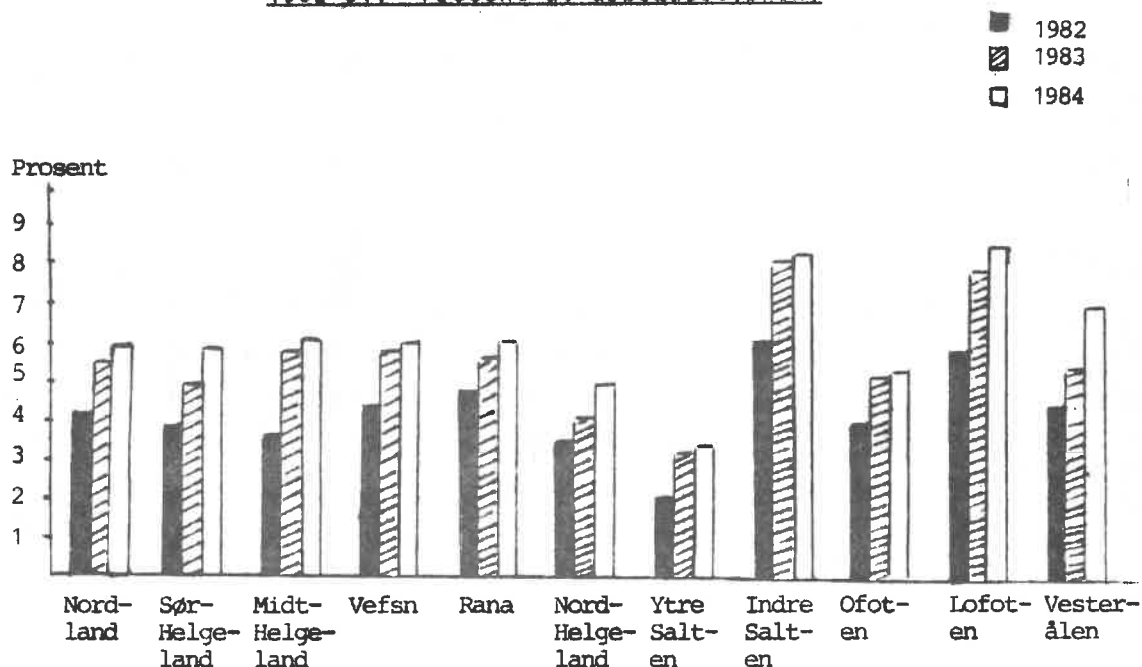
"Korrigerer vi imidlertid for permisjoner og innskrenket arbeidstid, var det en oppgang i ledigheten på 278 (fra januar 1983 til januar 1984) ". (Ibid.op.cit.s.7)

Ledigheten gikk ned med 2% fram til januar 1985. Mens den registrerte ledigheten fortsatt steg for kvinnene (ca. 5%), ble den redusert for mennene med drøyt 8%.

Ser vi på den totale arbeidsledigheten i Rana, går det fram at det var 480 registrerte helt ledige i januar 1980. På det tidspunktet var det ca. 12700 yrkesaktive (inntektsgivende arbeid 100 timer eller mer) og ca. 8750 sysselsatte (1000 timer eller mer) i kommunen. Det betyr at ledigheten utgjorde 3,6% av arbeidsstyrken (yrkesaktive pluss ledige) og 5,2% av "sysselsettingen" (sysselsatte pluss ledige) ved inngangen til 1980. Disse tallene lå noe over gjennomsnittet for Norge. Siden 1980 har ledigheten steget og arbeidsstyrken avtatt. Siste Folke- og Boligtelling gav kun sysselsettingsdata fram til 1980. I følge Arbeidskontoret for Rana var det 10500 yrkesaktive i Rana i januar 1984 (og drøyt 13400 i Hemnes, Nesna og Rana tilsammen). Det representerer en nedgang på 18% siden 1980. Sysselsettingen er sannsynligvis mer robust overfor kortsiktige svigninger på arbeidsmarkedet enn antall yrkesaktive. Vi antar at nedgangen i sysselsettingen er 10% i det samme tidsrommet. Da var det ca. 7900 sysselsatte i Rana ved inngangen til 1984. Gitt dette estimatet, utgjorde den registrerte ledigheten i januar 1984 ca. 7% av arbeidsstyrken og ca. 9% av "sysselsettingen" i kommunen. Ledighetsnivået er mao. nesten fordoblet i løpet av de fire årene fra 1980 til 1984.

Rana er ikke noe spesialtilfelle i så måte. Hvis vi sammenligner med ledighetsutviklingen i andre distrikter i Nordland fylke, ser vi at gjennomsnittlig ledighet på årsbasis har økt i alle distriktene i perioden 1982-84. Ranas registrerte ledighet (i prosent av arbeidsstyrken) på årsbasis svarte omtrent til gjennomsnittet for Nordland fylke i 1984 (se figur 2.2).

Figur 2.2: Gjennomsnittlig ledighet i ulike distrikt, Nordland fylke, 1982-84. Prosent av arbeidsstyrken.

Kilde: Beredkapsplan for Nordland fylke 1985, s. 4

Beregnet ("estimert") antall sysselsatte kan være for lavt, for det første fordi antall sysselsatte stagnerte allerede tidlig på 70-tallet i forhold til antall yrkesaktive, og for det andre fordi Jernverket fra 1980 til 1983 reduserte sin bemanning med 300 årsverk. Nedbemanningen har skjedd gjennom naturlig avgang (og inntaksstopp). Derfor må vi regne med at en betydelig del av disse årsverkene representerer heltidsstillinger. I følge Strukturplanen for Jernverket fortsettes denne nedbemanningen med ytterligere 170 årsverk i 1984 og 150 årsverk i 1985. Det er liten grunn til å regne med at sysselsettingen i andre næringer har kompensert for denne nedgangen, heller tvert om. Dette innebærer at ledigheten i prosent av "sysselsettingen" har fått kontinentale dimensjoner på 80-tallet. Ved en slik sammenligning tar vi hensyn til at Norge (og Rana) ligger nær "Europatoppen" når det gjelder deltidsarbeidsmarkedets andel av det totale arbeidsmarkedet (se avsnitt 1.3.1) . ^{1]}

^{1]} Det er nødvendig å presisere hva som menes med karakteristikken "kontinentale dimensjoner". Når vi sammenligner ledighetstall på tvers av landegrensene, må vi være oppmerksom på at ulikheter både i (note fortsettes neste side ...)

yrkesdeltagelse og i måten å registrere ledighet på påvirker den oppgitte ledighetsprosenten. Land med lav yrkesdeltagelse, vil f.eks. lett få en høy ledighetsangivelse sammenlignet med land med høy yrkesdeltagelse i befolkningen. Lav yrkesdeltagelse kan igjen skyldes at deltidsarbeidsmarkedet i landet er lite i forhold til det totale arbeidsmarked (f.eks. målt som arbeidsmarkedet for sysselsatte, eller personer som har hatt inntektsgivende arbeid minst 1000 timer siste år). På samme måte vil land med omfattende ("inkluderende") registrering av ledighet få høyere ledighetsangivelse enn land med restriktive ("ekskluderende") registreringsprosedyrer. Alt dette kan være et argument for å både regne ledighet i prosent av yrkesaktiv befolkning (arbeidsstyrke) og ledighet i prosent av sysselsetting (> 1000 timer) ved internasjonale sammenligninger.

Når det gjelder registreringen av ledighet, følger de fleste land ILO-definisjonen. Noen land registrerer personer som er forsikret mot arbeidsledighet (f.eks. Irland og Belgia), og det medfører muligens en noe mer inkluderende registrering av ledighet , men i praksis har nok Norge en like omfattende registrering som "land det er naturlig for oss å sammenligne oss med". Ser vi derimot på utbredelsen av deltidsarbeid, kan det være betydelige forskjeller mellom de europeiske landene.

I 1981 var yrkesaktiviteten i aldersgruppen 15-64 år i Norge ca. 77%. Samtidig utgjorde deltidsarbeidsmarkedet 28% av det totale arbeidsmarked her i landet, og kvinnelige arbeidstakers andel av deltidsarbeidsmarkedet utgjorde 78%. For OECD-Europa var gjennomsnittlig yrkesdeltagelse ca. 65%. Samtidig var deltidsarbeidsmarkedets andel av totalarbeidsmarkedet ca. 11% i disse landene. Variasjonsbredden var stor, fra 2% i Hellas til 28% i Norge. Land som Vest-Tyskland, Storbritannia og Frankrike har deltidsandeler på 10%, 15% og 7% hhv. (i 1981). I alle landene er det kvinnene som dominerer deltidsarbeidsmarkedet (OECD, Employment Outlook, september 1983).

Nå er heller ikke angivelsen av deltidsarbeidsmarkedets utbredelse uproblematisk. Det kan være betydelige variasjoner i omfanget av den uformelle økonomien fra land til land. I Sør-Europa f.eks. er nok utbredelsen av såkalt "selvsysselsetting" ("self-employment") mer omfattende enn i Nord-Europa. Dette forholdet har vi ikke muligheter til å kontrollere for her. Derfor må det understrekes at det også knytter seg en betydelig usikkerhet til OECD-tallene over deltidsarbeidets andel av sysselsettingen i ulike land.

I Rana var det ca. 17000 personer i alderen 16-65 år og ca. 12000 yrkesaktive ved utgangen av 1981. Yrkesdeltagelsen var mao. ca. 71% på det tidspunktet. Deltidsarbeidsmarkedet i Rana er sannsynligvis noe mer omfattende enn gjennomsnittet for landet (jfr. kapittel 1.3 s. 22). Selv om vi her har problemer med sammenlignbarheten mellom Folke- og Boligtellingsinndelingen (grense på 1000 timer pr. år) og AKU-tallene for hele landet (inntektsgivende timer pr. uke), er det rimelig å anta at deltidsarbeidsmarkedet utgjorde betydelig mer enn 28% av sysselsettingen i Rana kommune i 1981. I 1980 vet vi at 26% (note fortsettes neste side ...)

I avsnitt 2.2. ser vi litt nærmere på trekkene i ledighetsutviklingen i kommunen på 80-tallet. Vi forsøker bl.a. å besvare et spørsmål om hvem de helt ledige er, ved å betrakte data fra Arbeidskontorets månedrapporter (avsn. 2.2.2).

---

av sysselsettingen i kommunen bestod av inntektsgivende arbeid i mindre enn 1000 timer siste år (ca. 21 timer pr. uke). Også blant de som arbeidet mer enn 1000 timer siste år, er det et innslag av deltid . Det betyr at Rana har en yrkesdeltagelse som er noe høyere enn gjennomsnittet for OECD-Europa, mens utbredelsen av deltid er større enn gjennomsnittet for Norge (som scorer høyest i Europa i 1981). Den relativt sett lave yrkesdeltagelsen i Rana har sammenheng med at ungdomsgruppen er overrepresentert i Rana sammenlignet med standard fordeling mellom ungdom og andre grupper på nasjonsnivå. Samtidig vet vi at 7 av 10 16-19 åringer er skoleelever (videregående skole) i Rana. Derfor er den lave yrkesdeltagelsen bare tilsynelatende. Utbredelsen av deltidsarbeidsmarkedet indikerer tvert i mot en høy yrkesdeltagelse blant voksne mennesker også i Rana.

Konklusjonen blir at det er i prosent av "sysselsettingen" at Rana har et ledighetsvolum av kontinentale dimensjoner. Det betyr at ledighetsnivået kan oppfattes som sammenlignbart med "gjennomsnittet" på kontinentet når man kontrollerer for deltidsarbeidsmarkedet. Da må det selvsagt understrekes at variasjonen i ledighetsnivå regionalt i Europa er vel så stor som i Norge. Ledigheten i Rana, og i Nord-Norge forøvrig, har på ingen måte de dimensjonene man kan finne i Wales og Sør-Italia for å trekke fram ekstremene på "kontinentet".

(2.2) ARBEIDSLEDIGHETSUTVIKLINGEN I RANA.

Vi har sett at ledigheten har økt både absolutt og relativt siden midten av 70-tallet. Problemstillingen i dette kapitlet er i hvilken grad denne volumendringen "gjenspeiler" kvalitative endringer i f.eks. arbeidssøkergruppens sammensetning med hensyn på kjønn, aldersfordeling osv. For 10 år siden var en arbeidssøker nærmest ensbetydende med en helt ledig arbeidssøker. I dag vet vi at arbeidssøkergruppen er langt mer sammensatt(differensiert) enn på 70-tallet.Hvordan er sammensetningen i dag, og hva forteller den oss om "dynamikken" på dagens arbeidsmarked ?

(2.2.1) Ledighetsutviklingen 1975,1979 og 1984. Forholdet mellom antall arbeidssøkere og antall helt ledige, en ny utviklingstrend ?

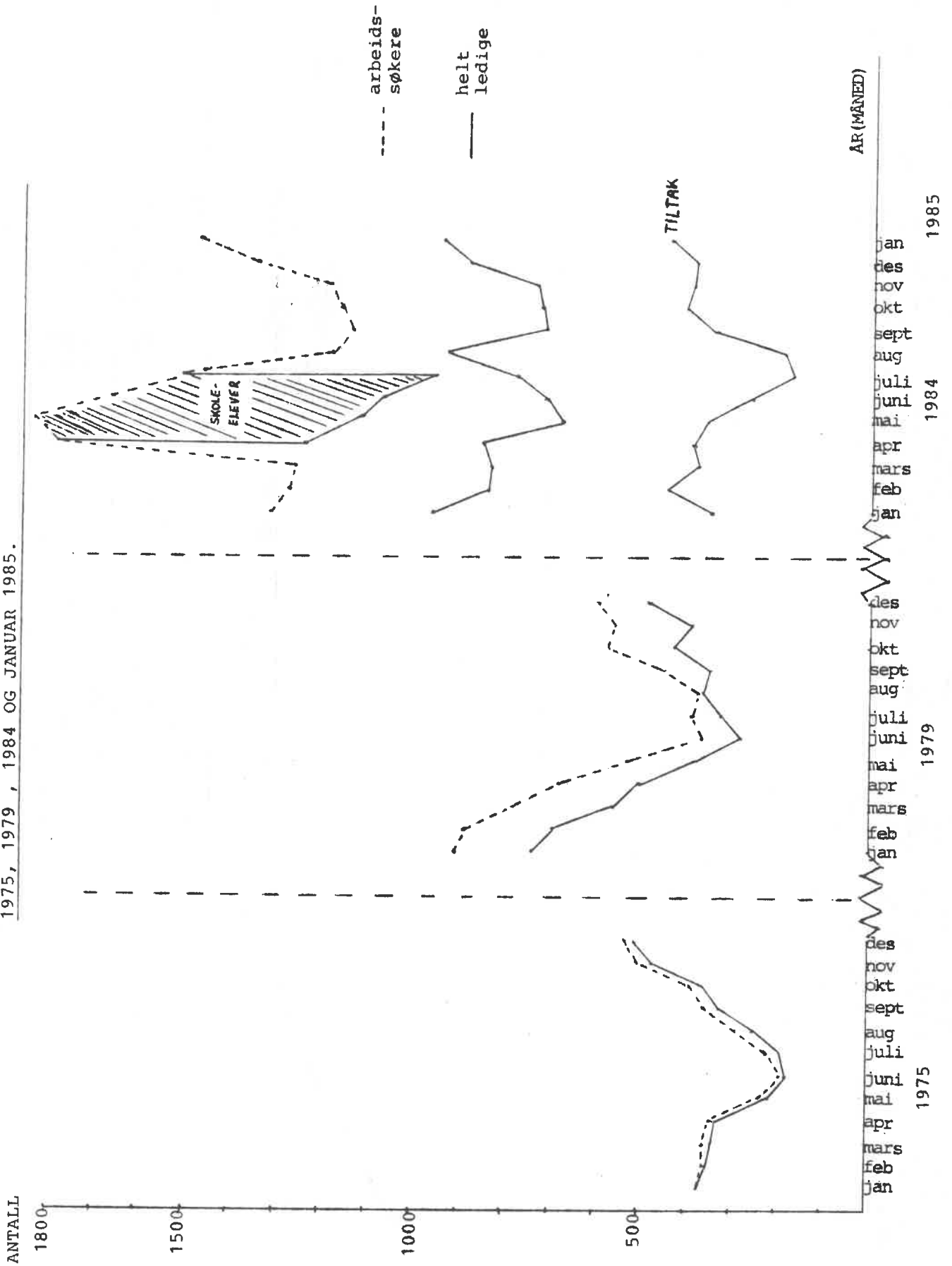
En innfallsvinkel til denne problemstillingen er å sammenligne utviklingen av den registrerte arbeidssøkningen og den registrerte ledigheten gjennom et helt år noen utvalgte år siden 1975. Figur 2.3 angir utviklingsforløpet gjennom hele året i 1975,1979 og 1984 for hele Ranadistriktet (Rana,Hemnes og Nesna). Ranas andel av antall arbeidssøkere og antall helt ledige er gjennomgående 80% i hele perioden.

Det er særlig to trekk ved kurvenes utviklingsforløp over ett år som bør bemerkes:

For det første, er forholdet mellom antall arbeidssøkere og antall helt ledige radikalt endret siden 1975. Mens en arbeidssøker i 1975 nærmest var ensbetydende med en helt ledig arbeidssøker (arbeidssøkerkurven og ledighetskurven er nesten helt sammenfallende), er arbeidssøkerne i 1984 en klart differensiert gruppe bestående av skoleelever, personer sysselsatt på arbeidsmarkedstiltak , andre fullt- og delvis sysselsatte og en stor gruppe helt ledige.

En arbeidssøker har formelt sett vært enten fullt sysselsatt, delvis

FIGUR 2.3: ARBEIDSSØKERE OG HELT LEDIGE I RANA-DISTRIKTET (RANA, HEMNES, NESNA) 1975, 1979, 1984 OG JANUAR 1985.

sysselsatt eller helt ledig i hele perioden, men i praksis ble det bare operert med to betegnelser i 1975. Da var en marginal del av arbeidssøkerne fullt sysselsatt, ingen var delvis sysselsatte og den dominerende delen var helt ledige. I 1979 var det relativt flere som var fullt sysselsatte, og det hadde vokst fram en gruppe delvis sysselsatte som var minst like stor som gruppen fullt sysselsatte (10% fullt sysselsatte, 13% delvis sysselsatte og 77% helt ledige). I 1984 er bildet radikalt endret. Nå er antall delvis sysselsatte relativt konstant (ca. 150 personer i gjennomsnitt eller 8-10% av arbeidssøkerne). Kvinneandelen av de delvis sysselsatte var 70-75%, mens antallet fullt sysselsatte varierer sterkt på årsbasis med et desidert toppunkt i perioden april-august. Kontrollerer vi for antall arbeidssøkende skoleelever, ligger derimot antall fullt sysselsatte relativt fast. Antallet varierer mellom 340 og 180 personer på årsbasis (fra 12-22% av arbeidssøkerne). Det nye siden 1975 er mao. det massive innslaget av arbeidssøkende skoleungdom i perioden april-august hvert år.

For det andre er selve formen på de to kurvene endret siden 1975. I 1984 hadde arbeidssøkerkurven et toppunkt midt på sommeren. Ved å kontrollere for sammensetningen av fullt- og delvis sysselsatte arbeidssøkere, forklares dette toppunktet med et stort antall arbeidssøkende skoleelever fra april til august. Ledighetskurven har to toppunkter i løpet av året, et toppunkt midtvinters (som før) og et toppunkt på sensommeren (juli-august). Det siste toppunktet har sammenheng med nedtrappingen av tiltaksvirksomheten i kommunal/statlig og fylkeskommunal regi om sommeren.

Nye "pulsslag" på arbeidsmarkedet?

Det er flere mulige forklaringer på det store antallet arbeidssøkende skoleungdom som registreres ved Arbeidskontoret i løpet av sommermånedene. For det første kan tilstrømmingen på arbeidsmarkedet siden slutten av 70-tallet ha ført til at flere søker "sommerjobber" og tidsbegrenset arbeid via arbeidsformidlingen i tillegg til den tradisjonelt dominerende uformelle jobbsøkingstrategien (venner, bekjente, familie, annonsering osv.) som er så typisk for unge jobbsøkere. Ved å benytte både formelle og uformelle kanaler til arbeidsgiverne, øker sjansene til å få noe å gjøre i sommerferien. I følge Arbeidskontoret for Rana (Månedstat-

istikkene) er majoriteten av de arbeidssøkende skoleungdommene eldre enn 18 år (ca. 65%, et flertall gutter). Det leder tankene hen mot en annen mulig forklaring. Disse elevene er i hovedsak ferdig med videregående skole og de er kanskje også i stor grad økonomisk uavhengig av sine foreldre. De er dels interessert i å spe på et studielån med arbeidsinntekt i løpet av sommermånedene ("sommerjobber"), dels på jakt etter mer permanent og langvarig sysselsetting. De skoleelevene som er på jakt etter permanent arbeid, trekker tilbake til skolen på høsten hvis arbeidssøkingen i sommermånedene ikke bringer noen resultater. Begge "forklaringene" kan ha noe for seg, selv om sommerjobbsøkerne sikkert utgjør den største gruppen av de to.

Det ulike utviklingsforløpet på årsbasis for antall arbeidssøkere og antall helt ledige (ulike sesongforløp) antyder at den tradisjonelle sammenhengen mellom de to gruppene er brutt. Dette demonstrerer at det er en helt annen dynamikk på arbeidsmarkedet i dag enn det var for 10 år siden. I 1975 (og forsåvidt også i 1979) fulgte ledighetskurven og arbeidssøkerkurven fortsatt "pulsslagene" i bygg- og anleggssektoren. Når aktiviteten i denne sektoren var på sitt bunnivå, midtvinters, var antall registrerte arbeidssøkere og antall registrerte helt ledige størst. Etterhvert som aktiviteten i sektoren ble trappet opp fram mot sommeren, sank både antall registrerte ledige og antall arbeidssøkere suksessivt. I dag (1984), er kurvenes utvikling gjennom året bestemt av aktiviteten i to andre sektorer i tillegg: Undervisningssektoren og tiltakssektoren. Grovt sagt kan vi si at både tiltakene og skolen bidrar til å holde ledigheten nede. Det demonstreres til fulle i sommermånedene når de to sektorene trapper ned sin virksomhet. Hvis skoleungdommene hadde vært klassifisert som helt ledige (det er tross alt et definisjonsspørsmål), ville ledighetsnivået formelig eksplodert på vårparten hvert år.

Konklusjon:

Den tradisjonelle "puls" fra bygg- og anleggssektoren gir ikke de samme utslagene på den registrerte ledighet og arbeidssøking lenger. Prediksjoner av utviklingsforløpet av antall registrerte ledige og arbeidssøkere (sesongvariasjonene) må i dag i større grad basere seg på utviklingen av aktivitetsnivået i tiltakssektoren og undervisningssektoren henholdsvis.

Vi har sett at arbeidssøkergruppen i praksis er blitt mer sammensatt siden 1975. Arbeidskontoret har i hele perioden operert med tre kategorier arbeidssøkere, helt ledige, delvis sysselsatte og fullt sysselsatte, men i realiteten er det først på slutten av 70-tallet at det gir mening å snakke om en gruppe registrerte helt ledige til forskjell fra registrerte fullt- og delvis sysselsatte arbeidssøkere.

(2.2.2) De helt ledige fordelt på alder, kjønn og ledighetens lengde.

I dette avsnittet betrakter vi gruppen helt ledige arbeidssøkere ved å beskrive gruppens sammensetning på kjønn, alder og ledighetens lengde. Datamaterialet er hentet fra Arbeidskontorets månedsrapporter I kap. 3 trekker vi inn informasjon om hele arbeidssøkergruppen fra en intervjuundersøkelse blant arbeidssøkere i Rana høsten 1984 og våren 1985. I det kapitlet setter vi oss fore å beskrive arbeidssøkergruppens livssituasjon (sivilstand, forsørgelsesbyrde, hovedinntektskilder osv.), orientering mot utdanning og arbeidsliv og levekår.

(a) Utjevning av ledigheten mellom kvinner og menn?

Innledningsvis merket vi oss at det var et flertall kvinner blant de registrerte helt ledige i Rana kommune på 6 av 8 observerte tidspunkter (januarmåneder) fra 1975 til 1983. Samtidig vet vi at yrkesaktiviteten blant kvinnene i Rana økte fra 36% i 1970 til 61% i 1980. Yrkesaktiviteten blant mennene har vært høyere enn 80% i hele perioden. Dette innebærer at kvinnene var klart overrepresentert blant de helt ledige midt på 70-tallet, ved at det var lav yrkesdeltagelse og høy ledighetsandel i forhold til mennene. Rundt 1980 var ledigheten jevnere fordelt mellom kjønnene. Yrkesdeltagelsen blant kvinnene hadde steget til det dobbelte av nivået i 1970, mens ledighetsandelen hadde falt noe. Siden 1980 har yrkesaktiviteten sunket totalt sett (fra 12700 i 1980 til 10800 i 1984). Mye tyder på at det er kvinnearbeidsplassene som har falt ut først, og med dem har sannsynligvis yrkesdeltagelsen blant kvinner sunket.

Siden vi ikke har Folke- og Boligtellingstall etter 1980, må vi gjennomføre en beregning (kvalifisert gjetning) for å anslå yrkesdeltagelsen blant kvinner i Rana i dag. Uten at vi har gjort et anslag over utviklingen av yrkesdeltagelsen blant kvinner og menn i yrkesaktiv alder, kan vi ikke vurdere i hvilken grad ledigheten er utjevnet mellom kjønnene. Vi stiller spørsmålet: Hva er den mest sannsynlige yrkesdeltagelsen blant kvinner i dagens Rana-samfunn ?

Beregningseksempel:

I 1980 var yrkesdeltagelsen blant kvinner 61% og blant menn 89% i aldersgruppen 16-67 år. I løpet av 10 år hadde yrkesdeltagelsen blant kvinnene blitt fordoblet (37% i 1970). Yrkesdeltagelsen blant kvinnene var noe lavere enn landsgjennomsnittet, mens den svarte til landsgjennomsnittet for mennene. Tatt i betraktning de store ungdomskullene i Rana (med gjennomgående lav yrkesdeltagelse), kan man hevde at yrkesdeltagelsen for mennene var høyere enn landsgjennomsnittet i 1980. (fortsettes neste side .....)

Beregningseksempel fortsettes . . . . :

Etter 1980 har antall yrkesaktive falt med 15% fra 12720 i 1980 til 10770 i 1984. Sysselsettingen ved Jernverket har falt med ca. 600 årsverk. Dette representerer i hovedsak heltidsarbeidsplasser for menn. Da gjenstår en "uforklart" rest på ca. 1300 arbeidsplasser som dels utgjør deltidsarbeidsplasser for kvinner, dels utgjør deltidsarbeidsplasser for skoleelver (kvinner og menn som særlig er yrkesaktive i sommerferiene). I følge Arbeidskontoret for Rana er det særlig deltidsarbeidsmarkedet for kvinner som har "skrumpet" på 80-tallet. Hvis vi antar at alle de 1300 arbeidsplassene tilhører denne kategorien, utgjorde yrkesdeltagelsen blant kvinnene i Rana i 1984 ca. 45%. Hvis halvparten av de 1300 arbeidsplassene var deltidsarbeid for kvinner var yrkesdeltagelsen, analogt, ca. 55% i 1984. Vi vet ikke hva som er korrekt, men regner med at den faktiske utviklingen ligger i det intervallet som er angitt ovenfor.

NB: Dette er beregninger og ikke faktiske tall.

Beregningseksemplet antyder at den utjevningen mellom kjønnene når det gjelder andelen av de helt ledige (kontrollert for yrkesdeltagelsen) som fant sted på slutten av 70-tallet, er avløst av en utvikling tilbake mot tilstandene på begynnelsen av 70-tallet igjen, da kvinnene var klart overrepresentert blant de helt ledige (kontrollert for den lavere yrkesdeltagelsen blant dem). Det må understrekes at de årvisse variasjonene mellom kjønnene er betydelige. I januar 1981 var 55% av de helt ledige kvinner, i januar 1982 var andelen 59%, i januar 1983 var andelen 29% (da det var massive permitteringer av menn ved bl.a. Jernverket) og i januar 1984 var kvinneandelen 47%. Likevel kan vi slå fast at kvinner er klart overrepresentert blant de helt ledige når vi tar hensyn til yrkesaktiviteten blant dem relativt til mennene.

Uten at vi kommer inn på de økonomiske mekanismene som forklarer denne utviklingen, kan fasene i utviklingen av de helt lediges fordeling på kjønn beskrives slik:

"Full sysselsetting" i gjenoppbyggingsperioden etter 2.verdenskrig betydde sysselsetting for halve befolkningen , dvs. den mannlige halvdelen av den. På 70-tallet stagnerte arbeidsmarkedet for fullt sysselsatte arbeidstakere, mens et deltidsarbeidsmarked vokste fram med stor hastighet . Dette deltidsarbeidsmarkedet gav sysselsetting både for unge arbeidssøkende kvinner og voksne tidligere ikke-yrkesaktive kvinner (hjemmeværende husmødre).I dag er både kvinner og menn arbeidssøkere.

Dette førte først til at ledigheten blant kvinnene steg. Flere og flere kvinner fikk rett til dagpenger. Kvinner ble i større grad registrert som helt ledige arbeidssøkere hos Arbeidskontoret for Rana. Samtidig med at det ble aktuelt for flere kvinner å la seg registrere som arbeidssøkere, ble flere og flere tradisjonelt sikre mannsarbeidsplasser utrygge. Arbeidsledigheten blant menn steg kraftig mot slutten av 70-tallet. Dette førte til at ledigheten fordelte seg jevnere mellom kjønnene og at ledighetsvolumet økte for begge kjønn.

Etter 1980 er det sannsynligvis deltidsarbeidsmarkedet som har skrumpet mest, mens arbeidsmarkedet for fulltidsansatte har stabilisert seg (mannsarbeidsmarkedet). Hvis det er riktig, har andelen ledige kvinner holdt seg, mens antall yrkesaktive kvinner har falt drastisk i løpet av 4 år.

For å få et nærmere innblikk også i kjønnsfordelingen blant de registrerte helt ledige, kan det være nyttig å studere ledighetsfordelingen både på kjønn og alder.

(b) Stor ungdomsarbeidsledighet.

For å plassere Rana på et kontinentalt "ledighetskart" kan det være nyttig å sammenligne med ledighetsnivået i noen utvalgte land.Tabell

2.3 angir forholdet mellom arbeidsledigheten blant ungdom og voksne i 6 europeiske land siden 1970.

Tabell 2.3: Forholdet mellom registrert arbeidsledighet blant ungdom og voksne i 6 europeiske land 1970, 1976, 1980 og 1983.

Land	1970	1976	1980	1983
Finland	1,8	2,7	2,8	2,2
Vest-Tyskland	1,0	1,7	1,5	1,5
Italia	5,5	8,7	7,2	6,8
Norge	ikke akt.	6,7	5,4	4,6 *)
Sverige	2,4	3,1	3,6	3,1
Storbritannia	1,5	3,1	2,4	2,6

*) Tallet 4,6 sier at ledigheten blant ungdom i prosent av ungdom i arbeidsstyrken er 4,6 ganger så høy som den tilsvarende ledighetsprosenten for voksne (dvs. personer i alderen 25-65 år).

Kilde: Gøsta Karlsson, DEFI 1984.

Tabellen angir forholdet mellom ledighetsandelene for ungdomsgruppen (16-24 år) og andre yrkesaktive i de 6 europeiske landene. Det er klart at den lave yrkesdeltagelsen blant ungdom i Norge (en stor andel skoleungdom, ungdom som er inne til førstegangstjeneste osv.) driver ledighetsprosenten i været, men inntrykket av tabellen er likevel at Norge har betydelig ungdomsledighet. I 1983 var ledigheten blant ungdom her i landet 5 ganger høyere enn ledigheten blant voksne relativt sett. Videre ser vi at ungdomsledigheten er høyere enn ledigheten blant voksne i alle de 6 europeiske landene og at ledighetens fordeling på aldersgruppene ungdom/voksne har stabilisert seg siden 1980. Gøsta Karlsson konkluderer slik:

"Dette gjenspeiler det faktum at det er nykommerne på arbeidsmarkedet som lider først når etterspørselen etter arbeidskraft faller. Når dette inntreffer, holder dessuten dem som allerede har arbeid fast på det arbeidet de har, noe som ytterligere reduserer muligheten for nykommerne....." (Ibid.op.cit.s. 13).

Høy ungdomsarbeidsledighet er et felles trekk i hele Europa. Det relativt høye ledighetsnivået blant ungdom i Norge i forhold til ledighetsnivået blant voksne (5:1), gjør at det generelle ledighetsnivået blant ungdom i Norge blir sammenlignbart med den gjennomsnittlig ledigheten i flere europeiske land.

Hvordan er ungdomsledigheten i Rana (inkluderer Hemnes og Nesna) sammenlignet med ungdomsledigheten ellers i landet? For å besvare det spørsmålet tar vi et blikk på den registrerte ledigheten i januar 1983 og januar 1984 (tabell 2.4).

Tabell 2.4: Registrerte ledige i Rana, Hemnes og Nesna og i landet forevrig etter alder. Prosent.

Alder	januar 1983		januar 1984		Ledighetsandel i Rana i forhold til landet (1984)
	Rana	landet	Rana	landet	
16-19 år	15,3	13,7	13,8	12,6	"det samme"
20-24 "	19,5	22,0	31,9	20,8	"høyere"
25-29 "	17,0	16,0	14,7	15,6	"det samme"
30-49 "	32,2	30,8	26,9	30,9	"lavere"
50-59 "	10,7	10,0	5,9	10,9	"lavere"
> 60 "	5,3	7,5	6,9	9,2	"lavere"
Sum	100,0 (N=1284)	100,0 (N=67343)	100,1 (N=962)	100,0 (N=79680)	

Kilde: Arbeidskontoret for Rana og Arbeidsdirektoratet.

I tillegg til at Rana har høyere generell ledighet (relativt sett) enn gjennomsnittet for Norge, var andelen ungdom (16-24 år) høyere i Rana-distriktet enn i Norge som helhet i januar 1984. Særlig dramatisk var utslaget for aldersgruppen 20-24 år. 32% av de registrerte ledige i Rana-distriktet i januar 1984 tilhørte denne aldersgruppen.

I denne forbindelse er det igjen nødvendig å minne om det demografiske momentet som er så spesielt for Rana. Det er meget høy ungdomsledighet i distriktet, men det er også eksepsjonelt mange ungdommer. Siden vi ikke kjenner de yrkesaktives fordeling på aldersgrupper er det vanskelig å angi tall for forholdet mellom ledigheten blant ungdom og voksne slik vi gjorde i tabell 2. Hvis yrkesaktiviteten blant ungdom i Rana-distriktet er lik landsgjennomsnittet, kan forholdet mellom ungdomsarbeidsledigheten og ledigheten blant voksne (> 25 år) være av størrelsesorden 1:5 også i Rana, i tillegg til at Rana har dobbelt så høy generell ledighet som i landet som helhet relativt sett!

(c) Overrepresentasjon av kvinner i aldersgruppen 30-59 år.

Kjønnsfordelingen blant de helt ledige i Rana-distriktet fordelt på ulike aldersgrupper er gjengitt i tabell 2.5

Tabell 2.5: Helt ledige i Rana, Hemnes og Nesna fordelt på kjønn og på aldersgrupper i januar 1983 og januar 1984. Prosent.

Alder	Januar 1983			Januar 1984		
	Mann	Kvinne	Totalt	Mann	Kvinne	Totalt
16-19 år	14,5	17,1	15,3	12,8	15,1	13,8
20-24 "	18,3	22,6	19,5	34,5	28,8	31,9
25-29 "	19,0	12,1	17,0	15,8	13,2	14,7
30-49 "	30,4	36,6	32,2	21,8	33,2	26,9
50-59 "	11,6	8,4	10,7	4,7	7,4	5,9
> 60 "	6,2	3,2	5,3	10,5	2,3	6,9
Sum	100,0 (N=904)	100,0 (N=380)	100,0 (N=1284)	100,1 (N=531)	100,0 (N=431)	100,1 (N=962)

Kilde: Arbeidskontoret for Rana

Igjen forsterkes inntrykket av at aldersgruppen 20-24 år er sterkt rammet av arbeidsledighet i Rana-distriktet. I denne gruppen er det noe flere menn enn kvinner, men forskjellen samsvarer i praksis til overrepresentasjonen av menn i denne ungdomsgruppen i Rana og omegn. Videre ser vi at kvinnene er overrepresentert i aldersgruppen 30-59 år både i januar 1983 og i januar 1984. Den lave ledighetsandelen blant kvinner over 60 år har nok sammenheng med den lave yrkesdeltagelsen i denne aldersgruppen.

Utslagene på kjønn og alder endres raskt fra år til år. Det slående trekket i tabellen er at ungdomsandelen av ledigheten øker fra 35% i januar 1983 til 46% i januar 1984 samtidig som den generelle ledigheten synker (fra 1284 personer til 962 personer). Dette er nok hovedsakelig uttrykk for at det var voksne på 25 år eller eldre som i

særlig grad ble rammet av de massive permitteringene ved Jernverket ved årsskiftet 1983. Etterpå fikk de fleste av de permitterte arbeidet tilbake, mens den generelle nedtrappingen av bemanningen ved Jernverket (300 årsverk mellom 1980 og 1983) lukket "inngangsporten" for 20-24 åringene. Derfor øker deres andel av de helt ledige fra 18% i januar 1983 til 35% i januar 1984. I absolutte tall er økningen liten (163 personer i 1983 mot 186 personer i 1984). Et annet viktig forhold som virker inn på fordelingen av helt ledige er tildelingen av plasser på tiltak. Det kommer vi tilbake til i neste hovedavsnitt (2.3).

Konklusjon:

Alle aldersgrupper synes å være rammet av den økende arbeidsledigheten i Rana-distriktet ved inngangen til 80-årene, fordi antall ledige har økt uansett alder . Hvis vi skal trekke fram en spesiell gruppe må det være 20-24 åringene. I januar 1984 var 32% av de registrerte ledige i Rana i alderen 20-24 år.

(d) Mer omfattende langtidsledighet?

Arbeidskontorets månedssrapport for januar 1984 gav en spesieltelling for fordelingen av ledighetens varighet på kjønn og aldersgrupper. La oss for sammenligningens skyld se litt på tilstandene på det europeiske kontinentet. En oversikt over utviklingen av gjennomsnittlige ledighetsperioder i 6 europeiske land er gitt i tabell 2.6

Tabell 2.6: Gjennomsnittlige ledighetsperioder(måneder) i 6 OECD-land.

Land	1975	1979	1982	
Finland	...	7,5	6,0	svak reduksjon
Frankrike	7,6	9,5	13,4	økning
Vest-Tyskland	5,9	7,8	8,2	økning
Norge	1,5	2,0	2,3	svak økning
Sverige	3,6	3,9	4,4	svak økning
Storbritannia	5,7	9,6	11,2	økning

Kilde: OECD, sitert etter Gøsta Karlsson(1984), s.18

Tabellen illustrerer hvor håpløs situasjonen er spesielt i Frankrike og Storbritannia. I 1982 måtte en registrert ledig kalkulere med nærmest et år uten arbeid i gjennomsnitt. Samtidig har disse to landene en høy generell ledighet. Det er sannsynlig at det høye tallet for "gjennomsnittlig" ledighetsperiode beskriver en situasjon der arbeidsstyrken er polarisert, dvs. at det nå utsondres en betydelig gruppe i disse landene som er ute av arbeidsmarkedet for godt. I avsnitt 2.7.1.a. skal vi se et eksempel på en bestemt "utstøtingsprosess" fra arbeidsmarkedet som følger i forlengelsen av slik "polarisering" gjennom økning av langtidsledighetens omfang ("fra arbeidsformidling til sosialkontor til trygdekontor").

I Norge er ikke situasjonen like alvorlig som dette, men det er tegn på at gjennomsnittlig ledighetsperiode øker også her hjemme. Dette er i seg selv en indikator på økende omfang av langtidsledighet, men i en helt annen målestokk enn i ekstremene Storbritannia og Frankrike, selvfølgelig. Poenget er likevel at denne bestemte "utstøtingsprosessen" kan få større betydning også her i landet hvis omfanget av langtidsledighet holder seg på dagens nivå.

Gjennomsnittlig ledighetsperiode i Rana-distriktet oppgis ikke i månedsstatistikken for januar 1984, men vi kan presentere tre ulike estimater som bygger på bestemte forutsetninger om gjennomsnittlig ledighetsperiode for de personene som har vært ledige i 52 uker eller mer. I første estimat forutsetter vi at gjennomsnittet er 56 uker, i andre estimat forutsetter vi at gjennomsnittet er 18 måneder og i tredje estimat forutsetter vi at gjennomsnittet for denne gruppen langtidsledige er 2 år (24 måneder). Vi vet ikke hva som er korrekt, men "sannheten" ligger nok et sted mellom estimat 1 og estimat 2.

Resultatet av beregningen er presentert i tabell 2.7:

Tab. 2.7: Beregnet gjennomsnittlig ledighetsperiode blant helt ledige i Rana-distriktet basert på bestemte forutsetninger om gjennomsnittlig ledighetsperiode blant personer "med 52 uker eller mer" som siste sammenhengende ledighetsperiode.

ESTIMATER	Gjennomsnittlig ledighetsperiode
ESTIMAT 1: 56 uker i snitt på "langtidsledige"	3,8 måneder
ESTIMAT 2: 1 1/2 år i snitt på "langtidsledige"	4,6 "
ESTIMAT 3: 2 år i snitt på "langtidsledige"	4,9 "

I følge Statistisk Sentralbyrås beregninger for perioden 1982-83 økte gjennomsnittlig ledighetsperiode i Norge med ca. 22% (fra 14,4 uker i 1982 til 17,6 uker i 1984). AKU-tallene ligger gjennomgående høyere enn Arbeidsdirektoratets tall, men de indikerer likevel økningstakten i ledighetsperiodene generelt sett. Hvis vi antar at økningen på 22% representerer en generell tendens, blir gjennomsnittlig ledighetsperiode i 1983 ca. 2,8 måneder (framskrivning av OECD-tallene i tabell 2.6) for Norges vedkommende. I følge Beredskapsplanen mot arbeidsledighet for Nordland fylke 1985, var gjennomsnittlig ledighetsperiode i Nordland i 1984 også drøyt 17 uker. For 1.kvartal 1985 er det tegn som tyder på en betydelig reduksjon i gjennomsnittlig ledighetsperiode på landsbasis. Det kan både tyde på at situasjonen på arbeidsmarkedet er i ferd med å lette noe, og at tilbudet om tiltaksplass i dag når flere av de "marginaliserte" enn det gjorde i 1983 og i 1984. Den siste forklaringsfaktoren er selvsagt at eldre langtidsledige er overført til trygd (uføretrygd osv.).

Det er klart at den måten vi har registrert gjennomsnittlig ledighetsperiode på her (omfatter også sannsynligvis målingen i tabell 2.6) representerer et minimum av gjennomsnittlig ledighetsperiode. Strengt tatt antar vi at alle får arbeid dagen etter at vi har foretatt beregningen! Alle de registrerte har vært ledige i en tid som svarer til gjennomsnittet i hver tidsbolke (0-4 uker vil si i gjennomsnitt 2 uker, 26-51 uker vil si i gjennomsnitt 13 uker osv.). Dette har vi tatt hensyn til når vi beregnet gjennomsnittet i de tre estimatene.

Problemet med målingen er at langt de fleste ikke får arbeid neste dag. For å finne ut hva gjennomsnittlig ledighetstid faktisk er, må vi bruke retrospektive data, data som går så langt tilbake i tid at de får med faktisk ledighetsperiode for hvert individ. Vi beholder minimums-estimatet her av hensyn til sammenlignbarheten.

Et forhold som trekker gjennomsnittlig ledighetsperiode oppover i Rana er innslaget av langtidspermitterte. Disse mottar 80% av brutto lønn (garantert av bedriften) mot at de hele perioden fram til de mottar alderspensjon, " er tilgjengelige for arbeidsmarkedet" (dvs. er registrerte ledige). I praksis er dette en førtidspensjoneringsordning. Så lenge øverste grense på ledighetens lengde er 52 uker eller mer, og vi legger størst vekt på de laveste estimatene, har vi i praksis "kontrollert" for innslaget av langtidspermitterte (ca. 50 personer) i Ranas ledighetstall.

Konklusjon:

Gjennomsnittlig ledighetsperiode i Rana-distriktet ligger sannsynligvis betydelig høyere enn gjennomsnittet for Norge. I følge våre beregninger er gjennomsnittlig ledighet fra 1 måned(estimat 1) til 1,8 måneder (estimat 2) lenger i Rana-distriktet enn i landet forøvrig, eller et sted mellom 35% og 64% lenger i snitt.

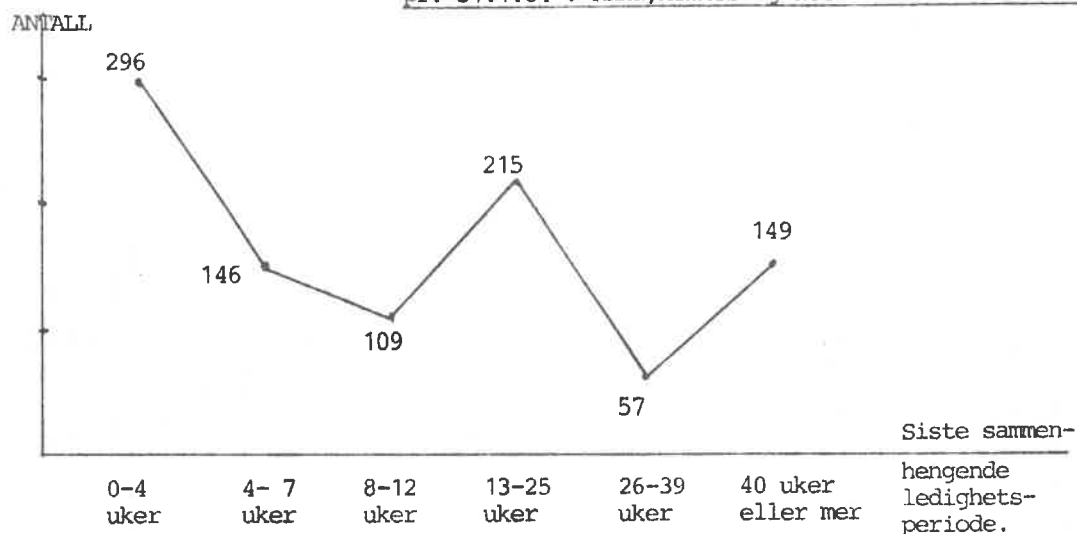
Dette indikerer at Rana-distriktet har et betydelig problem med langtidsledighet.

Vi kan nå stille spørsmålet om ungdommen også scorer høyt på andelen av de langtidsledige i Rana-distriktet. Innfallsporten til denne problemstillingen er å studere fordelingen av aldersgrupper og kjønn på ledighetens lengde (siste ledighetsperiode) slik sammenhengen er registrert ved Arbeidskontoret for Rana ved utgangen av jan.1984. Hvem er de langtidsledige ?

(e) Tre hovedgrupper helt ledige.

Tendensen i materialet fra Arbeidskontoret er framstilt i figur 2.4. Det er tre grupper som skiller seg ut. Den største gruppen (ca. 46%) hadde en ledighetsperiode siste gang på mindre enn 2 måneder. Den nest største gruppen (ca. 34%) hadde en ledighetsperiode ved registreringstidspunktet på 2-6 måneder. Til slutt er det en gruppe "langtidsledige" som hadde vært ledig i 1/2 år eller mer (ca. 20%). Vi kan merke oss at hele 72% av denne siste gruppen "langtidsledige" hadde vært helt ledige i 40 uker eller mer på registreringstidspunktet (januar 1984).

FIGUR 2.4: Antall helt ledige fordelt på ledighetens lengde pr. 31.1.84. Rana, Hemnes og Nesna kommuner.

For å få et nærmere innblikk i sammensetningen av disse gruppene, kan det være nyttig å betrakte fordelingen med hensyn på alder og kjønn. Vi grupperer ledighetsperiodene i tre grupper, gruppe 1 kan grovt defineres som "korttidsledighet" (0-7 uker), gruppe 2 som "vanlig ledighet" (8-25 uker) og gruppe 3 som "langtidsledighet" (mer enn 26 uker). Inndelingen kan utvilsomt diskuteres, hva skal f.eks. regnes som

"friksjonsledighet", mindre enn 4 uker eller mindre enn 8 uker ? "Korttidsledighet" innebærer i praksis en forestilling om en "naturlig" overgangsperiode mellom to ulike arbeidsplasser. Betegnelsen "vanlig ledighetsperiode" refererer kort og godt til den gruppen helt ledige som på registreringstidspunktet ligger rundt gjennomsnittsperioden for Rana-distriktet og betegnelsen "langtidsledig" refererer til helt ledige som på tidspunktet for registreringen ligger over dette gjennomsnittet i ledighetstid. Denne siste gruppen er samtidig den gruppen som står på terskelen til å bli overført til sosialetatens domene. Vi kan merke oss at mer enn 20% av de registrerte helt ledige i Rana-distriktet ved inngangen til 1984 stod på terskelen til å komme inn i en slik "trygd-sosialstøtte-spiral": Strengt tatt kan vi ikke si hva som skjedde med basis i denne ene målingen, men vi skal senere se at en stor del av sosialkontorets økte klienttilgang i løpet av 1985 sannsynligvis skyldes denne overføringen av langtidsledige. Hva skjer så med det "tradisjonelle" sosialklientellet? Sannsynligvis er disse i større grad overført til det permanente trygdesystemet(bl.a. gjennom utstrakt bruk av uføretrygd).

(f) Økende ledighetsperioder med alderen.

I tabell 2.8 har vi satt opp andelen i de ulike aldersgruppene som faller i de tre ulike ledighetskategoriene vi definerte i foregående avsnitt.

Tabell 2.8: Alder og ledighetens lønede pr. 31.1 1984. Andel i prosent.

Alder	Ledighetsperiode pr 31.1			Sum
	0-7 uker	8-25 uker	> 26 uker	
16-19 år	57%	35%	8%	100% (N=133)
20-24 "	52%	32%	16%	100% (N=307)
25-29 "	42%	35%	23%	100% (N=141)
30-49 "	31%	34%	35%	100% (N=259)
50 eller mer	39%	29%	32%	100% (N=122)

Kilde: Arbeidskontoret for Rana.

Tendensen i tabellen er tydelig nok. Andelen som er langtidsledig etter vår definisjon, øker med økende alder inntil den stabiliserer seg for gruppen som er 50 år eller eldre. Vi ser også at andelen korttidsledige ("frikasjonsledige") synker med økende alder inntil fylte 50 år eller mer.

På tross av dette er det ingen grunn til å hevde at langtidsledighet utelukkende er et aldersproblem. Hele 46% av de langtidsledige pr. 31.1.84 var yngre enn 30 år! Det tabellen uttrykker er heller at hvis en eldre arbeidstaker først blir arbeidsledig, så er det overveiende sannsynlig at ledigheten vil vedvare. Sannsynligheten for vedvarende ledighet er noe mindre for ungdom.

(g) Kvinner er ofte langtidsledige.

Fordelingen av ledighetsperiode på kjønn er gitt i tabell 2.9.

Tabell 2.9: Kjønn og ledighetens lengde. Andeler i prosent (pr. 31.1.84).

Kjønn	Ledighetsperiode pr. 31.1.84			Sum
	0-7 uker	8-25 uker	> 26 uker	
Menn	52%	36%	12%	100% (N=531)
Kvinner	38%	30%	32%	100% (N=431)

Kilde: Arbeidskontoret for Rana.

Kvinner er klart overrepresentert blant de langtidsledige, dvs. at det er større sannsynlighet for at en kvinne som blir ledig også blir langtidsledig enn for en arbeidsledig mann.

Oppsummering:

- * Sannsynligheten for å bli langtidsledig øker med alderen. Eldre mennesker er overrepresentert blant de langtidsledige.
- * Sannsynligheten for å bli langtidsledig er klart større for kvinner enn for menn (67% av de langtidsledige er kvinner, og 38% av de langtidsledige er kvinner over 30 år).
- * Halvparten av de langtidsledige mennene er i aldersgruppen 25-49 år. Mange av disse mennene har statistisk sett hovedforsørgelsesbyrden i sin familie.
- * Selv om sannsynligheten for langtidsledighet øker med alderen, er hele 46% av de langtidsledige pr. 31.1.84 yngre enn 30 år. 29% er ungdom under 25 år.
- * Blant de langtidsledige ungdommene er det 60% jenter.

2.3. ARBEIDSMARKEDSTILTAKENE I RANA.

Vi så i avsnitt 2.2.1(figur 2.3) at det var en klar sammenheng mellom antall registrerte helt ledige og antall personer på arbeidsmarkedstiltak. Når tiltakene ble trappet ned om sommeren, steg den registrerte ledigheten til januarnivå relativt raskt. I dette avsnittet vil vi se litt nærmere på de forskjellige arbeidsmarkeds-tiltakene i Rana i 1984.

Tiltaksmidler avsettes ofte til vedlikeholdsarbeid i fylkeskommuner og primærkommuner. Kanskje særlig kommunene har nå i en årrekke opplevet inntektssvikt samtidig som offentlige oppgaver desentraliseres i stor skala. Dette øker presset på kommunenes (og fylkenes finanser), slik at tiltaksmidlene i de fleste tilfeller blir et kjærkomment tilskudd til å utføre prioriterte arbeider som det ellers ikke hadde vært økonomisk grunnlag for å utføre. Slik er det også i Rana kommune. Et problem i denne sammenhengen er at relativt velkvalifisert arbeidskraft etterspørres også i tiltakssammenheng . Det er arbeidskraft som ellers har de beste forutsetningene for å finne arbeid på det ordinære arbeidsmarkedet. Dermed kan tiltakene generere et selvstendig "biarbeidsmarked" for arbeidstakere med spesielle kvalifikasjoner.

(2.3.1) Utvidelsen av tiltaksvirksomheten i 1983.

Spesielle sysselsettingstiltak for vanskeligstilte arbeidssøkere er ikke noe nytt her i landet. Arbeidsmarkedsetaten har i en årrekke hatt tilbud til personer med spesielle (sosiale) problemer og til personer med psykiske og fysiske handicap gjennom bl.a. tilskudd til vernede bedrifter, påvirkning av arbeidsgivere ,attføringstiltak og sesongtiltak.

Slike tiltak skulle nå vanskeligstilte arbeidssøkere som med rimelig grunn falt utenfor kategorien "friksjonsledige" arbeidssøkere. Begrepet friksjonsledig refererte til registrerte helt ledige som var henvist

til arbeidsledighetstrygd i en kortere periode (gjerne 4-8 uker) før de fikk tilbud om nytt arbeid i det ordinære arbeidslivet. Forestillingen om friksjonsledighet var gjerne knyttet til to forhold på nasjonsnivå:

(1) Innslaget av langtidsledige (dvs. personer med sammenhengende ledighetsperiode på mer enn 26 uker) måtte være marginalt i forhold til innslaget av korttidsledighet.

(2) Volumet på ledigheten i samfunnet måtte ikke overstige 1% av arbeidsstyrken (summen av yrkesaktive og helt ledige) i særlig grad. På 70-tallet tilsvarte det fra 15-20000 registrerte ledige.

I løpet av 80-tallet har arbeidsledigheten fått helt andre dimensjoner enn dette. I tillegg til at ledighetsvolumet vokste raskt, økte også andelen langtidsledige. Særlig økningen av langtidsledighetens omfang indikerte at perioden med friksjonsledighet var avløst av en periode med fundamentale strukturproblemer på arbeidsmarkedet i Norge. Stadig flere helt ledige hadde marginale muligheter til å komme inn (igjen) på det ordinære arbeidsmarkedet uten at det ble gitt spesielle tilbud om opplæring, arbeidstrening og yrkespraksis.

Disse dystre utsiktene på arbeidsmarkedet var en av hovedgrunnene til utvidelsen av den offentlige tiltaksvirksomheten våren 1983. I rundskriv H-7/83 fra Kommunal og arbeidsdepartementet, ble det gjort klart at regjeringen ville gi ekstra tilskudd til sysselsettingstiltak i kommuner og fylker over hele landet for å dempe problemene på arbeidsmarkedet.

Myndighetene innførte med dette en rekke ekstraordinære sysselsettingstiltak for å motivere bedrifter til å ansette flere folk i samarbeid med den lokale arbeidsformidlingen og for å gi plass til flere ansatte i offentlig virksomhet. Tiltakene i det offentlige omfattet "Rettedalsstillinger" i kommuner og fylker, samt enkeltarbeidsplasser i statlige, fylkeskommunale og kommunale etater). Dette framstøtet på tiltakssektoren ble supplert med opplæringstiltak i offentlig regi og støtteordninger som skulle motivere private arbeidsgivere til å ansette ungdommer på lærlingekontrakter mm.

Tanken var at fylkeskommuner og primærkommuner skulle ha ansvaret for

planleggingen og gjennomføringen av tiltakene mot at staten bistod med tilskudd til arbeidslønninger og driftstilskudd i offentlige etater og private bedrifter etter bestemte satser. Departementet ønsket med dette "å slå flere fluer i ett smekk". Tilskuddene til lokalforvaltningen ville gi sysselsetting til ledigmeldte i kommuner og fylker samtidig som kommunene og fylkene kunne gjennomføre nødvendig vedlikeholdsarbeid og investeringsarbeider. Bedriftene ville på sin side bli motivert til å påta seg et større ansvar for opplæring av unge ufaglærte og til å beholde arbeidere som stod i fare for å bli permittert pga. driftsinnskrenkninger og rasjonaliseringer.

Målet med tiltakene illustreres kanskje best gjennom retningslinjene for ansettelse på de såkalte "Rettedalstiltakene". Kommunal- og arbeidsdepartementet stilte tre hovedkrav til ansettelsen:

(1) Den som sysselsettes på "Rettedalstiltak" må ha vært ledigmeldt i minst 4 uker. Tiltaksplass skulle ikke være et tilbud til såkalte "friksonsledige".

(2) Ansettelsen skal være midlertidig, med en maksimaltid på 10 måneder. Departementet hevdet at midlertidighet var en forutsetning for at den sysselsatte skulle være rede for "ordinært" arbeid under hele ansettelsesforholdet.

(3) Tiltaksplassene skulle primært avsettes til unge ufaglærte arbeidssøkere eller generelt til personer som hadde store problemer med å komme inn (igjen) på arbeidsmarkedet.

Hvis disse kravene ble oppfylt, ville staten gi tilskudd til lønn (7000 kr. pr. ansatt pr. måned f.o.m. mai 1984) og driftstilskudd (4200 kr. pr. ansatt pr. måned f.o.m. mai 1984) så lenge ansettelsesforholdet varte.

Tiltaksvirksomheten ble utvidet over et bredt spekter i alle fylker og kommuner siden ordningen ble introdusert vinterstid 1983. I november 1984 var mer enn 40000 personer sysselsatt på de ulike tiltakene over hele landet. På tross av denne generelle opprustningen av tilbudet til utsatte grupper på arbeidsmarkedet, fortsatte ledigheten å vokse. Dermed ble ikke tiltakene det brede tilbudet til arbeidssøkende som det var tenkt å være. Til det var volumet for lite. Selv med 40000 personer på arbeidsmarkedstiltak i november 1984, var det nærmere 60000

registrete ledige ved utgangen av måneden (Arbeidsdirektoratet, des. 1984). Dermed var det ikke mulig å forhindre at stadig flere gikk over i de langtidslediges rekker .

Vi setter oss ikke fore å evaluere tiltakene i Rana. Det er opplagt andre faktorer enn selve tiltaksvolumet (det at tilbudet generelt sett er for lite til å avhjelpe ledigheten) som gjorde at færre fikk tilbud om ekstraordinær sysselsetting enn det som var tenkt opprinnelig. En vesentlig faktor er innretningen av kanskje særlig det offentlige tiltaksprogrammet. Vedlikeholdsarbeid, veibygging, pleie av eldre og utføre osv. er generelt ikke ufaglært arbeid. Det er mulig å argumentere for at svært mye av dette ville representert permanent sysselsetting i det offentlig hvis kommune- og fylkesøkonomien hadde vært bedre. Gjennom en slik innretning av tiltakene, ble det ofte de faglærte og personer med lang yrkeserfaring som fikk plass på "Rettedalsmidlene" og på enkeltarbeidsplasser i det offentlige.

I tillegg til dette "biarbeidsmarkedsproblemet" kan det pekes på to andre problemer i tilknytning til organiseringen av- og innretningen på tiltaksprogrammet.

For det første er det prinsipielle betenkeligheter med kravet om midlertidighet . Dette representerer ansettelse på vilkår (med hensyn på f.eks. sikkerhet for arbeid og inntekt) som ikke gjelder ellers i samfunnet. Man kan heller ikke se bort fra at etableringen av ett arbeidsmarked basert på slike prinsipper, i offentlig regi, får innvirkning på holdningene til sikkerhet i andre deler av næringslivet. Dette siste kan oppfattes som en utilsiktet indirekte virkning av en plutselig økning i ansettelser basert på midlertidighet ett sted i økonomien.

For det andre er det blitt hevdet at tilskuddene til opplæring i praksis førte til at særlig unge mennesker utførte vanlig kroppsarbeid for en minimal godtgjørelse (67 kr. dagen eller ca. 8 kr. pr. time). Hvis tilbudet virkelig hadde vært et opplæringstilbud, hadde denne "belønningen" vært forsvarlig, men i praksis var det ikke alltid slik. En må regne med at en lønn på 8 kr. pr. time for ordinært arbeid virker demotiverende og frustrerende

på unge arbeidssøkere, selv om opplegget er definert som opplæring og arbeidstrening, hvis det oppfattes som ordinært arbeid av de ungdommene som får opplæringsplass.

Dette momentet understrekes av en arbeidsgruppe som ble nedsatt av Kommunal- og arbeidsdepartementet etter henvendelse fra Oslo kommune i 1984. Arbeidsgruppen ble bedt om å legge fram forslag til hvordan all ungdom under 25 år skulle sikres arbeid eller opplæring (jfr. "Ungdomsgarantien" fra slutten av 70-tallet, se Moen (1981)). Oslo var tenkt som forsøkskommune . I rapporten fra denne arbeidsgruppen beskrives dette motiveringsproblemet slik:

" Et problem med arbeidsmarkedstiltakene kan være at deltagerne ofte blir sysselsatt i tiltaksplasser hvor det i liten grad blir gitt opplæring som kan bedre arbeidstakerens situasjon på det ordinære arbeidsmarked. På den annen side har det vist seg i praksis vanskelig å motivere Oslo-ungdom til kombinasjon av opplæring og arbeidstreningsplasser hvor det bare utbetales en mindre godtgjørelse. Arbeidsgruppen er opptatt av at de tiltak som skal inngå i forsøket har en rimelig andel av både opplæring og arbeidspraksis, at det gir en viss kompetanse og at det fremstår som arbeidspraksis overfor fremtidige arbeidsgivere. Den lønn og godtgjørelse som gis må ta hensyn til den arbeidsinnsats som ungdommen gjør på samme måte som det vil være rimelig at opplæringsdelen honoreres som for arbeidsmarkedsopplæring for øvrig." (vår understrekning)"Tilbud om arbeid og opplæring til all ungdom under 25 år i Oslo kommune", 20.9.84 , op.cit. s. 8.

Essensen i dette forslaget er at arbeid honoreres som arbeid og at opplæring honoreres som opplæring. Et forslag kan f.eks. være å garantere normal ufaglært lønn for ordinært arbeid selv om arbeidet utgjør en bit av et større kurstilbud.

(3.2.2) Færre tiltaksplasser i Rana enn gjennomsnittet for fylket?

Rana kommune startet opp utvidelsen av de ekstraordinære sysselsettingstiltakene i april/mai 1983. Ved inngangen til 1984 var det

totalt 340-350 plasser på de ekstraordinære tiltakene fordelt på seks hovedgrupper tiltak. Dette tilbudet ble utvidet til drøyt 500 plasser de første månedene i 1985. Tiltaksvirkosomheten i Rana har hatt et noe mindre omfang relativt til den registrerte ledigheten enn gjennomsnittet for andre distrikter i fylket . En sammenligning av andelen registrert ledighet og andel tiltaksplasser i Nordland er gitt i tabell 2.10.

Tabell 2.10: Ledighet og tiltaksplasser fordelt på distrikt. Prosent.

Distrikt	Andel av registrert ledighet	Andel av tiltaksplasser	Differanse
Vesterålen	15,2	16,0	0,8
Ytre Salten	9,8	15,5	5,7
Sør-Helgeland	5,0	7,4	2,4
Midt-Helgeland	6,8	8,7	1,9
Vefsn	7,4	8,5	1,1
Ofoten	11,7	12,0	0,3
Nord-Helgeland	3,7	3,5	- 0,2
Indre Salten	12,5	10,0	- 2,5
Rana	14,6	10,6	- 4,0
Lofoten	13,3	7,6	- 5,7

Kilde: Beredskapsplan mot arbeidsledighet 1985, Nordland fylkeskommune.

Beredskapsplanen kommenterer fordelingen slik: "Spesielt i Lofoten, men også i Rana og Indre Salten er arbeidsmarkedstiltak blitt brukt i langt mindre utstrekning enn i resten av fylket" (Ibid.op.cit.s.19).

Det lave antallet tiltaksplasser i Rana sammenlignet med f.eks. Ytre Salten (Bodø-distriktet) har sannsynligvis sammenheng med to forhold:

(1) Innretningen på kommunale tiltak:

For det første må man regne med at "utearbeidsplasser" kan være dyrere enn "innarbeidsplasser" hvis det offentlige allerede har lokalitetene for eventuelt innarbeid. Meningsfylt utarbeid krever på sin side et minstemål av arbeidsredskaper, maskiner osv. som gir en betydelig driftsutgiftspost pr. ansatt. Gitt at det kan være kostnadsforskjeller av betydning, vil arbeidssøkernes kvalifikasjoner og orientering være avgjørende for innretningen av tiltaksvirksomheten. De ledige utgjør tross alt ikke en egen gruppe som er ens alle steder uavhengig av sammensetningen av arbeidsstyrken på stedet forøvrig. Et "administrasjonssentrum" har gjennomgående en større tertiærsektor enn et "industrientrum". Dette må vi regne med også gjenspeiles i arbeidssøkergruppens kompetanse og orientering på arbeidsmarkedet lokalt. "Administrasjonsdistriktet" Ytre Salten kan på den måten få flere tiltaksplasser pr. investert krone enn f.eks. "industri-distriktet" Rana.

(2) Fordelingen av plasser mellom distrikter på fylkeskommunale tiltak:

For det andre må man regne med at innretningen på de fylkeskommunale tiltakene kan forklare noe av forskjellene mellom f.eks. Rana og Ytre Salten. I følge fylkets beredskapsplan mot arbeidsledighet for 1985 ble fordelingen av Rettedalsstillinger mellom ulike etater i fylket gitt etter følgende nøkkel:

Tabell 2.11 : Fordeling av månedverk for Rettedalsstillinger mellom fylkeskommunale sektorer 1983 og 1984. Prosent.

	1983	1984 1. halvår	1984 2. halvår
Helsesektor	51	58	46
Skolesektor	20	16	22
Kultursektor	24	20	21
Andre*	5	6	11
Sum	100	100	100
Totalt antall	2900	2985	2000

*) Kategorien andre utgjør andre mindre etater/avdelinger samt en pott til tiltak som ikke er knyttet til en bestemt etat.
Kilde: Beredningsplanen mot arbeidsledighet 1985, Norland fylke s.20.

Tabellen viser at Rettedalsmidlene i hovedsak fordeles på tre sektorer; helsesektoren, kultursektoren og skolesektoren. Selv om hoveddelen av tiltakene i kultur- og skolesektoren spesielt, er vedlikeholdsarbeider, er det klart at fylkets fordeling av tiltaksplassene (via de tre respektive etatene) styres av hvor institusjonene er plassert i stor grad. Dette må man regne med vil favorisere administrasjonsbyene i fylket, og kan forklare noe av forskjellen på antall tiltaksplasser i f.eks. Rana-distriktet og Ytre Salten.

(2.3.3) Tiltaksvirksomheten i Rana-distriktet i 1984.

I første omgang betrakter vi fordelingen av tiltaksplasser på hovedgrupper av tiltak i 1984. Fordelingen for hver måned i Rana-distriktet er gitt i tabell 2.12.

Tabell 2.12: Tiltaksvirksomheten i Rana-distriktet 1984.

Måned	Ulike typer arbeidsmarkedstiltak							Sum
	Orienter- ing/motiv- ering ¹⁾	Opplær- ing ²⁾	Ekstra- ordinære plasser ³⁾	Påvirk- ning av arb.g. ⁴⁾	Verna ⁵⁾ bedr.	Bedr. rettede tilt. ⁶⁾	Ekstra- ordinære tilt. ⁷⁾	
jan (Z)	57 (16)	61 (18)	137 (39)	26 (7)	52 (15)	14 (4)	-	347 (99)
feb (Z)	58 (13)	63 (14)	154 (34)	36 (8)	52 (12)	85 (19)	-	449 (100)
mars (Z)	10 (3)	63 (17)	164 (43)	44 (12)	52 (14)	45 (12)	-	378 (101)
april (Z)	51 (13)	71 (18)	160 (40)	42 (11)	52 (13)	22 (6)	-	398 (101)
mai (Z)	44 (12)	46 (13)	176 (49)	38 (11)	52 (14)	4 (1)	-	360 (100)
juni (Z)	8 (3)	5 (2)	169 (64)	32 (12)	52 (20)	0 (0)	-	266 (101)
juli (Z)	3 (2)	0 (0)	82 (49)	32 (19)	52 (31)	0 (0)	-	169 (101)
aug (Z)	0 (0)	32 (16)	91 (47)	20 (10)	52 (27)	0 (0)	-	195 (100)
sept (Z)	45 (13)	70 (20)	149 (43)	16 (5)	59 (17)	4 (1)	-	343 (99)
okt (Z)	55 (13)	76 (19)	183 (45)	26 (6)	62 (15)	6 (1)	-	408 (100)
nov (Z)	24 (6)	76 (19)	189 (48)	39 (10)	54 (14)	8 (2)	7 (2)	397 (101)
des (Z)	30 (7)	64 (16)	184 (48)	40 (10)	54 (14)	8 (2)	8 (2)	388 (99)
Gj.sn. (Z)	33 (9)	48 (14)	154 (45)	34 (10)	55 (16)	17 (5)	1 (0)	342 (99)

Kilde: Arbeidskontoret for Rana.

1) Orienterings- og motiveringstiltak: I Rana-distriktet utgjorde disse tiltakene gjennomgående 9% av antall tiltaksplasser i 1984. Aktiviteten ble trappet ned i sommermånedene og var noe mindre høsten 1984 enn vinteren 1984.

Tiltakene omfattet yrkesorienterende programmer og attføringstiltak for spesielle grupper. Antall plasser på yrkesorienterende programmer og attføringstiltak varierte sterkt i løpet av året(1984). Hovedvekten ble lagt på de yrkesorienterende programmene (gjennomgående 40-50 plasser hver måned), mens attføringstiltakene ble kuttet ut sensommeren 1984. Spesielle orienteringsmøter for kvinner og arbeidstreningsgrupper som også er tiltak som faller inn under betegnelsen orienterings- og motiveringstiltak, ble ikke iverksatt i Rana-distriktet i 1984.

2) Opplæringstiltak: Disse tiltakene utgjorde gjennomgående 14% av plasstilbudet i Rana i 1984. Tiltakene omfatter arbeidsmarkedsopplæring og bedriftsintern opplæring for ungdom under 18 år og voksne kvinner. Gjennomgående var det 1 plass på bedriftsintern opplæring (med unntak av sommerferien og mars måned) pr. 5 plasser med regulær arbeidsmarkedsopplæring i 1984.

* Bedriftsintern opplæring omfatter ungdom, kvinner, yrkeshemmede, nydimmede soldater og flyktninger. Opplæringen varer gjerne 8 til 13 uker og gir teoretisk og praktisk opplæring i bedrifter. Hvis deltageren ikke har rett til dagpenger, blir kursdeltagelsen godtgjort med 67 kr. dagen. Deltagerne får ikke lønn fra bedriften. Staten gir tilskudd til bl.a instruktørlønn på opp til kr. 3500 pr. deltager pr. måned.

Her er det nok visse muligheter til å utnytte relativt billig arbeidskraft og/eller til å "melke" systemet(staten). Den største faren ved ordningen er likevel at opplæringen ikke kvalifiserer til arbeidsmarkedet. I Telemark fylke har fylkestinget vedtatt at en deltager på 13-ukerskurs automatisk skal få tilbud om 10 måneder på Rettedalsmidler etter avsluttet kurstid. Dermed får deltageren både opplæring og relevant yrkespraksis innpakket i det samme tilbudet. I Beredskapsplanen mot arbeidsledighet, Norland fylke, 1985, anbefales denne modellen for Nordland.

* Arbeidsmarkedsopplæring angir kurs som er innrettet mot ungdom over 19 år samt voksne arbeidssøkere. Tilbudet omfatter bl.a. fagbrevopplæring og sertifikatkurs. Varigheten er vanligvis 3-5 måneder, men kan i spesielle tilfeller strekke seg til 10 måneder. Elevene finansieres over folketrygden i kurstiden. På landsbasis har dette et betydelig omfang. Hvert år arrangeres minst 1250 kurs med deltagelse fra ca. 16000 personer.

Et problem med disse kursene er dels at skillelinjene mellom opplæring og ordinært arbeid kan være vage, dels at varigheten er for kort til å gi den enkelte elev reelle kvalifikasjoner. Det sier seg selv at 3-5 måneder sjelden er tilstrekkelig til å gi fagbrevkompetanse i et yrke, hvis kursdeltageren ikke har fullført en yrkesfaglig linje i videregående skole på forhånd.

3) Ekstraordinære plasser i det offentlige utgjør nærmere 50% av det samlede plasstilbudet i Rana-distriktet. Tiltakene omfatter ansettelse i stat, fylke, kommune, kommunalt hjelpearbeid(i stat og fylke), fylkesveier, ungdommer i veivesenet, samt de såkalte "Rettedalsstillingene" i fylker og kommuner. "Rettedølene" utgjorde gjennomgående 60-70% av plasstilbudet under posten "ekstraordinære tiltak i det offentlige". Kriteriene for tilbud om enkeltarbeidsplass er at den som ansettes er ungdom under 20 år, arbeidsledig kvinne, mann over 50 år eller yrkeshemmet. Personene må gjennomgående ha vært ledige i 3 måneder. Statstilskuddet varierer i henhold til en kommuneklassifisering(A-,B- eller C-kommune). Statsstøtten dekker lønn og sosiale utgifter ved ansettelsen. I Nordland fylke er det nå en generell tendens til at antall stillinger på "Rettedalsmidler" øker i forhold til tilbudet om enkeltarbeidsplasser. Det gjelder også Rana kommune.

4) Påvirkning av private arbeidsgivere utgjorde ca. 10% av plasstilbudet i 1984 i Rana-distriktet. Ordningen omfatter likestillingstilskott, inntak av ungdom under 18 år, kontantstøtte, langtidsledige over 50 år og arbeidstilvenningstilskott. Den største posten i Rana-distriktet under denne klassifikasjonen var arbeidstilvenningstilskottet(50% av plassene).

I kriteriene for tildeling av støtte fra Arbeidsformidlingen/Arbeidsdirektoratet understrekes det at det ikke må tas inn personer på bekostning av den eksisterende arbeidsstokken i bedriftene. Tilskuddene under de forskjellige ordningene varierer noe, men gjennomgående gis kr. 5000 for 13 uker. Særlig støtten under posten arbeidstilvennings-tilskott er lukrativ. Den dekker lønn og sosiale utgifter med opp til 75% de første 6 månedene og opp til 40% de neste 6 månedene. Dette kan bety en betydelig offentlig subsidiering av arbeidsplasser i privat virksomhet som kan friste arbeidsgiveren til å redusere den faste arbeidsstokken, men samtidig bør det understrekes at hvis en arbeidsgiver skal stimuleres til å ta inn yrkeshemmede, flyktninger eller eldre arbeidstagere som ordningen primært er innrettet mot, må støtteordningene være forholdsvis lukrative.

5) Vernebedrifter er en gammel ordning i Norge. Bedriftene gir sysselsetting til arbeidstagere med fysiske og psykiske handicap samt i noen tilfeller til sosialt vanskeligstilte personer. I Rana var dette et relativt fast tilbud til mellom 50 og 60 arbeidstagere i 1984. Andelen av de samlede tiltaksplassene var gjennomgående 16%.

6) Bedriftsrettede tiltak ble trappet noe ned etter sommeren 1984 i Rana-distriktet. I dag er omfanget på mindre enn 5% av det samlede plasstilbudet i distriktet. Tiltakene omfatter støtte til bedriftsintern opplæring, miljøtilskudd og konkurstrammede bedrifter. Støtten fordelte seg jevnt på disse tiltakene vinteren 1984, men ble trappet ned på høstparten. Støtteordningene er forholdsvis gunstige, og kan lett misbrukes. Bedriftsintern opplæring innebærer opp til 65% dekning av lønn og sosiale utgifter pluss driftstilskudd på opp til kr. 6000 pr. lærling i opplæringsperioden (minimum 1 uke, maksimum 13 uker). Det er klart at en arbeidsgiver f.eks. kan være ekstra fristet til å ansette "lærlinger" i forbindelse med "julehandelen" hver høst med støtte i henhold til denne opplæringsposten istedenfor å utvide den eksisterende staben med faste vikarer. Miljøtilskuddet har neppe slike potensielle virkninger. Under denne ordningen gis det tilskudd på 50% (lønnstilskudd) hvis bedriften sysselsetter personer som ellers ville blitt permittert til å utføre miljøarbeid i bedriften.

7) Ekstraordinær sysselsetting er en særordning i kultursektoren som

ble iverksatt i Rana-distriktet høsten 1984. Ordningen omfatter gjerne statlig støtte til vedlikeholdsarbeider av idrettsanlegg, kulturbygg osv. Ordningen sysselsatte 8 personer ved årsskiftet 1984-85 (2% av det samlede tiltakstilbudet).

Mens fylkeskommunale tiltak i 1984 fordelte drøyt 20% av Rettedalsplassene på tiltaksarbeid i kultursektoren, hadde Rana-distriktet de første tiltaksplassene i denne sektoren i november 1984. Dette peker på en av grunnene til at Rana kom forholdvis dårlig ut når det gjelder antall tiltaksplasser i prosent av ledigheten sammenlignet med en del andre distrikter i Nordland i 1984.

(2.3.4) Fordelingen av tiltaksplasser på kjønn og alder.

Fordelingen av tiltaksplasser på kjønn og to alderskategorier er angitt i tabell 2.13.

Tabell 2.13: Tiltaksplasser og kjønn og alder 1984.

Måned	Sum (%)	over 50 år (%)	Under 20 år		Kvinner i alt (%)
			Alle (%)	Kvinner (%)	
Jan.84	347 (100)	25 (7)	102 (29)	64 (18)	207 (60)
apr.84	398 (100)	31 (8)	100 (25)	49 (12)	230 (58)
aug.84	195 (100)	19 (10)	32 (16)	7 (4)	80 (41)
nov.84	397 (100)	27 (7)	89 (22)	33 (8)	209 (53)
jan.85	444 (101)	24 (5)	112 (26)	56 (13)	248 (56)
feb.85	515 (100)	27 (5)	122 (24)	70 (14)	284 (55)

Kilde: Arbeidskontoret for Rana. Månedrapportene jan.84-feb.85.

Andelen kvinner på tiltak var gjennomgående høyere enn 50% i hele perioden januar 1984 til februar 1985. I forhold til andelen helt ledige i 1984 indikerer dette at kvinnene er noe overrepresentert på arbeidsmarkedstiltakene i Rana-distriktet, men kjønnsfordelingen på tiltakene avviker relativt lite fra kjønnsfordelingen blant de helt ledige i perioden.

Andelen ungdom under 20 år varierte mellom 29% og 22% hvis vi ser bort fra tiltakstilbudet i sommermånedene. Deres andel av de registrerte ledige utgjorde til sammenligning 14% i januar 1984. Gruppen som helhet er overrepresentert på arbeidsmarkedstiltakene i forhold til andelen av de helt ledige.

Andelen ansatte på tiltak som er eldre enn 50 år varierte mellom 8% og 5% i perioden. Samlet innebærer dette at gruppen 20-49 åringer utgjorde ca. 70% av sysselsettingen på arbeidsmarkedstiltakene i Rana-distriktet i perioden januar 1984 til februar 1985. Det betyr at gruppen over 50 år er klart underrepresentert på tiltakene (13% av ledigheten i januar 1984). "Restgruppen" 20-49 åringer har i hovedsak en andel som svarer til deres andel av den totale ledigheten.

Konklusjonen må bli at 16-19 åringene er overrepresentert på tiltakene, mens de eldre er underrepresentert på tiltakene. Dette er en fordeling som rimer bra med Kommunal- og arbeidsdepartementets krav om særlig å tilgodese unge mennesker (vi vet ikke om de er ufaglærte, men tatt i betraktning av alderen er det sannsynlig), men det er neppe en fordeling som samsvarer med et ønske om å gi et tilbud til personer som har problemer med å komme inn igjen på arbeidsmarkedet. Andelen langtidsledige øker med alderen. Dette må ikke oppfattes som noen "dom" over fordelingen i 1984. Det er svært mange hensyn å ta, poenget er at dette er et eksempel på at departementets "slå flere fluer i ett smekk-strategi" viser seg å være problematisk, fordi flere av målsettingene krever tildels motvirkende strategier når man skal fordele et knapt gode.

Det er i dag rettet noe større oppmerksomhet mot de problemene som de eldste blant de unge (20-24 åringene) og de som er yngst blant de voksne (kanskje særlig 25-39 åringene) møter ved langvarig ledighet.

Ungdommene forlenger sin ungdomsperiode. Tidligere forskning på arbeidsledighet har pekt på at de langsiktige virkningene av slik "utestegning" fra arbeidslivet i en strategisk fase av livet kan føre til at ungdommene aldri kommer inn i arbeidslivet (Stafseng i Haaland (red)(1984) og Ramsøy m.fl.(1971).Se også Borgeraas (NAVF 1984)). "De yngste eldre" (25-39 år) får på sin side store økonomiske problemer ved langvarig ledighet. Her er det mer den relative forringelsen enn inntektsnivået som sådan som er viktig(Polanyi(1957)). Statistisk sett har svært mange av mennene i denne gruppen hovedforsørgelsesbyrden i sin familie. Arbeidsledighet medfører da at hele familier (og ikke bare enkeltpersoner) blir "deklassert" i sosio-økonomisk forstand. Familier som mister farens inntekt er meget utsatt økonomisk sett fordi moren, i den grad hun er yrkesaktiv, svært ofte er deltidsarbeidende (jfr. kapittel 1). Vi ser nærmere på de helt lediges levekår i kapittel 3.

En grunn til at vi trekker fram mennene i denne sammenhengen er at mye tyder på at enslige forsørgere (i 9 av 10 tilfeller enslige eller skilte kvinner) nesten utelukkende er henvist til sosialomsorgen. Dette er ikke spesielt for Rana-samfunnet. I følge Terum gjelder dette hele landet (Terum (1985) s. 47). Vi kommer tilbake til denne problematikken i avsnitt 2.5 og i kapittel 3.

Sysselsatte- og helt ledige arbeidssøkere er ikke på noen måte ensartede (homogene) grupper. De sosiale skillelinjene er skarpere innen hver av gruppene (arbeidssøkere) enn de er mellom de ulike gruppene. Derfor er det nødvendig å differensiere begrepene sysselsatt og helt ledig arbeidssøker hvis man ønsker å beskrive deres økonomiske og sosiale situasjon nærmere. Det at gruppene er sammensatt av personer med ulike ressurser, ulik livssituasjon og ulike utsikter på arbeidsmarkedet må også være utgangspunktet for en vurdering av om tiltakene "treffer" de målgruppene de er innrettet mot.

Arbeidsmarkedstiltakene kan oppfattes som en sosial støtpute .Tiltakene tar toppene av ledighetskurven og representerer ofte det eneste arbeidstilbudet for mange helt ledige arbeidssøkere. I neste avsnitt studerer vi en alternativ støtpute for ungdom, nemlig strøjobbsmarkedet i Rana.

(2.4) ARBEIDSMARKEDER FOR "STRØJOBBER".

Vi vil i dette avsnittet beskrive det vi kaller strøjobbmarkeder. Det som kjennetegner denne delen av arbeidsmarkedet, er at jobbene er av midlertidig karakter uten mulighet for fast ansettelse. De er dessuten slik at de i liten grad kvalifiserer og gir ansiennitet til det ordinære arbeidsmarkedet. Oppdragene er heller ikke slik at de formidles av den ordinære arbeidsformidlingen.

De som jobber på dette arbeidsmarkedet gjør det stort sett fordi:

- * De ikke får jobb på det ordinære arbeidsmarkedet.
- * Har en annen hovedbeskjeftigelse, f.eks. skolegang, eller annen jobb og tar slike oppdrag for å skaffe seg ekstrainntekter. For disse er det av avgjørende betydning at de kan ta oppdragene når det passer uten å måtte binde seg for framtida.
- * De er i en overgang mellom skole - jobb, to jobber, skole - førstgangstjeneste osv.

For å få et innblikk i denne delen av arbeidsmarkedet har vi tatt for oss tre områder. Det ene er "bryggesjauing", det andre er de deltidsoppdragene som er formidlet gjennom "Maurtua", og det tredje er dagmammarkedet.

Vi skal i det følgende se nærmere på hvem som søker slike oppdrag, kjønns- og aldersfordeling, og fortjenestemuligheter ved slik jobbing. Det som i første rekke har interesse for oss, er å forsøke å få et bilde av hvor stor andel av de som jobber her som har dette som hovedbeskjeftigelse.

(2.4.1) Bryggesjauing.

Disse oppdragene formidles av en forening som har avtaler med Jernverket og Koksverket om lossing og lasting av båter for bedriftene. Foreningens medlemmer utgjør de fast ansatte som for tiden er ca. tyve personer. Dette er på langt nær nok til å dekke deres behov for arbeidskraft og de formidler derfor oppdrag til personer som melder sin interesse hos foreningen. Det er denne delen av virksomheten som er interessant for vår analyse.

For å få et bilde av virksomheten har vi sett på hvem som tar slike jobber, hvor mye og når de jobber, og kjønns- og aldersfordeling hos denne gruppen. Ettersom det ikke drives noen form for registrering og statistikkføring av dette, er vårt datagrunnlag opplysninger som er hentet inn hos foreningen for årene 1983 og 1984.

Antall personer engasjert på deltid for foreningen var henholdsvis 161 i 1983 og 226 i 1984. Svingninger i antallet er stort sett uttrykk for bedre markedsf forhold for Jernverket i 1984.

I tabellene nedenfor har vi gjengitt alders- og inntektsfordeling for de to årene:

Tabell 2.14: Aldersfordeling på laste og lossearbeidere i Rana 1983-84.

ALDER	1983		1984	
	antall	prosent	antall	prosent
under 20 år	54	33,5	75	33,2
20 - 24 år	52	32,3	82	36,0
25 - 29 år	34	21,2	42	18,6
over 30 år	21	13,0	27	11,9

Kilde: FAFO

Tabell 2.15: Inntektsfordeling for laste og lossearbeidere i Rana 1983-84.

INNTEKT	1983		1984	
	antall	prosent	antall	prosent
under kr 5000,-	89	55,3	104	46,0
kr 5000 - 9999,-	22	13,7	34	15,0
kr 10000 - 14999,-	16	9,9	16	7,1
kr 15000 - 19999,-	12	7,5	17	7,5
kr 20000 - 29999,-	4	2,5	19	8,4
kr 30000 - 39999,-	8	4,9	11	4,9
kr 40000 - 49999,-	2	1,2	8	3,5
over kr 50000,-	8	4,9	17	7,5
Sum	161	99,9	226	99,9

Kilde: FAFO.

Som vi ser er det unge under 25 år som utgjør hovedtyngden av arbeidsstyrken, henholdsvis 65,8 og 69,2 % av totalantallet de to årene. Det er også denne gruppen som hadde størst vekst fra 1983 til 1984, i det 77 % av økningen kom her. Aller mest økte gruppen 20-24 år (30 personer).

Av inntektstabellen ser vi at oppdragene er fordelt slik at mange tjener lite, i det ca. halvparten av arbeidsstyrken tjener under kr 5000 i løpet av kalenderåret. Det er få som tjener over kr 50 000, sjøl om denne gruppen har økt både relativt og absolutt fra 1983 til 1984, i 1983 med 8 personer eller 4,9 %, og i 1984 med 17 personer eller 7,5 % av arbeidsstyrken.

Det vil med andre ord si at det er få som er i stand til å forsørge seg selv ved hjelp av denne inntekten. Til tross for dette er det en god del som har dette som hovedinntektskilde, noe vi skal komme tilbake til nedenfor. Opp gjennom årene har foreningen fungert som en midlertidig holdeplass mellom andre og mer permanente gjøremål. Siden det ikke er laget noen tilsvarende oversikt tidligere, er det vanskelig å fastslå om "bryggesjauing" i takt med de økende problemer på arbeidsmarkedet har fått

karakter av å bli en mer permanent arbeidsplass. Det er grunn til å anta at vi er inne i en slik utvikling. Med de begrensninger som ligger i det å nytte bare to år som grunnlagsmateriale, vil vi prøve å se om vi finner trekk som bekrefter en slik antagelse.

I oversikten vi har fått over de som jobber deltid, framgår det ikke hvem av disse personene som har dette som bi-geskjeft og hvem som har det som hovedinntektskilde. Vi har derfor måttet gjøre anslag for disse gruppene på bakgrunn av opplysninger om skatteinnbetalingsmåte. Den gruppen som er enklest å skille ut er skoleelevene, ettersom de i stor grad har "frikort". Skillet mellom de som har en annen hovedinntektskilde og de som har det som hovedinntektskilde er litt vanskeligere å fastslå. Vi har funnet det rimelig å anta at de som har tabelltrekk har det som hovedinntektskilde. Når det gjelder gruppen med prosenttrekk så er det rimelig å anta at den består både av skoleelever, "bijobbere" og "hovedjobbere".

Fordelingen på de forskjellige gruppene så ut på følgende måte for årene 1983 og for 1984:

Tabell 2.16 : Skattetrekksmåte for laste og lossearbeidere i Rana 1983-84.

SKATTETREKSMÅTE	1983		1984	
	antall	prosent	antall	prosent
Tabelltrekk	54	33,5	57	25,2
Prosenttrekk	56	34,8	104	46,0
Frikort	30	18,6	39	17,3
Ukjent	21	13,0	26	11,5
Sum	161	99,9	226	100,0

Kilde: FAFO

Som vi ser av fordelingen mellom gruppene for de to årene har gruppa med tabelltrekk økt absolutt, men minket relativt. Siden de som vi ikke har oppgitt skattetrekksmåte for utgjør en relativt stor andel, er det litt risikabelt å trekke noen bastante konklusjoner på dette grunnlaget. Den mest markante forskjellen er imidlertid at gruppa med prosenttrekk har økt betydelig fra 1983 til 1984.

For å få et mer nyansert bilde av "hvem" som utgjør de forskjellige gruppene har vi sett på fortjenestenivået i de forskjellige skattetrekkskategoriene. For året 1983 finner vi at de med prosent og tabelltrekk er spredt over hele inntektsskalaen på omtrent samme måte. For gruppen "ukjent" var den maksimale inntekten kr 7900,-, noe som kan tyde på at det befinner seg en del skoleelever og "ekstrajobbere" blant disse. Ettersom sjaueoppdragene kommer ujevnt fordelt over året, hender det at de må ut og "etterlyse" mannskap for å dekke uventede topper. Det er ofte at disse rekrutteres blant folk som tidligere har hatt tilknytning til foreningen, men som i dag jobber andre plasser. Det kan for deres vedkommende dreie seg om bare noen få skift, og det er rimelig å anta at det befinner seg en del slike i denne gruppen.

Et tredje kriterium for "gruppeplassering" er å se på gruppen prosenttrekk for å forsøke å få et inntrykk av hvor mange av disse som har annen hovedjobb. Det er rimelig å anta at de som har et skattetrekk på over 30 % har annen jobb ved siden av, mens de som har mindre enn dette sannsynligvis har bryggesjauing som "hovedarbeidsgiver".

Ut fra en samlet vurdering har vi anslått at ca. 3/4 av "prosentgruppa" er "heltidsjobbere". Dette gir oss følgende størrelse på "heltidsjobberne":

BEREGNING:

	1983	1984
Tabelltrekkgruppa	54	57
<u>3/4 av prosenttrekkgruppa</u>	<u>42</u>	<u>78</u>
sum heltidsjobbere	96	135

Som andel av hele gruppen utgjør de ca. 59 % for begge årene.

Vi skrev i starten på dette avsnittet at det vi kalte de marginale arbeidsmarkedene var kjennetegnet av at de ikke gav noen rettigheter på det ordinære arbeidsmarkedet. Imidlertid vil folk få rett til arbeidsledighetstrygd dersom de tjener over et visst minstebeløp. Manglende

rett til arbeidsledighetstrygd er et stort problem for ungdom som er i ferd med å komme inn på arbeidsmarkedet ettersom de som regel ikke har opptjent dette grunnbeløpet. I Rana er dette problemet ekstra stort ettersom arbeidsmarkedet er preget av stivhet og lite gjennomtrekk, noe som bl.a. henger sammen med måten Jernverket foretar sin bemanningsreduksjon på, gjennom naturlig avgang (jfr. Bivand /Jøsevold (1984)). I denne sammenhengen fungerer bryggesjauingen som en "brekkstang" for å oppnå rett til dagpenger.

Vi har sett på hvor mange som har tjent over minstebeløpet for å oppnå arbeidsledighetstrygd for de to årene, og fått følgende tall:

1983	30 personer
1984	61 personer

Det er grunn til å regne med at en stor del av disse gjennom å jobbe med bryggesjauing har opparbeidet sin første rett til dagpenger.

(2.4.2) Maurtua.

Vi skal i det følgende avsnittet se på den aktiviteten som har vært drevet for å skaffe arbeidsløs ungdom korttidsjobber i regi av Maurtua.

Maurtua ble dannet høsten 1983 og har vært drevet i regi av kulturkontoret og av personer som tidligere jobbet i ungdomsklubbene i Rana. Målsettingen med driften var å kunne være et aktivitetssenter for arbeidsløs ungdom samtidig som en ønsket å skaffe ungdom arbeidsoppdrag på timebasis. Det vil med andre ord si at en ønsket å supplere den ordinære arbeidsformidlingen på "strøjobbmarkedet". Det ble ikke satt noen begrensninger på hvem som kunne melde seg til arbeid, men alle som meldte seg måtte først registrere seg på arbeidskontoret som arbeidssøkende før de fikk formidlet noen oppdrag. De måtte også skaffe seg skattekort dersom de ikke hadde slikt.

For å skaffe oss et bilde av aktiviteten har vi gjennomgått arbeidskortene for det første driftsåret, d.v.s. fra 1.10.83 - 1.10.84. Nedenfor vil vi

kort referere en del av resultatene. De har i denne perioden registrert 64 gutter og 41 jenter som ville ha oppdrag. Alderen for disse var mellom 15 og 30 år. Halvparten av dem var 18 år eller yngre. 73 av de som meldte seg fikk et eller annet oppdrag i løpet av denne tiden. Hvis vi ser på det totale antall oppdrag og fordeler dem på de guttene og jentene som hadde oppdrag får vi følgende tall:

Tabell 2.17: Totalt antall oppdrag ved Maurtua fordelt på kjønn.

	gutter	jenter
Antall registrerte	64	41
Antall som fikk oppdrag	45	28
<u>Totalt antall oppdrag</u>	<u>176</u>	<u>62</u>
Antall oppdrag pr. person:	3,9	2,2

kilde: FAFO.

Vi gjennomgikk også arbeidslista for å få en oversikt over hva de personene som hadde vært registrert gjorde pr. 1. november 1984. Denne oversikten var vanskelig å få, men vi gikk gjennom kortene med samtlige som hadde vært involvert i prosjektet og fikk dermed en oversikt som må antas å være ganske nøyaktig:

Tabell 2.18: Liste over registrerte gjøremål pr. 1. nov. 1984.

Gjøremål pr. 1.11.84	GUTTER	JENTER	SUM
Ledig	23	10	33
Jobber	13	5	18
Skole	17	18	35
Flyttet	5	5	10
Ukjent	6	3	9

Kilde: FAFO

Som det framgår av tabellen er 36 % av guttene og 24 % av jentene ledige på dette tidspunktet, mens henholdsvis 27 og 44 % går på skole. Denne forskjellen på jenter og gutter kommer muligens av at enkelte av guttene venter på å bli innkalt til militærtjeneste og dermed ikke har startet skolegang. Andelen av de som har fått jobb av guttene og jentene er henholdsvis 20 og 12 %.

Hvor er "strøjobbsmarkedet"?

Antall oppdrag formidlet av Maurtua var størst i den første perioden av driften. Høsten 1983 ble det formidlet en del oppdrag også gjennom Jernverket som ved siden av et kommunalt barneparkeringsprosjekt utgjorde hovedtyngden av aktiviteten i startfasen. Dette stoppet imidlertid opp til nyttår etter at Arbeidskontoret grep inn fordi de mente dette var oppdrag for "ordinære" arbeidsplasser. Siden da har Jernverket bare formidlet en del mindre oppdrag i forbindelse med ferieavviklingen sommeren 1984. Offentlige institusjoner har formidlet en del oppdrag til Maurtua, og privatpersoner har også i en viss grad benyttet seg av tilbudet. Felles for oppdragene er at de har variert i takt med årstidene, med topp i snømåke- og vårryddingssesongen.

I tillegg til disse aktivitetene ble det etter initiativ fra Maurtua satt igang to prosjekter høsten 1984 gjennom midler til bedriftsintern opplæring. Det ene var et kurs i møbeltapetsering og det andre et kurs i søm. På disse kursene deltok 14 personer. Alle var kvinner, og alle var plukket fra køen av arbeidssøkere på arbeidskontoret.

Ved hjelp av kommunale midler ble begge disse prosjektene forlenget over en tremånedersperiode etter at de skulle vært avsluttet 1.1.85. Etter denne forlengelsen ble møbeltapetseringsprosjektet avsluttet. Det hadde imidlertid vært godt med tilgang på oppdrag, slik at to av de seks som deltok på kurset har bestemt seg for å fortsette å ta oppdrag i privat regi. Tekstilverkstedet hadde også klart å skaffe seg tilstrekkelig med oppdrag, og fem av de åtte som startet på prosjektet har fått forlenget kurset i ytterligere tre måneder. De har et ønske om å kunne fortsette å drive dette

i den form de gjør nå, og avventer avklaring om en mulig støtteordning slik at de kan få etableringstilskudd. Dette er en ny ordning beregnet spesielt på arbeidsløse ungdom og formidlet gjennom arbeidsmarkedsetaten.

Når en skal vurdere sysselsettingseffekten av de oppdrag som Maurtua har formidlet, er det to hovedvariable vi må ta i betraktning.

1) Har tiltakene og sysselsettingen vært til fortrengning for andre arbeidstakere? Det vil si at Maurtua har hatt konkurransefortrinn som har gjort at de har erobret "markedsandeler". Det kan for eksempel være billig og lite kravstor arbeidskraft. Arbeidsgiveren kan slippe å pådra seg forpliktelser og sosiale kostnader ved å ha ungdommene inne til korttidsoppdrag.

2) Har oppdragene som de har formidlet vært nye i den forstand at de tidligere ikke har vært omsatt i et "marked", eller eventuelt ikke blitt utført? Herunder kan også uforpliktende forhold for arbeidsgiver gjøre at oppdragene tidligere ikke har blitt utført ved at de har vegret seg for å ansette folk på "ordinær" basis.

Ideelt sett vil det være de "nye områdene" som er av betydning, fordi det er disse som har betydning for den totale sysselsettingen ved at det blir skapt nye markeder. I det tilfellet vi snakker om fortrenning av andre arbeidstakere vil nytten eventuelt kunne måles på den måten at man har fått omfordeling av et gode som har større nytte for de som får oppdragene enn tapet er for de som mister oppdrag, men slike vurderinger ville krevd grundigere analyser ut fra velferdsteoretiske analysemåter (Pareto-optimalisering). Til vår vurdering vil vi bare se på hvorvidt oppdragene kan sies å representere nye markeder.

I "strøjobbsformidlinga" vil vi plassere alle oppdragene som er utført for privatpersoner og lag og foreninger som klart av typen "nye oppdrag". Når det gjelder de oppdrag som ble utført for bedrifter og kommunale etater vil disse i hovedsak måtte plasseres i den andre kategorien, men ikke slik at vi vil si at de er til fortrenning av andre arbeidstakere. Det er snarere slik at disse oppdragene er knyttet til "topper" som enten måtte blitt utført av de ordinært ansatte ved bedriften ved bruk av overtid, eller spredt over en lengre periode.

Vår konklusjon er derfor at det i svært liten grad har vært noen fortrenningseffekt overfor andre sysselsatte gjennom strøjobbsformidlingen.

"Barneparkeringsprosjektene" er også helt klart nye områder der foreldre på handletur har vært uten liknende tilbud tidligere.

Tekstil og møbelkursene har hentet sine oppdrag i all hovedsak hos privatpersoner, unntaket er tekstilverkstedet som har fått en del oppdrag gjennom butikker som tidligere har hatt liknende avtaler med sydamer som har utført disse oppdragene på "hjemmebasis". De andre oppdragene er i all hovedsak kommet gjennom at privatpersoner har fått et nytt tilbud som tidligere ikke har eksistert, og oppdragene går i all hovedsak ut på omsyng og reparasjon av eldre klær. Vi vil derfor plassere oppdragene formidlet gjennom kursene som "nye".

Som en generell oppsummering av Maurtuas virksomhet, vil vi plassere deres oppdrag som i all hovedsak "nye". Det vil si at fortrenningseffekten har vært minimal.

Under presentasjonen av bryggesjauingen laget vi en oversikt over hvor mange som i løpet av de to årene har opparbeidet seg rettigheter i forhold til arbeidsledighetstrygd. For Maurtuas virksomhet har vi ingen tilsvarende lønnsstatistikk, men vi kan med sikkerhet si at ingen har fått formidlet oppdrag gjennom Maurtua i et slikt omfang at de har opptjent det nødvendige minstebeløpet.

Hva har Maurtua betydd?

Vi har til nå lagt ensidig vekt på sysselsettingseffekten av Maurtuas virksomhet. Som en konklusjon på denne delen av virksomheten vil vi si at når det gjelder "strøjobbsformidlinga" har aktiviteten vist at det er muligheter til å finne et visst marked for en slik formidling.

En annen side ved Maurtuas virksomhet er at det har fått en del ungdom til å melde seg ledig på arbeidskontoret, som uten Maurtua ikke ville ha meldt seg der fordi de ikke har rett til dagpenger og ikke har noen tro på at det er

mulig å få jobb gjennom arbeidsformidlingen ^{1]}. I tillegg representerer møtet med arbeidskontor og ligningskontor for manges vedkommende det første møtet med et offentlig kontor. En del av ungdommene kviet seg for å oppsøke disse plassene og noen måtte ha følge til kontorene. For disse betød det å passere en terskel som for alle skulle være en selvfølge.

(2.4.3) Dagmamma-markedet.

Denne delen av strøjobbsmarkedet er det vanskelig å få konkret oversikt over. Formidlingen av slike oppdrag foregår gjennom familie, venner og annonser i lokalavisa. Bare unntaksvis oppgis oppgis inntekt fra slikt arbeid til beskatning. Det betyr at det ikke fins noen oversikt over omfanget denne virksomheten har.

Ved ligningskontoret får vi opplyst at det pr. år er et ti-talls personer som oppgir inntekt fra slik jobbing. Det vi i det følgende kommer til å gjøre, er å trekke fram endel størrelser som kan gi oss visse indikasjoner på størrelsen av dette arbeidsmarkedet, og på grunnlag av dette foreta en "kvalifisert gjetning".

De variablene vi bruker som grunnlag for anslagene er:

- * antall barn i aldersgruppen 0-6 år
- * antall barnehageplasser i kommunen
- * yrkesfrekvensen blant kvinner
- * antall barn med enslig forsørger
- * venteliste for tildeling av barnehageplass.

^{1]} Vi spurte elevene i videregående skole om de hadde jobb og hvordan de hadde fått jobben. De uformelle veiene til arbeidsmarkedet dominerte. Av de 65 elevene som uttrykte at de hadde fått jobb, svarte 30% (19 stk.) at de hadde fått jobben gjennom annonsering, 26% (17 stk.) gjennom besøk på bedriften, 25% via bekjente (16 stk.). 2 elever hadde fått jobb via Maurtua, og bare 4 (6%) via arbeidsformidlingen. 3 elever fikk jobb via arbeidsformidlingen i kombinasjon med uformelle strategier (bedriftsbesøk og bekjente). De uformelle jobbsøkningsstrategiene gir også best resultat i følge disse svarene.

Antall barn i førskolealder er 2.200 (Rana kommune). Antall barnehageplasser er 240 (Rana kommune). Når det gjelder dette tallet må det gjøres oppmerksom på at det ikke finnes barnehagetilbud til dem under 1 1/2 år, slik at yrkesaktive som har ordinær svangerskapspermisjon må innom dagmamma-markedet før de evt. kan få tilbud om barnehageplass.

Yrkesfrekvensen blant kvinner er 67% for alle aldersgruppen 20-24 år, og 61% for aldersgruppen 25-59 år. Dette er tall fra Folke- og boligtellingsen i 1980, slik at frekvensen blant gruppen 20-24 år sannsynligvis er lavere i dag (jfr. kapittel 1). Iht. Statistisk Sentralbyrå ("Nye distriktstall 5:85") er det 1437 barn med enslig forsørger (med barn menes personer under 20 år). Av denne aldersgruppen utgjør førskolebarna 28%, slik at det relativt sett skulle være 400 førskolebarn med enslig forsørger.

Den kommunale ventelisten for tildeling av barnehageplass har i de siste årene bestått av ca. 150 søkere. Høsten 1985 står det 182 søkere uten plass (Rana kommune).

Dersom vi bruker den relative yrkesfrekvensen for kvinner som en indikator på hvor mange barn som ikke "trenger" plass utenom hjemmet, får vi følgende fordeling av førskolegruppen i forskjellige kategorier:

Barn
0-6 år

Barn hvor mor ikke er yrkesaktiv. (858)
Dagmamma-gråsone. (952)
Kø (150)
Barnehageplass (240)

Slår vi sammen "gråsonen" og "køen" finner vi at antallet barn på dagmamma-markedet er ca. 1100. Dette er barn som ikke har barnehageplass og der begge foreldre er yrkesaktive. Faktorer som kan bidra til å redusere etterspørselen etter dagmamma-tjenester, er at mange kvinner jobber deltid. Særlig blant enslige deltidsarbeidende kvinner foregår det endel "byttearbeid" slik at de passer hverandres barn. Endel med kortere deltid organiserer også pass innen familien. Imidlertid synes det som om begge disse faktorene gir små utslag med hensyn til å redusere dagmamma-markedet. Dette inntrykket sitter vi igjen med etter å ha intervjuet endel av brukerne, endel av dagmammaene, samt kommunens barnevernssekretær og barnehagesekretær. For å korrigere for disse faktorene hsr vi imidlertid redusert antall barn med 200, slik at vi får 900 barn på dagmamma-markedet. Det er ofte slik at en dagmamma passer mer enn ett barn. Dette kan f.eks. være et søskenpar. Vi vil derfor regne med 1.5 barn pr. dagmamma.

Dette betyr at vi sitter igjen med et antall arbeidsplasser på dagmamma-markedet i størrelsesorden 600 (900:1.5). De som jobber som dagmamma er kvinner, og for en stor del ynge kvinner. De vi har snakket med sier at de først og fremst ønsker litt eldre dagmammaer, men at det er vanskelig å få. Vårt inntrykk er at størstedelen er yngre uten egen familie, og at det er blitt en "vanlig" førstestopp for endel jenter etter videregående skole. Dette inntrykket bekreftes også av arbeidsformidlingen som kommer i kontakt med endel som oppgir å ha vært dagmamma et år etter videregående skole.

Inntektsnivået i denne sektoren ligger stort sett mellom kr. 1.000 og 1.200 pr. mnd. pr. barn. For de som har to, kan månedsførtjenesten komme opp mpt ca. 1.800 kr. Med andre ord dreier det seg om et lønnsnivå det ikke går an å forsørge seg på. I og med at dette ikke er inntekt som oppgis, vil de heller ikke opparbeide seg noen rettigheter i forhold til arbeidslivet (f.eks. rett til arbeidsledighetstrygd).

En tredje "støtpute" er opplagt sosialkontorene i kommunene. Terum beskriver sosialhjelpens funksjon slik:

"Sosialhjelpa er velferdsstaten si form for fattigforsorg(..) Den mest vanlege hjelpeforma er økonomisk stønad (...) Talet på sosialhjelpsmottakarar uttrykkjer såleis noko om den økonomiske situasjonen til grupper i samfunnet. Grovt sagt kan talet på mottakarar av sosialhjelp vere eit mål på den registrerte fatigdomen (i samfunnet). " Op.cit.s. 3.

Antall sosialklienter er ikke uavhengig av tilstanden på arbeidsmarkedet. Selv om det er vanskelig å dokumentere den direkte sammenhengen mellom ledighetsutvikling og antall sosialklienter, spesielt fordi sosialhjelpsstatistikken er så mangelfull, vil vi forsøke å anskueliggjøre en slik kopling i neste avsnitt om sosialkontorets klienter i Rana.

2.5 SOSIALKONTORETS KLIENTER.

Rana sosialkontor har hatt en merkbar økning i klienttilgangen siden problemene på arbeidsmarkedet satte inn for alvor ved inngangen til 80-årene. I 1980 ble det registrert 482 klienter ved sosialkontoret. Dette økte til 566 i 1981, 648 i 1982, 684 i 1983, og hele 832 1.halvår i 1984. Sosialkontoret kommenterer utviklingen slik:

"Delvis skyldes denne stigningen bedre registeringsrutiner...og delvis også det faktum at også klienter som ikke mottar økonomisk sosialhjelp nå registreres (råd og veiledning,avslag på søknader o.l.). Likevel er økningen urovekkende. Dersom den trenden vi nå ser i utviklingen for 2.kvartal fortsetter, kan vi teoretisk sett ende opp med en dobling av klienttallet". (Rana sosialkontor,Rapport for 2.kvartal 1984,op.cit.s.10).

Nå er det ikke bare i Rana at antall sosialklienter har vokst urovekkende i perioden 1980-84. Det samme synes å gjelde hele landet:

"....Frå 1966 til 1980 auka talet på sosialhjelpsmottakarar frå 30.000 til 60.000 - med andre ord ei dobling på 14 år. Dersom veksten frå 1983 til 1984 vert like sterk som året før, så vil det i 1984 verte ca. 120.000 sosialhjelpsmottakarar (i Norge). Dette tyder då ei dobling på berre 4 år." (Terum, 1985 . op.cit.s. 10.).

Det gikk ikke fullt så galt. Antall sosialklienter i Norge i 1984 var ca. 107.000 (Kilde: Norske Kommuners Sentralforbund).

Det er helt klart at det er de økonomiske problemområdene som dominerer bildet både i Norge som helhet (jfr. Terum (1985)) og i Rana. La oss i det følgende konsentrere oss om utviklingen i Rana. Vi kan trekke fram 3 indikatorer på de økonomiske problemområdenes dominans fra sosialkontorets kvartalsrapporter i 1984.

(2.5.1) Økonomiske problemområder dominerer på sosialkontoret.

For det første er det en klar overvekt av økonomiske saker i de noterte problemområdene ved Rana sosialkontor. Problemer i tilknytning til lav, eller ingen inntekt, store økte utgifter, disponering av eksisterende inntekt og regulær inntektssvikt utgjorde hele 61% av de noterte

problemområdene i 1. og 2.kvartal 1984.

For det andre utgjorde bidrag/økonomisk hjelp, forskuttert trygd og lån/garanti på lån 43% av alle klientsakene i 1. og 2.kvartal 1984 (dvs. 470 av 1088 klientsaker i perioden).

En tredje indikator er klientenes viktigste kilde til livsopphold.

Tabell 2.19: Klienter med inntekt 1. og 2. kvartal 1984.

Inntektskilde	Antall klienter	Prosent
Arbeidsinntekt	122	15,3
Trygd, hvorav	553	69,2
arbeidsledighetstrygd	87	10,9
annen trygdeytelse	466	58,3
Forsørget av familie/ samboer	125	15,6
Sum	800	100,1

Kilde: 2.Kvartalsrapport 1984, s.12

Av tabellen ser vi at av de 800 klientene som har en kilde til livsopphold, er det 15% som har egen arbeidsinntekt, 11% som har arbeidsledighetstrygd og 58% som har annen trygdeytelse (minstepensjon, morstrygd eller uføretrygd i hovedsak). De resterende 16% forsørges av familie eller samboer/ektefelle.

Sosialkontoret kommenterer utviklingen slik:

"Skal vi dra noen konklusjoner av disse tallene så må hovedkonklusjonen bli at trygdeytelsene er så lave at svært mange(69% av klienter med inntekt) ikke klarer sine daglige forpliktelser med trygden som inntektskilde".(Ibid.op.cit.s.12).

(2.5.2) Hvem er sosialklientene?

Som vi allerede har bemerket, er sosialstatistikken svært mangelfull. Det er vanskelig å danne seg et bilde av sosialklientenes livssituasjon på basis av offisiell statistikk (De lokale sosialkontorenes kvartal-rapporter og statistikken fra Rikstrygdeverket). Derfor vil vi legge stor vekt på den beskrivelsen sosialkontorets egne ansatte ga av klientene i samtaler med oss høsten 1984. Hovedinntrykket fra disse samtalene kan oppsummeres i fire punkter:

* Den største gruppen klienter ved Rana sosialkontor er enslige, og blant dem er det en stor gruppe enslige forsørgere. Sosialkontoret uttrykte bekymring over at mer enn 760 barn i Mo og omegn har foreldre som har vært innom støtteapparatet.

* Såkalt "tradisjonelle sosialklienter", dvs. personer som gjennom ulike lokale sosiale stigma er henvist til å bli forsørget av sosialkontoret, har aldri vært noen stor gruppe i Rana. Folk flyttet inn til kommunen på 50- og 60-tallet for å arbeide på Jernverket. I den grad denne gruppen finnes i Mo og omegn, hevdet sosialkontoret at det var en tendens til at "de tradisjonelle sosialklientene" ble overført fra sosialstøttesystemet til trygdeetaten (f.eks. forsørgelse gjennom uføretrygd).

* Det er blitt vanligere at det betales støtte over lengre tid. Sosialkontoret betraktet dette som en indikator på at Rana stod overfor et alvorlig langtidsledighetsproblem. En indikator på dette var at mens sosialkontoret i 1982 ytte kr. 5118 pr. stønadstilfelle var gjennomsnittet for Nordland fylke kr. 3897. Rana avanserte fra nr. 13 på "Nordlandstoppen" i gjennomsnittlig stønadsytelse i 1981 til nr. 5 i 1982 (Rapport for 2. Kvartal 1984, Rana Sosialkontor).

* Økonomiske vanskeligheter kommer sjelden alene. Sosiale problemer generelt, er overrepresentert i grupper som mottar sosialstøtte i Rana.

I det følgende vil vi trekke fram data fra sosialkontorets kvartalsrapporter for 1984 og fra vår egen spørreskjemaundersøkelse blant registrerte arbeidssøkere i Rana september 1984 for å kaste lys over de fire punktene som er referert ovenfor.

(a) Enslige forsørgere.

Av de 832 sosialklientene som var registrert ved sosialkontoret 2. kvartal 1984, var det 439 barnefamilier. 60% av disse familiene var familier med enslige forsørgere (dvs. ca. 260 enslige forsørgere). Dette betyr at nærmere 1 av 3 sosialklienter i Rana er enslige forsørgere, og langt de fleste (kanskje 9 av 10) av disse er kvinner.

Kan vi ut fra dette trekke den konklusjonen at enslige forsørgere, i den grad deres familier er forsørget av det offentlige, er sosialkontorets domene? Det kan vi ikke gjøre uten at påstanden presiseres.

I utgangspunktet har aleneforsørgere rett på morstrygd inntil barnet har passert 3. klasse i barneskolen. Trygden betales via trygdekontoret. I prinsippet er derfor aleneforsørgerne trygdeetatens domene. Vi vil likevel anføre to grunner til at mange enslige forsørgere er registrert som sosialklienter:

(1) Trygdeytelsen er i utgangspunktet så liten at det i mange tilfeller er nødvendig å be om tilleggsytelser fra sosialkontoret for å dekke familiens løpende utgifter

(2) På informert hold ved arbeidsformidlingen i Rana ble det hevdet at mange enslige forsørgere faktisk foretrekker sosialstøtte framfor trygd fordi trygdeytelsen faller bort etter at barnet har fylt 9-10 år. Når det først er slik at familien er avhengig av å etablere et klientforhold til det offentlige for å bli forsørget, etablers klientforholdet til den etaten man ender opp i likevel (sosialkontoret) med en gang.

FAFO gjennomførte en spørreskjemaundersøkelse blant de registrerte arbeidssøkerne i Rana kommune høsten 1984 og våren 1985. Svarprosenten i undersøkelsen var ca. 58%. Hvis vi bruker svarfordelingene med en viss forsiktighet, er det mulig å trekke endel slutninger om universet (av arbeidssøkere). Utvalget var basert på de registrerte arbeidssøkerne i september. Dermed omfatter ikke utvalget de arbeidssøkende skoleungdommene som søkte jobb i sommerferien. Av de arbeidssøkerne som besvarte spørreskjemaet, var det kun 5% som oppgav at de var ugifte enslige forsørgere (nesten alle var kvinner), mens ytterligere 5% oppgav at de var skilte med forsørgeransvar (også flest kvinner).

Det er selvsagt praktiske grunner til at aleneforsørgere med små barn ikke melder seg som arbeidssøkere ved arbeidsformidlingen. Med alene-

ansvar for små barn er det vanskelig å klare en jobb. Hvis vi ser bort fra at det er to ulike måletidspunkter for vår spørreskjemaundersøkelse (3.kvartal 1984) og 2. kvartalsrapport fra sosialkontoret, kan vi bruke spørreskjemaundersøkelsen til å indikere overlappingen mellom arbeidsformidling og sosialkontor for de enslige forsørgernes vedkommende i Rana i 1984. Det var ca. 1140 arbeidssøkere i kommunene Rana, Hemnes og Nesna i september 1984. Arbeidsformidlingen regner med at rundt 80% av disse var Rana-væring (dvs. ca. 900 personer). I følge vår måling var ca. 45 av disse ugifte aleneforsørgere (5%) og ca. 45 skilte aleneforsørgere (5%). "Samtidig" var det 260 aleneforsørgere som var registrert som sosialklienter ved Rana sosialkontor hvis vi framskriver tallene for 2. kvartal uten justeringer. I spørreskjemaet ba vi arbeidssøkerne om å oppgi de to viktigste kildene til livsopphold. Nærmere 50% av de arbeidssøkende aleneforsørgerne oppgav da sosialstønad som en av inntektskildene. En mer nøyaktig angivelse er det ikke mulig å gi siden vi kun snakker om en undergruppe i utvalget (232 svar) på tilsammen 22 personer. Det betyr at drøyt 1/6 av de registrerte enslige forsørgerne ved sosialkontoret kan ha vært registrert som arbeidssøkende samtidig.

Aleneforsørgernes forsørgelsesstrategi overfor det offentlige skulle med dette være klar nok. De fordeler seg på trygdekontor og sosialkontor (mange begge steder) og 1/6 av de registrerte sosialklientene som er enslige forsørgere registrerer seg samtidig som arbeidssøkere på arbeidskontoret. Framveksten av arbeidsmarkedet for tiltaksarbeid i det offentlige er nok en vesentlig årsak til at såpass mange "prøver lykken" på arbeidsformidlingen.

På informert hold ved Arbeidskontoret for Rana ble det hevdet at relativt få aleneforsørgere videreutdanner seg mens de er forsørget gjennom morstrygd og/eller sosialstønad. Derfor er sjansene små til å lykkes når mange søker arbeid etter 10 år som hjemmевærende.

Dette inntrykket styrkes gjennom resultatene i vår spørreskjemaundersøkelse. Av de 22 aleneforsørgere som inngikk blant svarene på spørreskjemaet oppga 15 (70%) at de var helt ledige, mens resten i hovedsak var deltidsarbeidende (delvis sysselsatte). Bare 1 aleneforsørger hadde plass på tiltak. Vi understreker at denne fordelingen er beheftet med

stor usikkerhet. Den er kun en svak indikasjon på situasjonen blant arbeidssøkerne, fordi vi baserer resonnetet på fordelingen blant et underutvalg i selve utvalget. Likevel styrkes inntrykket av at en arbeidssøkende aleneforsørger har problemer med å få arbeid. Grunnen til det, kan være at vedkommende ikke regnes som kvalifisert for primærarbeidsmarkedet.

(b) 19-29 åringene dominerer bildet.

En annen innfallsport til hvem sosialklientene er, får vi gjennom aldersfordelingen:

Tabell 2.20: Sosialklientenes aldersfordeling 1. og 2.kvartal 1984.

Alder	1.kvartal	2.kvartal	totalt	prosent
Yngre enn				
19 år	2	25	27	3
19-29 år	243	100	343	38
30-49 "	192	66	258	29
50-66 "	78	30	108	12
67 år og eldre	147	20	167	18
			903	100

*) Barnevernsaker er tatt bort.

Kilde: Sosialkontoret i Mo, 2.Kvartalsrapport 1984.

Vi ser av tabellen at nærmere 40% av sosialklientene er i aldersgruppen 19-29 år. Dette viser at unge mennesker er klart overrepresentert blant klientene. Mange av disse er sannsynligvis enslige forsørgere, men på grunn av den mangelfulle statistikken kan vi ikke si hvor mange. Vår hypotese er at en rekke også er langtidsledige, og således har mistet eller er i ferd med å miste retten til arbeidsledighetstrygd. Svarene i FAFOs spørreskjemaundersøkelse antyder også at en rekke ungdommer ikke

har yrkespraksis og derfor heller ikke har trygdegrunnlag. Disse ungdommene er i så fall henvist til å prøve lykken som "strøjobbere" og/eller henvist til sosialstønad (jfr. avsn. 2.4).

På informert hold på trygdekontoret i Rana ble det opplyst at eldre sosialklienter (f.eks. eldre enn 50 år) står på terskelen til å bli overført til trygd (uføretrygd). Dette representerer ofte en økonomisk forbedring for klienten, men ved langvarig ledighet uthules også trygdegrunnlaget fordi trygd ytes i forhold til tidligere arbeidsinntekt. Det kan være en grunn til at så mange trygdede kommer tilbake til sosialkontoret igjen for å dekke enkelte utgifter. Dette bekreftes også på trygdekontoret i Rana.

Blant pensjonistene (67 år og eldre) utgjør minstepensjonister som søker sosialkontoret om støtte til telefon den største gruppen.

Selve aldersfordelingen indikerer etter vårt skjønn at det ikke er tale om såkalte "tradisjonelle" sosialklienter. Hvis det skulle være snakk om et sosialt stigma burde det vært jevnere fordelt på aldersgruppene i Rana enn det som framgår av tabellen. Terum (1985) illustrerer dette poenget i en tabell som angir antall sosialstønadmottakere pr. 1000 fordelt på aldersgrupper i Norge i 1966, 1980 og 1983 :

Tabell 2.21: Sosialhjelpsmottakarane pr. 1000 innb. i 1966, 1980 og 1983 etter aldersgrupper i Norge.

Aldersgruppe	1966	1980	1983
18-25 år	8	36	60
25-29 år	9	34	54
30-39 år	10	24	37
40-49 år	12	19	28
50-59 år	15	12	18
60-69 år	16	12	11
70 år og meir	16	12	11
St. mottakarar i alt over 18 år (pr. 1000)	12	21	31

Kilde: Sitert etter Terum (1985) s. 29.

Mens eldre mennesker var overrepresentert blant sosialklientene i 1966, er yngre mennesker klart overrepresentert i dag (1983). Videre ser vi at antall klienter pr. 1000 har økt i alle aldersgrupper under 59 år og avtatt blant de eldste aldersgruppene. For det tredje er fordelingen på aldersgruppene blitt mer ujevn. Vi velger å tolke dette som en indikator på at andre forhold (enn "tradisjonelle stigma") er kommet inn i bildet. Det er unge mennesker som ikke slipper inn på arbeidsmarkedet (enslige og aleneforsørgere) som forklarer denne endringen i Norge som helhet i tillegg til effekter av administrative omlegginger i forholdet mellom trygd og sosialstønad (Terum (1985) s. 30ff). Selve aldersfordelingen blant sosialklientene i 2.kvartal i Rana indikerer at det samme har skjedd der.

Statistikken gir ikke grunnlag for å tallfeste hvor mye av økningen i klienttilgangen i Rana som skyldes ledighetsutviklingen på 80-tallet. Hvis vi legger spørreskjemaundersøkelsen til grunn, svarte 9,5% av arbeidssøkerne i september 1984 at en av de to viktigste inntektskildene var sosialstønad. Det indikerer (jfr. forrige beregningseksempel) at 85-90 arbeidssøkere i Rana var delvis eller helt forsørget av sosialkontoret på måletidspunktet. Samtidig identifiserte 2. kvartalsrapport fra Rana Sosialkontor 87 klienter (jfr. tabell 2.19) som oppgav arbeidsledighetstrygd som viktigste kilde til livsopphold. 7 av 10 av de sosialklientene vi fanget opp gjennom spørreskjemaet svarte at de var helt ledige, men langt fra alle oppgav at de hadde arbeidsledighetstrygd. "Forsørget av familie/foreldre", "sosialstønad" og "annet" (morstrygd?) var like utbredt som kilde til livsopphold. Det illustrerer usikkerheten ved våre resonnementer på undergrupper av underutvalg i spørreskjemaundersøkelsen. Enten har det skjedd forskyvninger fra 2.kvartal 1984 til september 1984, eller så har vi ikke klart å fange opp alle sosialklientene som var arbeidssøkere i vår undersøkelse. Vi antyder mao. at tallet 9,5% av arbeidssøkerne med tilknytning til sosialkontoret er et lavt anslag. Vi spurte etter hovedinntektskilder. Personer som har fått støtte noen fra sosialkontoret noen få ganger eller som har fått sin søknad avslått, regner seg neppe som sosialklienter, selv om de registreres som det i sosialkontorets kvartalsrapporter.

Datagrunnlaget er mao. for svakt til at vi kan peke på hvor mye av økningen i sosialklienter som har sammenheng med situasjonen på arbeidsmarkedet i Rana. Det vi har gjort, er å bruke indikatorer til å anskueliggjøre at det er et betydelig innslag av langtidsledige blant sosialklientene.

Vi kan merke oss at andelen klienter i alderen 50-66 år "bare" utgjør 12% av totalen. Vår hypotese er at personer i denne aldersgruppen med problemer på arbeidsmarkedet får et annet tilbud om forsørgelse, nemlig uføretrygd. Denne "overføringen" fra yrkesaktiv tilværelse skjer dels via sosialkontoret, dels direkte fra arbeidslivet via en "sykemelding-attføring-uføretrygd vandring". I den forstand er uføretrygd en førtidspensjonerings- ordning. I neste avsnitt vil vi se litt nærmere på utviklingen av antall uføretrygdede i Rana siden 1980.

(2.6) UFØRETRYGDEDE I RANA.

Antall uføretrygdede registrert ved Rana trygdekontor har økt med 23% i perioden 1980-83 (registrerte pr. 31/12 hvert år). Ved inngangen til 1984 var det 1143 uføretrygdede i kommunen (ca. 4,5% av befolkningen i kommunen).

Ser vi på utviklingen i landet som helhet, økte antall uføretrygdede i Norge fra ca. 159.500 i 1980 (pr. 31/12) til ca. 170.000 i 1983 (pr. 31/12). Det representerte en økning på 7% i løpet av 3 år. Økningen siste år var hele 14.000, slik at det var 184.000 uføretrygdede i Norge pr. 31/12 1984 (dvs. ca. 4,5% av befolkningen).

Siden vi mangler tall for utviklingen i Rana siste år, vet vi ikke om antallet uføretrygdede der økte like kraftig siste år som i Norge som helhet. Derfor må vi sammenligne perioden 31/12-80 til 31/12-83 . Det er gjort i tabell 2.22:

Tabell 2.22: Antall uføretrygdede i Rana og i Norge i prosent av befolkningen 1980 og 1983 (pr. 31/12).

År (pr. 31/12)	Rana	Norge	Differanse
1980	3,6%	3,9%	0,3%
1983	4,5%	4,1%	-0,4%

Kilde: Rikstrygdeverket og trygdekontoret i Rana.

I 1980 var det gjennomgående flere uføretrygdede i prosent av befolkningen i landet som helhet enn det var i Rana kommune. Etter 3 år var dette forholdet snudd på hodet. Samtidig var det en jevn økning i antall uføretrygdede fra ca. 159.000 personer i 1980 til ca. 170.000 personer i 1983 for landet som helhet.

(2.5.1) Endringer i trygdelovgivningen.

I 1961 ble loven om uføretrygd iverksatt. Loven hadde følgende elementer:

- * Den var universell (gjaldt hele befolkningen), den var statlig og den var ikke behovsprøvet.
- * Den uføretrygdede skulle søkes hjulpet tilbake til arbeidslivet gjennom attføringstiltak.
- * Uførhetsvurderingen skulle gis på medisinsk grunnlag, men selve uførhetsbegrepet var et erhvervsmessig uførhetsbegrep. Uføretrygd kunne tilstås alle personer over 18 år som pga. uførhet (medisinsk vurdering) ikke kunne yte mer enn 1/3 av normal arbeidsinnsats på et høvelig arbeidsområde for den uføre.
(Se Kolberg (1976) s. 11-13).

Loven om uføretrygd ble inkorporert i Folketrygdloven i 1967. Kolberg understreker i sin kommentar til denne loven at "... kanskje den viktigste forandring i forhold til uføretrygdloven av 1960 var at nedre grense for uførhet ble redusert fra 2/3 til 50%" (Ibid.op.cit.s.14).

I 1973 (Ot.prp. nr. 67 (1971-72)) ble alderdomssvekkelse likestilt med sykdom for personer som hadde fylt 64 år.

Kolberg understreker at med Folketrygdloven ble varighetskravet for den sykdom, lyte eller skade som skulle kvalifisere for uføretrygd knyttet direkte til den uføretrygdedes erhvervsevne. Det innebar samtidig at næringslivets situasjon på hjemstedet og utbyggingen av hjemstedets attføringsapparat kunne påvirke personens ervervsevne. Hvis næringslivet og attføringsapparatet hadde kapasitet til å ansette personer med sykdom, skade eller lyte som normalt kvalifiserte til trygd, kunne den trygdedes ervervsevne således økes. Omvendt skulle man tro, ville innstramminger på arbeidsmarkedet og lav kapasitet i attføringsapparatet kunne redusere den uføres ervervsevne (Se Kolberg (1976) s. 15-16).

Av dette ser vi at selv om utgangspunktet for uføretrygd er en medisinsk vurdering, har lovendringene siden '60-tallet muliggjort at

den enkelte lege (og fylkesnemnd) kan ta hensyn til situasjonen på det lokale arbeidsmarkedet ved vurderingen av den enkeltes ervervsevne.

I dette avsnittet vil vi søke å belyse noen av sammenhengene mellom utviklingen på arbeidsmarkedet og veksten i antall uføretrygdede. Vi søker ikke å gi en fyldestgjørende forklaring på disse relasjonene. For en dypere analyse av sammenhengen mellom trygd og arbeidsmarked henviser vi til Kolberg (1976) og Halvorsen (1980). I resten av dette avsnittet konsentrerer vi oppmerksomheten om utviklingen i Rana-samfunnet.

(2.5.2) Hvem er de uføretrygdede?

Før vi ser nærmere på de uføretrygdedes fordeling på alder, kjønn og grad av uførhet i Rana, må vi foreta noen presiseringer.

Vi så at Rana hadde en høyere andel uføretrygdede i prosent av befolkningen enn i Norge som helhet. Lokale særtrekk ved Rana-samfunnet skulle dels tilsi at det skulle være en slik forskjell, dels tilsi at det "burde" vært omvendt. For det første er det et lokalt særtrekk ved Rana-samfunnet at det er få eldre i kommunen. Det skulle i seg selv tilsi et lavere tall enn i landet som helhet. På den annen side er næringslivet i distriktet sterkt preget av tungindustri, dvs. arbeidsplasser med særlig tungt og helsefarlig arbeid og arbeidsplasser med et betydelig innslag av helkontinuerlig skiftarbeid. Det skulle tilsi et høyere antall uføretrygdede enn i landet som helhet relativt sett. Det er mao. lokale særtrekk som trekker i begge retninger.

Et annet problem er knyttet til selve fortolkningen av observerte data. Hvordan skal man f.eks. fortolke en påvisning av at det er sterk økning i antall personer med lavere gradert uførhet (f.eks. 50-69% uførhet) som tilstås uføretrygd ?

La oss tenke oss flere "fortolkerroller". Den kritisk innstilte fortolker og den fortolkeren som mener at arbeid er en verdi i seg selv, vil hevde at dette i en situasjon med arbeidsledighet og sterk

konkurransen om arbeidsplassene er et middel til å utdefinere personer av arbeidsstyrken. En slik fortolkning vil legge hovedvekten på dels at den virkelige variable i begrepet om ervervsevne er samtidens normer for akseptabel (lønnsom) yteevne og dermed arbeidsførhet, dels at sykdomsbegrepet gjenspeiler det samme. Kritikerens vil også være på jakt etter "skurken i systemet", etter drivkrefter og interesser som skaper en uønsket situasjon.

En annen (og positivt innstilt eller legitimerende) fortolkning vil være å betrakte en slik utvikling som et tilbud som inkluderer flere personer som lenge har hatt behov for uføretrygd. Denne siste fortolkningen problematiserer ikke endringer i normene for arbeidsførhet og et mindre restriktivt sykdomsbegrep vil bli tolket positivt. Disse er et gitt datum og behovet for uføretrygd må vurderes i henhold til disse normene (Se forøvrig Løchen og Marthinsen, 1962).

Vi mener at begge fortolkningene har noe for seg, men vil nok legge størst vekt på den kritiske fortolkning. I mange sammenhenger er det en viktig oppgave å påvise drivkrefter og kanskje også ulike institusjoners interesser. Men i vår drøfting vil interesse stort sett referere til besparinger (reduerte utgifter) på den enkelte institusjons budjett. Det betyr at vi stiller oss åpen for muligheten av at det finnes "drivkrefter" som kopler uførhet og situasjonen på arbeidsmarkedet på en systematisk måte.

La oss nå gå over til å studere de uføretrygdedes fordeling på alder, kjønn og grad av uførhet i Rana 1980-83.

Sterk økning i antall uføretrygdede siden 1980 og sterkest relativ vekst for kvinner med lavere gradert uførhet.

Tabell 2.23 viser utviklingen i antall uføretrygdede registrert ved Rana trygdekontor fra 31.12 1980 til 31.12.1983:

Tabell 2.23: Antall uføretrygdede i Rana-distriktet i perioden 1980-83 (pr. 31.12 alle år) etter grad av uførhet.

År	Grad av uførhet:			Sum
	100%	70-99%	50-69%	
1980	741	66	122	929
(%)	(79,8)	(7,1)	(13,1)	(100,0)
1981	766	75	141	982
(%)	(78,0)	(7,6)	(14,4)	(100,0)
1982	872	90	156	1118
(%)	(78,0)	(8,1)	(13,9)	(100,0)
1983	884	85	174	1143
(%)	(77,3)	(7,4)	(15,3)	(100,0)
Økning i prosent 1980-83	19,3	28,8	42,6	23,0

Kilde: Rana Trygdekontor.

Vi ser av tabellen at antall uføretrygdede økte med 23% i tre-års perioden. Til sammenligning, sank antall personer i aldersgruppen 50 - 69 år med ca. 1% fra 1981 til 1983 (Rana kommune) . I utgangspunktet er det rimelig å forvente at særlig denne aldersgruppen rekrutterer til personer som blir uføretrygdet.

For det andre ser vi at antall personer med laveste grad av uførhet(50-69%) har vokst dobbelt så raskt som antall med 100% uførhet. Det kan indikere en rekke ting som tildels er motstridende:

- (1) Normene for arbeidsytelse kan ha blitt strengere.
- (2) Terskelen for å få kjennelsen ufør kan ha blitt lavere. Det indikerer f.eks. en lavere sykdomsterskel (ikke uavhengig av pkt. 1).
- (3) Saksbehandlingen og tilbudet til personer med helseproblemer kan ha blitt bedre og mer effektivt.

(4) Langtidsvirkningene av Ranas næringsstruktur på den almene helsetilstand kan begynne å gjøre seg gjeldende.

En indikasjon på det siste (pkt. 4) vil etter vår mening være at det er sterkest økning i antall uføretrygdede eldre menn (industriarbeidere). Vi skal se at dette siste ikke holder stikk.

Det neste spørsmålet er hvordan uførhetsgrad fordeler seg på alder og kjønn.

Ved å foreta en slik kontroll, kan vi umiddelbart se bort fra personer under 39 år av begge kjønn. Blant 16-19 åringene (gjennomgående 6 personer) er alle 100% uføre. Det er ingen økning av antallet uføretrygdede i denne gruppen. Blant 20-29 åringene er det gjennomgående 2 til 3 individer med laveste uføregrad og antallet er aldri høyere enn 25 individer totalt sett. I denne gruppen er 90% av de trygdede 100% uføre. I aldersgruppen 30-39 år er det heller ingen "dramatiske" utslag i 3 års perioden. Økningen i antall uføretrygdede er 5% og andelen 100% uføre er gjennomgående 70% av totalen i denne aldersgruppen. Fordelingen på kjønn er rimelig jevn (58% kvinner i 1983). Dette innebærer at endringen har skjedd i aldersgruppen 40-66 år. Hvis vi bare ser på ytterpunktene, 1980 og 1983, får vi denne utviklingen:

Tabell 2.24 : Fordelingen av de uføretrygdede 40-66 åringene på aldersgrupper og kjønn i 1980 og 1983 (pr. 31.12).

40-49 år:

År	Kjønn	Grad av uføret				Sum	(%)
		100%	70-99%	50-69%	(%)		
1980	Menn	38	0	5	(17%)	43	(38%)
	Kvinner	40	6	24	(83%)	70	(62%)
	Totalt	78	6	29	(100%)	113	(100%)
1983	Menn	42	5	5	(13%)	52	(34%)
	Kvinner	61	7	35	(87%)	103	(66%)
	Totalt	103	12	40	(100%)	155	(100%)

50-59 år:

År	Kjønn	Grad av uføret				Sum	(%)
		100%	70-99%	50-69%	(%)		
1980	Menn	121	7	12	(26%)	140	(46%)
	Kvinner	110	22	34	(74%)	166	(54%)
	Totalt	231	29	46	(100%)	306	(100%)
1983	Menn	139	5	23	(31%)	167	(43%)
	Kvinner	146	27	52	(69%)	225	(57%)
	Totalt	285	32	75	(100%)	392	(100%)

60-66 år:

År	Kjønn	Grad av uføret				Sum	(%)
		100%	70-99%	50-69%	(%)		
1980	Menn	230	12	11	(31%)	253	(59%)
	Kvinner	135	14	25	(69%)	174	(41%)
	Totalt	385	26	36	(100%)	427	(100%)
1984	Menn	266	10	10	(22%)	213	(56%)
	Kvinner	165	26	35	(78%)	226	(44%)
	Totalt	431	36	45	(100%)	512	(100%)

Kilde: Rana trygdekontor

Tabellen gir følgende inntrykk:

- * Andelen uføretrygdede øker med økende alder. Det er fire ganger så mange uføretrygdede i aldersgruppen 60-66 år som i aldersgruppen 40-49 år.
- * Det er kvinneoverskudd i aldersgruppen 40-59 år, mens det er en klar overvekt av menn i eldste aldersgruppe.
- * Det er en klar overvekt av kvinner blant lavere graderte uføre. 7 av 10 med 50-69% uførhet er kvinner uansett aldersgruppe.

Den neste oppgaven blir å se hvor økningen er størst. Dette framgår av tabell 2.25:

Tabell 2.25: Relativ økning i antall uføre etter grad av uførhet i Rana kommune 1980-83.

	Alder	100%	Grad av uførhet		Z-vis økn. alle grader uførhet	Z-vis økn. uansett kjønn
			70-99%	50-69%		
Menn	40-49 år	11%	*	*	21%	37%
	50-59 år	15%	*	*	19%	28%
	60-66 år	16%	*	*	13%	20%
Kvin.	40-49 år	53%	*	46%	47%	37%
	50-59 år	33%	19%	53%	36%	28%
	60-66 år	22%	86%	40%	30%	20%

*) betyr at antallet er så lite at det ikke gir mening å registrere prosentvis endring.

Tabellen gir følgende inntrykk:

- * Alle kategorier øker, uansett alder og kjønn.
- * 53% økning av kvinner i alderen 40-49 år med 100% uførhet.
- * Ellers sterkest økning blant kvinner med lavere gradert uførhet.

Det kan være vanskelig å vurderer strømmene i disse tabellene fordi en må regne med at en person som har fått lavere gradert uførhet har større muligheter til å få denne oppgradert etter at personene er registrert som ufør, dvs. vi må regne med at det er en "vandring" fra lavere gradert uførhet til høyere gradert uførhet over tid. Dermed vil vi undervurdere andelen som kommer inn i trygdesystemet via lavere gradert uførhet hvis oppgraderingen skjer i løpet av det første året.

Er det endringer i Ranas næringsliv i perioden etter 1960 som skulle tilsi en slik økning i antall uføretrygdete kvinner i alderen 40-59 år?

En viktig endring på 70-tallet var at yrkesaktiviteten blant kvinner økte fra 38% av antall kvinner i yrkesaktiv alder i 1970 til 61% i 1980. Denne økningen var i hovedsak en økning i deltidarbeid. Selv om det ikke framgår av statistikken i kapittel 1, ble det opplyst på informert hold ved Arbeidskontoret for Rana at 70-tallet var kjennetegnet ved at mange kvinner i Rana i alderen 20-40 år søkte arbeid (ofte rengjøringsarbeid, men også arbeid som sveisere osv.) ved Jernverket. Arbeidskontoret arrangerte på den tiden en rekke sveisekurs for kvinner i samarbeid med bedriften. Vi har også sett (kapittel 1.3.4) at selv om totaltallet for gjennomtrekk ved Jernverket har vært nokså konstant over tid, har andelen med egen oppsigelse avtatt mens andelen langtidssyke og uførepensjonerte har økt. Selv om vi ikke kan dokumentere dette direkte, kan nok disse to utviklingstrekkene forklare noe av det økende antallet kvinnelige uføretrygdete i kommunen etter 1980.

Til slutt bør vi tilføye at samfunnsmessige endringer i definisjonen av sykdom (f.eks. lavere sykdomsterskel og dermed høyere krav til "friskhet") kan være den strategiske faktoren når vi søker å forstå en økning i antall uføretrygdete på 23% i løpet av bare 3 år, uten at vi har empirisk grunnlag for å fastslå det. Sykdomsbegrepet er problematisert i Kolberg (1976) s. 120ff.

(2.7) NOEN MEKANISMER FOR SANERING AV ARBEIDSKRAFT.

I de foregående avsnittene har vi betraktet ledighetsutvikling, arbeidsmarkedstiltak, strøjobbsmarked, sosialkontorets klienter og uføretrygdede i Rana-samfunnet. I dette avsnittet vil vi forsøke å kople disse elementene.

(2.7.1) Tre former for utstøting (eller arbeidskraftsanering).

Forskningen om arbeidsledighet har lansert et begrep om utstøting fra arbeidsmarkedet (se f.eks. Halvorsen (1980)). Utstøting refererer bl.a. til prosesser som utdefinerer personer i yrkesaktiv alder (i Norge 16-67 år) fra arbeidsstyrken.

I følge Halvorsen (1980) anvendes begrepet utstøting i to sammenhenger. Det viser dels til den(de) prosessen(e) som fører til at en person blir utstøtt fra arbeidsmarkedet og det viser dels til en tilstand , det å være utstøtt fra arbeidsmarkedet når man er i yrkesaktiv alder. Forskjellen på utstøtt og arbeidsledig definerer Halvorsen slik (Ibid s. 199)

		OBJEKTIV SITUASJON (MULIGHETS-OMRÅDE)	
		Kan få arbeid	Kan ikke få arbeid
PREFER-ANSER.	Ønsker (søker) arbeid	Tilfeldig arbeidsledig	Arbeidsledig og utstøtt
	Ønsker ikke arbeid	Ikke arbeidsledig, ikke utstøtt	Utsøtt, ikke arbeidsledig

En utstøtt er mao. en person i yrkesaktiv alder som ikke kan få arbeid. Hvis personen søker arbeid (eller ønsker arbeid), er personen både arbeidsledig og utstøtt, og hvis personen ikke ønsker arbeid, er personen utstøtt og ikke arbeidsledig. Personer som kan få arbeid, men som ikke ønsker det, er verken utstøtt eller arbeidsledig i henhold til Halvorsens klassifikasjon.

Forholdet mellom preferanser (ønskemål) og forhold individet ikke påvirker (objektive forhold) kan være svært komplisert. Kriteriene for om en person "kan få arbeid" styres bl.a. av samtidens normer for arbeidsevne. Det at en person vet (eller kanskje frykter) at arbeidsmulighetene er uttømt, kan fort påvirke personens preferanser. Personen ønsker ikke lenger arbeid. Sagt mao. er det vel en normal menneskelig reaksjonsform å tilpasse forventninger (og ønskemål) til fundamentale realiteter (muligheter) etter en tid. Dette kan anføres som en grunn til å legge vekt på vurderinger av overindividuelle forhold når det tales om sanering (utstøting) fra arbeidsstyrken.

I dette avsnittet betrakter vi tre saneringsprosesser. Vi prøver ikke å anslå omfanget av utstøtingen. Til det er datamaterialet vårt for svakt.

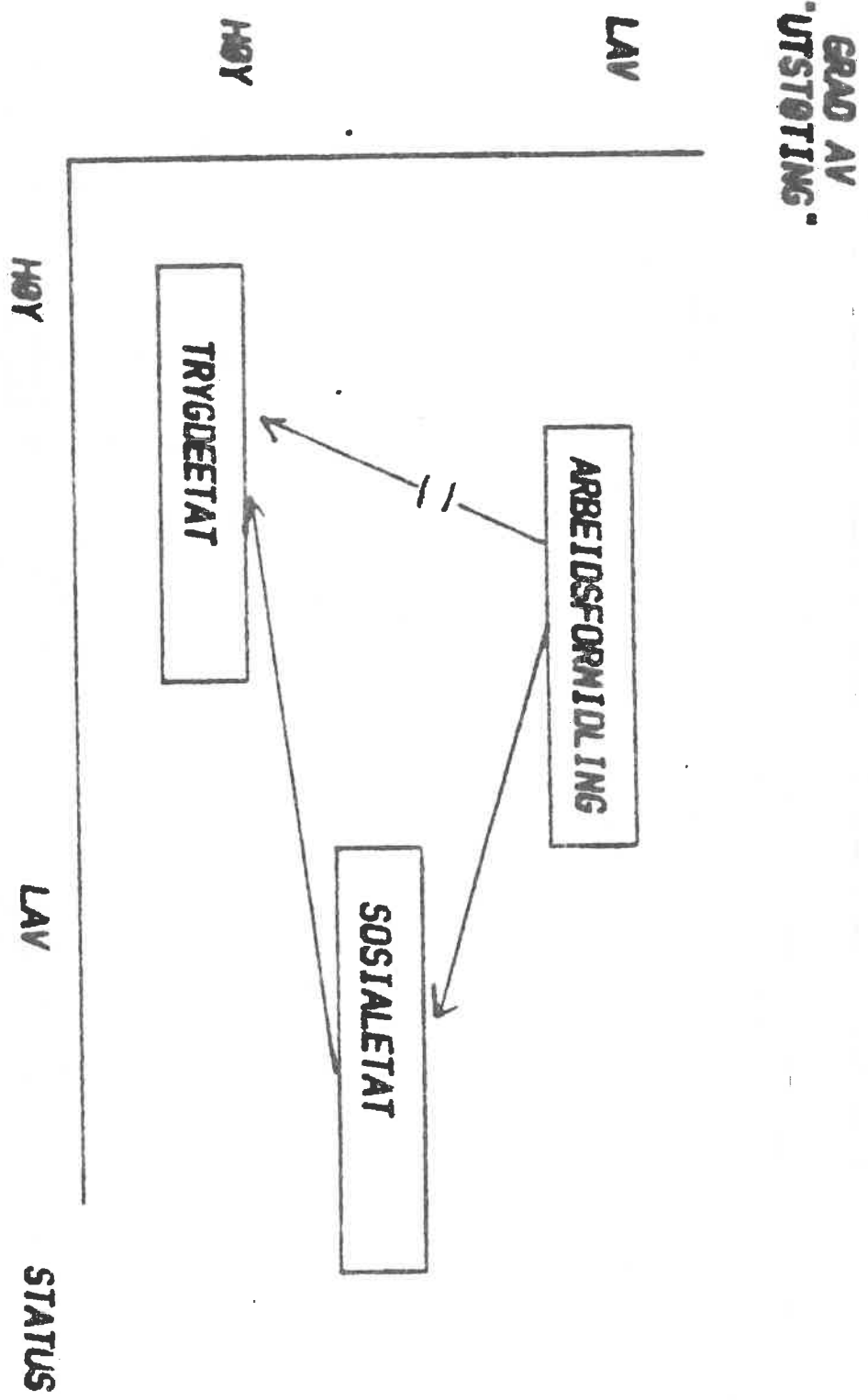
(a) Fra arbeidsformidling til sosialkontor til trygdekontor.

En konkret vandring mellom institusjonene har vi allerede vært inne på. Denne formen for utdefinering av arbeidsstyrken skjer i prinsippet i tre etapper og er knyttet til fenomenet langtidsledighet. Prosessen er beskrevet i figur 2.5.

Vi tenker oss at en person lar seg registrere som helt ledig ved den lokale arbeidsformidlingen i forbindelse med oppsigelse, konkurs eller permittering. Denne personen vil etter den nye loven for ytelse av ledighetstrygd (A-trygd) motta ca. 2/3 av brutto inntekt i 80-uker. Deretter overføres personen til sosialstønad i 26 uker hvis arbeids-

UTSAMLING - EN ARBEIDSMARKEDS-EM-NOEYLL

FIGUR 2.6

formidlingen ikke har maktet å formidle en ny jobb eller en plass på arbeidsmarkedstiltak. Stønadsbeløpet ved sosialkontoret følger i utgangspunktet satsene for livsopphold som utgjør ca. 45% av minstepensjonen i folketrygden (1400 kr. pr. måned for en enslig i Rana). Ut over dette ytes 800 kr. måneden for ektefelle, 800 kr. måneden for hvert barn over 16 år og 450 kr. for hvert barn under 16 år. Generelt kan et ektepar med to barn regne med en ytelse til livsopphold på ca. 3000 kr. pr. måned. I tillegg dekker sosialkontoret bostøtte, utgifter til lege, tannlege osv.

Etter at vedkommende har fått sosialstøtte i 26 uker, innvilges arbeidsledighetstrygd i en ny 80-ukers periode, men nå beregnes dagpengene på basis av inntekten siste 2 år (inkluderer de 26 ukene med støtte til livsopphold på sosialkontoret), slik at personen snart får en ytelse som svarer til sosialstøtten.

Prosessen fortsetter nå med at personen er blitt permanent sosialklient. På dette stadiet har vandringsen mellom arbeidsformidling og sosialkontor opphørt. Det er nå den tredje instans - trygdekontoret - kommer inn i bildet. Særlig hvis vedkommende person har en lengre yrkesaktiv periode bak seg, kan sosialkontoret presse på for at personen overføres til uføretrygd. Det er flere grunner til å forsøke en slik strategi fra sosialkontorets side:

For det første overføres personen fra kommunale budsjetter til statlige budsjetter. Sagt mao. velter kommunen kostnadene ved å forsørge personen (og vedkommendes familie) over på staten.

For det andre, har den personen det gjelder individuell interesse av å bli overført fra sosialstønad til uføretrygd. Vi vil anføre følgende grunner:

* Uførhet er sertifisert, dvs. at det ytes uføretrygd etter anbefaling av lege. Selv om det er trygdeskepsis over alt i samfunnet, må vi regne med at belastningen ved å være uføretrygdet (det stigma som knytter seg til det) er mindre enn belastningen ved å være forsørget av sosialkontoret.

* Uføretrygden ytes universelt og er ikke behovsprøvet på samme måte som sosialstønaden. Det betyr at vedkommendes forbruk ikke styres på samme måte ved uføretrygd som ved sosialstønad. Vi hevder mao. at

formyndereffekten avtar.

* For det tredje er uføretrygdens minstesats den samme som minstepensjonen i folketrygden, mens sosialstønadene de fleste steder er beregnet etter 45% av minstepensjonen.

* Den siste muligheten kan kanskje synes mindre viktig, men vi tar den med likevel. Vi så i avsnitt 2.5 at svært mange sosialklienter oppga trygd som hovedinntektskilde. Dette kan tolkes dit hen at trygden de facto er så lav at sosialkontoret må spe på ytelsen for at klienten skal kunne dekke løpende utgifter. Denne konklusjonen trakk sosialkontoret selv fram i sin kvartalsrapport. Vi føyer til, at når trygden først er så lav, blir overføring til uføretrygd samtidig en "mulighet" til å spe på en lav trygdeytelse med dekning av enkeltutgifter fra sosialkontoret.

Vi hevder med andre ord at det både er institusjonelle og individuelle grunner til at uføretrygd foretrekkes framfor sosialstønad. En innvending kan være at fra det øyeblikk en tidligere yrkesaktiv har fått kjennelsen ufør (attføringsapparatet til tross), så er portene stengt for de fleste. Maksimalt kan 1 av 5 regne med å bli tilbakeført til arbeidslivet (Tilbakeføringsprosent på 20). Svaret på den innvendingen er at portene allerede er stengt for de fleste når ledigheten har vart så lenge at man er blitt sosialklient. Sjansen for å komme inn igjen på arbeidsmarkedet må anses som marginal.

Essensen i denne vandringen har vi forsøkt å framstille i figur 2.5. Institusjonene arbeidsformidling, sosialkontor og trygdekontor er rangert dels etter grad av utstøting fra arbeidsmarkedet (loddrett akse) dels etter status. Vi har valgt å "rangere" en uføretrygdet før en helt ledig etter status på grunn av den legeerklæringen som følger med kjennelsen ufør, men innser at dette kan diskuteres. Poenget er at sosialstønad har den laveste status av de tre ytelsene. Slik figuren er konstruert gjelder spesielt at en oppgradering langs utstøtingsaksen (fra høy grad av utstøting til lav grad av utstøting) samtidig innebærer en nedgradering langs statusaksen. Det blir sosialt belastende å bli oppgradert fra bunnen i utstøtingshierarkiet. Særlig for en trygdet blir det et insentiv til ikke å endre status i dette utstøtingshierarkiet.

Selv om figuren framstiller utstøtingen fra en yrkesaktiv tilværelse som en enveisprosess, må vi understreke at det er vandringer fram og tilbake mellom særlig to og to av institusjonene. Den arbeidsledige som ikke har rett til A-trygd eller som har nådd 26-ukers perioden kan få tilbud om tiltaksplass, mens uføretrygdede kan anmode sosialkontoret om støtte til enkeltutgifter. Likevel fastholder vi at det er en sirkulasjon nedover i hierarkiet i forhold til arbeidsmarkedet eller det yrkesaktive liv.

Vi må også understreke at det nesten ikke forekommer direkte overføring fra arbeidsledighetstrygd til uføretrygd (uten at man går via sosialstønad). Det ble opplyst på informert hold både på arbeidsformidlingen og trygdekontoret i Rana.

Den prosessen som er beskrevet ovenfor ("ideal-typisk") er neppe så utbredt i Norge (og i Rana relativt sett) som i land som har hatt et stort innslag av langtidsledighet i mange år nå (f.eks. Storbritannia, Danmark og Frankrike). Empirisk sett er nok den prosessen vi beskriver i neste avsnitt langt mer utbredt her i landet. Her tenker vi på den utdefinering av arbeidslivet (utstøting) som går direkte fra bedriftene (noen ganger via attføringsapparatet) til trygdeetaten, eller sagt mao. uføretrygding via bedriftshelsetjenesten i næringslivet.

(b) Fra arbeidsliv til uføretrygd.

En alternativ saneringsmekanisme er uføretrygding via helsetjenesten på den enkelte bedrift. Vi tror denne formen er mest vanlig i Norge. Uføretrygdens tilkøpling til folketrygden kom samtidig med en lov om attføring av langtidssykemeldte eller hyppig sykemeldte personer. Tankegangen var at sykemeldingen ble avløst av en tid på attføring før uføretrygd ble innvilget. Uføretrygd skulle representere siste utvei i så måte. Kolberg uttrykker utviklingen i forholdet mellom attføring og uføretrygd slik:

".....Det har funnet sted en betydelig utbygging av attføringstjenestens kapasitet uten at det har gitt noen synderlig større plasseringsprosent. Plasseringsprosenten er på vei nedover, noe som forøvrig ikke er noe særnorsk fenomen. (...) (Attførings-tjenesten er dessuten) mottaker av et klientell som ikke greier seg på det ordinære arbeidsmarked. Når etaten har vanskeligheter å stri med, må blikket ikke bare rettes mot etaten selv, men også på det arbeidsmarked som "leverer" klientellet. Forventningene om attføringsvirksomhetens muligheter har vært, og er i stigende grad, urealistiske." (Ibid.op.cit.s.218).

I praksis er tilbakeføringen så liten at "sykemelding-attføring-arbeid/uføretrygd-vandringen" blir en "sykemelding-uføretrygd-vandring".

Hvor omfattende dette er for Ranas vedkommende vet vi ikke. En indikator på at utstøtingen forekommer drøftes i Bivand og Jøsevold (1984). Det pekes her på en tendens til at antall egne oppsigelser ved Jernverket sank etter at problemene på arbeidsmarkedet satte inn for alvor i Rana på slutten av 70-tallet. Grunnen til at gjennomtrekksandelen likevel var forholdsvis konstant fortsatt, var en intensivering av uføretrygding og langtidssykemeldinger ved bedriften.

I Halvorsen (1980) refereres en rekke eksempler på at en stor del av arbeidsstyrken på enkeltbedrifter ikke vender tilbake til arbeidslivet når bedrifter innskrenker eller legges ned. Halvorsen avslutter sin gjennomgang av konkrete eksempler slik:

" Selv om det er problematisk å sammenligne spredte undersøkelser er det likevel mye som tyder på at den definitive utstøtingen fra arbeidsmarkedet gjennom bedriftsnedleggelse ikke er blitt mindre i midten av 70-årene enn den var i 60-årene. For menn må vi regne med at ihvertfall rundt 20% av de oppsagte i industrien blir utstøtt, mens det for kvinners vedkommende må regnes med langt høyere tall, opptil 40-50%. " (Ibid. op.cit.s.224).

Halvorsen refererer videre til både egne anslag (Halvorsen (1977)) og anslag fra Hanisch (1977) som viser at kanskje 10-15000 menn ble

utdefinert av arbeidsstyrken på denne måten pr. år på 60-tallet. Økningen av antall uføretrygdede indikerer at dette ikke er blitt mindre utbredt senere. Halvorsen understreker også at det i lokalsamfunn med en ensidig næringsstruktur foregår en betydelig utstøting av gifte kvinner ved bedriftsnedleggelse (Ibid s. 225). Tidligere i kapittel 2 forsøkte vi å anslå nedgangen i yrkesaktivitet blant voksne kvinner i Rana etter 1980. I løpet av fire år sank antall yrkesaktive i kommunen med nærmere 2000 personer. Vår hypotese er at det i hovedsak er kvinnesysselsettingen som har falt siden 1980, men hvor mye, vet vi ikke før Folke- og Boligtellingstallene for 1983 offentliggjøres (SSB). På informert hold ved arbeidskontoret i Rana ble det opplyst at særlig kvinner på "tilsigelse" (faste vikarer som ringes opp av arbeidsgiver) støttes ut fra arbeidsmarkedet. Det rimer forsåvidt bra med vår hypotese om at deltidsarbeidsmarkedet i Rana har skrumpet mer enn heltidsarbeidsmarkedet siden begynnelsen på 80-tallet. Dette er et eksempel på en form for utstøting som ikke fanges av den prosessen vi har beskrevet ovenfor, fordi utstøtingen representerer en vandring fra arbeidslivet tilbake til hjemmet.

(c) Fra familiesfære til sosialkontor.

Slik vi har framstilt prosessen i figur 2.5 tenker vi oss en person som mister arbeidet etter en lengre yrkesaktiv tilværelse. Ved å resonnerer litt utenfor modellen finnes også andre typiske vandringer som omfattes av noen av de institusjonene som modellen refererer til.

Den tredje saneringmekanismen framstilles ganske kort her fordi vi allerede har vært inne på den i avsnittet om sosialklientene. Vi tenker på sanering av enslige forsørgere. Spørreskjemaundersøkelsen vår indikerte at bare 1/6 av de enslige forsørgerne som var registrert som klienter ved sosialkontoret samtidig var arbeidssøkere. Av disse er de fleste (sannsynligvis 7 av 10) registrerte ledige.

Det er få enslige forsørgere som har muligheter til å prøve seg på dagens arbeidsmarked, i den grad de trenger offentlig forsørgelse er de i hovedsak henvist til sosialetatens og trygdeetatens domene. Vi må regne med at dette både har sammenheng med det offentlige tilbudet til

barn (daghjem osv.) og arbeidsmarkedsutviklingen . Fulltidsjobb er vanskelig å kombinere med eneansvar for barn og deltidsarbeid kan være for lite lukrativt økonomisk i forhold til støtteordningene på sosialkontoret og trygdekontoret.

Det foregår mao. en utstøting fra den private sfære til sosialkontoret som verken går veien om arbeidsmarked eller arbeidsformidling. Denne formen for utdefinering av arbeidsstyrken trenger ikke å være permanent, men vil nok være det i noen tilfeller.

(2.7.2) Institusjonell konflikt ved fordeling av tiltaksplasser.

Tiltaksarbeidsmarkedet kan betraktes som et middel til å løfte individer opp fra tilværelsen som "utdefinert fra arbeidsmarkedet" til en yrkesaktiv tilværelse. Vi vil her betrakte et slikt fordelingsproblem ut fra tre institusjoners perspektiv isolert. De tre institusjonene er kommunen (representert ved forvaltningen), arbeidsformidlingen og sosialkontoret. Vi vil argumentere for at det er rasjonelt for disse institusjonene å velge ulike løsninger på fordelingen av tiltaksplasser gitt at tilbudet om plass på tiltak er et knapt gode. Vi vil også argumentere for at det knytter seg bestemte "onde sirkler" til hver av strategiene som rammer minst en av de andre etatene. Argumentene vil bli presentert som en "for og imot" liste for hver av institusjonene.

Det er viktig at dette ikke blir misforstått. Vi påstår ikke at institusjonene faktisk bare tar ett hensyn. Det vi prøver å gjøre, er å tenke oss hvordan institusjonene vil prioritere bruken av tiltaksmidler hvis de kan bruke midlene ut fra egne behov og interesser. Disse behovene er reelle nok. Lokalforvaltningen (f.eks. representert ved kommunens planleggere og politikere) vil prøve å forbedre de kommunale tjenestene. Når det er knapphet på midler til å utføre nødvendig vedlikeholdsarbeid i kommunen, til å yte nødvendig sosial service osv. , kan de statlige overføringene til tiltaksmidler representere et verdifullt tilskudd i så hensenende.

Arbeidsformidlingen vil på sin side legge vekt på at flest mulig arbeidssøkere får et arbeidstilbud bl.a. fordi det gir flere personer rett til dagpenger, og det kan øke sannsynligheten for at personer som mangler yrkespraksis får tilstrekkelig erfaring til å kunne søke arbeid på det ordinære arbeidsmarkedet eller praksispoeng til utdanning.

Sosialkontoret vil være interessert i at deres klienter får et arbeidstilbud, dels fordi det letter presset på kontorets budsjett, dels fordi et arbeidstilbud kan lette situasjonen for kontorets (ofte) hardt belastede klienter.

Det er viktig å understreke at alle disse behovene (og interessene) er

helt legitime. Det problematiske i situasjonen oppstår fordi tiltaks-
volumet i seg selv ikke er tilstrekkelig til at alle institusjonene kan
få tilfredsstilt sine behov samtidig.

(a) Kommuneforvaltningen og den lokale politiske ledelse.

Premiss: Tiltaksplasser er et knapt gode.

Strategi: Bruker tiltakene som et middel til å utføre
kommunale oppgaver som det ellers ikke er rom
for på kommunens ordinære budsjetter
(vedlikeholdsarbeider, veibygging, sosial omsorg osv.)

Oppnår :

- * Får utført nødvendig vedlikehold, får bedret tilbudet på offentlige tjenester.
- * Lager meningsfulle tiltak.
- * Beholder mange fagfolk som ellers måtte flytte til en annen kommune for å finne seg arbeid (motvirker på denne måten sentralmyndighetenes strategi for å øke mobiliteten blant faglærte arbeidere).

Problemer:

- * Skaper et nytt arbeidsmarked som tenderer mot å bli et biarbeidsmarked for faglærte arbeidere.
- * Tiltakene blir dyre (store driftsutgifter)
- * Tiltakene når færre, særlig unge ufaglærte og ledighetstallene øker hvis ungdommen ikke flytter ut av kommunen.
- * Få opparbeider rett til dagpenger.
- * Spesielt vanskeligstilte grupper (sosialklienter, ervervssvekkede osv.) er ute av bildet.

(b) Arbeidsformidlingen.

Premiss: Tiltaksplasser er et knapt gode

Strategi: Tiltakene skal nå flest mulig av de registrerte helt ledige (Stikkord: Sirkulasjon).

Oppnår:

- * Ungdom får praksis som kvalifiserer til videre utdanning . Dermed går mange ungdommer ut av ledighetsstatistikken.
- * Flest mulig opptjener rett til dagpenger.

Problem:

- * Kommunen risikerer å miste fagfolk.
- * Vanskeligere å utføre en del prioriterte kommunale oppgaver.
- * Fortsatt store grupper som faller igjennom (sosialklienter, langtidsledige)

(c) Sosialkontoret.

Premiss: Tiltaksplasser er et knapt gode.

Strategi: Kvotere inntak på tiltak etter sosiale kriterier.

Oppnår:

- * Får løftet folk opp fra status som sosialklientell til status som personer med arbeidsinntekt.

Problem:

- * Vanskelig å utføre kommunale oppgaver (f.eks. sosial omsorg)?
- * De "sterkeste" blant de "svake" får problemer? Produserer flere sosialklienter på sikt?
- * Fagfolk som det ikke er plass til på det lokale arbeidsmarkedet må flytte.

Vårt poeng her er at alle strategiene tildels fører til alvorlige problemer hvis de gjennomføres i sin rene form. Forvaltningsstrategien (a) fører til mye positivt for de kommunale tjenestene, men fører samtidig til at gruppen arbeidssøkere med problemer på arbeidsmarkedet deles i to grupper, der en gruppe oppholder seg relativt fast på tiltak (med 4-6 ukers ledighetsperioder mellom hver ansettelse), mens den andre gruppen holdes nærmest permanent utenfor. Denne strategien virker stigmatiserende i stor grad.

Sirkulasjonsstrategien (b) fører til at flere opptjener rett til dagpenger i tur og orden. Etter innføringen av 80-ukers regelen vil

denne slå enda mer positivt ut for flere økonomisk fordi en person som har opptjent rett til dagpenger vil beholde denne ytelsen dobbelt så lenge som tidligere. Dessuten vil ungdommer som mangler praksispoeng for å komme inn på skole kunne få praksis gjennom tiltaksarbeidet. Ungdomsandelen på ledighetsstatistikken vil avta. Det problematiske ved denne strategien er at fortsatt vil store grupper falle igjennom (de som innledningsvis ikke har muligheter på arbeidsmarkedet uten at det praktiseres streng kvotering innledningsvis). Et annet problem er at tiltakene vil få et større preg av midlertidighet eller utdanningspreg, slik at det blir mer problematisk å utføre kommunale oppgaver det ikke er plass til på de ordinære budsjettene.

Den tredje strategien som vi kan kalle kvoteringsstrategien (c) fører på sett og vis til de største problemene. Det blir muligens umulig å utføre kommunale oppgaver, den produserer nye sosialklienter osv. Dette illustrerer hvor problematisk det kan være å løfte personer opp fra bunnen i "arbeidslivshierarkiet". Samtidig er kvotering sannsynligvis eneste sjanse for etablerte sosialklienter.

Oppsummert kan vi si at det knytter seg en "ond sirkel" til hver av strategiene. Forvaltningsstrategien polariserer (fordyper en eksisterende ulikhet i muligheter og ressurser). Sirkulasjonsstrategien kan i sin rene form føre til utflytting av fagfolk (slik at kommunen til slutt sitter igjen med ufaglærte), mens kvoteringsstrategien masseproduserer nye kvoteringsbehov.

I hvilken grad denne beskrivelsen av institusjonelle interesser virkelig gjør seg gjeldende, kan det nok være delte meninger om. En empirisk indikator på at forvaltningsstrategien er relativt dominerende er at en svært liten andel av de intervjuede arbeidssøkerne som var registrerte ledige når vi trakk utvalget, hadde endret status til sysselsatt arbeidssøker innen spørreskjemaet var returnert til oss. Bare 10% av de helt ledige endret status til sysselsatt arbeidssøker i innsamlingsperioden). Dette vender vi tilbake til innledningsvis i kapittel 3. Samtaler med ansatte på de tre institusjonene (dvs. representanter for forvaltning, arbeidsformidling og sosialkontor) bekreftet inntrykket av at fordelingsnøkkelen i praksis ble et

kompromiss mellom forvaltningens ønskemål (strategi) og arbeidsformidlingens ønskemål (strategi). Sosialkontoret ble generelt den tapende part. Argumentasjonen vår er at uten at forutsetningen om knapphet endres, vil det være vesentlige problemer knyttet til hver av de institusjonelle orienteringene.

2.7.3 Beregning: Randsonen til arbeidsmarkedet i Rana.

I kapittel 2 har vi steg for steg presentert ulike grupper som ligger enten i randsonen til det etablerte arbeidsmarkedet eller som er utdefinert (utstøtt) fra arbeidsmarkedet. Vi vil nå foreta en beregning som angir et intervall for hvor stor del av henholdsvis den yrkesaktive befolkningen, personer i yrkesaktiv alder og befolkningen totalt som ligger i denne randsonen. Her inkluderer randsonen også det vi har kalt personer som er utstøtt eller utdefinert fra det ordinære arbeidsmarkedet.

Vi tenker oss at randsonen består av følgende grupper:

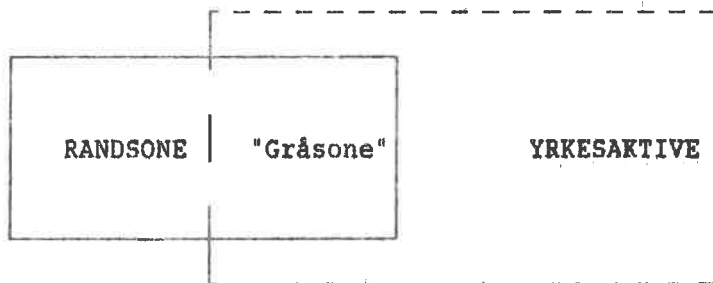
- * Registrerte helt ledige
- * Alle på tiltak (jfr. kap. 2.3).
- * Skjulte ledige i videregående skole. Anslagene er begrunnet i kap. 4. Vi tar ikke med andre skjulte ledige (hjemmeværende som anvender en uformell jobbsøkningsstrategi osv.)
- * Strøjobbere (jfr. kap. 2.4). Her gir vi ikke et anslag over den uformelle økonomien i Rana ("svart arbeid"). Vi tar bare med det vi har datagrunnlag på.
- * Uføretrygdede . I det minste anslaget tar vi veksten i antall uføretrygdede i perioden 1980-83. I det største anslaget tar vi med 50% av antall uføretrygdede pr. 31/12 1983. Grunnen til at dette likevel er små anslag, er at vi ikke tar med enslige forsørgere som får sin inntekt utelukkende fra trygdekontoret (dvs. som ikke er sosialklienter) fordi vi ikke kjenner antallet i Rana.
- * Sosialklienter. Vi ser bort fra pensjonistene, og reduserer andelen med 30% for å kontrollere for "overlappinger" med andre etater (trygdekontor, arbeidsformidling osv.)

<u>Beregning av randsonen til arbeidsmarkedet i Rana:</u>		
	<u>Minimumsanslag</u>	<u>Stort anslag</u>
* Helt ledige	ca. 700	ca. 700
* Delvis syssel- satte og helt sysselsatte arbeidssøkere som er på til- tak	ca. 150 ^{1]}	ca. 220 ^{2]}
* Resterende på tiltak	ca. 120 ^{3]}	ca. 180 ^{4]}
* Skjulte ledige i videregående skole	ca. 130 ^{5]}	ca. 260 ^{6]}
* Ikke registrerte arbeidssøkere som opptrer som strøjobbere	ca. 600 ca. 130	ca. 600 ("dagamma") ca. 130 ("sjauer")
* Sosialklienter	ca. 560	ca. 560
* Uføretrygdede	ca. 240	ca. 570
Sum	ca.2630	ca.3220
I % av befolkning	11	13
I % av personer i yrkesaktiv alder	15	18
I % av yrkesaktive	24	30

- 1] 55% av gjennomsnitt 1984 (270)
 2] 55% av antall tiltaksplasser januar 1984 (400)
 3] 45% av gjennomsnitt 1984 (270)
 4] 45% av antall plasser januar 1984 (400)
 5] 10% av elevmassen minus 10% kontroll for elever fra andre kommuner.
 6] 20% av elevmassen minus 10% kontroll for elever fra andre kommuner.

Vi har her framsatt et minimumsanslag og et større anslag over omfanget av randsonen til arbeidsmarkedet i Rana. Denne randsonen omfatter både registrerte ledige, arbeidskraft som er sanert fra arbeidsmarkedet (skjult ledige i skolen, sosialklienter i yrkesaktiv alder og uføretrygdede) og en del av de yrkesaktive (bl.a. personer på tiltak). Overlappingsmulighetene er store. Siden en yrkesaktiv ikke trenger å arbeide mer enn 100 timer siste år, kan dette begrepet også romme mange "strøjobbere" og skoleelever med sommerjobb. Derfor må vi være oppmerksom på at randsonen omfatter en del av den yrkesaktive befolkningen i Rana.

Konklusjon:

Hvis vi holder oss til minimumsanslaget finner vi at randsonen til arbeidsmarkedet i Rana har et volum som tilsvarer ca. 1/4 av antall yrkesaktive i kommunen. Legger vi det større anslaget til grunn, har randsonen et volum som tilsvarer 1/3 av antall yrkesaktive i kommunen.

Videre anslår beregningseksemplet at mellom 15% og 18% (1 av 6) av Ranas yrkesaktive befolkning tilhører randsonen til arbeidsmarkedet.

Disse anslagene er neppe store fordi vi bevisst har utelatt den delen av den uformelle økonomien som ikke omfatter "dagmammarkedet". Vi har mao. utelatt (evt.) svart arbeid i tilknytning til husbygging og annen håndverksaktivitet fordi vi ikke kjenner omfanget av dette arbeidsmarkedet i Rana. Denne utelatelsen kan langt på vei oppveie et (eventuelt) for stort anslag for uføretrygdede og sosialklienter i beregningseksemplet.

KAPITTEL 3:
DE ARBEIDSLEDIGES LIVSSITUASJON,
LEVEKÅR OG TILPASNING.

- 3.1 Almen beskrivelse av arbeidssøkerne
- 3.2 Beskrivelse av de ikke-etablerte arbeidslediges livssituasjon og levekår.
- 3.3 Beskrivelse av de etablerte arbeidslediges livssituasjon og levekår.
- 3.4 Individuelle og samfunnsmessige strategier mot arbeidsløshet.
- 3.5 Oppsummering.

(3.1) ALMEN BESKRIVELSE AV ARBEIDSSØKERNE

I forrige kapittel presenterte vi endel viktige aspekter ved gruppen registrerte arbeidssøkere i Rana. Mer presist dreide dette seg om aldersfordeling, kiønnsfordeling og fordeling på arbeidsledighetens varighet. Ved denne kartleggingen bygde vi på offentlig tilgjengelig statistikk fra arbeidsmarkedsetaten. I dette kapitlet skal vi gå videre langs disse linjer, men vil nå basere oss på et annet datagrunnlag. Siden det ikke finnes grunnlagsstatistikk på en rekke variable som er nødvendig for å beskrive gruppen arbeidssøkere og arbeidsledige, gjennomførte vi vinteren 84-85 en spørreundersøkelse blant et representativt utvalg av arbeidssøkerne i Rana. I denne undersøkelsen stiller vi en rekke spørsmål om arbeidssøkernes familie-situasjon (sivilstand og forsørgelsesbyrde), hovedinntektskilde og forhold til utdanning og yrkesliv.

I undersøkelsen tok vi utgangspunkt i et representativt utvalg av registrerte arbeidssøkere september 1984. I alt sendte vi spørreskjema til 400 av de ialt 1137 registrerte arbeidssøkerne i september 1983 (dvs. at utvalget vårt utgjør 35% av populasjonen). Svarprosenten i undersøkelsen ble på 58. Vanligvis er svarandelen relativt lav i undersøkelser som stiller spørsmål om forhold som av mange oppfattes som "private" (inntektsforhold osv.) I denne forstand er svarprosenten i vår undersøkelse tilfredsstillende. Ikke desto mindre reises endel viktige prinsipielle spørsmål vedrørende generaliseringen av funnene. (Vi redegjør nærmere for usikkerheten ved slutningene vi trekker i innledningen).

Den første oppgaven i dette kapitlet er å beskrive hele gruppen av arbeidssøkere. Som vi nevnte i kapittel 2, rommer begrepet "arbeidssøker" personer med forskjellig tilknytning til arbeidslivet. I arbeidsmarkedsstatistikken opereres det med tre grupper arbeidssøkere; helt ledige, delvis sysselsatte og fullt sysselsatte. Blant disse er det en rekke personer med tilbud om plass på tiltak i bedrifter, på arbeidsmarkedskurs og i offentlig omsorg og forvaltning. Det er klart at en rekke delvis- og fullt sysselsatte til enhver tid er personer som går ut og inn på ekstraordinære arbeidsmarkedstiltak. Siden

arbeidsmarkedsstatistikken ikke oppgir hvor stor del av de sysselsatte arbeidssøkerne som enten har plass på tiltak eller som pendler mellom tiltak og ledighet, vil vi her bl.a. prøve å anslå hvor mange dette kan dreie seg om.

(3.1.1) Hovedgrupper arbeidssøkere

I utgangspunktet kan vi tenke oss en inndeling av arbeidssøkere i hovedgrupper fra personer som ikke kommer i kontakt med arbeidsformidlingen (strøjobbere og arbeidssøkere med uformell strategi) via personer som i større eller mindre grad veksler mellom arbeidsmarkeds-tiltak og registrert ledighet til nærmest permanente registrerte ledige. Vår måling fanger i hovedsak opp de tre gruppene som er angitt med pil i figur 3.1.

Figur 3.1: Hovedgrupper av arbeidssøkere.

	Har strøjobber eller søker arbeid via bekjentskaper (uformell strategi). Aldri i kontakt med arbeidsformidlingen
	Har i praksis permanent ansettelse på midlertidige arbeidsmarkeds-tiltak, opptrer bare som (helt ledig) arbeidssøker hvis tiltakene ikke overlapper
Det er særlig tre kategorier vi setter oss fore å anslå omfanget av her.	Er ansatt på det ordinære arbeidsmarkedet , men er samtidig registrert som arbeidssøker (ønsker å skifte jobb, ønsker heltid istedenfor deltid osv.)
	Er ansatt på midlertidige arbeidsmarkeds-tiltak, men er samtidig hyppig registrert som arbeidssøker på arbeidsformidlingen (arbeidsm.kurs, korttidsplasser, deltid)
	Er registrert helt ledig
	Er skjult ledig (ønsker arbeid, men er ikke registrert arbeidssøker)

Ved å betrakte respondentenes svar på hva de anså som sine to viktigste inntektskilder og sammenligne oppgitt hovedinntektskilde med hvordan de plasserte seg på et spørsmål om hvilken kategori arbeidssøker de tilhørte, er det mulig å anslå hvor mange av de helt eller delvis sysselsatte arbeidssøkerne som var på tiltak i løpet av innsamlingsperioden. Siden de spurte besvarte spørreskjemaet høsten

1984 og våren 1985, vil ikke svarfordelingen bli berørt av den generelt lave tiltaksaktiviteten i sommermånedene.

Tabell 3.2 : Anslag på tiltaksandel av arbeidssøkerne som inngår i undersøkelsen.

Kategori arbeidssøker	Antall	Prosent	Oppgitt hovedinntektskilde
Helt ledig	128	55%	* A-trygd : 65 personer * Forsørget av andre : 36 " * Sosialstønad : 15 " * Tilfeldige jobber : 5 " * Ubesvart : 7 "
Fullt- eller delvis sysselsatte som er på tiltak	54	23%	* Inntekt fra arbeid på tiltak : 36 personer * A-trygd : 18 "
Andre fullt- eller delvis sysselsatte	44	19%	* Sosialstønad : 3 personer (under utdanning ?) * Tilfeldige jobber : 8 " * Ordinær arbeidsinntekt : 34 " (bare 9 oppgir fast heltidsjobb).
Ubesvart	6	3%	

Kilde: FAFO.

I følge dette estimatet er 23% av arbeidssøkerne i den gruppen vi fanget opp i spørreskjemaundersøkelsen sysselsatt på tiltak. Det utgjør samtidig 55% av de som med god grunn kan regnes som fullt- eller delvis sysselsatte. Den resterende gruppen "andre fullt- eller delvis sysselsatte", består nok i hovedsak av personer på jakt etter ny jobb. 1 av 4 av gruppen "andre" oppgav enten sosialstønad (dvs. at de er under utdanning) eller tilfeldig arbeid som hovedinntektskilde. Resten er sannsynligvis sysselsatt på det ordinære arbeidsmarkedet, men det er bare 9 personer som oppgir at de har fast heltidsjobb. Andre er muligens på jakt etter heltidsjobb.

I den grad dette er representativt ut over måletidspunktet (den opprinnelige sammensetningen september 1984 og utviklingen i innsamlingsperioden fram til våren 1985), er en drøy halvpart av de sysselsatte arbeidssøkerne ansatt på midlertidige arbeidsmarkedstiltak. Dette indikerer at tiltakene faktisk fungerer som en problemdemper på arbeidsmarkedet, fordi det uten tiltakstilbudet ville vært fare for at 78% av de registrerte arbeidssøkerne hadde vært helt ledig istedet for de 55% vi har registrert i vår måling.

(3.1.2) Forskyvninger i undersøkelsesperioden

Siden svarene på spørreskjemaet ble samlet inn over en periode på 1/2 år, må vi regne med at det er en viss transport av registrerte ledige til sysselsatte arbeidssøkere fra utvalget ble trukket (september 1984) til de siste svarene kom inn (våren 1985). Det er ingen tendenser til at de registrerte ledige var raskere til å svare på spørreskjemaet enn de andre gruppene, heller tvert om. Derfor vil vi betrakte endringen i antall helt ledige fra det tidspunktet vi trakk utvalget til tidspunktet da vi hadde fått 232 svar som en indikator på "sirkulasjonen" mellom gruppene av arbeidssøkere. En sammenligning av utvalget og svarene på spørreskjemaet er gitt i tabell 3.3.

Tabell 3.3: Fordelingen av arbeidssøkere på hovedgruppene helt ledige, delvis sysselsatte og helt sysselsatte i utvalget og i svarene på enqueten (basert på arbeidssøkere i sept. 84).

Gruppe	Utvalg		Svar	
	antall	prosent	antall	prosent
Helt ledig	248	62	128	55
Delvis syssels.	56	14	48	21
Fullt syssels.	97	24	50	22
Ubesvart	-	-	6	2
Sum	401	100	232	100

Kilde: FAFO

I den grad svarene kan sies å være representative, har det vært en viss netto "transport" av personer fra gruppen helt ledige til gruppen delvis sysselsatte i perioden datainnsamlingen varte (1/2 år).

Det som kanskje er mest slående ved dette, er at andelen helt ledige kun ble redusert med 7 prosentenheter i løpet av innsamlingsperioden.

Vi tolker dette som et tegn på at de registrerte ledige knapt har noe annet tilbud enn de midlertidige arbeidsmarkedstiltakene, og at dette tilbudet er for lite til at en stor del av de ledige har særlig mulighet til å endre "status" som arbeidssøker. Videre er en nedgang på 7% en indikasjon på hvor vanskelig det er for denne gruppen å komme inn (igjen) på dagens arbeidsmarked i Rana.

Vi kan nå stille spørsmålet om det er spesielle trekk ved de helt ledige arbeidssøkere som tilsier at det er problematisk å få arbeid. I hvilken grad har de f.eks. relevant utdannelse, hvor mye yrkespraksis har de, eller sagt mao., i hvilken grad lever de opp til forestillingen ("fordommen") om de ufaglærte, skoletrøtte registrerte ledige? For å få oversikt over dette, vil vi i det følgende presentere hovedtrekkene ved hele gruppen av arbeidssøkere i vår spørreundersøkelse. Den påfølgende oppgaven er å drøfte levekår og livssituasjon for de helt arbeidsledige mer inngående. Særlig vil vi da legge vekt på å kartlegge inntektsforhold, og sette dette opp mot en fattigdomsgrense (Folketrygdens minstebeløp).

(3.1.3) Arbeidssøkere fordelt på sivilstand og forsørgelsesbyrde.

Av de registrerte arbeidssøkerne i september 1984, var det 47% som var enslige (enslige eller skilte) og 51% som levde i parforhold (gift eller samboende). Fordelingen på sivilstand og forsørgelsesbyrde er angitt i tabell 3.4.

Tabell 3.4: Arbeidssøkere fordelt på sivilstand og forsørgelsesbyrde (%)

Sivilstand	Forsørger barn			sum
	Ingen	Ett eller flere	Ubesvart	
Enslig	32%	4%	6%	42% (N= 97)
Gift/samboende	17%	28%	6%	51% (N=119)
Skilt	2%	3%	-	5% (N= 12)
Enke/enkemann	-	-	-	0%
Ubesvart	-	-	2%	2% (N= 4)
Sum	51%	35%	14%	100% (N=232)

Kilde: FAFO.

Hvis vi ser bort fra de ubesvarte, kan vi skille ut fire grupper arbeidssøkere med følgende andeler:

		Forsørgelsesbyrde	
		Nei	Ja
Sivil-stand	Enslig	GRUPPE 1 ca. 1/3	GRUPPE 4 ca. 1/10
	Gift/ samboende	GRUPPE 2 ca. 1/5	GRUPPE 3 ca. 1/3

Vi kommer til å konsentrere oss om de 3 største gruppene i denne fire-felts tabellen. Gruppe 4 består av enslige forsørgere som enten er skilt eller ugift/ikke-samboende. Før vi går over til analysen av karakteristiske trekk ved gruppe 1-3, vil vi kommentere noen sider ved gruppen enslige forsørgere, de som ikke har besvart spørsmålet om forsørgelsesbyrde og gruppen enker/enkemenn:

* Det er ingen enker eller enkemenn. I utgangspunktet kan dette tyde på at eldre arbeidssøkere ikke har besvart spørreskjemaet. Vi tviler på at det er korrekt. En systematisk sammenligning mellom kjønns- og aldersfordeling i det opprinnelige utvalget (på 400 arbeidssøkere) og i den andelen vi mottok svar fra (232 av de 400) viste at det var marginalt avvik både på alder og kjønn mellom de to gruppene. Det at det er så få enker og enkemenn i vårt utvalg er neppe tilfeldig, fordi det er de unge og de middelaldrene som er arbeidssøkere. De eldre er for lengst utdefinert av arbeidsstyrken. Dette er drøftet i avsnittet om uføretrygdede i Rana (jfr. kapittel 2).

* Det er svært få enslige forsørgere blant arbeidssøkerne i Rana. Mens Rana har nærmere 1500 enslige forsørgere, har vi bare fanget opp 10 enslige forsørgere blant arbeidssøkerne i vårt utvalg (20% av alle arbeidssøkerne i september). Til sammenligning var minst 260 enslige forsørgere registrert som sosialklienter på samme tidspunkt. Dette bekrefter et funn fra Lars I. Terums undersøkelse av sosialklienter i Norge fra 1966-83 (L.I.Terum 1984). Han viser at "einslege mødre som får sosialhjelp mest sjelden er i arbeid" (Ibid. op.cit. s. 47). Dette inntrykket synes å være representativt for Rana også.

* Videre ser vi at 12% av de som har besvart spørreskjemaet ikke har

besvart spørsmålet om forsørgelsesbyrde. Ved å sammenligne deres fordeling på kjønn og alder med de enslige og de i parforhold som har besvart spørsmålet om forsørgelsesbyrde, fant vi at avviket var marginalt. Det indikerer at vi gjør små feil ved å fordele de ubesvarte på forsørgelsesvariabelen på samme måte som de som har besvart spørsmålet. Enslige forsørgere (nesten bare kvinner) utgjør i så fall 5% av totalt antall arbeidssøkere i september 1984.

(3.1.4) Hovedtrekk ved arbeidssøkernes livssituasjon (sivilstatus, forsørgelsesbyrde, utdanning, yrkeserfaring osv.)

Når vi ser på hele gruppen av arbeidssøkere, kan vi skille mellom følgende hovedgrupper mht. sivil status/forsørgelsesbyrde:

Tabell 3.5: Enslige uten forsørgelsesbyrde, gifte/samboende uten forsørgelsesbyrde og gifte/samboende med forsørgelsesbyrde fordelt på helt ledige og sysselsatte. Prosent.

	Gruppe 1 enslig u/ barn	Gruppe 2 gift/sambo u/ barn	Gruppe 3 gift/sambo m/ barn
Helt ledig	56%	51%	60%
Sysselsatt	44%	49%	40%
	100%	100%	100%

Kilde: FAFO. N=232.

Det er relativt jevn fordeling mellom sysselsatte og helt ledige på de tre gruppene. Hvis noe skal bemerkes spesielt, er det innsalget av deltidsarbeidende arbeidssøkere i gruppe 2 og 3. Vi skal se at det har sammenheng med en ulik kjønnsfordeling i de tre gruppene.

Ved å sammenligne de tre gruppenes fordeling på kjønn, alder, yrkeserfaring, utdanningsbakgrunn og utdanningsmotivering og bosituasjon, kan vi gi følgende karakteristik av gruppene:

GRUPPE 1: Enslig ungdom uten forsørgelsesbyrde:

Denne gruppen utgjør ca. 1/3 av alle arbeidssøkerne, 60% er menn, 86% er ungdom under 25 år som står på terskelen til arbeidsmarkedet. Indikatoren på dette er at hele 43% har samlet yrkeserfaring på mindre

enn 1 år, mens 7 av 10 har samlet yrkeserfaring på mindre enn 5 år. Når det gjelder utdannelse oppgir 65% av de har gymnas, yrkesskole eller handelsskole. 28% avsluttet skolegangen etter obligatorisk skole (9-årig eller 7-årig).

I kapittel 4 vurderer vi i hvilken grad arbeidssøkende 16-19 åringer virkelig har fullført 3 år i videregående skole når de oppgir videregående som høyeste avsluttede utdannelse. En telling med bruk av andre indikatorer (alder, ledighetsperiode og yrkespraksis) tyder på at minst 6 av 10 som oppgir videregående skole som høyeste avsluttede utdannelse sannsynligvis ikke har gjennomført mer enn 2 år av utdannelsen.

Det betyr neppe at vi her står overfor skoletrøtte og lite utdanningsmotiverte ungdommer. På spørsmål om elevene hadde planlagt videre utdannelse, svarte 5 av 10 "ja", 37% "vet ikke", mens bare 15% svarte bestemt "nei" på det spørsmålet. Vi tolker dette slik at vi står overfor en "utdanningsinnstilt" gruppe ungdommer. I kapittel 4 argumenterer vi for at bl.a. kapasitetsfordelingen på ulike klassetrinn i videregående skole må ta sin del av "ansvaret" for at mange elever ikke kan regne med å fullføre 3 år i strekk.

GRUPPE 2: Gift/samboende uten forsørgelsesbyrde:

Denne gruppen utgjør ca. 1/5 av arbeidssøkerne. Gruppen domineres av kvinner (70%), og har noe høyere gjennomsnittsalder enn de unge enslige (62% er yngre enn 30 år, 46% er yngre enn 25 år). Mer enn halvparten av personene i denne gruppen har yrkespraksis fra handel og kontor-arbeid. Omsorgsarbeid er lite utbredt (mindre enn 5%). 6 av 10 har utdannelse ut over obligatorisk grunnskole, der handelsskole og gymnas er hyppigste utdanningsbakgrunn. 56% har samlet yrkeserfaring på under 5 år. Når det gjelder utdanningsmotivering svarer 3 av 10 "ja" på spørsmålet om de har planer om videreutdannelse, 39% svarer "vet ikke" og 36% svarer "nei" på det spørsmålet.

Sammenlignet med gruppen enslige uten forsørgelsesbyrde, er denne gruppen gjennomgående eldre, gruppen har lengre yrkeserfaring, yrkes-skoleutdanning er ikke så framtrædende og det er relativt sett langt flere kvinner blant dem. Også i denne gruppen er det et flertall som er yngre enn 30 år.

GRUPPE 3: Gifte/samboende med forsørgelsesbyrde:

Gruppen utgjør ca. 1/3 av alle arbeidssøkerne. Nesten alle er kvinner (94%)., og deres gjennomsnittsalder er høyere enn for enslige og gifte uten forsørgelsesbyrde ("bare" 15% er yngre enn 25 år og "bare" 49% er yngre enn 30 år). 6 av 10 personer i denne gruppen har samlet yrkespraksis som overstiger 5 år. Siden de gjennomgående er eldre enn personene i gruppe (1) og (2), og siden de har ett eller flere barn, har de også lavere utdanning. Av de som har skolegang ut over obligatorisk skole er det like vanlig med bakgrunn fra yrkesfaglige studieretninger som almenfaglige studieretninger og handelsskole. Det er dessuten langt færre som kunne tenke seg å ta videreutdanning i denne gruppen enn i de to foregående gruppen.

Det må understrekes at gjennomsnittsalderen er svært lav i alle gruppene. Det er nesten ingen eldre (dvs. personer over 50 år) og i alle gruppene er minst 50% 30 år eller yngre. Dette viser at det i Rana er ungdommen som befolker ledighetsstatistikken. Eldre arbeidstagere med sysselsettingsproblemer blir sannsynligvis raskt utdefinert av arbeidsstyrken gjennom trygdesystemet ("sykemelding-attføring - uføretrygd - spiralen") (jfr. avsnitt 2.4.2).

Dersom vi for oversiktighetens skyld slår sammen gruppe 2 og gruppe 3, kan vi oppsummere hovedtrekkene i en figur:

VARIABEL	ENSLIG UTEN FORSØRGELSESBYRDE	ETABLERT I PARFORHOLD (MED ELLER UTEN FORSØRGELSESBYRDE)
HVA SLAGS ARBEIDSSØKER ?	JEVNT FORDELT PÅ LEDIG OG SYSSELSATT	JEVNT FORDELT PÅ LEDIG OG SYSSELSATT
1. SOSIALE BAKGRUNNSVARIABLE		
KJØNN	60% MENN	75% KVINNER
ALDER	ELDRE UNGDOM (85% MELLOM 16-24 ÅR)	VOKSNE (56% MELLOM 25-40 ÅR)
BOFORM	3/4 BOR HOS FORELDRE	3/4 BOR I EGEN BOLIG
2. FORHOLDET TIL UTDANNING OG ARBEID		
HØYESTE AVSLUTTEDE UTDANNING	VIDEREGÅENDE SKOLE (70%) - ELLERS GRUNNSKOLE	VIDEREGÅENDE SKOLE (50%) - ELLERS GRUNNSKOLE
SAMLET YRKESERFARING	70% MINDRE ENN 5 ÅR	40% MELLOM 5 OG 15 ÅR
HVIS LEDIG, HVOR LENGE?	RELATIVT KORT, MEN 1/5 OVER 2 ÅR	NOE LENGRE - 1/4 OVER 2 ÅR
UTDANNINGS-MOTIVERING	RELATIVT HØY (50% "JA")	NOE LAVERE - 30% NEI OG 40% "VET IKKE"
HVA ER VIKTIG VED EN FRAMTIDIG JOBB?	FAST JOBB (77%) LØNNSNIVÅ (49%) HELDAG (43%)	FAST JOBB (55%) LØNNSNIVÅ (45%) AVSTAND FRA BOSTED(38%)

Når vi splitter opp gruppene unge enslige ("uetablerte") og voksne i parforhold ("voksne etablerte") på hhv. helt arbeidsledige og sysselsatte arbeidstagere, endres innholdet i skjemaet lite. Sagt på en annen måte er sammensetningen av de helt ledige og de sysselsatte relativt lik, slik at det går skarpere skillelinjer innad i gruppene enn mellom dem.

Der det er forholdsvis markante forskjeller i orientering er det "livssituasjonen" som spiller inn. Mer presist dreier dette seg om følgende faktorer:

* Mens 70% av de unge enslige oppga videregående skole som høyeste avsluttede utdanning, var andelen blant de etablerte i parforhold 50%.

Denne forskjellen forklares ved at gjennomsnittsalderen er høyere hos de etablerte . For 10 år siden var det rett og slett ikke så vanlig å velge videregående skole.

* Når det gjelder ledighetsperiode gjenspeiler forskjellen mellom gruppen unge enslige (uetablerte) og voksne gifte/samboende (etablerte) en forskjell som vi pekte på under analysen av de helt ledige i avsnitt 2.2.2 . Kvinner har større sjanse for å bli langtidsledige enn menn, samtidig som en aldersforskjell slår ut, nemlig at sannsynligheten for å bli langtidsledig øker nærmest suksessivt med alderen hvis vedkommende er eldre enn 30 år.

* Forskjeller i utdanningsmotivering skyldes etter vårt skjønn livssituasjonen til de to gruppene. Vi tror ikke at det er en kjønns-effekt fordi jentene i videregående skole gjennomgående har høyere yrkes- og utdanningsambisjoner enn guttene i Rana (jfr. kapittel 4). Årsaken er nok at de etablerte er kvinner med ansvar for barn i stor grad. Dette reduserer muligheten for å satse på videre utdanning. Det er lite aktuelt å flytte fra Rana så lenge ektemannen (samboeren) har arbeid og forsørger familien.

* Vi tror også at ulikheter i livssituasjon slår ut i forhold til hva man anser som viktig ved en framtidig jobb. De unge uetablerte prioriterer fast jobb, lønnsnivå og heldagsjobb(uavhengig av kjønn), mens de voksne etablerte prioriterer fast jobb, lønnsnivå og avstand fra hjemstedet. Avstand fra hjemstedet spiller en rolle av hensyn til barna. Heltidsjobb kommer lavest ned på rangstigen av samme grunn. Fast jobb og tilfredsstillende lønn er derimot øverste prioritet uansett sosial situasjon. Forskjellen som framkommer mellom gruppene uetablerte og etablerte gjenspeiler sosiale forhold (livssituasjon, ansvar for barn) tilknyttet kjønn.

(3.2) BESKRIVELSE AV DE IKKE-ETABLERTE ARBEIDSLEDIGES LIVSSITUASJON OG LEVEKÅR

I dette kapitlet vil vi studere sentrale aspekter ved de arbeidslediges leveskår. Dette løse begrepet bør innledningsvis presiseres nærmere. Vanligvis brukes "leveskår" som en samlebetegnelse for standarden ved en rekke viktige sider ved den enkeltes liv, som bolig, arbeid, utdanning, økonomi, og helse. Med en vid forståelse av levekår er alle disse momentene relevante og nært sammenbundet. Arbeid velges f.eks. ikke uavhengig av utdanning, og økonomien styrer boligvalg osv. En diskusjon av levekår for en utvalgt gruppe krever en grundig kartlegging av alle slike relevante ressurser og sammenhenger. Videre bør kartleggingen festes til ett eller flere relevante verdimal. Det finnes ingen enhetlig, objektiv standard for hva "gode levekår" er. Tilsynelatende heterogene grupper kan nok enes om visse grunnleggende verdier (god helse, bra inntekt osv.). Samtidig er det klart at folk vurderer kvantitative og kvalitative sider ved livet forskjellig, utfra spesifikke erfaringer og betingelser.

Det er ikke vår hensikt å foreta en fullstendig kartlegging av levekår blant de arbeidsledige i Rana. Vi velger å legge hovedvekten på inntektsforhold. Det er flere årsaker til dette. For det første er inntekt en viktig indikator på levekår; mange vil hevde at inntekt er den klart viktigste indikatoren. For det andre er inntekt et middel for realisering av andre levekårskomponenter. Inntekten styrer forbruket av såvel nødvendighetsartikler (mat, klær osv.), som mer luksuspreget forbruk. Slik har inntekt en dobbel betydning - som indikator på levekår og betingelse for realisering av andre levekårskomponenter. For det tredje er inntekt spesielt viktig fordi vi her undersøker grupper som tradisjonelt hører blant de vanskeligst stilte i økonomisk forstand. Dersom hensikten hadde vært å drøfte levekår for hele befolkningen i Rana, burde vi i større grad ha trukket inn andre forhold av såvel kvantitativ som kvalitativ karakter. I denne undersøkelsen har vi i stor grad rettet oss inn på grupper som det er grunn til å tro har det vanskelig økonomisk, og en viktig oppgave er å anslå hvor stor andel som lever under en nærmere spesifisert

minimumsgrense (fattigdomsgrense).

Det er altså spesielle årsaker til at kartlegging av de arbeidslediges økonomiske levekår er viktig. Antallet langtidsledige har vært lavt i Norge i hele etterkrigstida. De aller siste årene har det imidlertid vært en viss økning i denne gruppen (jfr. kapittel 2). Økningen skyldes mange og kompliserte forhold, ikke minst teknologisk utvikling i vid forstand. Poenget i denne sammenheng er at de arbeidsledige blir bærere av store og vidtrekkende omskiftninger i økonomien og arbeidsmarkedene. I pakt med denne utviklingen trenger vi håndfast kunnskap om hva som egentlig skjer med de som rammes, for å vurdere hva som kan og bør gjøres. En rekke spørsmål i denne forbindelse står fortsatt ubesvart; Hvilke økonomiske vilkår lever de arbeidsledige under? I hvilken grad blir en avhengig av å bli forsørget av bl.a. foreldre og ektefelle/partner? Hvem blir egentlig arbeidsledig, og hva betyr dette for den enkeltes muligheter på arbeidsmarkedet over tid?

Den senere tiden har det kommet ansatser til svar på flere av disse spørsmålene. F.eks. skisserer Institutt for samfunnsforskning i sin rapport "Søkelys på arbeidsmarkedet" (ISF, 1985) tre mestringsstrategier som arbeidsledige hyppigst benytter seg av. Disse kalles tæringsstrategi, mobiliseringsstrategi og forsørgelsesstrategi. Med den første menes tæring på oppsparte ressurser, men også opptak av lån og salg av eiendeler. Med den andre menes bl.a. å ta strøjobber som måtte dukke opp. Med den trede menes at særlig den nærmeste familien (foreldre, ektefelle) forsørger den arbeidsledige. Det er rimelig å tenke seg at alle disse strategiene brukes, men vi vet lite om blandingsforholdet mellom dem, og hvor drastiske endringer som foretas.

Gruppen av registrerte arbeidssøkere er bredt sammensatt. Både folk som er i full jobb, i deltidsjobb og på arbeidsmarkedstiltak er registrert på arbeidskontoret sammen med de helt arbeidsledige. Dette betyr at ikke alle arbeidssøkere er typisk lavinntekts-grupper. La oss anskueliggjøre dette ved å sammenligne inntektsfordelingene for de som er helt arbeidsledige med de som er sysselsatt (helt i arbeid, delvis i arbeid og/eller på arbeidsmarkedstiltak). (tallene refererer til registreringen ultimo september 1984):

Tabell 3.6: Inntekt for ulike kategorier arbeidssøkende i Rana
(sept.84)

Kategori arbeidssøk. Brutto inntekt pr. mnd.	Helt ledige	Syssel-satte (helt eller delvis)
0-1999 kr	46%	21%
2000-2999kr	15%	21%
3000-4999kr	19%	28%
5000-6999kr	9%	9%
7000-9999kr	2%	6%
10.000 og mer	0	2%
Ubesvart	9%	13%
sum	100%	100%
	n=127 55% av utvalget	n=99 42% av utv.
Gjennomsnitts- inntekt i kr. (bruttoinnt. pr. mnd.)	2.255	4.570

N=232. Kilde: FAFO.

Vi ser at både gjennomsnittsinntekt og spredning varierer betydelig mellom disse kategoriene.

Når vi i dette kapitlet skal studere levetår, sette vi først og fremst fokus på de som er helt arbeidsledige (dvs. ikke går på ulike typer arbeidsmarkedstiltak, er helt eller delvis sysselsatt i det ordinære arbeidsmarkedet, er under utdanning osv.). En må anta at det er de helt arbeidsledige som lever under de vanskeligste økonomiske betingelsene. Dette betyr imidlertid ikke at de andre gruppene er uinteressante. De andre arbeidssøkerne er også perifere i forhold til arbeidsmarkedet. F.eks. er alle på arbeidsmarkedstiltak pr. definisjon på kortvarig engasjement, og mangler endel av de rettigheter som regnes som selvfølgelige ellers i arbeidslivet. Tilsvarende kan vi anta at en rekke av de andre registrerte arbeidssøkerne som er i arbeid i en viss forstand er marginale i forhold til det etablerte arbeidsmarkedet. Folk registrerer seg jo vanligvis som arbeidssøkende utfra ønsket om å få (ny) jobb. Vi vil altså bruke våre funn om de andre arbeidssøkerne dels som sammenligningsgrunnlag til de helt arbeidsledige, og dels fordi de selv i mange henseende er perifere i forhold til arbeidsmarkedet.

Sagt på en annen måte: Alle de registrerte arbeidssøkerne i vår undersøkelse er i en eller annen forstand rammet av arbeidsledighet, men dette betyr ikke at de er rammet på samme måte. Hvordan den enkelt kommer ut, og tilpasser seg, er i større eller mindre grad avhengig av bl.a. alder, kiønn og familiesituasjon. Ulike kategorier tilpasser seg for skjellig, og har forskjellige sosiale og materielle betingelser for å mestre situasjonen. Ikke minst er dette viktig med tanke på forhold til evt. framtid jobb. Muligheten, evnen og lysten til kvalifisering i form av utdanning varierer f.eks. sterkt mht. alder, familieforhold og tidligere erfaringer fra arbeidsmarkedet. Ulike kategorier arbeidssøkere og arbeidsledige har ulike egenskaper, slik at arbeidsledigheten får ulike konsekvenser. Disse nyansene må fanges opp og forstås når tiltak mot arbeidsledighet utformes. Tiltakenes treffsikkerhet og slagkraft er avhengig av en korrekt problemforståelse.

I tråd med etablert praksis innen forskning om levekår, vil vi skille mellom de arbeidsledige som er enslige, og de som lever i parforhold (har egen familie). Vi vil her ta utgangspunkt i en oppstilling som i hovedtrekk er lik tabell 3.4, men der vi for enkelhets skyld ikke trekker inn forsørgelsesbyrde som egen variabel. Dette kan forsvares fordi vi har funnet at det er svært få enslige forsørgere i Rana.

Tabell 3.7 Kategori arbeidssøkende og sivil status

	Enslige	I parforhold	Skilt	Ubesv.	Totalt
Helt arbeidsledige	42%	53%	6%	-	100%
Sysselsatte arbeidssøkere (helt eller delvis)	43%	52%	5%	-	100%

N=232. 3% ubesvart. Kilde: FAFO.

Når det gjelder de helt arbeidsledige, ser vi at det er to store grupper - de enslige (42%) og de som er etablert i parforhold (53%). Det er disse to gruppene vi vil studere nærmere i dette kapitlet. Først drøfter vi de enslige arbeidsledige, mens de arbeidsledige som er etablert i parforhold kartlegges i kapittel 3.3.

(3.2.1) Bakgrunnsvariable (kjønn, alder, bolig, utdanning, arbeid)(a) Alders- og kjønnsfordeling

Av de enslige arbeidsledige er det verdt å merke seg at over 3/4 er under 25 år. Gjennomsnittsalderen er mao. svært lav, slik det framgår av tabell 3.8:

Tabell 3.8: Aldersfordeling blant de enslige arbeidsledige

Alderskutt	16-19år	20-24år	25-29år	30-39år	40-49år	50år og over	Sum
	40%	38%	11%	9%	2%	-	100%

N=53. Kilde: FAFO.

Når det gjelder kjønnsfordelingen, ser vi at omlag 2/3 av gruppen er gutter (jfr. tabell 3.9):

Tabell 3.9 Kjønnsfordelingen blant de enslige arbeidsledige

Kvinner	Menn	Totalt
36%	64%	100%
		(n=53)

Kilde: FAFO.

Et interessant spørsmål er også hvor mange av disse ungdommene som bor hjemme hos foreldrene, og hvor stor andel som har skaffet seg eget sted å bo. Som det framgår av tabell 3.10, bor 68% av de enslige arbeidsledige hos foreldrene, mens mindre andeler har skaffet seg eget sted å bo. Andelen som oppgir at de bor i borettslagsleilighet er overraskende stor, og kan muligens forklares ved at endel refererer til foreldrenes bolig.

Tabell 3.10: Boform (enslige arbeidsledige)

Bor i egen borettslagsleilighet	13%
Leier bolig av andre	8%
Bor i egen selveierleilighet/hus	4%
Bor i kollektiv	2%
Har ikke fast bopel	4%
Bor hjemme hos foreldrene	<u>68%</u>
Totalt	100%

N=53. Kilde: FAFO

Andelen som bor hjemme hos foreldrene (68%) stemmer forøvrig godt med den andelen som har ingen eller lave boutgifter. Omlag 2/3 har boutgifter på under 1.000 kr. i måneden, og en stor andel av disse har ikke boutgifter i det hele (det vil i praksis si at de blir forsørget av foreldrene). Selv om boutgiftene gjennomgående er lave, er det imidlertid verdt å merke seg at 23% - dvs. omlag 1 av 4 - oppgir at de har boutgifter over 1000 kr. pr. måned.

(b) Forhold til arbeid og utdanning

Vi har nå gitt en kort oversikt over aldersfordeling, kjønnsfordeling og bosituasjon for de enslige arbeidsledige i Rana. Neste oppgaven blir å kartlegge ulike tilknytningspunkter som denne gruppen arbeidsledige har til arbeid og utdanning. I tillegg til å se hvor lenge de enkelte har vært ledig, vil vi kartlegge høyeste avsluttede utdanning, samlet yrkeserfaring, og tidligere (evt.) hovedyrke. Alle disse variablene retter seg bakover i tid. Senere i kapitlet vil vi dreie oppmerksomheten framover, gjennom kartlegging av hvilke utdannings- og yrkesplaner den enkelte måtte ha.

Når det gjelder hvor lenge denne gruppen arbeidsledige gjennomgående har vært ledig, viser tabell 3.11 at over halvparten (51%) har vært arbeidsledig inntil ett år. Det er også verdt å merke seg at nesten en fjerdedel av utvalget (23%) har vært ledig i over 2 år. For mange dreier dette seg trolig om en sammenhengende ledighetsperiode, mens andre i større grad kan ha "pendlet" mellom arbeidsledighet og arbeid. I begge tilfeller er det samlet ledighetsperiode som blir oppgitt.

Tabell 3.11 Ledighetens lengde (enslige arbeidsledige)

Antall måneder	
0-3	21%
3-6	11%
6-12	19%
12-24	9%
over 24	23%
Ubøsvart	17%
Sum	100%

N=53. Kilde: FAFO.

Mht. høyeste avsluttede utdanning, finner vi at en betydelig andel oppgir at de har avsluttet videregående skole (almenfaglig eller yrkesfaglig). Forøvrig er det her visse forskjeller mht. alder. Av de unge mellom 16-19 år oppgir 63% avsluttet videregående skole, noe som omtrent tilsvarer andelen for dem mellom 20-24 år (56%). Når det gjelder de noe eldre arbeidsløse er andelen med avsluttet videregående utdanning lavere, til eksempel nede i 14% for aldersgruppen 40-49 år. Dette skillet mellom aldersgruppene fram- hever et viktig trekk ved gruppens sammensetting: dels er det en gruppe av unge mennesker som gjennomgående har solid videregående utdanning. Videre er det en gruppe voksne som i mindre grad har formell (videregående) utdanning. Dette gjenspeiler bl.a. den almene veksten i utdanningsnivå de siste årene, og får som konsekvens at de yngre arbeidsledige stiller med best formell utdanningsbakgrunn i konkurransen om jobbene. Et usikkerhetsmoment her er at vi ikke har fått skilt ut de elevene som (evt.) har avbrudt utdannelsen før den er fullført. Særlig kan dette være aktuelt på den yrkesfaglige videregående skolen, fordi en stor andel elever ikke får tilbud om skoleplass mer enn ett (evt. to) år. Vi kommer nærmere tilbake til dette i kapittel 4. Hele gruppen under ett har følgende utdanningsbakgrunn (jfr. tabell 3.12):

Tabell 3.12: Høyeste avsluttede utdanning (enslige arbeidsledige)

7-årig grunnskole	4%
9-eller 10-årig grunnskole/framhaldsskole/realskole	38%
Handelsskole	2%
Gymnas	11%
Yrkesskole/fagutdanning	40%
Lærlingeutdanning	4%
Annet	2%
Sum	100%

N=53. Kilde: FAFO.

Siden gjennomsnittsalderen i denne gruppen er lav, er det rimelig å vente at samlet yrkeserfaring er liten for de fleste. At dette er riktig framgår av tabell 3.13:

Tabell 3.13: Samlet yrkeserfaring (enslige arbeidsledige)

0-1 år	45%
1-4 år	17%
5-15 år	17%
Over 15 år	6%
Ubesvart	<u>15%</u>
Totalt	100%

N=53. Kilde: FAFO.

I underkant av halve gruppen har samlet yrkeserfaring på under 1 år. En svært liten andel (6%) har virkelig lang yrkeserfaring (over 15 år). Mht. hva slags jobb den enkelte tidligere har hatt, viser det seg at omlag en fjerdedel tidligere har arbeidet i industrien, og 15% har arbeidet innen handelsnæringen. En stor andel (32%) har ikke oppgitt noe "tidligere hovedyrke", noe som vel gjenspeiler at de ikke anser at de har hatt noe hovedyrke sålangt.

Kort summert har vi nå funnet følgende vedr. de enslige arbeidsledige i Rana:

- * gjennomgående dreier det seg om svært unge folk - omlag 3/4 er under 25 år
- * det er en overvekt av gutter
- * omlag to tredjedeler av gruppen bor hjemme hos foreldrene
- * umiddelbart er det nærliggende å slutte at disse ungdommene har vært ledig relativt kort tid, og har lite samlet yrkeserfaring. Den lave alderen tatt i betraktning, er det imidlertid verdt å merke seg at 1 av 4 har vært ledig i over 2 år, noe som må betegnes som en temmelig lang ledighetsperiode.
- * En betydelig andel har tilbakelagt en eller annen form for videregående utdanning, selv om vi ikke vet med sikkerhet hvor mange av disse som har avbrudt skolegangen før hele utdannelsen er gjennomført.

(3.2.2) Inntektsforhold

Vi har nå beskrevet denne gruppens sammensetting mht. kjønn, alder, boform, samt forhold til utdanning og arbeid. I dette avsnittet skal vi se på ulike spørsmål tilknyttet inntektsforhold. I utgangspunktet kan en rekke interessant spørsmål reises i forbindelse med arbeidslediges økonomiske vilkår:

- * Hva er de viktigste inntektskildene for disse ungdommene i dag? Hvor mange har rett til dagpenger? Hvor mange må ha hjelp fra sosialkontoret? Hvor mange er avhengig av et "privat sikkerhetsnett", dels som supplement og dels som substitutt for offentlig støtte?
- * Hvor stor inntekt har ungdommene? Hva slags forbruksmønster følger av dette inntektsnivået? Hvilke konsekvenser får dette for den enkeltes liv mer alment?
- * Har ungdommene hatt egen inntekt før de ble ledige, og hvor stor var isåfall denne? Hvor mange har opplevd en betydelig inntektsreduksjon, og hvilke konsekvenser har i tilfelle dette hatt?
- * Hvordan vurderer ungdommene sin økonomiske situasjon? Hvordan oppfattes denne belastningen ved ledigheten i forhold til andre potensielle belastninger?

Vi har ikke mulighet til å drøfte alle disse spørsmålene like detaljert. I det følgende vil vi se på endel av dem, og legge vekt på å sammenligne våre funn med andre undersøkelser og funn.

(a) Viktigste inntektskilder

Det første spørsmålet som naturlig reises, er hvilke inntektskilder som er viktigst. De mest aktuelle mulighetene er arbeidsledighetstrygd (dagpenger),

foreldrenes inntekt, inntekt fra tilfeldige jobber, og sosialstøtte.

I spørreundersøkelsen formulerer vi følgende spørsmål om hva som er de viktigste inntektskildene:

Hva er din viktigste inntektskilde i dag?
 (Hvis du har flere inntektskilder, kryss av de to viktigste)

- * inntekt fra fast arbeid
- * inntekt fra arbeid på tiltak (fylkeskommunale eller statlig/kommunale tiltak)
- * inntekt fra tilfeldige jobber
- * arbeidsløshetsstrygd/dagpenger
- * sosial stønad
- * foreldres inntekt
- * ektefelles/samboers inntekt
- * annet (i tilfelle hva?).

Svarfordelingen for de enslige arbeidsledige er gjengitt i tabell 3.14:

Tabell 3.14 Viktigste inntektskilder (de enslige arbeidsledige)

Arbeidsledighetstrygd	36%
Foreldres inntekt	24%
Sosialstøtte	17%
Tilfeldige jobber	9%
Andre kilder	8%
Ubesvart	6%
Sum	100%

N=53. Kilde: FAFO.

Inntekt fra ledighetstrygden (dagpengene) er viktigste kilden for over 1/3 av denne gruppen. Dette er samtidig en indikasjon på hvor mange i denne gruppen som har opparbeidet rettigheter til dagpenger (arbeidsledighetstrygd). Iht. folketrygdloven (kapittel 4) beregnes arbeidsledighetstrygden på grunnlag av brutto arbeidsinntekt foregående år (evt. gjennomsnittet av de tre foregående år). Det betyr at svært mange av de unge arbeidsledige i Rana ikke har rett til arbeidsledighetstrygd. Når vi samtidig kjenner til hvor få jobber arbeidsformidlingen har å formidle, forstår vi at mange unge ikke er motivert til å melde seg på arbeidskontoret. Forøvrig er det verdt på merke seg at 25%, dvs. en fjerdedel av gruppen, oppgir foreldres inntekt som viktigste inntektskilde.

Så langt har vi kun kartlagt den viktigste inntektskilden. Det er imidlertid

grunn til å anta at endel har flere kilder. Vår undersøkelse viser at kun 11% oppgir noen sekundær inntektskilde. Dette dreier seg om hhv. foreldres inntekt og sosialkontoret. Det er verdt å merke seg at nær 90% av denne gruppen arbeidsledige ikke oppgir noen sekundær inntektskilde.

(b) Inntektsnivå

Etter å ha sett hvilke inntektskilder som er viktigst, vil vi nå kartlegge inntektsnivå og inntektsfordeling. I tabell 3.15 presenteres inntektsfordelingen for de ledige ungdommene:

TABELL 3.15: Inntekt idag for de "ikke-etablerte" arbeidsledige (brutto inntekt pr. mnd.)			
Inntekts- nivå	alle		
	enslige	16-19år	20-24år
0- 1999 kr	51%	81%	45%
2000 - 2999kr	11%	5%	20%
3000 - 4999kr	17%	0	25%
5000 - 6999kr	9%	5%	5%
7000 - 9999kr	2%	0	5%
ubesvart	9%	<u>9%</u>	<u>0</u>
		100%	100%
totalt		n=21	n=20
Gjennom- snittsinnt.	2.140kr.	720kr.	2.215kr.

Mønsteret som avtegnes er som følger:

* gjennomsnittsinntekten for hele gruppen er på kr. 2.140. Det er verdt å merke seg at 20 stykker av de 53 i gruppa, dvs. 38%, oppgir null i inntekt.

* 16-19-åringene har gjennomgående lavest inntekt av alle. 83% har en inntekt under 2.000 kr. Gjennomsnittsinntekten for denne gruppen er på kr. 720.

* Av 20-24-åringene har nesten halvparten, mer bestemt 46%, en inntekt under 2.000 kr. 60% har en inntekt under 3.000 kr.

For å få et mer håndfast sammenligningsgrunnlag, kan vi se disse funnene i forhold til to viktige "målestokker", nemlig Folketrygdens minstebeløp for enslige og gjennomsnittlig forbruk for enslige, beregnet i Statistisk Sentralbyrås landsomfattende forbruksundersøkelser.

* Folketrygdens minstebeløp

F.o.m. mai 85 er Folketrygdens minstebeløp for enslige kr. 3.344 pr. måned, dvs. ca.kr.40.128 pr.år.Så og si alle de arbeidsledige ungdommene kommer under dette minstebeløpet. Mønsteret er også at jo yngre folk, jo større sannsynlighet for å ha inntekt under minstebeløpet.

* Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelse

En annen interessant målestokk er Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelser.

I disse undersøkelsene beregner Statistisk Sentralbyrå gjennomsnittlig forbruk for ulike kategorier (enslige, ektepar uten barn, ektepar med flere barn osv.). For enslige kommer en fram til at gjennomsnittsforkruket pr. måned er kr. 4.385. (Jfr. SSB: 1982) Dersom hensikten vår hadde vært å foreta en svært nøyaktig sammenligning av dette forbruksmålet med våre inntektstall, måtte vi selvsagt korrigere for inntektsskatt. I dette tilfellet, der formålet er å gi et løst anslag på størrelsesorden, kommer imidlertid poenget klart fram uten en slik justering for skatt. Vi ser at omlag 9 av 10 av ungdommene i aldersgruppen 16-24 år har en inntekt under denne grensen.

Vi har nå kartlagt hvilke inntektskilder og hvor høy inntekt de ledige har idag (dvs. på spørretidspunktet). Det er imidlertid ikke bare inntektsnivået på dette tidspunktet som er interessant når vi skal vurdere de økonomiske konsekvensene av ledighet. Like interessant er det å se hva slags inntekts- utvikling ledigheten har medført. Endringen, i såvel absolutt som relativ forstand, kan indikere hvilke tilpasninger mht. forbruk osv. som ledigheten gjør nødvendig. Blant de ledige ungdommene er det grunn til å tro at inntektssendringen neppe er særlig stor. Årsaken er at denne gruppen jevnt over har vært kort tid i

arbeid, og stort sett har tjent lite penger. Disse ungdommene står fortsatt på terskelen til arbeidsmarkedet.

Inntektsfordelingen før den enkelte meldte seg som arbeidssøkende, er som følger i vårt utvalg:

TABELL 3.16: Inntektsutvikling for de "ikke-etablerte" arbeidsledige			
	hele gruppen	16-19år	20-24år
Gjennomsnittsinntekt før ledig (1985 kroner)	4.875	2.368	5.130
Gjennomsnittsinntekt etter arbeidsledig	2.140	720	2.215
Endring i inntekt	2.735	1.648	2.915

N=50. Kilde: FAFO.

Gjennomsnittsinntekt før den enkelte ble ledig, var på kr. 4.875 pr. måned, dvs. at fallet i gjennomsnittlig inntekt er på kr. 2.735. Et annet interessant spørsmål er hvor stor andel som har lav inntekt både før og etter at de registrerte seg ved arbeidskontoret.

Av de ledige ungdommene mellom 16 og 19 år, tjente 54% under 2000 kr før de ble ledige, mens 83% tjente under 2000 kr etter at de ble ledige. Andelen som tjener under 2000 kr økte altså med 29% etter at ledigheten inntrådte.

Når det gjelder ungdommene mellom 20 og 25 år, har andelen i denne lavinnteksgruppen økt fra 13% til 46%, dvs. med hele 33 prosentenheter.

Vi kan også se inntektsendringen, målt i faste kroner, i forhold til hvor lenge vedkommende har vært ledig. Vi kan dele inn gruppen i korttidsledige (de som har en sammenhengende ledighetsperiode inntil 6 måneder), og langtidsledige (de som har en sammenhengende ledighetsperiode over 6 måneder):

Tabell 3.16: Inntektsnedgang mht. ledighetens varighet

	Ledighetsperiode	
	inntil 6 mndr.	over 6 mndr.
Inntekt før ledig ("før")	4.198 kr	5.772 kr
Inntekt etter ledig ("nå")	1.423 kr	2.823 kr
Endring i kr.	-2.775 kr	-2.949 kr
Endring i %	66%	51%

Vi ser at både for de korttidsledige og de langtidsledige er inntektsreduksjonen stor (hhv. 66% og 51%). Fallet i inntekt er noe større for de korttidsledige enn for de langtidsledige.

Hvordan oppleves så denne situasjonen av den arbeidsledige selv? Hvilke belastninger oppfatter den arbeidsløse som de verste? Er det redusert inntekt som er verst, eller er f.eks. oppbruddet fra arbeidssfellesskapet og den større avhengigheten av andre vel så store belastninger?

I undersøkelsen formulerer vi et spørsmål om dette som følger:

"Hva opplever du som den største belastningen ved det å være arbeidsløs (permittert/ha redusert arbeidstid)?"

Svaralternativene er:

- * redusert inntekt
- * mindre tro på meg selv
- * mer avhengig av andre (venner, familie osv.)
- * tap av kontakt med arbeidskamerater
- * andre ting (i tilfelle hva?)

Av de ledige ungdommene fordeler svarene seg som følger:

Tabell 3.17 Største belastninger ved ledighet

	Hele gruppen	Alders- gruppe 16-19	Alders- gruppe 20-24
* Redusert inntekt	60%	48%	70%
* Mer avhengig av andre	28%	43%	20%
* Mindre tro på meg selv	9%	9%	5%
* Annet	2%	0	0
	100%	100%	100%
	N=53	N=21	N=20

Kilde: FAFO.

Iht. disse svarene er det åpenbart inntektsreduksjonen som er den største belastningen ved å være arbeidsløs. Også mer avhengighet av andre oppgis som en vesentlig belastning. Særlig mange i den yngste gruppen oppgir at mer avhengighet av andre er en belastning. Mer presist dreier dette seg om mer avhengighet av foreldrene for denne aldersgruppens vedkommende.

I undersøkelsen oppfordrer vi i tillegg til å angi også evt. nest-største belastning ved ledighet. 30% svarte kun på "største belastning" ved ledighet, mens de resterende 70% svarte som angitt i tabell 3.18:

Tabell 3.18 Nest største belastninger ved ledighet

	Hele gruppen
* Redusert inntekt	8%
* Mer avhengig av andre	25%
* Mindre tro på meg selv	21%
* Tap av kontakt med arbeidskamerater	6%
* Annet	2%
* Ubesvart	30%
	100%
	N=53

Kilde: FAFO.

De belastningene som hyppigst nevnes som de nest-største, er altså det å bli mer avhengig av andre, samt mindre selvtillitt.

Det er ikke uten videre gitt at arbeidsløsheten oppfattes utelukkende som en belastning av den enkelte. Mulige positive følger av å være arbeidsløs kan være mer fritid, tid til familie og venner, samt slippe rutiner og innordning. For å

få håndfaste opplysninger om dette, formulerer vi følgende spørsmål:

Hva opplever du som positive følger av det å være arbeidsløs (permittert/ha redusert arbeidstid)?

- * Har mer fritid
- * Kan dyrke hobbies og spesielle interesser
- * Slipper å innordne meg rutiner og å ta imot ordre
- * Har mer tid til familie og venner
- * Andre ting - i tilfelle hva?

Det første funnet er at andelen ubesvart er temmelig høy for alle aldersgrupper, mer bestemt er den 19% for hele gruppen. Vi vet ikke eksakt hvorfor folk ikke svarer på dette spørsmålet, men en nærliggende tolkning er at de ikke finner noen positive følger av det å være ledig i det hele tatt. Ellers er det to positive forhold som peker seg ut - mer tid til familie og venner (28% i gjennomsnitt), og mer fritid (30% i gjennomsnitt). Hvordan dette fordeler seg mht.de to største aldersgruppene framgår av tabell 3.19:

Tabell 3.19: Positive følger av arbeidsledighet - fordelt på alder.

	Hele gruppen	Alders- gruppe 16-19	Alders- gruppe 20-24
* Mer tid til familie og venner	28%	29%	30%
* Mer fritid	30%	24%	45%
* Kan dyrke hobbies og interesser	17%	14%	15%
* Slipper rutiner og å ta imot ordre	4%	10%	0
* Andre ting	2%	0	0
* Ubesvart	<u>19%</u>	<u>24%</u>	<u>10%</u>
* Sum	100%	100%	100%
	N=53	N=21	N=20

Kilde: FAFO.

I underkant av en tredel oppgir flere positive følger av arbeidsløshet. 9% av disse trekker fram mer fritid, mens 11% peker på muligheten til å dyrke hobbies og spesielle interesser. Men det viktigste funnet er at 67% ikke oppgir noen nest største positive følge av å være arbeidsløs.

Vi har funnet at det er inntektstapet som oppgis som klart største belastning ved arbeidsløshet. Er dette i samsvar med funn fra andre undersøkelser? Mao: Er redusert inntekt alment det største problemet ved å være arbeidsledig? En undersøkelse blant danske arbeidsledige kom fram til et noe annet mønster mht.

ubehaglige sider ved arbeidsløsheten (jfr Mørkeberg, 1982). De belastningene som oftest nevnes av de arbeidsledige, var:

Tabell 3.20 Belastninger ved arbeidsløshet (fra Mørkeberg, 1982)

- * tap av selvtillitt (35%)
- * inntektstap (34%)
- * lediggang og kjedsommelighet (31%)
- * tap av kontakt med kollegaer (33%).

Tap av inntekt skiller seg altså ikke ut på samme måte som i vår undersøkelse. Dette skyldes først og fremst at inntektstapet for arbeidsløse i Danmark generelt er mindre enn for norske ledige. Spesielt når det gjelder langtidsledige er forskjellen i inntektstap betydelig.

Monsen og Saxi (1982) fant i en undersøkelse blant arbeidsløse i Finnmark at 79% opplevde arbeidsløsheten som svært eller ganske negativt. Bare 1% mente det var positivt å gå ledig. Av belastningene ved ledighet fant Monsen og Saxi at reduisert inntekt ble hyppigst oppgitt. Derrest kom usikkerhet for framtiden og manglende kontakt med arbeidskamerater. Dette er ikke tallfestet men støtter likevel oppunder de resultatene vi har kommet fram til i vår undersøkelse.

Avslutningsvis kan vi ta med etpar andre spørsmål som supplerer de funn vi har kommet fra til om ledighetens konsekvenser for den enkelte. For det første stiller vi følgende spørsmål til alle i undersøkelsen: "Har arbeidsløsheten medført flytting til rimeligere bolig"? Av de enslige arbeidsledige svarer 9% bekreftende på dette spørsmålet. I absolutte tall dreier det seg imidlertid om kun 5 av 53 personer, slik at det er vanskelig å si mer enn at en "mindre andel" har måttet flytte til rimeligere bolig pga. arbeidsløsheten.

Et annet viktig spørsmål er i hvilken grad det har vært nødvendig å realisere (selge) verdigjenstander for å kompensere inntektstapet ved arbeidsløshet. Tabell 3.21 viser at en ganske stor andel har funnet det nødvendig å selge slike gjenstander:

Tabell 3.21 Salg av bruksgjenstander (de enslige arbeidsledige)

	Andel som eier vedk. gjenstand	Andel som har solgt vedk. gjenstand pga. arbeidsløshet (1 % av antallet som eier den aktuelle gjenstanden)
Bil	23%	50%
Stereo	59%	29%
Solgt andre verdigjenstander		9% (av 53)
	N=53	

Kort oppsummert har vi nå funnet følgende når det gjelder inntektsforholdene til de "ikke-etablerte" arbeidsledige i Rana:

- * Inntekt fra arbeidsledighetstrygden er viktigste inntektskilden for over 1/3 av denne gruppen. 1/4 oppgir foreldres inntekt som viktigste inntektskilde, mens 17% angir støtte fra sosialkontoret.
- * Giennomsnittsinntekten for hele gruppen er på 2.140 kr pr. mnd. 16-19-åringene har gjennomgående lavest inntekt - 83% har en inntekt pr. mnd. under 2.000 kr. Av 20-24-åringene har nesten halvparten, mer bestemt 46%, en inntekt under 2.000 kr. pr. mnd. 60% har en inntekt under 3.000 kr. pr. mnd.
- * Når vi setter denne inntektsfordelingen opp mot Folketrygdens minstebeløp (for enslige), som anbefales som en fattigdomsgrense, finner vi at omlag 3/4 av de enslige oppgir en inntekt under denne fattigdomsgrensen. For enslige er minstepensjonen pr. mai 1985 på kr. 3.344 pr. mnd, og 75% av gruppen har altså en inntekt som er lavere enn dette.
- * 60% av de arbeidsledige i denne gruppen oppgir at innteksreduksjonen er den største belastningen ved ledigheten. I overkant av 25% oppgir at mer avhengighet av andre er den største belastningen ved arbeidsledighet.

(3.3) BESKRIVELSE AV DE ETABLERTE ARBEIDSLEDIGES LIVSSITUASJON
OG LEVEKÅR

Når vi skal kartlegge og drøfte levekår, er det en fordel å skille mellom enslige arbeidsledige, og dem som er etablert i familieforhold (parforhold). For Ranas del har vi sett at 42% av de arbeidsledige i Rana er enslige, mens 53% lever i parforhold (i ekteskap eller samboerforhold). Gjennomgående er det slik at de som lever i parforhold er eldre enn de som er enslige. I forrige kapittel satte vi fokus på inntektsforholdene til de arbeidsløse ungdommene. Vi viste i tabell 3.2 at 31% av de unge arbeidssøkerne (mellom 16 og 29 år) er uten forsørgelsesbyrde, mens 21% er etablert i parforhold og har forsørgelsesbyrde. I dette kapitlet skal vi se nærmere på inntektsforholdene til de arbeidsledige som lever i parforhold. I tråd med etablert praksis innen levekårsforskningen (se bl.a. NOU 1976:28), vil vi legge vekt på å kartlegge hele husholdets inntekt. I undersøkelsen vår har vi samlet inn opplysninger om inntekten både til den arbeidsløse og partneren hans/hennes. Vi har opplysninger om husholdets inntekt både før og etter at han/hun ble arbeidsløs. På denne måten er det mulig å vurdere de økonomiske konsekvenser av arbeidsledigheten for husholdet. I forhold til de enslige arbeidsledige, er det grunn til å vente større spredning i inntekten til de arbeidsledige som lever i parforhold. Viktige aspekter i denne sammenheng er partnerens inntekt, hvor mange barn familien har å forsørge, samt hvordan husholdet bor. Dette må undersøkes konkret dersom vi skal få et dekkende bilde av denne gruppens levekår. I tillegg til å presentere disse inntektsdata vil vi i dette kapitlet også gjengi de arbeidslediges egen vurdering av belastningene og evt. positive sider ved det å være arbeidsledig. Videre vil vi bl.a. se hva det legges vekt på når et evt. jobbtilbud vurderes. Tilsist gjengir vi syn på de hyppigst debatterte strategier mot arbeidsløshet.

(3.3.1) Bakgrunnsvariable (kjønn, alder, bolig, utdanning, arbeid)

I dette første avsnittet vil vi se hvem de helt ledige i parforhold er. Mer presist tenker vi her på kjønns- og aldersfordelingen, på bosituasjon, tidligere utdanning og yrkeserfaring. Hensikten er å trekke fram sentrale bakgrunnsvariable, som utgjør rammen for de videre drøftingene i kapitlet.

Det første spørsmålet vi kan stille oss, er hvordan aldersfordelingen ser ut. Vi finner her at 30% er under 25 år, og 58% er mellom 25 og 40 år. Gjennomsnittsalderen er således relativt lav også i denne gruppen, men er rimelig nok høyere enn blant de enslige arbeidsledige (jfr. kapittel 3.2)

Tabell 3.22:

Aldersfordeling blant de arbeidsløse i parforhold

Alderskutt					
16-19år	20-24år	25-29år	30-39år	40-49år	50 og over
5%	25%	28%	30%	9%	3%

N=67, kilde:FAFO

Den neste oppgaven er å kartlegge kjønnsfordelingen. Når det gjaldt de arbeidsløse ungdommene, fant vi at andelen gutter og jenter var omtrent like store. For de arbeidsledige som lever i parforhold, er det en klar overvekt av kvinner (76% kvinner mot 24% menn).

Tabell 3.23:

Kjønnsfordeling blant de arbeidsløse i parforhold

Kvinner	Menn	Totalt
76%	24%	100%

N=67. Kilde: FAFO.

Kort summert: en stor andel av personene i denne gruppen er kvinner i alderen 25 til 40 år. For å få et dekkende bilde av denne gruppens levekår, trenger vi ikke bare opplysninger om inntekt. Vi trenger også vite hvor mange barn det er i husholdet, og hva slags bosituasjon familien har. Når det gjelder forsørgelsesbyrde viser vår undersøkelse at 30% av denne gruppen ikke forsørger barn. 34% forsørger 1 barn, 16% forsørger 2 barn, og 9% forsørger 3 barn.

Tabell 3.24:

Forsørgelsesbyrde blant de arbeidsledige i parforhold

Ingen	1 barn	2 barn	3 barn	Ubesvart	Totalt
30%	34%	16%	9%	10%	100%

N=67. Kilde: FAFO.

Det er også verdt å merke seg at 25% oppgir at de forsørger ektefelle/samboer. De fleste av disse, mer bestemt 75%, er menn som en med stor sikkerhet kan anta er hovedforsørger for husholdet. 75% av dem som sier de forsørger ektefelle/samboer har partner med inntekt under 2.500 kr. pr. måned - mange har ikke inntekt i det hele tatt.

Hvordan folk bor er en annen viktig side ved deres levekår. I denne sammenheng er det både boligtype (egen leilighet, leieforhold osv.) og samlede boutgifter som er av interesse. Når det gjelder boligtype finner vi følgende mønster blant de arbeidsledige som lever i parforhold:

Tabell 3.25: Boligtype (arbeidsledige i parforhold)

Bor i egen borettslagsleilighet	24%
Leier bolig av andre	17%
Bor i egen selveierleilighet/ bor i eget hus	50%
Bor hjemme hos foreldrene	2%
Annet	7%
	100% (N=67)

Kilde: FAFO.

Vi ser at halvparten bor i egen selveierleilighet eller i eget hus, mens 1 av 4 bor i egen borettslagsleilighet.

Når det gjelder boutgiftene, har 28%, dvs. over en fjerdel av gruppen, samlede boutgifter på over 3000 kr. pr. måned. Ifølge Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelse er gjennomsnittlig utgifter til bolig, lys og brensel omlag 2.000 kr. pr. måned for ektepar med barn (1984-kroner - jfr. Særtrykk, Statistisk Sentralbyrå, 1982). Godt over halvparten av disse husholdningene (56%) har altså boligutgifter som er høyere enn den gjennomsnittsstørrelsen Statistisk Sentralbyrå beregner.

Tabell 3.26:

Samlede utgifter til bolig pr. måned

(inkluderer både husleie og renter/avdrag på boliglån)

0-999 kr	9%
1000-1499kr	6%
1500-1999kr	13%
2000-2499kr	19%
2500-2999kr	9%
over 3000kr	28%
ubesvart	<u>15%</u>
	100%

Den neste oppgaven er å se hva slags forhold de etablerte arbeidsledige har til utdanning og arbeid. Mer presist tenker vi her på hva slags utdanning som er tilbakelagt, samt hva slags og hvor lang yrkeserfaring vedkommende har. Først vil vi se hvor lang tid den enkelte har gått ledig:

Tabell 3.27: Ledighetens lengde (arbeidsledige i parforhold)

Antall måneder.

Antall måneder	
0-3	14%
3-6	9%
6-12	16%
12-24	24%
over 24	28%
Ubesvart	<u>9%</u>
Sum	100%

N=67. Kilde:FAFO.

Mer enn halvparten av denne gruppen arbeidsledige har vært ledige i over ett år. 28%, dvs. omlag 1 av 4, har vært ledig i over 2 år. Vi så av tabell 3.7 at omlag 2/3 av de ledige ungdommene har en samlet ledighetsperiode på over 6 måneder. Dette tilsvarer omtrent fordelingen blant de arbeidsledige som er etablert i parforhold - 2/3 har vært ledig i over 6 måneder, og 1/4 har vært ledig i over 2 år. De usikre momentene er andelen ubesvart (høyest for de ikke-etablerte ledige), samt at vi ikke vet med sikkerhet hvorvidt det dreier seg om sammenhengende ledighetsperiode eller veksling mellom ledighet og arbeid.

Når det gjelder (høyeste) avsluttede utdanning, finner vi

følgende mønster:

Tabell 3.28: Høyeste avsluttede utdanninge (arbeidsledige i parforhold)

7-årig grunnskole	9%
9-eller 10-årig grunnskole/ framhaldsskole/realskole	18%
Handelsskole	19%
Gymnas	12%
Yrkesskole/fagutdanning	24%
Universitet/høyskole	3%
Annet	<u>15%</u>
	100%

N=67. Kilde:FAFO.

Ialt har omlag halvparten tatt en eller annen form for videregående utdanning utover grunnskolen. Det må imidlertid presiseres at vi ikke vet med sikkerhet om det dreier seg om ett-, to- eller tre-årig videregående utdanning.

Kanskje enda mer interessant enn tilbakelagt utdanning, er hva slags yrkeserfaring denne gruppen arbeidsledige sitter inne med. Vi finner at nær halvparten av gruppen har samlet yrkeserfaring mellom 5 og 15 år:

Tabell 3.29 Samlet yrkeserfaring (arbeidsledige i parforhold)

Samlet yrkeserfaring	
0-1 år	22%
1-4 år	24%
5-15 år	42%
over 15 år	6%
ubesvart	<u>6%</u>
	100%

N=67. Kilde: FAFO.

Tabellen viser at halvparten av de arbeidsledige i parforhold har samlet yrkeserfaring over 5 år. I forhold til fordelingen blant de ikke-etablerte arbeidsledige, har altså de arbeidsledige i parforhold høyere samlet yrkeserfaring. Dette er bl.a. en gjenspeiling av at den sistnevnte gruppen har høyest alderfordeling.

I tillegg til å se hvor lang yrkeserfaring de arbeidsløse har, er det interessant å kartlegge hva slags yrkeserfaring det dreier seg om. Dette framkommer av tabell 3.30:

Tabell 3.30 Tidligere hovedyrke (arbeidsledige i parforhold). Kvinneandel i parentes.

Teknisk,-vitenskaplig,- humanistisk arbeid	3%	
Jordbruk, skogbruk, fiske	4%	
Industri og gruve	8%	
Bygg- og anlegg	6%	
Kommunikasjon og transport	6%	
Administrasjon og kontor	15%	(15%)
Handel- og service	43%	(36%)
Annet	4%	
Ubekjent	8%	
Sum	100%	

Hovedinntrykket etter å ha kartlagt tidligere utdanning, og yrkeserfaring, er at de arbeidsledige gjennomgående har solid almenfaglig bakgrunn. Sammen med andre forhold vi har drøftet i denne undersøkelsen bør dette slå hull på myten om at de arbeidsledige gjennomgående er "utslåtte klienter" med sosiale og yrkesmessige tilpasningsvansker osv.

Kort oppsummert har vi nå kommet fram til følgende:

- * omlag 3/4 av de arbeidsledige i parforhold er kvinner
- * over halvparten er i alderen 25-40 år
- * i underkant av 1/3 har ikke forsørgelsesbyrde, mens omlag 60% har ett eller flere barn
- * omlag halvparten bor i eget hus eller egen borettslagsleilighet. Boutgiftene er gjennomgående høye.
- * over halvparten av denne gruppen har vært arbeidsledig i over ett år
- * ialt har omlag halvparten tatt en eller annen form for videreutdanning utover grunnskolen.
- * halvparten av de arbeidsledige i parforhold har samlet yrkeserfaring over 5 år

(3.3.2) Inntektsforhold

Det er særlig tre inntektsstørrelser vi er interessert i her; nemlig egen inntekt, partners inntekt og husholdsinntekt. Videre ønsker vi å kartlegge inntektsforholdene både før og etter at vedkommende ble arbeidsledig. Hensikten med å kartlegge inntekten på disse to tidspunktene er selvsagt å vurdere hvilke økonomiske virkninger arbeidsledigheten medfører for den enkelte arbeidsledige og det husholdet han/hun tilhører. En slik kartlegging av inntektsutviklingen må ta hensyn til de løpende endringene i prisnivået. I vår undersøkelse har vi omregnet alle inntektstallene til 1984-nivå, slik at inflasjonsvirkningene er eliminert.

Først vil vi beregne gjennomsnittlig inntekt for ulike typer hushold. Deretter vil vi sammenligne våre funn med resultater fra Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelser.

Tabell 3.31:
Gjennomsnittlig inntekt for de arbeidsledige i parforhold
(bruttoinntekt i kr. pr. måned)

	FØR (omregnet til 84-priser)	NÅ	ENDRING	
			abs.	%
Egen inntekt	5.486 (n=59)	2.324 (n=60)	- 3.162	-58%
Partners inntekt	4.909 (n=59)	6.140 (n=60)	+ 1.231	+25%
Husholds- inntekt	10.395 (n=59)	8.464 (n=60)	- 1.931	-19%

N=67. Kilde: FAFO.

Tabell 3.31 viser endring i gjennomsnittsinntekt for den arbeidsledige, for hans/hennes partner, og for samlet husholdsinntekt. For den arbeidsledige ser vi at gjennomsnittlig inntekt er redusert fra kr.5.486 pr. måned før ledigheten inntrådte, til kr. 2.324 etter at han eller hun ble arbeidsledig (alle beløp i 1984-kroner). Inntekten er altså redusert med 58% i gjennomsnitt. I tillegg til dette er det verdt å merke seg at 19 av de ialt 60 arbeidsledige ikke har inntekt i det hele tatt idag.

Mht. partners inntekt, ser vi at den i gjennomsnitt har økt med 25% i den samme perioden, dvs. i den perioden ektefellen/samboeren har vært arbeidsledig. Husholdets inntekt, som er summen av den arbeidslediges og partnerens inntekt, er i gjennomsnitt redusert med 19% i perioden. I 1984-kroner er husholdsinntekten redusert fra kr.10.395 før ledigheten inntrådte, til kr. 8.464 på det tidspunktet vi foretok undersøkelsen (september 1984). Det er verdt å merke seg at denne innteksreduksjonen (i gjennomsnitt rundt 20%) har foregått parallelt med prisstigningen på de vanligste nødvendighetsgoder (mat, klær, bolig, samt barnehageplass for manges vedkommende). Presist hvor stor økningen i forbruksutgiftene er, vil variere endel. Men med utgangspunkt i årlig prissstigning på tett opptil 10% på de aktuelle godene, er det lett å tenke seg at de økonomiske problemene ved ledighet forsterkes i betydelig grad.

Isolert sett gir disse nøkkeltallene et godt grunnlag for å vurdere arbeidsledighetens økonomiske effekter for den enkelte og for husholdet. For å få et enda mer håndfast sammenligningspunkt, kan vi se disse inntektstallene i forhold til de tall Statistisk Sentralbyrå (SSB) kommer fram til i sine forbruksundersøkelser. SSB beregner gjennomsnittlige forbruksutgifter for ulike typer hushold, dvs. par uten barn, med ett barn og med flere barn.

Tabell 3.32 Sammenligning med SSB's forbruksundersøkelser

		HUSHOLDSTYPE		
		ektepar uten barn	ektepar m/ 1 barn	ektepar m/flere barn
SSB	a. Gj.snittsforbruk	7.705	10.435	11.300
Våre funn	Gj.snittsinntekt <u>(brutto)</u>	6.770	10.240	9.010
	b. Anslag på <u>netto</u> gj.snittsinnt. (antar 20% skatt)	5.400	8.190	7.200
Diff. a-b	Diff. i abs. tall	2.305	2.245	4.100
	b. i % av a.	70%	78%	64%

Kilde: FAFO.

I tabell 3.32 har vi listet opp både brutto og netto (gjennomsnittlig) husholdsinntekt for ulike typer hushold. Brutto inntekt framkommer direkte fra vårt innsamlede materiale. Netto inntekt

må imidlertid betraktes som et anslag, siden vi har stipulert en sats for gjennomsnittlig skatt på 20%. Vi har selvsagt ingen garanti for at denne gjennomsnittlige skattesatsen faller sammen med den reelle skattesatsen. Imidlertid kan det med stor grad av sikkerhet sies at dette anslaget er relativt lavt, slik at de påfølgende beregninger blir forsiktige. Når vi setter dette anslaget på netto inntekt opp mot SSB's anslag på gjennomsnittlig forbruk, finner vi at samtlige husholdstyper i vår undersøkelse har en inntekt som er vesentlig under SSB's beregning av gjennomsnittsforkbruk. Dårligst ut kommer hushold med to eller flere barn. Inntekten deres utgjør 64% av gjennomsnittlig forbruksutgifter iht. SSB's undersøkelse. Et problem her er imidlertid at vi ikke vet med sikkerhet om alle har inkludert (evt.) barnetrygd i inntektstallene. Dette kan selvsagt endre bildet noe, men som hovedmønster står de angitte sammenligningene fast.

Når det gjelder ektepar uten barn, viser tabell 3.32 at vårt anslag på netto inntekt utgjør omlag 70% av gjennomsnittlige forbruksutgifter iht. SSB's undersøkelse.

Vi bør ha in mente at den (netto) husholdsinntekten vi her har tatt utgangspunkt i, både skal dekke forbruksutgifter og ulike typer sparing. Til sammenligning angir SSB's tall kun reelle forbruksutgifter; evt. sparing er allerede trukket fra.

Statistisk Sentralbyrås anslag på gjennomsnittlig forbruk for den aktuelle husholdstypen egner seg godt når vi ønsker å se hvor stor andel av "vanlig" forbruk i Norge i dag de arbeidsledige (og deres hushold) har anledning til å realisere. Dersom vi ønsker å kartlegge hvor stor andel av de ulike husholdstypene som ut fra en nærmere begepspresisering kan kalles for fattige er imidlertid målet lite egnet. Som vi skal utdype i kapittel 3.5, er Folketrygdens minstepeløp trolig det beste fattigdomskriterium vi har i Norge i dag (vi viser til kapittel 3.5 for en nærmere drøfting av definisjon og måling av fattigdom). Dersom vi setter de refererte inntektstallene opp mot Folketrygdens minstepensjon for de aktuelle husholdstypene, kommer vi fram til følgende mønster (jfr. tabell 3.33):

Tabell 3.33: Sammenligning med Folketrygdens minstebeløp

Gruppas størrelse (%)		HUSHOLDSTYPE		
		ektepar uten barn 30%	ektepar m/ 1 barn 34%	ektepar m/flere barn 25%
Folketrygdens minstebeløp (fattigdomsgrensa)		5.416	6.208	7.790
Våre funn	Gj.snittsinntekt (brutto)	6.770	10.240	9.010
	Andel som har inntekt under fattigdomsgrensa	42%	15%	60%

Kilde: FAFO. N=67.

Når vi anvender Folketrygdens minstebeløp som fattigdomsgrense, finner vi altså at hele 60% av ekteparene med mer enn 1 barn kan karakteriseres som fattige. Av ekteparene uten barn befinner 4 av 10 seg under denne grensen, mens andelen for ekteparene med 1 barn er på 15%. Utfra disse antagelsene ser det altså ut til at det er flerbarnsfamiliene som har det vanskeligst økonomisk. Igjen bør vi imidlertid peke på at vi ikke med sikkerhet kan vite om alle har inkludert barnetrygden. Det er imidlertid liten grunn til å tro at en slik korreksjon vil endre mønsteret i nevneverdig grad.

Etter at vi nå har presentert og drøftet inntektstallene for denne gruppen arbeidsledige, er det interessant å se hvordan de selv vurderer inntektstapet i forhold til andre mulige belastninger ved ledighet:

Tabell 3.34: Belastninger ved ledighet (arbeidsledige i parforhold)

Redusert inntekt	72%
Mindre tro på meg selv	10%
Mer avhengig av andre (venner, familie osv.)	8%
Tap av kontakt med arbeidskamerater	6%
Annet	1%
Ubesvart	3%

N=67. Kilde: FAFO.

Det er redusert inntekt som peker seg ut som den klart største belastningen ved ledigheten. 72%, dvs. nær 3/4 av de arbeidsløse i parforhold, hevder at redusert inntekt er den største belastningen. Når

det gjelder (evt.) positive sider ved arbeidsledigheten, oppgir nær halvparten mer tid til familie og venner. Det er forøvrig verdt å notere at 21% ikke svarer på dette spørsmålet, noe som for manges vedkommende er ledsaget av en kommentar om at det ikke fins noen positive sider ved ledigheten.

Tabell 3.35 Positive sider ved arbeidsledigheten

Har mer fritid	13%
Kan dyrke hobbies og spesielle interesser	6%
Slipper å innordne meg rutiner og ta imot ordre	2%
Har mer tid til familie og venner	48%
Annet	10%
Ubesvart	<u>21%</u>
	100%

N=67. Kilde: FAFO.

Ettersom husholdets økonomi strammes inn, er det trolig et ganske vidt spekter av virkemidler som settes inn for å avhjelpe situasjonen. Mest nærliggende for de fleste er det naturlig nok å skjære ned på forbruket der det er mulig. Når nesten 3/4 av denne gruppen oppgir at redusert inntekt er største belastning ved ledighet, kan vi anta at det særlig er mindre forbruk de har i tankene. Dette kan dels være forbruk av nødvendighetsgoder som mat, klær osv. Men i tillegg kan det dreie seg om forbruk av "kulturelle" goder (reiser, kafebesøk, kino, oppvartning av gjester). Slik Stjernø (1985) argumenterer for, kan redusert inntekt føre til mindre kulturell og sosial deltagelse, og derved et mer "presset" familieliv og privatliv.

Dersom arbeidsledigheten varer i lengre tid, kan det vise seg nødvendig å avhende mer verdifulle ting, som f.eks. bil og stereoanlegg. I undersøkelsen stiller vi et spørsmål om dette, der vi knytter det (evt.) salget eksplisitt sammen med arbeidsledigheten. Spørsmålet er formulert som følger: "Har arbeidsløsheten gjort det nødvendig for deg å selge noen av disse godene?". Svarfordelingen blant de etablerte arbeidsledige ble som angitt i tabell 3.36:

Tabell 3.36: Salg av bruksgjenstander

	Andel som eier vedk. gjenstand:	Andel som har solgt vedk. gjenstand pga. arbeidsløshet (I % av antallet som eier den aktuelle gjenstanden):
Bil	64%	12% (N=43)
Stereo	78%	3% (N=52)
	N=67	

Kilde: FAFO.

Vi finner altså at 12% av dem som har (hadde) bil, fant å måtte selge denne som følge av arbeidsløsheten.

Kort summert har vi funnet følgende når det gjelder inntektsforholdene til de arbeidsledige som har etablert egen familie:

- * Når vi sammenligner inntekten før vedkommende ble ledig, med inntekten etter at ledigheten inntrådte, fant vi at inntektsreduksjonen i gjennomsnitt er på nesten 60%. I samme periode er inntekten for partneren (ektefelle eller samboer) økt med 25%, slik at husholdets inntekt er redusert med nær 20% (alle tall angir gjennomsnitt for hele gruppen).
- * For å sette disse inntektsdataene i perspektiv, har vi sammenlignet med størrelsen på gjennomsnittlig forbruk for hele landet (beregnet av Statistisk Sentralbyrå på grunnlag av en representativ utvalgsundersøkelse). Vi fant at samtlig av de aktuelle husholdstypene har en (netto) inntekt som ligger betydelig under gjennomsnittsforbruket i SSB's undersøkelse. Dårligst ut ser det ut til at barnefamiliene kommer - i gjennomsnitt har disse familiene en inntekt som utgjør omlag 65% av gjennomsnittsforbruket slik det framgår av SSB's forbruksundersøkelse. Selv om det alltid hefter en viss usikkerhet ved slike opplysninger, kan vi trygt slå fast at inntektsnivået blant de arbeidsledige i Rana gjennomgående er svært lavt. Momenter som også bør tilføyes

i denne forbindelse er at boligutgiftene er gjennomgående høye, slik at inntekt som er disponibel til de andre nødvendighetsgodene reduseres ytterligere.

- * Dersom vi holder fast ved Folketrygdens minstebeløp som en fattigdomsgrense, fant vi at omlag 40% av familiene uten barn har inntekt under fattigdomsgrensen. Tilsvarende andeler for familier med 1 barn er 15%, og 60% for familier med flere barn. Vi har gjort rede for de forbeholdene som bør tas, men disse rokker ikke ved hovedinntrykket av at vi her står overfor grupper med svært store økonomiske problemer. Dette inntrykket bekreftes ved at omlag 3/4 oppgir redusert inntekt som den største belastningen ved ledighet.

(3.4) INDIVIDUELLE OG SAMFUNNMESSIGE STRATEGIER MOT ARBEIDSLEDIGHET

Hensikten med de foregående drøftingene har vært å beskrive sentrale sider ved de arbeidslediges livssituasjon og levetår. Mer konkret har vi sett hvordan gruppen av arbeidsledige er sammensatt mht. kjønn, alder, sivil status osv. I tråd med etablert praksis innen levetår-forskningen, har vi skilt mellom de arbeidsledige som er enslige, og de som har partner/egen familie. Dette skillet er fruktbart når vi skal vurdere i hvilken grad den arbeidsledige har muligheter til å klare seg selv økonomisk, samt hvem som evt. må forsørge den arbeidsledige (foreldre, ektefelle/samboer osv.).

Vi har lagt vekt på å kartlegge de arbeidslediges inntektsforhold, dvs. hvilke inntektskilder som er viktigst, hvilke inntektsnivå de ledige befinner seg på, samt hvordan de ledige selv vurderer inntektstapet i forhold til andre belastninger ved ledighet.

I dette kapitlet vil vi først se litt på hvilket forhold de arbeidsløse har til ulike former for organiserte aktiviteter (idrett, politikk osv.). Store deler av forskningen om arbeidsløshet dreier seg om sosial isolasjon. Tesen er at arbeidsledighet fører til økende grad av sosial isolasjon. Denne tesen er langt fra uproblematisk, og vil bli testet ut ved hjelp av de dataene vi sitter inne med.

Videre vil vi se nærmere på hvilke kriterier de arbeidsledige legger vekt på når de vurderer et evt. jobbtilbud (hvorvidt jobben er fast, på fulltid, bra lønn osv.) Deretter kommer vi til det som er det viktigste tema i kapitlet, nemlig drøftingen av ulike måter å mestre belastningene ved ledighet på. Dels gjelder dette strategier av kortsiktig karakter som allerede brukes, f.eks. det å bli forsørget av foreldrene eller av samboer/ektefelle. Men i tillegg gjelder det tilpasninger av langsiktig karakter, som å satse på mer utdanning eller å flytte fra Rana.

Vi vil fortsatt gjøre bruk av skillet mellom de to store gruppene av arbeidsledige (de som er enslig og de som har stiftet egen familie), men vil i dette avsluttende kapitlet i tillegg presentere data for alle registrerte

arbeidsledige i Rana under ett.

(3.4.1) Aktivitetsmønster (forholdet til endel organiserte fritidsaktiviteter)

Spørsmålet vi reiser i dette avsnittet er hvilke organiserte fritidsaktiviteter de arbeidsledige driver med i dag, og i hvilket omfang aktivitetene drives. I prinsippet kan vi sette dette aktivitetsmønsteret i perspektiv på to måter - ved å sammenligne over tid og ved å sammenligne med andre grupper. Her vil vi gjøre begge deler: kartlegge de arbeidslediges aktivitetsmønster "før" og "nå" , og se dette mønsteret i forhold til elevene i de videregående skolene i Rana (Moheia, Selfors og Kongsveien).

En vanlig tese innen arbeidsmarkedsforskningen er at arbeidsledighet fører til sosial isolasjon. Når det gjelder arbeidsledige ungdom kan imidlertid en (evt.) nedgang i aktivitetsnivå også skyldes den almene tendensen til redusert sosial/kulturell deltagelse blant ungdom i alderen 16-19 år. Vi kan altså skille mellom en forklaring knyttet til arbeidsløshet og en forklaring knyttet til alder. Når vi sammenholder våre funn med alle arbeidssøkerne, samt elevene på de videregående skolene, kan vi få et inntrykk av hvor stor del av den (evt.) nedgang i aktivitetsnivået som kan knyttes til arbeidsløsheten.

Konkret formulerer vi spørsmålet slik: "Har du tidligere deltatt aktivt i- og/eller deltar du idag aktivt i noen av disse aktivitetene? Det presiseres at vi med aktiv mener at en fast/regelmessig bruker mer enn 1 time på aktiviteten hver uke.

For de helt ledige, finner vi følgende svarfordeling:

Tabell 3.37 Aktivitetsmønster for de helt ledige

IDRETT

	16-19 ÅR	20-24 ÅR	25-29 ÅR	30-39 ÅR	40-49 ÅR
FØR	75%	44%	52%	36%	0
NÅ	8%	10%	19%	14%	0
ALDRI	8%	38%	30%	25%	57%
UBESVART	8%	8%	0	25%	43%
SUM	100%	100%	100%	100%	100%

FAGLIG VIRKSOMHET

	16-19 ÅR	20-24 ÅR	25-29 ÅR	30-39 ÅR	40-49 ÅR
FØR	4%	15%	15%	32%	0
NÅ	0	3%	4%	4%	14%
ALDRI	67%	64%	67%	36%	43%
UBESVART	29%	18%	11%	29%	43%
SUM	100%	100%	100%	100%	100%

POLITISK VIRKSOMHET

	16-19 ÅR	20-24 ÅR	25-29 ÅR	30-39 ÅR	40-49 ÅR
FØR	13%	5%	4%	0	0
NÅ	0	3%	0	0	0
ALDRI	58%	77%	78%	64%	57%
UBESVART	29%	15%	15%	36%	43%
SUM	100%	100%	100%	100%	100%

FRITIDSKLUBB

	16-19 ÅR	20-24 ÅR	25-29 ÅR	30-39 ÅR	40-49 ÅR
FØR	63%	26%	19%	25%	0
NÅ	0	3%	0	0	0
ALDRI	13%	56%	63%	39%	43%
UBESVART	25%	15%	19%	36%	57%
SUM	100%	100%	100%	100%	100%

Kilde: FAFO.

De viktigste funnene her er:

- * Aktivitetsnivået, slik vi måler det i dette spørsmålet, er generelt lavt blant de arbeidsløse. Dette framkommer av den lave andelen som svarer at de holder på med aktiviteten

nå. Imidlertid er det verdt å merke seg at en gjennomgående stor andel oppgir at de har drevet med aktiviteten tidligere. Når vi sammenholder med aktivitetsmønsteret blant skoleelevene, finner vi gjennomgående det samme mønsteret der. En noe større andel blant skoleelevene driver idrett, mens andelen som driver politisk og faglig virksomhet, samt går i fritidsklubb er like lav både blant de arbeidsledige ungdommene og skoleelevene. I parentes må også nevnes at et gjennomgående problem med dette spørsmålet er den relativt høye andelen ubesvart. I og med at aktivitetsmønsteret i store trekk er det samme blant de arbeidsledige ungdommene som blant skoleelevene, styrkes hypotesen om at vi her måler en generell alderseffekt. Sagt på en annen måte; det relativt lave aktivitetsnivået blant de arbeidsledige ungdommene skyldes ikke så mye at de er arbeidsløse som at de er i den alderen da mange av de nevnte aktivitetene kuttes ut. Men det at det tross alt er en viss forskjell mellom de to gruppene, tolker vi som at arbeidsledigheten forsterker tendensen til mindre sosial/kulturell deltagelse.

- * Den aktiviteten som i størst grad drives, er idrett. Også her er det imidlertid verdt å merke seg den store andelen som ikke lenger holder på med denne aktiviteten.
- * Svært få av de arbeidsledige er engasjert i faglig eller politisk virksomhet. Videre er det verdt å merke seg at så få er aktive i fritidsklubb. Blant de yngste har en betydelig andel vært aktiv i fritidsklubb tidligere, men dette er ikke tilfelle nå lenger.

Tabell 3.38 Aktivitetsmønster blant elevene på de videreg. skolene

	FØR	NÅ	ALDRI	UBESVART	SUM
Idrett	41%	43%	10%	7%	100%
Faglig virksomhet	3%	6%	54%	38%	100%
Politisk virksomhet	3%	5%	58%	35%	100%
Fritidsklubb	33%	9%	31%	26%	100%

Kilde: FAFO. N=264.

(a) Viktige forhold ved evt. jobbtilbud

Det er mange forhold som vurderes når en arbeidssøker overveier et

jobbtilbud. Særlig viktige aspekter er vanligvis om jobben er fast, om det er full-dagsjobb, tilfredstillende lønn osv. Med det stramme arbeidsmarkedet som råder i Rana i dag, er det grunn til å anta at kravene reduseres endel. Ikke desto mindre er det interessant å se hvordan de arbeidssøkende vurderer og prioriterer ulike aspekter ved et potensielt jobbtilbud. Disse prioriteringene gir oss viktig kunnskap om framtidig tilpasninger i forhold til arbeidsmarkedet.

Spørsmålet vi stiller arbeidssøkerne er altså hvilke forhold ved jobben den enkelte legger vekt på, hvis en får tilbud om nytt arbeid. Svaralternativene og svarfordelingen blant de arbeidsledige framkommer av tabell 3.39:

Tabell 3.39: Viktige forhold ved evt. jobbtilbud

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige
FAST JOBB VIKTIGST	60%	45%	50%
FULL DAGSJOBB VIKTIGSTE	17%	10%	13%
LØNN VIKTIGST	21%	24%	24%
SAMSVARE MED INTERESSER VIKTIGST	34%	12%	22%
(KORT) AVSTAND TIL MO	11%	18%	17%
	n=53	n=67	n=127

Kilde: FAFO.

Summen for alle gruppene (dvs. kolonnene), er godt over 100%. Dette skyldes at mange har satt opp flere alternativer som det (de) viktigste. Det er det at jobben er fast som er det klart viktigste krav for de fleste arbeidsledige. Omlag halvparten av alle arbeidsledige regner dette som det viktigste kriterium når et evt. jobbtilbud skal vurderes. Men også at lønnen er bra og at jobben er interessant tillegges vekt. Disse funnene samsvarer forøvrig godt med det mønsteret Engelstad (Engelstad, 1985) refererer i en nylig utkommet artikkel. Her henvises bl.a. til følgende spørsmål som ble stilt til et utvalg respondenter: "Hvilken av de to jobbene ville De helst ha hvis de måtte velge: En usikker jobb med høy lønn eller en sikker jobb med mindre lønn?". Hele 90% svarte at de foretrakk sikkert arbeid, mens 9% heller foretrakk mulighetene for høy lønn. Selv om spørsmålet er annerledes formulert og stilt til andre mennesker (på et annet tidspunkt), kan vi tolke dette klare utslaget som en (almen) støtte til de sammenhenger vi har kartlagt i Rana. Folk setter gjennomgående jobbsikkerhet høyt, og er villig til å renonsere på andre viktige sider ved jobben for å oppnå denne sikkerheten.

(3.4.3) Flytting, utdanning og avventning som strategier

Arbeidsløshet medfører omkastninger og endringer på en rekke områder for dem som rammes. Et interessant spørsmål er hvilke mestrings- og tilpasningsstrategier den enkelte arbeidsløse vurderer som mest realistiske. Vi har i vår undersøkelse skissert tre muligheter, nemlig flytting, videreutdanning og avventning (regne med at det dukker opp jobb).

Spørsmålet vi stiller er formulert som følger:

"Hva tror du må til for at du skal få full jobb innen to år?
(Besvar spørsmålet ved å krysse av om du er enig, delvis enig, delvis uenig eller uenig i utsagnene nedenfor):

- * Jeg må nok flytte fra hjemstedet for å få full jobb innen to år
- * Jeg må satse på videreutdanning for å få full jobb innen to år
- * Jeg regner med at det dukker opp arbeidsmuligheter for meg i Rana innen to år.

La oss se hvordan svarene fordeler seg på disse tre mulighetene:

(a) Flytting som mestringsstrategi

Tabell 3.40: Svarfordeling på spørsmålet om flytting (helt ledige)

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige
ENIG	25%	18%	21%
DELVIS ENIG	42%	18%	29%
DELVIS UENIG	4%	6%	5%
UENIG	19%	39%	29%
UBESVART	11%	19%	16%
TOTALT	100%	100%	100%
	n=53	n=67	n=127

Kilde: FAFO

Vi ser av tabellen at omlag en femtedel av hele gruppen signaliserer en relativt sterk åpenhet for å flytte (21% er enige). Det ser videre ut til at det er en noe større flyttevillighet blant de enslige arbeidsledige enn blant dem som har egen familie. Dette ser vi på to måter: ved den større andelen som er helt eller delvis enig, men også ved at omlag 40% av de arbeidsledige i parforhold er uenig i å flytte. Det er grunn til å anta at denne almene åpenheten for flytting i stor grad er situasjonsbetinget. Avgjørende for en beslutning om å flytte kan være hva vedkommende (og familien) får igjen for å flytte, og hvilke sosiale og økonomiske kostnader det medfører.

Vi kan reise spørsmålet om den høye flyttetilbøyeligheten er særegen for de helt arbeidsledige, eller om også de andre arbeidsledige har tilsvarende høy flyttetilbøyelighet. Når vi sjekker dette, viser det seg at mønsteret er temmelig likt. Omlag halvparten av alle over 25 år i hele utvalget ønsker ikke å flytte. Tilsvarende andel for ungdommene mellom 20 og 24 år, er på 57%. En relativt høy andel ubesvart, omlag 30%, gjør at det hefter endel usikkerhet til disse siste tallene. Det står imidlertid fast at flyttetilbøyeligheten synes høy for de unge arbeidsledige. Jo eldre folk blir, jo mindre blir flyttetilbøyeligheten. Blant arbeidssøkere mellom 30 og 39 år er det kun 20% som er enige i at de må flytte fra Rana innen to år.

(b) Mer utdanning som strategi

Flytting er ikke den eneste mulige strategien mot arbeidsløshet. En annen mulighet er å satse på mer utdanning. Hvordan vurderer de arbeidsledige

dette - regner de med å satse på videreutdanning for å få full jobb innen to år?
I tabell 3.41 viser vi svarfordelingen på dette spørsmålet:

Tabell 3.41: Svarfordeling på spørsmålet om utdanning (helt ledige)

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige
ENIG	36%	33%	35%
DELVIS ENIG	36%	37%	37%
DELVIS UENIG	9%	5%	6%
UENIG	9%	12%	11%
UBESVART	9%	13%	11%
TOTALT	100% n=53	100% n=67	100% n=127

Kilde: FAFO.

Det er verdt å merke seg at åpenheten for å ta mer utdanning er generelt meget stor for hele gruppen arbeidsledige, og at det ikke er nevneverdige forskjeller mellom de enslige og de som er etablert i parforhold mht. dette svarmønsteret. Ialt er omlag 70% helt eller delvis enig i at de må satse på mer utdanning for å få jobb. Mønsteret er forøvrig også her at jo yngre folk er, jo mer tilbøyelig er de til å ta mer utdanning. Det ser ut til å gå et skille ved 25-årsalderen - folk over 25 år synes gjennomgående å være mindre åpen for å ta mer utdanning enn dem under 25 år.

Spørsmålet om mer utdanning er også trukket inn i en annen del av vår undersøkelse. Vi kan teste konsistensen (sammenhengen, fastheten) i svarene ved å holde svarfordelingene opp mot hverandre. På spørsmålet om evt. planer om annen utdannelse, svarer 42% av de unge ledige mellom 16-19 år bekreftende. Tilsvarende tall er 51% for ungdom mellom 20-24 år, og 37% for ungdom mellom 25 og 29 år. Forskjellen på disse to spørsmålene, er at det siste åpner for en "vet ikke"-kategori. En stor andel, hhv. 46%, 33% og 48%, bruker denne "avventende" svarkategorien. Dette tolker vi dithen at en stor andel har "visse planer" om videre utdanning, men at planene ikke er særlig konkrete. Hvorvidt den enkelte virkelig satser på mer utdanning, kan særlig være avhengig av hvor og hva slags jobb en kan regne med å få etterpå, hvor utdanningen kan tas, og hvor store tilpasninger den krever.

(c) Avventning som strategi

Både det å satse på mer utdanning og å flytte fra hjemstedet kan sies å være relativt offensive måter å mestre arbeidsløsheten på. Ikke alle har mulighet for å satse på en eller flere av disse strategiene. Bl.a. av hensyn til bosteds- og familiepreferanser, kan mange være nødt til å forholde seg mer avventende. Hvor mange, og hvem, er det som av ulike årsaker velger en slik avventende holdning? Hvor mange regner med at det dukker opp arbeid i Mo innen to år, og tilpasser seg deretter?

Tabell 3.42: Svarfordeling på spørsmålet om avventning (helt ledige)

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige
ENIG	25%	21%	23%
DELVIS ENIG	38%	34%	36%
DELVIS UENIG	17%	16%	17%
UENIG	13%	26%	15%
UBESVART	8%	12%	9%
TOTALT	100%	100%	100%
	n=53	n=67	n=127

Kilde: FAFO.

I forhold til svarfordelingen på de to foregående spørsmålene (flytting og utdanning), er det en jevnere fordeling på dette spørsmålet. For hele gruppen er nesten 60% enig i at situasjonen på arbeidsmarkedet i Mo må avventes, og at det nok vil dukke opp jobb i løpet av 2 år. Troen på at det (tross alt) vil dukke opp jobb i Rana er altså utbredt blant de arbeidsledige.

Oppsummert har vi avdekket følgende mønster:

* en stor andel, omlag 80%, av ungdommene under 25 år anser både flytting og mer utdanning som mulige mestringsstrategier. Eldre ungdom, dvs. dem over 25 år, er ikke så entydig enig i disse strategiene. Tilbøyeligheten til både å flytte og ta mer utdanning ser ut til å avta med alderen. Færre er enig i påstanden om at det dukker opp arbeid i Mo innen 2 år. Omlag en femtedel av dem mellom 20-24 år er enig i dette, og den samme andelen er uendig. Men selv om færre er enig i at det dukker opp arbeid i Mo innen 2 år, er det verdt å merke seg at 60% , dvs. nær 2 av 3, slutter seg til denne påstanden.

(3.4.4) Holdninger til strategier mot arbeidsløshet

Hva slags strategi den enkelte arbeidssøker velger for seg, er ikke uavhengig av syn på almene strategier mot arbeidsløshet. For å supplere de funnene vi nå har kommet fram til, vil vi avslutningsvis se hvordan de arbeidsløse vurderer endel av de spørsmålene som hyppigst reises i debatten om arbeidsmarkedet. Mener f.eks. de arbeidsløse at samfunnet har ansvar for å skaffe arbeid til alle, eller er den enkelte selv ansvarlig? Hvordan vurderes redusert arbeidstid som en mulig strategi å redusere arbeidsløsheten på? Blir dette betraktet som en mer realistisk strategi enn f.eks. å ansette flere i stat, kommune og fylke? Alle disse argumentene er fremmet med tyngde i ordskiftet omkring problemene på arbeidsmarkedet de senere årene. Når vi skal tolke svarene, er det viktig å ha et godt sammenligningsgrunnlag. Her vil vi bl.a. se svarfordelingen blant de arbeidsledige i forhold til det elevene på de videregående skolene i Rana svarer, samt fordelingen for alle arbeidssøkerne i Rana.

Før vi går over til å presentere svarfordelingene, vil vi gjengi hvilke konkrete spørsmål vi reiser, og hvordan de formuleres. Dette er viktig fordi språkbruk og presentasjonsform kan bety mye ved tolkningen av dataene. Spørsmålet er formulert slik i vår undersøkelse:

"Nedenfor har vi laget noen utsagn som uttrykker ulike måter å redusere arbeidsløsheten på. Angi om du er enig, delvis enig, delvis uenig eller uenig i utsagnene nedenfor. Gjør deg opp en mening om hvert av utsagnene"

	ENIG	DELVIS ENIG	DELVIS UENIG	UENIG
Samfunnet har ansvar for å skaffe arbeid til andre. Vi trenger større offentlig innsats.	☐	☐	☐	☐
Den enkelte er selv ansvarlig for å skaffe seg arbeid. Vi trenger større innsats fra den enkelte.	☐	☐	☐	☐
Pensjonsalderen må settes ned til 60 år.	☐	☐	☐	☐
Det må innføres kortere arbeidstid uten reduksjon i lønn.	☐	☐	☐	☐
Det finnes mange uløste oppgaver i samfunnet. Ansett flere i stat, kommune og fylke (sykehus, eldreomsorg osv.)	☐	☐	☐	☐
Lønningene må settes ned slik at private bedrifter får bedre konkurranseevne. Da får vi flere arbeidsplasser.	☐	☐	☐	☐

Våre undersøkelser viser at 11% av de helt ledige er enig, og 42% er delvis enig i at den enkelte selv har ansvar for å skaffe arbeid. Disse slutter seg til argumentet om at vi trenger større innsats fra den enkelte. En lavere andel er ikke enig i at ansvaret ligger på den enkelte - 21% er delvis uenig, og 21% er uenig (jfr. tabell 3.43):

Tabell 3.43: Svarfordeling på spørsmålet om den enkelte selv er ansvarlig for å skaffe seg arbeid

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige	Alle arbeids-søkerne	Alle skole-elevene
ENIG	15%	8%	11%	14%	22%
DELVIS ENIG	30%	52%	42%	38%	47%
DELVIS UENIG	26%	16%	21%	19%	24%
UENIG	21%	19%	21%	19%	5%
UBESVART	8%	5%	6%	10%	1%
TOTALT	100% n=53	100% n=67	100% n=127	100% n=232	100% n=264

Kilde: FAFO.

Det er vanskelig å finne noen markerte forskjeller mellom de enslige og de arbeidsledige i parforhold, og det er heller ikke nevneverdige forskjeller mht. alder. Til sammenligning er det 22% av elevene som er enig, og 47% som er delvis enig i at den enkelte selv er ansvarlig for å skaffe seg arbeid. Ialt er det altså en noe større andel blant elevene som slutter seg til denne påstanden, men særlig markert er forskjellen ikke.

Det er ikke noe motsetning i å mene at den enkelte selv har ansvar for å skaffe seg arbeid, og at samfunnet har ansvar. Sagt med andre ord: at vi både trenger økt innsats fra den enkelte og fra det offentlige. Det er mer et spørsmål om hvordan ansvaret fordeles mellom offentlig tilrettelegging og individuell tilpasning. En nærliggende presisering, som nok er i tråd med hvordan mange tenker, er at den enkelte har ansvar for å søke jobber, mens samfunnet har ansvar for å framskaffe jobber.

Tabell 3.44: Svarfordeling på spørsmålet om samfunnet har ansvar for å skaffe arbeid til alle

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige	Alle arbeids-søkerne	Alle skole-elevene
ENIG	77%	70%	73%	69%	53%
DELVIS ENIG	21%	24%	23%	21%	39%
DELVIS UENIG	-	6%	3%	3%	5%
UENIG	-	-	-	1%	1%
UBESVART	2%	-	1%	6%	1%
TOTALT	100%	100%	100%	100%	100%
	n=53	n=67	n=127	n=232	n=264

Kilde: FAFO.

Av de helt arbeidsledige er 73% enig, og 23% delvis enig i at vi trenger økt offentlig innsats, og at samfunnet har ansvar for å skaffe arbeid til alle. Det er mao. hele 96% som er helt eller delvis enig i at vi trenger økt offentlig innsats. Svarmønsteret er likt for begge grupper arbeidsledige, og det er heller ikke her kommenterbare forskjeller i forhold til alle arbeidssøkerne under ett.

Blant elevene i de videregående skolene i Rana er det også mange som slutter seg til at samfunnet har ansvar for å skaffe arbeid til alle. Mer presist er 53% enig, og 39% delvis enig. Selv om over halvparten er enig, er det imidlertid mindre enighet blant skoleelevene enn blant de arbeidsledige .

En nært beslektet strategi som også vurderes, er å ansette flere i stat, kommune og fylke, kort sagt hele den offentlige sektor. Begrunnelsen er at det eksisterer mange uløste oppgaver i samfunnet, f.eks. innen helsevesen og eldreomsorg. Denne strategien danner en naturlig forbindelseslinje til spørsmålet overfor som gikk på samfunnets (evt.) ansvar for å skaffe arbeid.

Tabell 3.45: Svarfordeling på spørsmålet om økning av offentlig sektor

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige	Alle arbeids-søkerne	Alle skole-eleven
ENIG	72%	84%	76%	76%	55%
DELVIS ENIG	17%	13%	16%	14%	30%
DELVIS UENIG	9%		4%	2%	11%
UENIG		2%	2%	1%	3%
UBESVART	2%	5%	2%	6%	1%
TOTALT	100% n=53	100% n=67	100% n=127	100% n=232	100% n=264

Kilde: FAFO.

Vi finner at 76% av de arbeidsledige er enig i at det må ansettes flere i stat, kommune og fylker. 16% er delvis enig, slik at andelen enig, helt eller delvis, blir på 92%. Andelen enige øker forøvrig jevnt mht. alder. Sett i sammenheng med det ovennevnte funnet, finner vi altså at en overveldende stor andel av de helt ledige mener det offentlige har ansvar for å framskaffe arbeidsplasser, og at det er mange uløste oppgaver som det offentlige bør ta seg av.

Blant elevene på de videregående skolene er 55% enig i at det er nødvendig å utvide den offentlige sektor, mens 30% er delvis enig. Igjen ser vi altså at tilslutningen er noe mindre blant skoleelevene enn blant de arbeidsledige.

Til sammenligning kan vi se hvordan folk stiller seg til en annen hyppig omdiskutert strategi mot arbeidsløshet, nemlig reduisert arbeidstid (uten lønnskompensasjon). Vi finner også her en stor andel som stiller seg positiv, hhv. 53% enig og 25% delvis enig for alle helt ledige under ett. Imidlertid er det en vesentlig større spredning for enkelte aldersgrupper mht. denne strategien enn det var for den forrige. Blant de ledige mellom 20-24 år er det f.eks. 18% som er uenig i at redusert arbeidstid er en egnet strategi.

Tabell 3.46 Vurdering av redusert arbeidstid (uten lønnsreduksjon)

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige	Alle arbeids-søkerne	Alle skole-elevene
ENIG	57%	49%	53%	44%	29%
DELVIS ENIG	32%	19%	25%	24%	31%
DELVIS UENIG	6%		9%	10%	19%
UENIG	4%	12%	12%	15%	20%
UBESVART	2%	18%	2%	8%	1%
TOTALT	100%	100%	100%	100%	100%
	n=53	n=67	n=127	n=232	n=264

Kilde: FAFO.

Blant skoleelevene er 29% enig i denne strategien, mens 31% er delvis enig. Igjen ser vi altså at tilslutningen er mindre blant skoleelevene enn blant de arbeidsledige. Som ventet er det vesentlig som gir sin tilslutning til redusert arbeidstid som strategi, dersom det forutsettes at lønnene reduseres i forhold til den reduserte arbeidstiden:

Tabell 3.47 Vurdering av redusert arbeidstid (med lønnsreduksjon)

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige	Alle arbeids-søkerne	Alle skole-elevene
ENIG	2%	8%	5%	5%	6%
DELVIS ENIG	8%	5%	7%	8%	11%
DELVIS UENIG	13%	6%	9%	9%	19%
UENIG	72%	73%	72%	67%	63%
UBESVART	6%	9%	7%	11%	1%
TOTALT	100%	100%	100%	100%	100%
	n=53	n=67	n=127	n=232	n=264

Kilde: FAFO.

En strategi som også blir hyppig diskutert, er lavere pensjonsalder. Ikke minst er dette alternativet reist i den lokale debatten i Rana. Tabell 3.48 viser at denne strategien får høy tilslutning hos alle gruppene - lavest blant skoleelevene:

Tabell 3.48 Lavere pensjonsalder

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige	Alle arbeids-søkerne	Alle skole-elevne
ENIG	68%	70%	69%	68%	46%
DELVIS ENIG	15%	16%	15%	13%	29%
DELVIS UENIG	13%	6%	9%	8%	14%
UENIG	2%	5%	4%	6%	9%
UBESVART	<u>2%</u>	<u>3%</u>	<u>2%</u>	<u>6%</u>	<u>1%</u>
TOTALT	100%	100%	100%	100%	100%
	n=53	n=67	n=127	n=232	n=264

Kilde: FAFO.

En siste strategi som kan tas mer her, er reduserte lønninger. Tankegangen er at reduserte lønninger vil øke lønnsomheten for bedriftene, og på sikt styrke konkurranseevnen. Tabell 3.49 gjengir holdningene til denne strategien:

Tabell 3.49 Reduserte lønninger

	Enslige arbeidsledige	Arbeidsledige i parforhold	Alle arbeidsledige	Alle arbeids-søkerne	Alle skole-elevne
ENIG	8%	9%	9%	9%	12%
DELVIS ENIG	15%	16%	16%	16%	30%
DELVIS UENIG	23%	17%	17%	16%	26%
UENIG	47%	53%	53%	50%	32%
UBESVART	<u>8%</u>	<u>6%</u>	<u>6%</u>	<u>10%</u>	<u>1%</u>
TOTALT	100%	100%	100%	100%	100%
	n=53	n=67	n=127	n=232	n=264

Kilde: FAFO.

Vi ser at omlag halvparten av de arbeidsledige og arbeidssøkende er uenig i denne strategien. Blant elevne er en større andel enig, men også der er 1 av 3 elever uenig i at lønningene bør reduseres.

Kort summert er det størst tilslutning til synspunktet at samfunnet har ansvar for å skaffe arbeid til alle, og at det bør ansettes flere i stat, fylke og kommuner (hele den offentlige sektor). De andre strategiene (den enkelte har selv ansvar, redusert arbeidstid uten lønnskompensasjon) får noe mindre tilslutning. Minste tilslutning får lavere arbeidstid med lønnsreduksjon, samt reduksjon av lønningene.

(3.5) OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER

Vi har nå sett hvordan de arbeidsledige i Rana fordeler seg mht. kjønn, alder osv. Vi har dokumentert at kategorien "arbeidsledig", som ofte forstås som en nokså homogen gruppe, i virkeligheten er bredt sammensatt. Vi har lagt vekt på å skille mellom de arbeidsledige som ikke har etablert egen familie (de enslige), og de arbeidsledige som har stiftet familie (har partner, samt evt. barn å forsørge). Hensikten med dette skillet har vært å poengtere at en rekke sosiale bakgrunnsfaktorer er med på å bestemme hvordan arbeidsledigheten slår ut for den enkelte.

I dette avsluttende kapitlet vil vi komme med endel oppsummerende kommentarer til drøftingene. Selv om vi har avdekket markerte forskjeller, eksisterer en åpenbar fare for å se seg blind på dem. Et viktig poeng i denne forbindelse er at gjennomsnittsalderen blant de arbeidsledige i Rana er lav; de fleste er i ungdomsalderen ("eldre ungdom" eller "unge voksne"). Forskningen om arbeidsledighet legger vekt på at det fins en rekke konsekvenser som er felles for alle forholdsvis unge arbeidsledige, som ikke har vesentlig yrkeserfaring. Vi vil avslutningsvis trekke fram hovedpunkter fra denne litteraturen, samtidig som vi forsøker å belyse de sammenhenger og mønstre som er avdekket i vår undersøkelse blant de arbeidsledige i Rana.

Den første oppgaven er altså å oppsummere de viktigste forskjellene mellom de to hovedgruppene arbeidsledige vi har satt fokus på i dette kapitlet. La oss understreke at vi her holder oss til tyngdepunktene i fordelingene. Det er selvsagt variasjoner på alle de aktuelle variablene.

Tabell 3.50 : Oppsummering av karakteristiske trekk ved de to hovedkategoriene registrerte arbeidsledige

VARIABLE	DE ENSLIGE ARBEIDSLEDIGE ("IKKE-ETABLERTE")	ARBEIDSLEDIGE I FAMILIEFORHOLD (PARTNER OG/ELLER FORSØRGELSESBYRDE)
1. SOSIALE BAKGRUNNSVARIABLE		
ALDER	ELDRE UNGDOM	VOKSNE (60% MELLOM 25-40 ÅR)
KJØNN	STØRSTE ANDEL MENN (2/3 MENN)	STØRST ANDEL KVINNER (3/4 KVINNER)
BOFORM	2/3 BOR HOS FORELDRE	BOR I EGET HUS
BOUTGIFTER	RELATIVT LAVE (UNDER 1000 KR. PR. MND.)	RELATIVT HØYE (1/2 OVER 2000 KR. PR. MND. 1/3 OVER 3000 KR. PR. MND)
2. FORHOLDET TIL UTDANNING OG ARBEID		
HØYESTE AVSLUTTEDE UTDANNING	2/3 VIDEREGÅENDE UTD.	1/2 VIDEREGÅENDE UTD.
SAMLET YRKESERFARING	RELATIVT KORT	RELATIVT LANG
HVOR LENGE LEDIG	RELATIVT KORT TID	RELATIVT LANG TID
PLANLAGT UTDANNING	43% JA, 19% NEI	34% JA, 19% NEI
VIKTIGE ASPEKTER VED EVT. JOBBTILBUD	FAST JOBB VIKTIGST, DERETTER INTERESSANT JOBB OG BRA LØNN	FAST JOBB VIKTIGST, DERETTER BRA LØNN OG KORT AVSTAND TIL MO.

Den gruppen vi har kalt "de ikke-etablerte" (enslige) arbeidsledige, har lav gjennomsnittsalder (3/4 er under 25 år). Mange av dem er nettopp ferdig med yrkesfaglig videregående skole, og har lite yrkeserfaring. De har vært ledig kun en kort periode. Det er nærliggende å spørre seg hvordan disse ungdommene klarer seg økonomisk; mao. hvilke inntektskilder og hvor høy inntekt de har. Vi har allerede konstatert at mange av dem (over halvparten) blir forsørget av offentlige institusjoner (i form av arbeidsledighetstrygd og sosialstøtte). Men det er verdt å merke seg at 24% - dvs. 1 av 4 - oppgir foreldres inntekt som viktigste inntektskilde. Disse er altså hovedsaklig privat forsørget. En annen viktig indikator på at mange helt eller delvis blir forsørget av foreldrene, har vi i den store andelen som bor hjemme hos foreldrene. La oss systematisere opplysningene om inntektskilder; dvs. måter å bli forsørget på, i tabell 3.51:

Tabell 3.51 Hvordan forsørges de ikke-etablerte arbeidsledige?

Viktigste innt. kilde	%andel av de enslige	Inntektsnivå	
		Gj.snittsinntekt i dag	Gj.snittsinntekt før ledig
Offentlig forsørging			
*led. trygd	36%	3.700	7.150
*sos. støtte	17%	1.880	4.600
Privat forsørging			
* foreldres inntekt	24%	(ikke oppgitt)	930

Kilde: FAFO. N=53.

Inntektstallene er beheftet med de feil som en vanskelig kan unngå i slike undersøkelser (endel svarer ikke på spørsmålet, og endel tar antagelig ikke med hele inntekten). Disse feilkildene kan innvirke noe på nøyaktigheten i anslagene, men rokker ikke ved hovedmønsteret. Hovedkonklusjonen er at de aktuelle ungdommene har en svært dårlig økonomi, og i de fleste tilfelle er helt eller delvis avhengig av å bli forsørget av foreldrene. Et poeng i denne forbindelse, som vi i liten grad utdyper her, er at det rimeligvis virker sosialt og økonomisk belastende for hele opphavsfamilien at den arbeidsledige ungdommen må "leve på" foreldrene.

Det kan reises flere aktuelle spørsmål i forlengelsen av disse inntektsopplysningene. For det første: Er det rimelig å bruke et såvidt belastet ord som fattigdom om den livssituasjonen de aktuelle ungdommene befinner seg i? Hva mener vi i tilfelle med fattigdom - hvordan skal fenomenet defineres og kartlegges? For det andre: hva er de viktigste konsekvenser av arbeidsledighet over tid for dem som rammes? Og i samband med dette - hva er evt. karakteristiske trekk ved ungdomsledigheten?

(3.5.1) Definisjon og måling av fattigdom

Mht. det første spørsmålet - hva vi skal mene med fattigdom - må flere prinsipielle forhold avklares før vi kan fastslå omfang og konsekvenser. Stjernø (1985) peker på to viktige sider ved begrepet fattigdom som må drøftes; hvorvidt det dreier seg om absolutt eller relativ fattigdom, og hvorvidt vi bør legge objektive eller subjektive mål til grunn. Det er ingen entydighet innen forskningen om disse spørsmålene. En retning

legger vekt på at fattigdom bør defineres som et absolutt fravær av grunnleggende materielle goder (mat, klær, forsvarlig bosted osv.). Den andre retningen poengterer at fattigdom må defineres relativt til forbruksstandarder osv. i det samfunnet en lever i (både "nærsamfunnet" i form av familie, nabolag osv., og storsamfunnet). Det andre spørsmålet som må avklares er hvorvidt det skal legges vekt på objektive eller subjektive mål på fattigdom. Legger vi vekt på subjektive mål (dvs. de potensielt fattiges egen vurdering), må vi være åpen for at en situasjon kan fortone seg som fattigdom, men oppleves og uttrykkes annerledes av vedkommende selv. Folk som objektivt sett (iht. plassering på inntektsskala e.l.) kan regnes som fattige, kan selv være uenig i at de er fattige. Tilsvarende kan det godt tenkes at folk som befinner seg i overkant av objektive fattigdomsgrenser kan regne seg selv som fattig.

Hvordan skal vi så vurdere de opplysningene om inntekt og levekår som vi har presentert i vår undersøkelse? Vi har ikke mulighet til å belyse alle disse viktige prinsipielle spørsmålene utfra vårt datatilfang. Imidlertid har vi endel indikatorer som klart peker i retning av fattigdom:

- * for det første har vi konstatert at inntektsnivået er gjennomgående svært lavt. Når vi skal sette disse opplysningene i relieff har vi ingen "absolutte" eller "sanne" fattigdomsgrenser å gå ut fra. Det målet som trolig fungerer best i norsk målestokk, er minstepensjonen i Folketrygden. Bl.a. Stjernø (1985) argumenterer for at dette målet er godt egnet. Alle som har en inntekt under denne grensen, defineres altså som fattige. Begrunnelsen er at det er bred politisk enighet om at minstepensjonen er et økonomisk minimum for å kunne eksistere i Norge i dag (uten at det skjer endringer av satsene av den grunn). For enslige er minstepensjonen pr.mai 1985 på kr. 3.344 pr. måned. I vårt utvalg har omlag 3/4 (73%) en inntekt under denne minstepensjonen. 73% av de arbeidsledige ungdommene tilsvarer omlag 1/3 av alle arbeidsledige i Rana.

- * for det andre finner vi det mest fruktbart å basere oss på den relative forståelsen av fattigdom. Dette betyr at vi ser på hva de arbeidsledige ungdommene er i stand til å realisere i forhold til kulturelle og sosiale normer i samfunnet. Et viktig poeng, som Stjernø (1985) framhever, er at samtidig som ungdommen er blitt mindre etterspurt som arbeidskraft,

er de blitt stadig mer etterspurt som kjøpekraft. I våre dager er konsum av klær, fornøyelser, reiser osv. en viktig del av ungdomskulturen. Poenget her er at de arbeidsløse avskjæres fra å leve et liv i noenlunde overensstemmelse med normene i den (kommersialiserte) jevnalderkulturen ungdommene identifiserer seg med. Stjernø formulerer det slik: (side 62)

"Det er ikke bare for de unge pengene og vareforbruket har så stor betydning for både den sosiale statusen og den psykologiske identiteten. Dyrkingen av varer og penger er et alment trekk i et kapitalistisk samfunn som vi finner i alle aldersgrupper. Men vi tror det ikke er så sterkt blant eldre som har vokst opp under forhold der familien og arbeidet kanskje bidro med andre trekk til utviklingen av personligheten og den sosiale identiteten. Når både familietilknytningen og tilknytningen til arbeidslivet svekkes, samtidig som kommersialismen styrkes, blir det desto verre når mangelen på arbeid også fører til mangel på penger og mulighet til å kjøpe og forbruke.

Dersom vi legger denne relative forståelsen til grunn, styrkes tesen om at vi har med reell fattigdom å gjøre. Problemene er ikke bare av økonomisk karakter, de har også elementer av sosial og kulturell fattigdom i seg. De arbeidsledige avskjæres fra deltagelse ikke bare i arbeidsfellesskap, men også i fritidsaktiviteter som koster penger.

Konklusjonen på dette blir at når vi bruker Folketrygdens minstebeløp som fattigdomsgrense, og legger vekt på en relativ forståelse av fattigdom, finner vi at omlag 3/4 av de enslige arbeidsledige i Rana kan regnes som fattige.

(3.5.2) Andre konsekvenser av ungdomsledighet

Arbeidsledigheten fører ikke bare til svak økonomi for dem som rammes. Også andre effekter kan spores, selv om ikke alle er like åpenbare på kort sikt. I dette avsnittet vil vi drøfte noen sider ved arbeidsledigheten som er felles for store deler av de arbeidsledige i Rana, med særlig vekt på de som er relativt unge ("eldre ungdom" eller "unge voksne"). Innen forskningen er det

rett nok ingen entydig forståelse av hva som kjennetegner ungdomsarbeidsløsheten, og hva som er de mest betydningsfulle konsekvensene på sikt. En retning legger vekt på å nedtone konsekvensene av arbeidsløshet for ungdom. Dette begrunnes for det første ved at mange unge har korte og hyppige ledighetsperioder ("pendling" mellom kortvarige jobber og arbeidsledighet). Det antas at arbeidsløshet for de fleste ungdommene er et forbigående fenomen. Dette ser ikke ut til å være tilfellet for Ranas vedkommende. Som vi påviste i kapittel 2.2.1 ("Mer omfattende langtidsledighet"), ligger gjennomsnittlig ledighetsperiode i Rana høyere enn gjennomsnittet for Norge. Rana har et betydelig problem med langtidsledighet. Når vi vet at så mange av de arbeidsledige i Rana er unge, betyr det at også unge mennesker blir værende arbeidsledig over relativt lang tid. En "dempende" faktor her er imidlertid arbeidsmarkedstiltakene - jfr. kap.2. En annen årsak til at konsekvensene av arbeidsledighet antas å være mindre blant ungdom, er at unge folk uten vesentlig yrkeserfaring ikke har knyttet sin identitet til arbeidet, og ikke har forsørgelsesbyrde. Det er rimelig å tro at arbeidsledigheten oppleves annerledes av personer som tidligere har vært i arbeid i lengre tid. Belastningene kan oppleves større, fordi den tilvante livsførselen brytes. Det er mulig at de relativt kortsiktige konsekvensene av arbeidsløshet i denne forstand kan være lettere å bære for ungdom (dvs. folk uten yrkeserfaring) enn for eldre. Imidlertid er det viktig å minne om at arbeidsløshet uansett alder og tidligere yrkeserfaring kan medføre betydelige problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet igjen. Dette henger ikke bare sammen med at arbeidsmulighetene generelt blir færre, dvs. forklaringer knyttet til utviklingen på arbeidsmarkedet. Det skyldes også at mange arbeidsledige etterhvert kan miste evnen og motivasjonen til å organisere seg selv og sin tid. (jfr. Kildal, 1984). I tillegg oppstår fare for dekvalifisering, dvs. at innlærte ferdigheter og erfaringer tilknyttet det aktuelle yrket går tapt eller blir uaktuelle. (jfr. bl.a. Woods, 1982). Dette fenomenet formuleres ofte som at den arbeidsløse må lære seg å arbeide igjen. De som ikke har yrkeserfaring, har rimeligvis heller ikke hatt anledning til å erverve kvalifikasjoner (såvel "profesjonelle" som "arbeidsetiske" kvalifikasjoner). Men selv om det kanskje ikke er treffende å bruke begrepet "dekvalifisering" om de ungdommene som er utestengt fra yrkeslivet, er konsekvensene i stor grad de samme som ved dequalifisering.

Alment kan vi knytte de viktigste konsekvensene av arbeidsledighet til sentrale aspekter ved arbeidet (mer presist lønnsarbeidet). I vår kultur har arbeidet en rekke ulike funksjoner utover det å representere et levebrød. Arbeidet tvinger en tidsstruktur på dagen, innebærer en regulert erfaring og kontakt med andre mennesker, knytter arbeidstagerne til mål og hensikter som går

utover ens egne (private) mål, definerer aspekter ved ens personlige status og identitet, og tvinger til aktivitet. (Jfr. Jahoda). Det å bli arbeidsledig kan medføre at disse strukturerende aspekter ved arbeidet tapes, og evnen til å organisere seg og sitt svekkes. På vårt spørsmål om forholdet til organiserte fritidsaktiviteter finner vi riktignok det samme mønsteret blant de unge arbeidsledige som blant skoleungdommen i Rana. I begge gruppene er det for det meste idrett som drives, andre aktiviteter har tilsynelatende liten oppslutning. Problemene med dette spørsmålet er imidlertid at det ikke fanger opp "uorganiserte" fritidsaktiviteter (besøke venner, gå på tur osv.), og at oppslutningen om de organiserte aktivitetene vi lister opp generelt er liten for de aktuelle aldersgruppene.

Et interessant spørsmål er hvorvidt det er spesielle forhold ved Rana, som industristed og lokalsamfunn, som har betydning for hvilke konsekvenser arbeidsledigheten får for ungdom på stedet. Er det annerledes å være ung arbeidsløs i Rana enn i f.eks. en storby eller en østlandsbygd? Spørsmålet lar seg ikke enkelt besvare, men utfra vårt datatilfang er det særlig ett poeng som vi kan gripe fatt i, nemlig den tilhørigheten som Ranaungdommen i stor grad har hatt og har til stedet. Helt til problemene på Jernverket tilspisset seg for alvor på slutten av 70-tallet, har arbeid på bedriften vært en sikker og trygg arbeidsplass for stedets ungdom (dvs. i størst grad for gutter). For dem som hadde klare planer om framtidig yrke innen industrien, bød Jernverket på lærlingeplasser og rekrutteringsjobber. For dem som for en kortere eller lengre periode gikk lei av skolegang, var arbeid på Jernverket et alternativ som fungerte godt. Bedriften var både en naturlig inngang til arbeidslivet og en "støtpute" for dem som trengte et avbrekk i skolegangen. Poenget i denne forbindelse er at Jernverkets tradisjoner som viktig sysselsetter av ungdom, på en naturlig måte har påvirket ungdoms forventninger, innretting og strategier mht. framtidige yrkesvalg. Disse føringene i tankemåter og tilpasninger blir forsterket ved at "alle" fedre jobber på Jernverket. Vi har i kapittel 4 dokumentert at elevenes sosiale bakgrunn (målt ved fars yrke) er med på å bestemme hvilke utdannings- og yrkesambisjoner den enkelte har. Sagt annerledes: mange av ungdommene i Rana arver en "industriarbeiderkultur" som fører i retning av utdanning og arbeid innen den tradisjonelle industrien i Rana. Det positive ved slik (kulturell) sosialisering er at individets tilknytning til stedet og dets muligheter blir sterk for mange. Tilhørigheten styrkes og kompenserer for den almene fragmentering og differensiering som stadig foregår i et moderne samfunn. Det negative er imidlertid at omfanget av valgmuligheter den enkelte definerer for seg, blir innskrenket. I andre ord: De sosiale og kulturelle føringene

(sosialiseringen) skaper orden og trygghet i den fasen av ungdommens liv der en rekke viktige valg vedr. utdanning og yrke vanligvis treffes. Men påvirkningen kan bli en hemsko når de faktiske arbeidsmulighetene innen industrien osv. reduseres drastisk på kort tid.

Hvordan kan vi så (evt.) dokumentere disse poengene utfra vårt datatilfang? Igjen er det viktig å finne gode operasjonelle indikatorer som "treffer" den underliggende teoretiske problemstillingen. Der er særlig tre spørsmål fra vår undersøkelse vi kan trekke på i denne forbindelsen, nemlig om de arbeidsledige ungdommene er innstilt på å flytte, ta mer utdanning eller avvente situasjonen for å få jobb. Som vi drøftet i kapittel 3.4.3, er villigheten til både å flytte og ta mer utdanning relativt stor blant de arbeidsledige ungdommene (særlig blant de enslige ungdommene). Imidlertid er det verdt å merke seg at spørsmålet er holdt i en relativt uforpliktende og "løs" form, fordi det opereres med en forholdsvis lang tidshorisont ("innen 2 år"). Vi fant i kapittel 3.4.3 at ungdommene under 25 år var mest åpen for å flytte og ta mer utdanning, mens villigheten avtar mht. økende alder. Videre har vi påvist at åpenheten for flytting og utdanning er vesentlig lavere for de som har etablert familie enn de som er enslige. Åpenheten for flytting og utdanning varierer altså mht. alder og sivil status. I tillegg er gjennomsnittlig 1/3 av utvalget helt eller delvis uenig i flytting, og 1 av 6 er (helt eller delvis) uenig i at det er nødvendig å ta mer utdanning. Problemet med disse to spørsmålene er som nevnt at de er formulert nokså uforpliktende (lang tidshorisont osv.). Ikke desto mindre avtegner det seg et interresant mønster: relativt stor åpenhet for flytting og utdanning for de helt unge, men (tildels sterkt) avtagende mht. økende alder og familieforpliktelser.

Det er imidlertid et tredje spørsmål som "treffer" adskillig bedre, nemlig de arbeidslediges (evt.) tro på at det dukker opp arbeidsmuligheter i Rana innen to år. Som nevnt i kapittel 3.4.3 var spørsmålet formulert slik: "Hva mener du må til for at du skal få full jobb innen to år?", og det aktuelle alternativet er formulert "Jeg regner med at det dukker opp arbeidsmuligheter for meg innen to år". Av de tre strategiene flytting, utdanning og avventning, er det den siste som er den mest "passive" sett fra den enkeltes synspunkt. Som tidligere vist er 1/4 av alle arbeidsledige enig i denne strategien, mens 1/3 er delvis enig. Ialt er således godt over halvparten av alle arbeidsledige enig (helt eller delvis) i at det dukker opp arbeid for dem i Rana innen to år. Vi har videre funnet at det er en litt større andel blant de enslige som slutter seg til påstanden enn blant de arbeidsledige i parforhold, men i det store og

hele er likhetstrekkene mer slående enn forskjellene. Selv om antall arbeidsplasser på Jernverket spesielt og i Rana generelt er drastisk redusert de senere årene, er det en rekke føringer mot at folk fortsatt i stor grad innretter seg på arbeid på Jernverket. Dels består disse føringene av sosiale og kulturelle bånd av den typen vi har skissert over, men i tillegg må vi poengtere at antall arbeidsplasser innen pendleavstand fra Mo er lavt. Sagt på en annen måte: valgmulighetene for de fleste kategorier arbeidskraft i Rana er blitt stadig mindre, samtidig som en betydelig andel av de arbeidsledige antar (håper, tror, forventer) at det dukker opp muligheter på stedet innen 2 år. Hva blir så svaret på spørsmålet om det er særtrekk ved ungdomsledighet i Rana? Det viktigste er nok fortsatt påpekningen av at en rekke av de individuelle konsekvensene av arbeidsledighet som alment framheves, i høy grad er aktuelle også for Rana (jfr. dårlig økonomi osv.). Men i tillegg er det verdt å poengtere at at Ranas sterke industritradisjoner legger føringer på hvordan mange av de arbeidsledige tilpasser seg. Troen på at det vil dukke opp arbeid i Rana innen 2 år er sterkt utbredt blant de arbeidsledige i Rana. Det er fristende å trekke en parallell til primærnæringene: Bonden går og venter på bedring i været, mens jernverksarbeideren (og de som ønsker jobb i lokalindustrien) venter på bedring i de internasjonale stålkonjunktorene. Stålkonjunktorene får den samme funksjonen for industriarbeideren som naturelementene får for bonden og fiskeren.

Vi har så langt brukt mest tid og oppmerksomhet på de arbeidsledige som er enslige (ikke har stiftet egen familie). Den andre store gruppen av arbeidsledige, de som har etablert egen familie, er det ikke sagt så mye om. Imidlertid er mange av de poengene vi har nevnt over, relevante også for denne gruppen, særlig det som går på belastninger ved ledighet. La oss avslutningvis ta med hovedfunnene vedr. denne gruppen arbeidsledige. For det første har vi funnet at 3/4 av disse er kvinner, og at gjennomsnittsalderen er noe høyere enn for de enslige (60% mellom 25-40 år). I forhold til de enslige arbeidsledige, har de som er etablert i egen familie lengre samlet yrkeserfaring, og har vært ledig i lengre tid. Videre er det verdt å merke seg at en noe mindre andel av denne gruppen (enn blant de enslige) er villig til å flytte eller ta mer utdanning som en mulig strategi for å få jobb. Det er trolig både en alderseffekt og en effekt av familietilhørighet som ligger bak denne mindre mobiliteten blant de etablerte. Når det gjelder inntektsforhold har vi anvendt husholdsinntekt som den "viktigste" målestokken. Det betyr ikke at vi ikke ser at det kan være betydelige fordelingsproblemer, ikke bare mellom ulike hushold/husholdstyper, men også innen hushold. Her har vi vært nødt til å la

endel prinsipielle spørsmål vedr. velferdsfordeling internt i husholdet ligge, og istedet konsentrere oss om husholdets totale inntekter og forbruksmuligheter. Når vi skiller mellom de hushold som ikke har barn, de som har ett barn, og de som har flere barn, fant vi at det er hushold med flere enn ett barn som kommer dårligst ut sammenlignet med Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelse. (Jfr. kap. 3.3.2). På samme måte som med de enslige arbeidsledige, kartla vi hvor mange som (evt.) har en inntekt som er under Folketrygdens minstepensjon. (Det er denne minstepensjonen som anbefales brukt som fattigdomsgrense -Jfr. Stjernø, 1985). Vi fant at 60% av ekteparene med mer enn ett barn kan karakteriseres som fattige når Folketrygdens minstepensjon anvendes som kriterium. Av ekteparene uten barn befinner 4 av 10 seg under denne grensen, mens andelen for ekteparene med 1 barn er på 15%. Alt i alt er dette en av flere indikatorer i vår undersøkelse som viser at begrepet "arbeidsledig" på mange måter fungerer dårlig. En rekke forhold er med på å bestemme hva som blir konsekvensene av arbeidsledighet (sivil status, alder, boforhold, familie/klassebakgrunn osv.)

Til slutt er det kanskje to poenger vi gjerne vil understreke betydningen av:

- * Det hevdes fra tid til annen at de arbeidsledige stort sett er "utslåtte klienter" med ulike typer tilpasningsvansker. Flere funn i vår undersøkelse viser at dette er en myte. Bl.a. er det påvist at de arbeidsledige gjennomgående har bra almenfaglig bakgrunn, og er åpen for en rekke strategier for å få bukt med arbeidsledigheten. Livssituasjonen (familie-situasjon, forsørgelsesbyrde osv.) avgjør i stor grad i hvilken grad den enkelte anser det som mulig å satse på bl.a. mer utdanning og flytting.
- * Vi har funnet at en stor andel (60%) av de arbeidsledige regner med at det dukker opp arbeid i Rana innen to år. Dette tar vi som et uttrykk for tilhørighet til lokalsamfunnet. Kanskje kan vi best forstå dette fenomenet ved å trekke en parallell til jordbruket og bondens situasjon: På samme måte som bonden venter på bedre vær, venter mange i Rana på bedre internasjonale stål-konjunkturer. Dette er selvsagt bare en illustrasjon, men fanger kanskje opp hvordan det er naturlig for mange å tenke i samfunn med Ranas spesielle industritradisjoner.

KAPITTEL 4: ELEVENE I VIDEREGÅENDE SKOLE I RANA

(4.0) INNLEDNING.

De senere årene har den videregående skolen fått en stadig viktigere posisjon i forhold til arbeidsmarkedet. Ettersom arbeidsmulighetene for ungdom i alderen 16-24 år blir stadig dårligere, har mer skolegang blitt det mest nærliggende alternativet for mange. Samtidig er det klart at elevene i videregående skole har ulike utdanningsambisjoner og yrkesplaner. Noen elever ser på den videregående skolen som første skritt på en lengre utdanningsvei, dvs. som en innfallsport til arbeidsmarkedet for arbeidskraft med høyere kvalifikasjoner, mens for andre er den videregående skolen selve utdanningsvalget. De regner med at en 3-årig yrkesfaglig eller almenfaglig utdanning etter 9-årig obligatorisk skole vil åpne portene inn til arbeidslivet slik at det bl.a. blir mulig å skaffe seg spesifikk yrkesopplæring på arbeidsstedet. Slike forskjeller i tilpasning til skole og arbeidsliv og planlegging av en framtidig utdannings- og yrkesvei ("karriere") er ett av temaene som behandles i dette kapitlet.

Kapitlet er inndelt i fem hovedavsnitt. I avsnitt 4.1 gir vi en kort oversikt over de videregående skolene i Rana. Oversikten består i en presentasjon av utviklingen av elevtall og utdannings- eller linjetilbudet fra begynnelsen av 70-tallet til i dag. Høsten 1984 gjennomførte FAFO en intervjuundersøkelse blant et representativt utvalg av elevgruppen skoleåret 1984-85. De avsluttende avsnittene i kapittel 4 består i en drøfting av resultatene fra denne undersøkelsen.

Det andre hovedavsnittet (4.2) i kapittel 4 behandler problemer i tilknytning til fordelingen av elevplasser (kapasiteten) på de tre klassetrinnene ved de yrkesfaglige linjene i Rana. I denne forbindelsen presenteres elevenes respons på spørsmål i tilknytning til opptakssystemet i videregående skole. Slike holdningsspørsmål utgjorde en vesentlig del av skoleundersøkelsen i Rana høsten 1984.

Delkapitlene 4.3 - 4.5 legger hovedvekten på en presentasjon av elevgruppens forhold til utdanning og arbeidsliv. I dette avsnittet setter vi oss fore å anslå omfanget av bl.a. "skjult ledighet" i videregående skole i Rana. Til dette formålet

utvikles en indeks, dvs. et sammensatt mål av i alt fem empiriske indikatorer som deler elevgruppen i tre deler etter en fordeling av "score" på de fem dimensjonene i indeksen. De tre gruppene kalles "ekspansive elever", "gråsonen" og "skjult ledige elever". Inndelingen av elevgruppen bygger på en analogi fra arbeidsmarkedsforskningen. På samme måte som arbeidstagere inndeles i grupper (kategoriseres) etter grad av "fast" eller "løs" tilknytning til arbeidsmarkedet, kan elever i videregående skole kategoriseres etter grad av "fast" eller "løs" tilknytning til skolen. Skillelinjene mellom fastere og løsere tilknytning går et sted i den elevgruppen vi kaller gråsonen, mens de to andre elevgruppene (ekspansive og skjult ledige) utgjør ytterpunktene i dette tilknytningshierarkiet.

Ekspansive elever kan være kjennetegnet ved at de har faste yrkes- og utdanningsplaner, de har gjerne høye yrkes- og utdanningsambisjoner, deres planer for framtiden er robuste overfor endringer på arbeidsmarkedet i den forstand at de ikke vil avbryte skolegangen selv om de fikk tilbud om fast jobb, og de har lav flytteterskel. Det siste innebærer at utflytting står i naturlig sammenheng med de øvrige planene den enkelte har. Den andre ytterligheten som vi har kalt "skjult ledige" har til sammenligning høy affinitet mot arbeidsmarkedet (stor sluttetilbøyelighet hvis tilbud om jobb), de har relativt lave ambisjoner på egne vegne, de har ofte uklare yrkes- og utdanningsplaner, de bruker kanskje noe lenger tid enn normalt studietid og de har ofte høy flytteterskel. Gruppen er mao. ofte orientert mot de muligheter som skapes på det lokale arbeidsmarkedet i Rana. Et problem i tilknytning til vår måling er selvfølgelig at det er svarene på spørsmålene i et spørreskjema som danner grunnlaget for klassifiseringen av elevene og ikke faktiske handlinger. Vi må altså skille mellom formodninger og handlinger. Dette er en generell svakhet ved den teknikken vi har anvendt i skoleundersøkelsen, et problem som gjør at vi må være forsiktige med å trekke for bastante konklusjoner på basis av svarfordelingene. Et argument for å bruke en slik teknikk likevel, er at elevgruppen kommer til orde. Vi tar dem på alvor når de gir uttrykk for en forventning, en framtidsplan, en holdning eller en formening.

(4.1) DE VIDEREGÅENDE SKOLENE I RANA

I dette avsnittet vil vi beskrive utviklingen ved de tre store videregående skolene i Rana fra 1960 til i dag. Moheia Videregående skole har et dominerende innslag av almenfaglige studieretninger, mens Kongsvegen Videregående Skole og Selfors Videregående Skole har yrkesfaglige studieretninger.

(4.1.1) Moheia Videregående Skole.

Mo Kommunale Høgre Almenskole ble etablert i begynnelsen av 50-årene. På denne tiden var antallet ungdommer i Rana blitt såvidt stort at det ble besluttet å opprette en gymnasklasse. Skolen har skiftet navn flere ganger; til Rana kommunale høgre almenskole i 1964, til Rana Gymnas i 1967 og til Moheia videregående skole i 1975.

I dag har skolen grunnkurs og videregående studietilbud innen almene fag, studieretning for handel og kontorlag, studentfagkurs og studieretning for sosial- og helsefag. Det er de almene fagtilbudene som har klart flest elever.

Elevtallet på skolen økte fra 446 skoleåret 1960-61, til 523 elever skoleåret 1969-70, til 594 elever skoleåret 1984-85. Elevtallet ved almenfaglig har mao. økt med 33% i løpet av 25 år. Dette er ingen drastisk økning, og har nok sammenheng med at Rana nå i en årrekke har hatt betydelige ungdomskull i tillegg til at videregående skole (Moheia inkludert) har representert et utdanningstilbud til ungdom fra nabokommunene Hemnes, Nesna og kanskje også kystkommuner som Lurøy, Dønna og Alstahaug for å nevne noen. Vi ser på de tre tidspunktene hver for seg, siden det har vært betydelige endringer i linjetilbudet i løpet av de siste 25 årene.

Fordelingen av elevene på de ulike linjene ved Moheia VS (Rana Gymnas) skoleåret 1969-70 er gitt i tabell 4.1.

Tabell 4.1: Fordelingen av elever ved Rana Gymnas på linjer og klassetrinn, skoleåret 1969-70.

Klassetrinn	Linje			sum (*)
	Real	Engelsk	Økonomisk gymnas	
1.klasse	55	29	29	113(228)
2.klasse	50	28	21	99(99)
3.klasse	48	19	12	79(79)
Sum	153	76	62	291(446)

*) I skoleåret 1969-70 hadde skolen både realskole og gymnas, ettersom 9-årig grunnskole ikke var innført i kommunen. Ialt gikk det dette skoleåret 155 elever i 3. realskoleklasse, slik at totalt antall elever var 446.

Kilde: Moheia Videregående Skole.

Tabell 4.1 illustrerer et trekk ved det gamle gymnaset som bare gjenfinnes på de yrkesfaglige linjene i dag. Kapasiteten til å ta inn elever på klassetrinnene 2 og 3 var klart mindre enn kapasiteten 1. år. Bare 4 av 10 elever kunne regne med å fullføre en 3-årig utdanning uten "hvileår" hvis inntaket fylte kapasiteten det første året. Man kalkulerte med et "naturlig" frafall mellom hvert trinn bl.a. fordi det var et krav til bestått eksamen for videre opptak i skolen.

Hvis vi ser bort fra elevene i 3. realskoleklasse (115 personer) er økningen i kapasiteten på almenfaglig studieretning i Rana noe mer imponerende i løpet av de siste 15 årene. Fra 1970 til i dag økte kapasiteten ved Moheia VS med 56%.

I skoleåret 1979-80 hadde antall elever økt til 523, fordelt på 183 elever på almenfag (ikke linjedelt), 131 elever på naturfaglinja, 167 elever på samfunnsfaglinja, og 42 elever på språklinjen. I skoleåret 1984-85 var elevtallet økt ytterligere til 594 elever. Dette året var det 186 elever på almenfag, 153 elever på naturfaglinja, 196 elever på samfunnsfaglinja og 59 elever på språklinja. I tillegg hadde Moheia siste år tilbud om plass på studentfagkurs og tilbud om videregående kurs til hjelpepleier (studieretningen sosial- og helsefag). Betegnelsen almenfag refererer til 1.klasse som ikke er linjedelt. Spesialiseringen starter først i 2. klasse ved almenfaglig studieretning.

Disse tallene er samlet i tabell 4.2 som viser utviklingen i elevtall fra skoleåret 1969-70 til siste skoleår ved almenfaglig studieretning i Rana

Tabell 4.2: Utviklingen i elevtall ved almenfaglig studieretning (Moheia) fordelt på klassetrinn 1969-70 til 1984-85.

Almenfaglig studieretning	1.klasse	2.klasse	3.klasse	Sum
Skoleår				
1969-70	268	99	79	446
1979-80	183	186	154	523
1984-85	186	205	203	594

Kilde: Moheia Videregående Skole.

Vi ser av denne tabellen at den kapasitetsinnskrenkningen som gjorde seg gjeldende fra trinn 1 til trinn 3 i 1969-70 er utjevnet siden 1979-80. I dag er det plass til å tilby hele 1. klasse-inntaket en 3-årig utdanning.

(4.1.2) Kongsvegen Videregående Skole.

Kongsvegen Videregående Skole er den største yrkesfaglige skolen i Rana. Skolen har et meget omfattende linjetilbud til sine elever:

- * Studieretning for handel- og kontorlag
  - (grunnkurs innen handel og kontor, videregående kurs innen kontor/administrasjon og økonomi, og innen regnskap, markedsføring, data- og informasjon).
- * Studieretning for håndverks- og industrifag
  - (grunnkurs innen maskin/mekaniker, elektro, rørlegger, mekaniker. Videregående kurs innen bilfag, maskinarbeider, rørlegger, elektro, elektronikk, prosesseteknikk og mekanikerfag. Dessuten videregående kurs innen kontor- og datateknikk, industrirørlegger, bilmekanikk, bilelektriker, plate/sveis og tømmerfag).
- * Studieretning for husholdningsfag
  - (grunnkurs innen husstell, praktisk husholdning, kokk/servitør/husstell. Videregående kurs innen husflids- og estetiske fag)
- * Studieretning for husflids- og estetiske fag
  - (grunnkurs innen tegning/form/farge/søm/tekstilforming. Videregående kurs innen tekstilforming).

I skoleåret 1969-70 var det 270 elever på ulike grunnkurs, og 62 elever på videregående kurs. I skoleåret 1979-80 var antall elever på grunnkurs økt til 414, og antall elever på videregående kurs økt til 123. Totalt sett økte altså antall elever fra 332 til 537 (62%) i denne tiårsperioden. Fram til skoleåret 1984-85 økte elevtallet ytterligere. Skolen hadde da 403 elevplasser på 1.årstrinn, 207 elever på 2.årstrinn, og 120 elever på 3.årstrinn. Ialt hadde skolen således 730 elevplasser, dvs. en økning på 36% i forhold til skoleåret 1979-80.

Disse elevtallene er samlet i tabell 4.3:

Tabell 4.3: Utviklingen i elevtall ved Kongsveien videregående skole i skoleårene 1969-70, 1979-80 og 1984-85.

	Grunn- kurs	Videreg. kurs		Sum
skoleår				
1969-70	270	62		332
1979-80	414	123		537
skoleår	1.klasse	2.klasse	3.klasse	
1984-85	403	207	120	730

Kilde: Kongsveien videregående skole.

Et viktig spørsmål er hvor stor kapasitet Kongsveien videregående skole har i forhold til søknadsmassen. Vi skal senere (jfr. kapittel 4.2.3) vise at svært mange primærøkerne blir avvist. Mer enn 30% av primærøkerne til 1. og 2.klasse ble avvist ved Kongsveien i skoleåret 1984-85.

(4.1.3) Selfors videregående skole.

Selfors videregående ble opprettet som selvstendig skole i januar 1983. Inntil da hadde skolen vært en del av Kongsveien videregående skole. Selfors har følgende linjetilbud innen studieretningen for håndverks- og industrifag: 1-årig grunnkurs i plate/sveis/stålkonstruksjon, praktisk maskin- og mekaniker/elektro, teknisk tegner, murer og tømmer, Videregående kurs i plate/sveis/stålkonstruksjoner, mekaniker og tømmer).

Inntil skoleåret 1984-85 hadde Selfors kun tilbud om toårig grunnkurs til sine elever. Siste skoleår ble det opprettet en 3. klasse med plass til 15 elever, slik at Selfors i dag er etablert som en moderne yrkesfaglig videregående skole med et treårig utdanningstilbud til sine elever. Innen neste skoleår legger Selfors opp til en fordobling av elevtallet siden etableringen som egen skole i 1982-83.

Antall elever har økt fra 172 i skoleåret 1982-83 til 350 i skoleåret 1985-86. Utviklingen i elevtall er gjengitt i tabell 4.5:

Tabell 4.5: Elevtall på Selfors Videregående Skole

Skoleår	Antall elever
1982-83	172
1983-84	253
1984-85	289
1985-86	350(*)

*) Det søkes om ytterligere to klasser, slik at elevtallet kan bli 380 skoleåret 1985-86.

Kilde: Selfors Videregående Skole.

I neste avsnitt vil vi komme nærmere inn på problemer i tilknytning til fordelingen av antall elevplasser på de ulike studieretningene (dvs. forholdet mellom søknadsmasse og kapasitet) og elevenes respons på opptakssystemene i videregående skole.

(4.2) KAPASITET, SØKNADSMASSE OG OPPTAK I DEN VIDEREGÅENDE SKOLEN

(4.2.1) Opprettelsen av videregående skole.

70-tallet ble preget av utstrakt forsøksvirksomhet i videregående skoletrinn (16-19 års trinnene) over hele landet. Sentralt i denne forsøksvirksomheten stod planene om å utvikle en såkalt enhetsskole. Enhetsskolen var betegnelsen på et skolesystem som gav et sammenhengende utdanningstilbud til alle som ønsket det, fra avsluttet obligatorisk skolegang til voksen alder. Dette skoletilbudet skulle samtidig gi alle elevene en bred (dvs. almenfaglig) utdanningsbakgrunn som kvalifiserte til høyskoleutdanning uavhengig av linjevalg i videregående skole.

Reformene begynte med opprettelsen av en obligatorisk 9-årig skole og fortsatte med et lovforslag (Ot.prp. nr. 18 (1973-74)) som skisserte en forsøksplan i videregående skole. Det ble innført en forsøksordning med 2-årig grunnkurs i yrkesskolen og et 3-årig reformgymnas. Denne skolereformen gjorde det mulig å begynne direkte i 2. klasse i reformgymnasets etter fullført 2-årig grunnkurs på en yrkesfaglig linje. Dette kunne oppfattes som et første steg i oppmykningen av gymnasets "monopol" som innfallsport til videre utdanning på høyskolenivå. I tillegg til dette, ble linjetilbudet utvidet, og elevene fikk større muligheter til å kombinere ulike fag på de enkelte linjene. Ot. prp. nr. 18 (1973-74) ble allerede neste år fulgt opp av en stortingsmelding (St. meld. nr. 44 (1974-75)) som særlig la opp til en utvidelse av forsøksvirksomheten på de yrkesfaglige studieretningene. Reformen fortsatte med opprettelsen av en selvstendig 3-årig yrkesfaglig utdanningsvei som gav rett (adgang) til videreutdanning på universitets- og høyskolenivå på linje med de almenfaglige studieretningene (som ble det nye navnet på gymnasets). Med disse reformene var en 12-årig enhetsskole blitt en realitet.

Det er viktig å forstå bakgrunnen for disse reformene. På den ene siden pekte både "Skolekomiteens" og "Gymnasutvalgets" innstillinger (fire innstillinger i perioden 1965-70) på betydningen av å samordne utdanningstilbudet på de praktiske (les: yrkesskolen) og de teoretiske (les: gymnaset) utdanningsveiene etter avsluttet obligatorisk skolegang. Også yrkesfaglige studieretninger skulle gi adgang til videreutdanning på høyskolenivå uten at elevene måtte gå veien om de almenfaglige studieretningene. Gymnasutvalgets innstilling formulerer siktemålet med skolereformene slik :

" (Siktemålet er å utvikle) eit system av skolar som alle må få ein sterk kjerne av allmennutdannande innhald og som har 9-årig skole som grunnlag. Gymnaset vil gå inn i skolesystemet som ein av utdanningsvegane " .
(vår understrekning, sitert etter Ot.prp. nr. 10 (1973-74) s.4)

På den andre siden la innstillingen vekt på behovet for å øke kapasiteten på praktiske linjer (spesielt handel og kontorfag og håndverk og industrifag) slik at det ble bedre samsvar mellom pågang av søkere og plasstilbud på de yrkesfaglige linjene i videregående skole. Det ble understreket at en slik reformplan forutsatte at utbyggingen av yrkesfaglinjene ble gitt prioritet framfor almenfaglige linjer. En slik prioritering ville dessuten øke kostnadene pr. elevplass fordi utstyret på praktiske linjer var betydelig mer kostbart enn utstyret på de mer teoretiske linjene.

Innstillingene, lovforslaget (Ot.prp.) og Stortingsmeldingen munnet ut i etableringen av en videregående skole som stod på tre "pillarer":

(a) Samordnet undervisning

Undervisningsplanene på ulike linjer i videregående skole skulle samordnes. En "enhetsskole" forutsetter at spesialiseringen starter så sent som mulig slik at alle får en bred utdanningsbakgrunn med muligheter for overganger mellom linjer og videreutdanning på høyere nivå uavhengig av opprinnelig linjevalg.

(b) Likestilling mellom linjene

Alle linjer måtte gi muligheter for en sammenhengende 3-årig utdanning som gav adgang til utdanning på høyskolenivå. Det forutsatte en likestilling mellom praktiske og teoretiske utdanningsveier, bl.a. ved at 3-årig yrkesfaglig utdanning skulle gi adgang til høyere utdanning på linje med teoretiske eller almenfaglige studieretninger. (St. meld. nr. 44 (1974-75) s.7 og s.31-32).

(c) Økte valgmuligheter

Elevenes valgmuligheter skulle økes på alle trinn, både mulighetene til å velge ulike fagkombinasjoner på den enkelte linje og mulighetene til å vandre mellom ulike linjer i videregående skole.

Uten at det sies eksplisitt i verken Stortingsmeldingen eller i Odelstingsproposisjonen, er det grunn til å tro at denne skolereformen var motivert av særlig to forhold. For det første ble det stadig vanskeligere å få lærlingeplass eller fast ansettelse i næringslivet etter avsluttet obligatorisk skole. De praktiske linjene i videregående måtte i større grad påta seg ansvaret for å kvalifisere ungdommer til arbeidslivet. Man innså at de stadig raskere strukturendringene i næringslivet fordret en skole som hadde høy grad av fleksibilitet samtidig som skolen satte elevene i stand til å møte det moderne samfunnets krav til høyere almenkvalifikasjoner. For det andre var nok denne skolereformens kongstanke at det skulle bygges bro over de tradisjonelle sosiale skillelinjene som den gamle "yrkesskolen" og "gymnaset" reproduserte. ^{1]}

---

^{1]} St.meld. nr. 44 (1974-75) nevner eksplisitt at reformene tar sikte på å bygge bro over de kjønnsforskjellene som ble reprodusert i den gamle skolen. Andre sosiale målsettinger er å gi den enkelte elev mulighet til å bli en bevisst og aktiv samfunnsborger. Grunnen til at vi likevel "skjærer gjennom færrissen" og hevder at enhetsskolen "egentlig" var motivert av en frykt for at skole-systemet skulle fungere som et middel til å fryse fast sosiale forskjeller, var den vekt som ble lagt på å oppjustere både yrkes-skolens status i forhold til gymnaset og den vekt som ble lagt på å øke elevkapasiteten i yrkesskolen. Virkemidlet var mer " å forme yrkesfaglinjene i almenfaglinjenes bilde" enn å presse flere elever inn på almenfaglinjene.

En nødvendig (men ikke tilstrekkelig) betingelse for å nå slike mål, var at elevkapasiteten på de yrkesfaglige linjene måtte utvides kraftig. Odelstingsproposisjonen og Stortingsmeldingen foreslo at dette arbeidet måtte gis høyeste prioritet selv om en slik utbygging ville øke gjennomsnittskostnadene pr. elevplass i den videregående skolen.

I neste avsnitt vil vi se i hvilken grad disse intensjonene er realisert ved å betrakte forholdet mellom kapasitet og søknadsmasse i videregående skole i Nordland fylke og ved de tre videregående skolene Moheia VS (almenfaglig) , Kongsvegen VS (yrkesfaglig) og Selfors VS (yrkesfaglig) i Rana kommune.

(4.2.2) Kapasitet og søknadsmasse i videregående skole i Nordland fylke

Mens almenfaglig studieretning er en treårig utdanning med opptak for alle tre årene, er yrkesfaglige studieretninger en treårig utdanning med opptakskonkurranse hvert år. Det blir gjerne hevdet at kun 1 av 4 elever som tas opp til grunnkurset ved de yrkesfaglige linjene kan regne med å fullføre en treårig skolegang uten eventuelle "hvileår" (på en annen linje eller utenfor skolen) eller overganger mellom ulike linjer. Det hevdes at yrkesfaglinjene masseproduserer såkalte "gjengangere" og/ eller ungdom med halvferdig utdanning. En gjenganger er en elev som tilbringer mer enn 3 år i videregående skole for å fullføre skolegangen. Betegnelsen fanger både personer som veksler mellom ulike studieretninger og personer som bruker 2 år eller mer i samme klasstrinn på en enkelt linje eller studieretning. I dette avsnittet vil vi vurdere i hvilken grad den utsilingsprosessen som er beskrevet ovenfor har sammenheng med kapasitetsgrensene på de ulike linjene i videregående skole. Vi tar utgangspunkt i skolestatistikken for Nordland fylke.

En indikator på at det virkelig er slik, er kapasitetsfordelingen på ulike klasstrinn ved videregående skoler i Nordland fylke skoleåret 1984-85. Vi skal være forsiktig med å uttale oss om prosesser på basis av en enkelt måling, men tabellen indikerer likevel "hvor skoen trykker".

Tabell 4.7: Antall elevplasser i videregående skole i Nordland fylke

skoleåret 1984-85. Antall plasser og prosent.

Linje		Almenfag	Handel og Kontorfag	Håndverk og Industrifag	Alle linjer
	1	1645	829	1592	5064
Klassetr.	2	1657	510	982	3841
	3	1656	502	331	3149
		<u>I prosent av kapasiteten i 1. klasse:</u>			
	1	100	100	100	100
Klassetr.	2	101	62	62	76
	3	101	61	21	62

Kilde: Skolestatistikk Nordland fylkeskommune 1984-85.

Gitt at kapasiteten fylles i grunnkursene, er det bare almenfaglig som i realiteten kan gi et treårig tilbud uten at det masseproduseres "gjengangere" eller elever på "venteliste". Situasjonen på håndverk og industrifaglinjene er spesielt vanskelig. Kun 3 av 5 som ble tatt opp i grunnkurset kan regne med direkte opptak til 2. klasse og bare 1 av 5 kan regne med direkte opptak til 3.klasse. På handel og kontorlag er det 3 av 5 som kan regne med å passere tre år uten "hvileår" på ett av trinnene.

Dette indikerer at selve systemet enten er basert på at en bestemt andel av elevene skal vandre mellom ulike linjer og studieretninger, eventuelt "hvile" flere år på ett klassetrinn, eller at man regner med et "naturlig" frafall som til sammen utgjør opp til 80% av grunnkursinntaket på spesielt håndverk og industrifag-linjene i videregående skole. Handel og kontorlag kommer i en mellomstilling.

Kapasitetsgrensen er reell. Det bekreftes hvis vi trekker inn forholdet mellom tilbudet av elevplasser og etterspørselen etter elevplasser i Nordland fylke.

Tabell 4.8 : Kapasitet og primærseknadsmasse i videregående skole i Nordland fylke skoleåret 1984-85.

Linje	Almenfag			Handel & Kont.			Håndv. & Ind.		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Klassetrinn									
Kapasitet	1645	1657	1656	829	510	502	1592	982	331
Primær-søkere	1924	1570	1571	1193	768	662	2435	1635	496
Kapasitet i % av primær-søkere	85	106	105	69	66	76	65	60	67

Kilde: Skolestatistikk Nordland fylkeskommune 1984-85.

Tabellen bekrefter inntrykket av at kapasitetsbegrensningene er særlig omfattende ved de to yrkesfaglige linjene vi har tatt med her, i forhold til almenfaglig studieretning. Det at kapasiteten ikke underskrider 60% av antall primærøkere på hvert av trinnene på noen av linjene, indikerer et betydelig frafall mellom 1. og 3. klassetrinn særlig på håndverk og industrifag-linjene. Denne hypotesen styrkes av tendensen i tabell 4.9:

Tabell 4.9 : Primærøkere uten tilbud fra noen linje i videregående skole og primærøkere som trekker sin søknad innen siste inntak i Nordland fylke skoleåret 1984-85.

Linje	Almenfag			Handel & Kont.			Håndv. & Ind.		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Klassetrinn									
Primærøkere	1924	1570	1571	1193	728	662	2435	1635	496
Avvist på primærønske i % av primærøkere	13	0	0	20	29	21	30	31	14
(a) Primærøkere uten tilbud i % av primærøkere	5	0	0	10	11	12	13	14	6
(b) Primærøk. som trekker søknad innen siste inntak i % primærøk.	9	0	2	24	20	21	26	23	30
Sum (a) og (b)	14	0	2	34	31	33	39	37	36

Kilde: Skolestatistikk Nordland fylkeskommune 1984-85.

Tabellene antyder to ulike mønstre i avvisningen av elever på de tre studieretningene som er spesifisert ovenfor. Mens almenfaglig opererer med en førstegangsavvisning (13% 1. år) og i praksis har ledig kapasitet de to neste årene, er det en årviss avvisning både ved handel og kontorlinjene og ved håndverk og industrifaglinjene . Utskillingprosessen ved de to siste studieretningene foregår i tre steg:

(a) En del primærøker får åpenbart plass ved andre studieretninger. Hvis disse søkerne opprettholder sine preferanser, vil de friste en vandrers- eller gjengangertilværelse i videregående skole.

(b) En del primærøker står uten tilbud i det hele tatt. Denne andelen ligger på 10-12% hvert år ved handel og kontorlinjene, mens den er 13-14% de to første årene ved håndverks og industrifaglinjene . Siste år er andelen falt til 6% på denne linjen.

(c) En del av primærøkerne trekker selv sine søknader før siste inntak hvert år . Hvis vi summerer andelen uten tilbud og andelen som trekker sine søknader ser vi at fra 31-34% av primærøkerne ved handel og kontorlinjene havner i en av de to kategoriene hvert år, mens 36-39% havner i en av de to kategoriene ved håndverks- og industrifaglinjene .Systemet er mao. basert på en type "selvjustis" som resulterer i et "naturlig frafall" på de to store yrkesrettede studietilbudene.

Hva som skjer med de som enten trekker sine søknader eller som står igjen uten noe tilbud etter siste opptaksrunde vet vi ikke, men det er ikke realistisk å regne med at disse elevene får tilbud om arbeid eller tilbud om lærlingeplass i næringslivet. Vår hypotese er at de dels frister tilværelsen hjemme (som "skjulte ledige"), dels som registrerte arbeidssøkere, dels som leilighetsarbeidere på strøjobbsarbeidsmarkedet i fylket . Det er også en viss netto utflyttings-tilbøyelighet i denne aldersgruppen i fylket.

Konklusjonen blir at selv om plasstilbudet er utvidet i betydelig grad ved de yrkesfaglige linjene etter innføringen av skolereformene på 70-tallet, viser disse overslagene over forholdet mellom kapasitet og søknadsmasse i Nordland fylke at det gjenstår mye for at de ambisiøse målsettingene fra 70-tallet blir realisert.

Hvordan er situasjonen ved de tre videregående skolene i Rana sammenlignet med Nordland fylke? Vi skal se at en del hovedtrekk ved mønsteret i fylket gjentas også i Rana, men at det også er noen lokale særtrekk som bryter med dette mønsteret.

(4.2.3) Kapasitet og søknadsmasse ved videregående skole i Rana .

Vi vil se på de tre skolene Moheia, Kongsvegen og Selfors hver for seg. De mønstrene som framkommer sammenlignes med situasjonen i videregående skole i Nordland, for at det skal bli mulig å blinke ut eventuelle lokale særtrekk ved de videregående skolene i Rana kommune.

(a) Moheia VS (almenfaglig studieretning).

Situasjonen ved Moheia (almenfaglig) ved inngangen til skoleåret 1983-84 og skoleåret 1984-85 er framstilt i tabellene 4.10 og 4.11.

Tabell 4.10: Kapasitet og inntaksmasse ved Moheia Videregående skole skoleårene 1983-85.

Skoleår Klasse­trinn	1983-84			1984-85		
	1	2	3	1	2	3
Kapasitet	196	239	224	168	254	252
I % av 1.klasse	100	122	114	100	151	150
Inntatt på primær- ønske i % av kap. (eget fylke)	97	88	92	98	93	90
Inntatt på sekund- ønske i % av kap. (eget fylke)	3	0	0	2	0	0
Ledige plasser i % av kapasitet	0	12	8	0	7	10
(Sum)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)

Kilde: Skolestatistikk Nordland fylkeskommune 1983-84 og 1984-85.

Både i skoleåret 1983-84 og i skoleåret 1984-85 hadde Moheia VS betydelig høyere kapasitet i 2. og 3. klasse enn i grunnkurset (1.klasse). Mens gjennomsnittet for almenfaglig studieretning i fylket var lik kapasitet i de tre trinnene, opererte Moheia med 50% større kapasitet i 2. og 3. klasse enn i grunnkurset siste skoleår. Det betyr at almenfaglig studieretning i Rana i prinsippet har en kapasitet i de to siste klassetrinnene som kan avhjelpe en eventuell underkapasitet ved andre studieretninger i kommunen. Her har åpenbart Rana en ressurs i forhold til situasjonen generelt i fylket.

Hvis vi ser på inntaket, er mønsteret de to årene at inntatte sekundær-søkere er ubetydelig på hvert trinn (2-3% i grunnkurset, ellers ingen). Inntaket består av primær-søkere, og i 2. og 3. klasse er det dessuten stor ledig kapasitet (7-12%) de to skoleårene.

Når det gjelder avvisningene, gjentas bildet fra Nordland fylke. Det er en viss førstegangsavvisning ved inntaket til grunnkurset (skoleåret 1984-85 ble hele 20% av primær-søkerne avvist), mens få eller ingen primær-søkere avvises ved opptaket til 2. og 3. klasse.

Tabell 4.11 : Avviste primær-søkere ved Moheia VS skoleårene 1983-84 og 1984-85. Prosent

Skoleår Klassetrinn	1983-84			1984-85		
	1	2	3	1	2	3
Primær-søkere i % av kap.(e. fylke)	103	91	92	121	98	90
(a) Avviste prim. søkere i % av alle prim.søk.(e.fylke)	5	0	0	20	5	0
(b) Prim.søkere uten tilbud i % av prim.søk.(e.fylke)	1	0	0	4	2	0
Søkere med tilbud annet sted (diff. av (a) og (b))	4	0	0	16	3	0

Kilde: Skolestatistikk Nordland fylkeskommune 1983-84 og 1984-85.

Selv om vi ikke har tall for søknader som er trukket tilbake før siste inntak, bekrefter situasjonen på Moheia det inntrykket vi fikk ved å studere tallene for hele fylket i 1984-85. De fleste som avvises ved opptak til almenfaglig studieretning i Rana får et tilbud på en annen linje eller samme linje et annet sted. Av de 20% avviste primærøkerne til første klasse (grunnkurset) ved Moheia dette skoleåret (84-85) var det "bare" 4% som ikke hadde et annet tilbud. Ved søkning til 2. og 3. skoleår får stort sett de som søker (primærøkere) skoleplass.

(b) Kongsvegen VS (yrkesfaglig studieretning m/ handel og kontorlag).

Situasjonen ved Kongsvegen Videregående Skole (yrkesfaglig) er svært forskjellig fra situasjonen ved Moheia. Det framgår av tabell 4.12:

Tabell 4.12 : Kapasitet og inntaksmasse ved Kongsvegen Videregående skole, skoleårene 1983-85.

Skoleår Klassetrinn	1983-84			1984-85		
	1	2	3	1	2	3
Kapasitet	350	151	40	342	209	122
I % av 1. klasse	100	43	11	100	61	36
Inntatt på primærønske i % av kap. (eget fylke)	75	78	88	65	77	70
Inntatt på sekund.ønske i % av kap. (eget fylke)	20	19	13	33	22	12
Ledige plasser i % av kapasitet	5	3	0	2	1	8
(sum)	(100)	(100)	(101)	(100)	(100)	(100)

Kilde: Skolestatistikk Nordland fylkeskommune 1983-84 og 1984-85.

Fra skoleåret 1983-84 til skoleåret 1984-85 ble kapasiteten i 2. og 3. klasse rustet betydelig opp ved Kongsvegen VS. Mens mellom 1 og 2 av 10 inntatte elever høsten 1983 kunne kalkulere med å gjennomføre 3 år ved Kongsvegen uten "hvileår", var denne andelen høsten 1984 steget til 4 av 10 inntatte elever.

Videre viser tabellen at inntaket på sekundærønske er mye større ved Kongsvegen enn ved Moheia. Siste skoleår var 1/3 av inntaket til 1. trinn, 1/5 av inntaket til 2. trinn og drøyt 1/10 av inntaket til 3. trinn inntak etter sekundærønske. I den grad disse elevene ikke endrer preferanser i løpet av skolegangen, er dette potensielle gjengangere i skolesystemet. Det er rimelig å regne med at dette i særlig grad er aktuelt for elever som allerede har gjennomført ett eller to år på en bestemt linje.

Vi ser også at ledig kapasitet er mindre, relativt sett, ved Kongsvegen enn ved Moheia, selv om kapasitetsutvidelsen i 3. klasse siste skoleår førte til at 8% av elevplassene var ledige i 3. klasse etter inntaket av primær- og sekundærønskere.

På tross av kapasitetsutvidelsen dette skoleåret ved Kongsvegen VS, er det fortsatt svært mange primærønskere som blir avvist. Her repeteres inntrykket fra yrkesfaglige linjer i Nordland fylke. Mer enn 30% av primærønskerne til 1. og 2. klasse ble avvist ved Kongsvegen i 1984-85. Kapasitetsutvidelsen maktet derimot å eliminere avvisningene til opptak i 3. klasse. Et lokalt særtrekk i forhold til situasjonen i fylket som helhet, er at en større andel avviste søkere har et alternativt tilbud i Rana enn i fylket som helhet. Mer enn 95% av de avviste primærønskerne ved Kongsvegen høsten 1984 hadde tilbud et annet sted (jfr. tabell 4.13).

Inntrykket fra Moheia VS og Kongsvegen VS er at Rana har brukbar dekning i videregående skole sammenlignet med situasjonen i Nordland fylke som helhet. På tross av et betydelig opptak av sekundærønskere til de yrkesfaglige linjene ved Kongsvegen og på tross av et betydelig antall avviste primærønskere, er det forholdsvis få søkere som ikke får et eller annet tilbud. Vi må likevel ta et viktig forbehold. Fylkesstatistikken oppgir ikke hvor mange som trekker sine søknader før siste

Tabell 4.13 : Avviste primærøkere ved Kongsvegen VS skoleårene 1983-84 og 1984-85. Prosent .

Skoleår Linje	1983-84			1984-85		
	1	2	3	1	2	3
Primærøkere i % av kap. (eget fylke)	103	110	113	97	122	71
(a) Avviste primærøkere i % av alle primærøkere (eget fylke)	27	29	22	33	37	1
(b) Prim.søk. uten tilbud i % av alle primærøkere (eget fylke)	8	10	0	2	1	1
Søkere med tilbud annet sted (diff. av (a) og (b))	19	19	22	31	36	0

Kilde: Skolestatistikk Nordland Fylke 1983-84 og 1984-85.

inntak på de enkelte skolene i fylket. Vi kjenner ikke disse tallene for Rana, men hvis mønsteret fra fylket repeteres også her (dvs. at 30% av primærøkerne trekker sine søknader innen siste inntak), gjenstår det fortsatt mye på at kapasiteten er tilfredsstillende i Rana også. Vi kjenner ikke disse tallene, men på informert hold ved Kongsvegen VS ble det opplyst at dette var et stort problem også der.

I denne forbindelse er det forøvrig verdt å merke seg hvordan selve rutineene for melding om skoleplass og at vedkommende står på venteliste foregår. Midt i sommerferien (rundt 1.juli) sender skolekontoret melding til de som står på venteliste. Poenget er at den enkelte da plikter å svare innen meget kort tid (vanligvis en uke), dersom søknaden opprettholdes (evt. gi beskjed om vedkommende søker på en annen linje). Dersom vedkommende ikke svarer innen en uke, ansees søknaden som trukket. Siden dette foregår midt i ferietiden, er det grunn til å tro at mange hvert år erfarer at søknaden deres regnes som trukket, selv om intensjonen var å opprettholde den.

(c) Selfors videregående skole (yrkesfaglig studieretning).

En mulig årsak til at mange avviste primærøkere ved Kongsvegen får et alternativt tilbud kan være kapasitetsoverskuddet ved den andre yrkesfaglige skolen i Rana, Selfors Videregående Skole. Denne skolen ble utskilt som selvstendig enhet i 1982 og har vokst betraktelig i løpet av de tre siste årene. Inntil siste skoleår hadde Selfors bare tilbud om 2-årig grunnkurs, men i skoleåret 1984-85 ble det opprettet et 3. trinn med plass til 15 elever i første omgang. Uten at vi vet det sikkert, kan en del av forklaringen på at få avviste primærøkere ved Kongsvegen blir stående uten tilbud overhodet, være at endel økere oppgir Kongsvegen som 1. ønske og Selfors som 2. ønske.

Forholdet mellom øknadsmasse, kapasitet og avvisinger ved Selfors skoleårene 1983-85 er angitt i tabell 4.14 (se neste side).

Selfors repeterer det kapasitetsmønsteret som var typisk for de yrkesfaglige studieretningene i hele fylket. Antall elevplasser 3. år (etter at 3. året ble opprettet siste år) er bare 13% av antall elevplasser 1. år , mens "dekningsgraden" i 2. klasse er 66% av kapasiteten i 1. klasse dette skoleåret.

På tross av dette, utgjør andelen primærøkere mindre enn 70% av kapasiteten på de to laveste trinnene siste skoleår. 1/3 av inntaket i 1. og 2. klasse består av sekundærøkere. Dette kan indikere at det er en viss avvising fra Kongsvegen til Selfors slik vi antydte ovenfor. Den lave andelen primærøkere i forhold til antall elevplasser ved skolen kan også indikere at Selfors fortsatt er i en etableringsperiode og at øknadstilgangen vil fordele seg jevnere mellom Kongsvegen og Selfors (i forhold til kapasiteten) de nærmeste årene.

Tabell 4.14: Kapasitet, søknadsmasse og avvisninger ved Selfors VS skoleårene 1983-85 . Prosent.

Skoleår Klassetrinn	1983-84			1984-85		
	1	2	3	1	2	3
Kapasitet	129	75	0	114	75	15
I % av 1. klasse	100	58	0	100	66	13
Inntatt på primærønske i % av kap. (eget fylke)	67	85	0	63	67	100
Inntatt på sekund. ønske i % av kap. (eget fylke)	27	12	0	26	29	0
Ledige plasser i % av kap.	6	3	0	11	4	0
(sum)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)
Primærønsk. i % av kap. (eget fylke)	77	93	0	66	68	100
(a) Avviste primærønsk. i % av alle primærønsk. (eget fylke)	12	9	0	5	2	0
(b) Primærønsk. uten tilbud i % av alle primærønsk. (eget fylke)	3	4	0	0	2	0
Søkere med tilbud annet sted (diff. (a) og (b))	9	5	0	5	0	0

Kilde: Skolestatistikk Nordland fylkeskommune 1983-84 og 1984-85.

Inntrykket fra de tre skolene i Rana er mao. at Moheia og Selfors hadde en viss overkapasitet siste år (på tross av at kapasiteten i 2.klasse kun er 66% og i 3.klasse kun er 13% av kapasiteten i 1.klasse på Selfors). Kongsvegen har betydelig oversøkning på alle trinn med unntak av 3. klasse. Siden det er få inntatte sekundærøkere ved Moheia er det ikke rimelig å anta at avviste primærøkere ved Kongsvegen tas opp der. Den betydelige andelen inntatte sekundærøkere ved Selfors derimot indikerer at det er en viss avvisning fra Kongsvegen til Selfors. Når tabellene til slutt fastslår at andelen primærøkere ved Kongsvegen uten tilbud noe annet sted, kun utgjorde 1-2% av alle primærøkerne dette året, er det sannsynlig at mange avviste primærøkere ved Kongsvegen trekker sine søknader før siste inntaksrunde på alle trinn. Siden skolestatistikken ikke oppgir antallet kan dette bare betraktes som en (kvalifisert) gjetning.

Slike søkerne frister en broget tilværelse. Noen flytter ut av Rana, noen opptrer på strøjobbmarkedet, noen går ledige hjemme ("skjulte ledige") og noen registreres som arbeidssøkere ved arbeidsformidlingen i Mo. Det vi vet, er at svært få vil få tilbud om lærlingeplass eller tilbud om arbeid i næringsliv eller forvaltning. Vi har ikke data som kan anslå disse "vandringene", men vil nå presentere en indikator på at det er en overgang fra avvisning i videregående skole (særlig fra yrkesfaglige linjer) til registrert ledighet.

Indikatoren på en slik "vandring" eller kanskje vi skulle si utstøting til arbeidsledighet er i hvilken grad unge registrerte arbeidssøkere ved Arbeidskontoret for Rana som oppgir at de har videregående skole virkelig har fullført en 3-årig utdanning.

Vi har tidligere gjengitt noen resultater fra en spørreskjemaundersøkelse blant registrerte arbeidssøkere i Rana høsten 1984 og våren 1985 (kapittel 2 og 3). I dette spørreskjemaet ba vi arbeidssøkerne om å oppgi høyeste avsluttede utdanning etter en spesifikasjonsliste som inkluderte de viktigste studieretningene i videregående skole. Ved å sammenligne oppgitt alder, oppgitt yrkespraksis og oppgitt ledighetsperiode for 16-19 åringer som samtidig oppgir at de har gjennomført videregående skole, kan vi få en indikasjon på hvor stor andel som har latt seg registrere som arbeidssøkere før de har rukket å gjennomføre tre års videregående skolegang. Vi understreker at denne "tellingen" har et betydelig innslag av skjønn, slik at den kun kan gi

en indikasjon på en bit av den utstøtingsprosessen vi har beskrevet ovenfor.

(d) Unge arbeidssøkere som oppgir at de har videregående skole.

Siden 20-24 åringene er gamle nok til potensielt å ha fullført 3 år i videregående i tillegg til oppgitt ledighetsperiode og yrkespraksis (det er svært få 24 åringene som har mer enn 6 års samlet ledighet og yrkespraksis, svært få 23 åringene som har mer enn 5 års samlet ledighet og yrkespraksis osv.), kan vi bare gjennomføre "testen" for 16-19 åringene. Inntrykket vil deretter bli "generalisert" til aldersgruppen 20-24 år. Dette er ingen nøyaktig telling, men vi vil anføre at det er en indikasjon på at denne typen utstøting faktisk finner sted. Ved å sammenligne alder med oppgitt ledighetsperiode og oppgitt yrkespraksis for de 16-19 åringene som samtidig oppgav at de hadde videregående skole, fant vi følgende:

	Ikke fullført	Total
* 2 arbeidssøkere i aldersgruppen 16-19 år har enten fullført ettårig handels-skole eller har kun gjennomført ett år ved handel og kontorlinjen i videregående.	2	2
* 2 av 5 som oppgav gymnas hadde maksimum fullført 2 av 3 år.	2	5
* 16 av 24 som oppgav yrkesfaglig studieretning (inkludert handel og kontorlag) hadde maksimum fullført 2 år.	16	24
* Sum (prosent)	20 (66%)	31

Vi ser at mer enn 60% av de registrerte arbeidssøkerne under 20 år som oppgir at de har videregående skole som høyeste avsluttede utdanning, trolig har avsluttet skolegangen før de hadde fullført 3 år. Vi tolker dette som en indikasjon på at det er en viss utstøting til registrert ledighet. Det må imidlertid presiseres at antall enheter er lite, slik at det hefter endel usikkerhet ved beregningene.

Vi ser også at det er ungdom med yrkesfaglig bakgrunn som utgjør den største gruppen uten fullført utdanning, noe som er rimelig siden det er på de yrkesfaglige linjene at det er tøffest opptakskonkurranse hvert år.

Nå ville det være galt å hevde at disse unge arbeidssøkerne ikke får noen tilbud ved arbeidsformidlingen. Ved å betrakte disse ungdommenes svar på spørsmål om viktigste inntektskilde og svar på spørsmål om hvilken kategori arbeidssøker de regner seg som, framkommer det at halvparten regner seg som registrerte helt ledige, mens den andre halvparten regner seg som sysselsatt (fortrinnsvis på tiltak). De fire viktigste inntektskildene er "inntekt fra arbeid på tiltak" (9 personer), "sosialstønad" (7 personer) , "foreldrenes inntekt" (6 personer) og "inntekt fra tilfeldig arbeid" (5 personer). Det er bare 1 person som oppgir "inntekt fra fast arbeid" og bare 1 person som oppgir "arbeidsledighetstrygd" som viktigste inntektskilde.

Uten at vi skal trekke for mye på dette lille utvalget, indikerer svarene at rundt halvparten av disse ungdommene under 20 år får et eller annet tilbud som registrerte arbeidssøkere, fortrinnsvis plass på arbeidsmarkedskurs (jfr. kapittel 2). På informert hold ved Arbeidskontoret for Rana ble det opplyst at det særlig var elever fra handel og kontorlinjene som ved hjelp av tiltakspraksis hadde en viss mulighet til å få fast jobb i Rana. For elever fra andre yrkesfaglige linjer var situasjonen meget vanskelig. Vi understreker at dette fortrinnsvis gjaldt elever som hadde fullført 3-årig videregående skole.

Så langt har vi fått et innblikk i hvordan kapasitetsfordelingen i videregående skole kan slå ut for de elevene som slås ut ved de årvisse opptakene i videregående skole. Noen henvises til ledighet, noen opptrer som "strøjobbere", noen gis tilbud gjennom arbeidsmarkedskursene (fortrinnsvise), mens andre forsvinner "ut av systemet" for en periode eller for godt (f.eks. hjemme hos foreldrene). I det neste avsnittet vil vi kort drøfte svarene på noen spørsmål som angikk holdningene til dette opptakssystemet , vel vitende om at det særlig på de yrkesfaglige linjene er "vinnerne" som besvarer holdningsspørsmålene.

(4.2.4) Holdninger til opptakssystemet i videregående skole.

I dette avsnittet vil vi presentere den respons de intervjuede elevene ga på spørsmål i tilknytning til opptakssystemet i videregående skole. Vi stilte egne spørsmål til førsteklasingene ved almenfaglig og yrkesfaglig studieretning som vi mente var tilpasset situasjonen på de enkelte studieretningene.

Før vi presenterer svarene kan det være nyttig å beskrive opptakssystemet ved de ulike linjene i nærmere detalj. Almenfaglig og yrkesfaglig studieretning (inkludert handel og kontorlag) betraktes hver for seg.

Med opprettelsen av reformgymnaset tidlig på 70-tallet så vi at det ble mulig for yrkesskoleelever å gå direkte over fra avsluttet 2-årig grunnkurs på yrkesskolen til 2. klasse i reformgymnaset. I prinsippet var reformgymnaset bygget opp slik at elever som hadde bestått eksamen på ett trinn kunne tas opp på neste trinn. Det gjaldt både elever som søkte om overgang fra 2-årig grunnkurs og elever som hadde fullført ett eller to år ved reformgymnaset. I dag heter gymnaset almenfaglig studieretning, og kravet til bestått eksamen i alle fag er i prinsippet tatt bort. Når det i tillegg er slik at kapasiteten i 2. og 3. trinn gjennomgående er større enn kapasiteten i 1. trinn, kan man betrakte opptakssystemet på almenfaglig studieretning som et opptak til en 3-årig utdanning etter 9-årig obligatorisk skole.

På de yrkesfaglige linjene er opptakssystemet vesensforskjellig. Her er det tildels betydelig opptakskonkurranse hvert år. Vi har sett at fordelingen av elevplasser på de tre trinnene er den vesentligste begrensende faktoren i så måte. Selv med bestått eksamen ett år, er det ingen automatikk i opptaket til det neste klassetrinnet fordi kapasiteten reduseres suksessivt fra laveste til høyeste klassetrinn.

Vi vil hevde at dette gjør almenfaglig og yrkesfaglig til to forskjellige skoler, der elevene må tilpasse seg forskjellige situasjoner. Det er hovedgrunnen til at vi stilte ulike spørsmål til elevene på almenfaglig og yrkesfaglig studieretning i Rana.

Vi stilte bevisst et ledende spørsmål ved å presentere alle elevene for følgende introduksjonstekst:

"Opptaket på de yrkesfaglige linjene har vært ekstra presset de siste årene. F.eks. var det på Kongsvegen i år kun halvparten av søkerne som ble tatt opp ved første opptak. Videre er sjansene små til å få fullføre en treårig yrkesrettet utdanning. Hver enkelt får bare tilbud om elevplass ett år ad gangen. Kun omlag 25% av elevene i 1. klasse kan regne med å få elevplass alle tre årene. På den almenfaglige retningen er det til sammenligning slik at en får fortsette alle tre årene. "

Begrunnelsen for å styre oppmerksomheten gjennom en slik introduksjonstekst, er at elevene skal ta stilling til en realitet. Introduksjonsteksten gjør det i tillegg mulig å lede oppmerksomheten til alle respondentene i en bestemt retning som letter sammenlignbarheten mellom svarene. Problemer i tilknytning til "styringseffekten" på svarfordelingen vurderes for hvert enkelt spørsmål. (Det er absolutt noe sant i det ordtaket som fastslår at " som man spør , får man svar" !).

(a) Spørsmål til elevene i 1. klasse ved Moheia, Kongsvegen og Selfors.

1. klassingene ved Moheia videregående skole ble bedt om å besvare følgende spørsmål:

"Hadde disse opptaksreglene noe å si for deg da du søkte om opptak til Moheia Videregående Skole".

Svarfordelingen og svaralternativene er gitt i tabell 4.15:

Tabell 4.15: Opptaksreglens betydning for inntatte elever i 1.klasse ved Moheia VS høsten 1984. Prosent.

Svaralternativ	"Ja"	"Nei"	Ubesvart	Sum
Antall	10	44	0	54
Prosent	19	81	0	100

Kilde: FAFO.

Nærmere 1 av 5 inntatte elever i 1. klasse svarte at opptakssystemet ved de yrkesfaglige linjene hadde hatt en betydning for at de valgte å søke om opptak ved almenfaglig studieretning. 8 av 10 svarte "nei" på dette spørsmålet.

Vi så innledningsvis at et av formålene med den skolereformen som etablerte videregående skole (som en enhetsskole) var å hindre at elever som enten hadde planer om høyskoleutdannelse eller som ville sikre seg at de fikk en treårig videregående skolegang, ble tvunget til å velge almenfaglig studieretning. Virkemidlene for å oppnå dette var både en oppjustering av de yrkesfaglige linjenes status og en utbygging av antall elevplasser på de tre klassesettene i skolen. Svarfordelingen ovenfor indikerer at 2 av 10 betraktet de yrkesfaglige linjenes opptakssystem som ett av momentene (ved siden av alle de andre som spørsmålet ikke dekker) som gjorde at de søkte opptak ved almenfaglig studieretning i videregående skole.

Førsteklassingene på de yrkesfaglige linjene ble konfrontert med den samme introduksjonsteksten. Spørsmålet de ble bedt om å besvare var slik:

" Hva har du tenkt å gjøre hvis du ikke blir tatt opp i 2. klasse neste år ? "

Svaralternativene og svarfordelingen er angitt i tabell 4.16:

Tabell 4.16 : Svar på spørsmål om hva man har tenkt å gjøre hvis man ikke blir tatt opp i 2. klasse neste år, blant inn-tatte 1.klassinger ved yrkesfaglig studieretning.

Linje	Handel & kontor	Håndverk & ind. Kongsv.	Håndverk & ind. Selfors	*) Sum
Svaralternativene:				
(a) "Søker om opptak på andre linjer i videregående i Mo.	33%	29%	5%	20%
(b) "Søker om arbeid i Mo (eller på hjemstedet)"	33%	17%	29%	24%
(c) "Flytter fra Mo (for å søke arbeid eller skole)"	22%	29%	29%	30%
(d) "Jeg kommer ikke til å gjøre noe som helst"	0%	0%	0%	0%
(e) "Annet"	0%	4%	5%	3%
(f) Kombinasjon av (c) og (a) eller (b).	11%	21%	33%	24%
Sum	99%	100%	101%	*) 101%
N	18	24	21	50

*) Sum inkluderer 7 elever fra hustellinjen og estetikklinjen samt 1 ubesvart. Denne gruppen er så liten at det ikke gir mening å behandle den etter en så fingradert skala som i tabellen ovenfor.

Kilde: FAFO.

Undergruppene er relativt små. Derfor må vi være forsiktig med fortolkningen av tabellen. Vi kan først og fremst merke oss at 54% av de spurte førsteklasingene ved yrkesfaglige linjer vurderer flytting fra hjemstedskommunen som en mulighet hvis de ikke får plass i skolen neste år. Ellers er det en (signifikant) forskjell på andelen elever ved Kongsvegen VS (Handel og kontor, håndverk og industrifag og hustell og estetikk) og Selfors VS (håndverk og industrifag) som kan tenke seg å søke om opptak i en annen linje i videregående hvis de ikke får plass neste år. Bare 5% vurderer denne muligheten blant førsteklasingene ved Selfors, mens ca. 30% vurderer denne muligheten ved Kongsvegen uansett hvilken linje de har valgt dette året. Denne forskjellen motvirkes noe av svarfordelingen på det siste alternativet (alternativ (f)) i tabellen. Her har Selfors-elevene høyest score. Alternativ (f) henger logisk sammen med alternativ (a) og alternativ (b) ved at (f) dekker elever som har krysset av enten jobbsøking (b) eller søkning på en annen linje (a) pluss flytting (c). Ca. 1 av 4 førsteklasinger tenker seg en mulighet som kombinerer søkning på en annen linje eller arbeidssøking i Mo (hjemstedskommunen) og flytting fra Mo (hjemstedskommunen) som siste utvei. Vi kan også merke oss at ingen elever svarer at de ikke vil foreta seg noe som helst hvis de blir stående uten skoletilbud neste år.

Noe av forskjellen i svarfordeling på Kongsvegen og Selfors kan skyldes at Selfors-elevene er mer jobborientert og mindre utdanningsorientert enn Kongsvegen-elevene (uansett linje). Elevene ved Selfors velger seg en linje med ett bestemt yrke for øyet, og hvis det ikke lykkes er arbeidssøking neste utvei. I neste kapittel skal vi se at "gjennomsnittseleven" ved Kongsvegen har noe høyere utdanningsambisjoner og noe lavere affinitet mot det å skaffe seg arbeid ("sluttetilbøyelighet") enn "gjennomsnittseleven" ved Selfors. Det kan bl.a. være denne jobbsøkingseffekten som gjør seg gjeldende i svarfordelingen i tabell 4.16.

I det neste avsnittet vil vi drøfte elevenes holdning til de ulike opptakssystemene i videregående skole. Vi ba elevene (alle elever uansett klassesertrinn) om å ta stilling til en rekke påstander i tilknytning til forskjellene mellom opptakspraksisen på almenfaglig og yrkesfaglig studieretning i videregående skole.

- (b) Elevenes egen vurdering av de ulike opptakssystemene i videregående skole.

Alle intervjuede elever i videregående ble bedt om å ta stilling til disse spørsmålene:

Introduksjonstekst: " Opptaket på de yrkesfaglige linjene har vært ekstra presset de siste årene. F.eks. var det på Kongsvegen i år kun halvparten av søkerne som ble tatt opp ved første opptak. Videre er sjansene små til å fullføre en treårig yrkesrettet utdanning. Hver enkelt får bare tilbud om elevplass ett år ad gangen. Kun omlag 25% av elevene i 1.klasse kan regne med å få elevplass alle tre årene. På den almenfaglige retningen er det til sammenligning slik at en får fortsette alle tre årene. "

Spørsmål: " Hvordan tror du at et slikt opptakssystem virker på den enkelte elev ? (Besvar spørsmålet ved å ta stilling til nedenstående utsagn). "

Svaralternativer: " enig" , "delvis enig" , "vet ikke", "delvis uenig" og " uenig " .

Utsagnene:

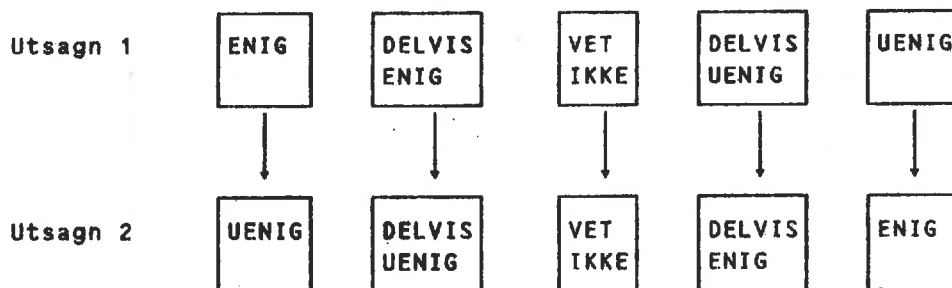
- (1) "Når elevene må konkurrere om plassene hvert år øker den enkeltes innsats. Nivået bedres. "
- (2) "Når elevene må konkurrere om plassene hvert år blir motivasjonen dårligere. Nivået svekkes " .
- (3) "Ordningen er urettferdig fordi den fører til mer ulikhet".
- (4) "Ordningen er rettferdig fordi den enkeltes innsats blir premiert " .

(i) Fortolkningen av svarene.

Spørsmålene og utsagnene er konstruert slik at det er naturlig å betrakte to og to utsagn sammen i en bolk. Formuleringene 1 ("Nivået bedres") og 2 ("Nivået svekkes") og formuleringene 3("Urettferdig") og 4 ("Rettferdig") kan par for par betraktes som noe nær gjensidig utelukkende. Hvis en elev erklærer seg "enig" i utsagn 1, er det "rasjonelt" å erklære seg "uenig" i utsagn 2. Analogt for utsagnene 3 og 4.

Denne måten å oppfatte svarene på er basert på et meget strengt (og urimelig ?) krav til logisk samsvar ("transitivitet"). Kravet kan illustreres slik for spørsmålene 1 og 2 (analogt for 3 og 4):

Figur 4.1 : Konsistente svarfordelinger ihht. et strengt "transitivitetskrav"

Det strenge kravet til samsvar fortolker alle svar som ikke har det mønsteret som framkommer i figur 4.1 som ikke-logiske svar.

Det er flere grunner til at et slikt strengt konsistenskrav ikke er anvendbart. For det første kan det reises tvil om utsagnene virkelig er gjensidig utelukkende. Samtidig er eleven tvunget til å krysse av i på forhånd ferdig oppsatte ruter i spørreskjemaet (faste svaralternativer). Hvis eleven vil få fram nyanser er det små muligheter til det.

For det andre er en nyansering et poeng i seg selv. Dette problemet blir klarere hvis vi betrakter et eksempel:

Anta at en elev erklærer seg "delvis enig" både i påstanden om at "konkurransen om elevplasser bedrer nivået" og "delvis enig" i påstanden om at "konkurransen om elevplasser svekker nivået". Eleven kan mene at konkurransen stimulerer noen til økt innsats, mens den virker demotiverende på andre. I et spørsmål med faste svaralternativer og med utsagn på det abstraksjonsnivået vi opererer med, ville det være urimelig (og direkte galt) å erklære en slik formening eller holdning som "ulogisk" og "ikke-konsistent". Den er i høy grad både rimelig og logisk.

Faste svaralternativer (lukkede spørsmål) har flere svakheter som bør nevnes. Det første kan kalles "kontrolleffektproblemet" og det andre kan kalles "nyanseringsproblemet".

Kontrolleffektproblemet: Dette problemet virker på to måter som til dels motvirker hverandre. For det første vil vi være konfrontert med en "enighetseffekt". Når en elev (respondent) blir bedt om å ta stilling til et utsagn som er ferdig formulert på forhånd, vil det ligge en makt i selve formuleringen som kan virke overbevisende på eleven (respondenten). Eleven synes alle utsagnene "uttrykker en sannhet" eller "har noe for seg" og erklærer "enig" eller "delvis enig" i det meste. For det andre er det en motsatt effekt som kan gjøre seg gjeldende, nemlig "protest-" eller "uenighetseffekten". Kombinasjoner av ferdig oppsatte svaralternativer og ferdig formulerte utsagn kan vekke en protestholdning hos den eleven som skal besvare spørsmålene. Et uttrykk for en slik protest er å erklære seg "delvis uenig" eller "uenig" i alle utsagnene. Det er grunn til å regne med at "enighetseffekten" er den største effekten slik at det er naturlig å få en forskyvning mot "enighetssiden" når utsagnene betraktes parvis (jfr. O.Hellevik, 1977).

Det bør også understrekes at vi med en så "førende" introduksjonstekst, har øket innslaget av begge effektene, uten at vi er istand til å anslå omfanget av det.

Nyanseringsproblemet: Dette problemet har vi allerede vært inne på. Faste svaralternativer kan vanskeliggjøre helt rimelige nyanseringer. Med det generalitetsnivået utsagnene våre representerer, er alle svarkombinasjoner i prinsippet mulig fordi de kan uttrykke presiseringer eller avgrensninger i "tid" og "rom". Et system kan virke både stimulerende og demotiverende på samme tid for forskjellige personer osv. Derfor kommer vi til å ta alle svar alvorlig og fravike et strengt "transitivitetskrav" (jfr. fig. 4.1).

Først betrakter vi svarfordelingene på hver skole, Moheia, Kongsvegen og Selfors. Deretter vil vi dele opp i enkeltlinjer på noen av spørsmålene.

(ii) Holdninger til forholdet mellom opptakskonkurranse og ytelse.

Svarene på spørsmål 1 og 2 er gjengitt i tabell 4.18:

Tabell 4.18 : Holdninger til forholdet mellom opptakskonkurranse og elevenes ytelse fordelt på skole. Prosent.

Utsagn 1: "Konkurranse stimulerer til innsats, nivået bedres".

Skole	enig (e.)	delvis enig (d.e.)	vet ikke (v.i.)	delvis uenig (d.ue)	uenig (ue.)	Sum
Moheia	35	42	2	13	8	100 (N=197)
Kongsvegen	38	48	1	6	7	100 (N=115)
Selfors	38	46	5	3	8	100 (N= 37)

*) 1 ubesvart

Utsagn 2: "Konkurranse virker demotiverende, nivået svekkes".

Skole	e	d.e	v.i	d.ue	ue.	Sum
Moheia	4	23	6	28	38	99 (N=195)
Kongsvegen	6	18	6	21	49	100 (N=115)
Selfors	11	27	8	22	32	100 (N= 37)

*) 3 ubesvart

Kilde: FAFO

For det første er det en klar tendens til at elevene erklærer seg enig i påstanden om at opptakskonkurranse bedrer nivået og uenig i påstanden om at opptakskonkurranse virker demotiverende. 8 av 10 erklærer seg enig eller delvis enig i påstand 1, og 6 av 10 erklærer seg delvis uenig eller uenig i påstand 2. Videre er det svært få som ikke tar stilling til utsagnene (1-3 ubesvarte og 6 vet ikke).

For det andre er det bemerkelsesverdig små forskjeller mellom svarene på de tre skolene. Det er nesten ingen forskjeller som er såkalt "statistisk signifikante". Det betyr at variasjonen fra skole til skole ligger innenfor det som må betraktes som usikkerhetsmarginen ved målingen. Derfor må vi konkludere at den holdningen som uttrykker tro på at konkurranse om opptak til høyere trinn i videregående stimulerer elevene til økt innsats er dominerende på alle de tre skolene. Det er f.eks. ingen skillelinjer av betydning mellom almenfaglig studieretning og de to yrkesfaglige skolene.

Det er viktig å understreke at svarene uttrykker hvordan elevene oppfatter at opptakskonkurranse virker på den enkelte og ikke uttrykker hvordan opptakskonkurranse om elevplasser faktisk virker. Alle de svarfordelingene vi kommenterer her er uttrykk for holdninger og formeninger og ikke for fakta.

(iii) Holdninger til forholdet mellom opptakskonkurranse og rettferdighet.

Det første spørsmålsparet gikk på hvordan man tror konkurranse om opptak (hvert år) virker (dvs. oppfatninger om hvordan forholdet "er"). Spørsmålsparet 3 og 4 kan fortolkes som elevenes moralske vurdering ("dom") over et konkurransebasert system av denne typen ("bør"). Det går f.eks. an å mene at konkurranse faktisk virker stimulerende ("er") samtidig som man mener at konkurranse er urettferdig overfor de som "taper" ("bør-dimensjonen"). Svarfordelingen på spørsmålsparet 3 og 4 er gitt i tabell 4.19:

Tabell 4.19 : Holdninger til forholdet mellom opptakskonkurranse og rettferdighet fordelt på skole. Prosent.

Utsagn 3: "Konkurranse om opptak skaper ulikhet og er urettferdig".

Skole	enig (e.)	delvis enig (d.e.)	vet ikke (v.i.)	delvis uenig (d.ue)	uenig (ue.)	Sum
Moheia	35	27	7	17	14	100 (N=197)
Kongsvegen	18	26	15	16	25	100 (N=115)
Selfors	27	32	16	5	19	99 (N= 37)

*) 1 ubesvart

Utsagn 4: "Konkurranse premierer den enkelte og er rettferdig".

Skole	e	d.e	v.i	d.ue	ue.	Sum
Moheia	18	33	9	19	22	100 (N=195)
Kongsvegen	29	32	4	15	20	100 (N=115)
Selfors	30	19	22	11	19	101 (N= 37)

*) 3 ubesvart

Kilde: FAFO

Tendensen i holdningene til om opptakskonkurranse er rettferdig eller urettferdig er ikke like tydelig som elevenes synspunkter på hvordan opptakskonkurransen virker på den enkeltes yteevne. Det kan observeres på to måter:

(a) Elevene oppfattet nok utsagn 1 og 2 som mer gjensidig utelukkende utsagn enn 3 og 4. Tendensen til å invertere svarene (f.eks. det å erklære seg enig i ett utsagn og uenig i det motsatte utsagnet) er nesten utvirket i holdningene til om opptakskonkurranse er rettferdig eller urettferdig.

(b) Det er noe større skillelinjer mellom de videregående skolene i holdningene til utsagn 3 og 4 ("rettferdig/urettferdig") enn det var i holdningene til utsagnene 1 og 2 ("stimulerende/demotiverende"). Dessuten har "vet ikke-gruppen" øket noe.

På alle de tre skolene (Moheia, Kongsvegen og Selfors) er det flere som erklærer seg enig eller delvis enig i utsagnene 3 og 4 enn det er personer som erklærer seg delvis uenig eller uenig i dem. 6 av 10 elever på almenfaglig studieretning erklærer seg enig eller delvis enig i påstanden at konkurranse om opptak skaper ulikhet og er urettferdig. På Kongsvegen er det 4 av 10 som gir uttrykk for samme holdning, mens Selfors-elevene har samme svarfordeling som Moheia-elevene. I holdningen til påstanden om at konkurranse om opptak premierer den enkelte og er rettferdig, er det helt jevn fordeling på det å erklære seg enig/delvis enig og uenig/delvis uenig på Moheia, mens det er en viss overvekt av enighetserklæringer på Selfors og Kongsvegen. Disse forskjellene er statistisk signifikante (variasjonsbredde på 19 prosentpoeng mellom Moheia og Kongsvegen), men helhetsinntrykket av svarfordelingene er likevel at det er små forskjeller i holdningene til de fire påstandene fra skole til skole.

I hvilken grad er disse forskyvningene mot enig/delvis enig uttrykk for det vi kalte "enighetseffekten"? Vi er åpne for at en slik "føring" i spørsmålsformuleringene kan gjøre seg gjeldende, men velger her å tolke forskyvningen som et uttrykk for de intervjuedes ønske om å nyansere generelle utsagn. Det er en klar overvekt i gruppen av elever som erklærer seg enig/delvis enig i påstanden om at opptakskonkurranse stimulerer den enkelte til økt innsats og tendensen inverteres ("snus på hodet") når den samme gruppen blir bedt om å ta stilling til påstanden om at opptakskonkurranse virker demotiverende. Utsagnene 1 og 2 oppfattes nok som gjensidig utelukkende. Den kombinerte overvekt av enig/delvis enig både til utsagn 3 og 4 ("rettferdighetsdimensjonen") er muligens uttrykk for at elevene oppfatter opptakskonkurranse både som urettferdig i den forstand at det skapes skillelinjer og som rettferdig i den forstand at den enkeltes "innsats" premieres. Her er det ingen tendens blant gruppen som helhet til at svarene inverteres.

Oppsummering:

Utsagnene 1 og 2 er påstander om hvordan opptakskonkurranse "faktisk" virker. Utsagnene 3 og 4 har også et element av dette (fører til ulikhet/premierer etter innsats), men hevder i tillegg at noe er urettferdig eller rettferdig. I 3 og 4 er verdidommen eksplisitt uttalt. En fortolkning av svarene vil da være at et overveiende flertall av elevene oppfatter opptakskonkurranse som stimulerende på den enkeltes innsats (8 av 10) uansett linje eller studieretning, mens et noe mindre flertall (ca. 56%) samtidig oppfatter et system med bl.a. den virkningen som urettferdig fordi det skapes ulikhet. En slik svarfordeling er forventet fra vår side, men andelen som uttrykker moralsk forargelse over systemet er noe mindre enn vi hadde regnet med, tatt i betraktning at introduksjonsteksten nok virker "ledende" i retning av et slikt misbehag. Vi kan heller ikke se bort i fra at den lavere andelen som erklærer seg enig eller delvis uenig i påstand 3("urettferdig") ved Kongsvegen og Selfors i forhold til Moheia er et uttrykk for at det på disse skolene er "vinnerne" i opptakskonkurransen som uttaler seg.

Ved å bryte ned svarfordelingene på "linjenivå" (naturfaglig, handel og kontorlaglig osv.) i videregående skole, skjer det små endringer i forhold til tendensen i svarene når vi inndelte i skoler (Moheia osv.), med unntak av ett spørsmål, nemlig holdningene til om et konkurransebasert opptakssystem fra ett klasstrinn til et annet skaper ulikhet og er urettferdig (utsagn 3). Graden av "konkurranseorientering" (utsagn 1 og 2) er nærmest ens ved alle linjer i videregående skole. Variasjonsbredden (differansen mellom ytterpunktene) er gjennomgående mindre enn 10 prosentenheter. Når det gjelder "den moralske dom" over opptakssystemet er variasjonsbredden større. Det framgår av tabell 4.20.

Tabell 4.20: Holdninger til utsagnet om at opptakskonkurransen skaper ulikhet og er urettferdig fordelt på linjer i videregående skole i Rana. Prosent.

Utsagn 3: "Konkurransen skaper ulikhet og er urettferdig"

Skole	Sum: enig og delvis enig	enig (e.)	delvis enig (d.e.)	vet ikke (v.i.)	delvis uenig (d.ue)	uenig (ue.)	Sum
Språklig	77	32	45	13	5	5	100 (N=38)
Samfunnsf.	60	36	24	7	19	5	100 (N=86)
Håndverk/ Selfors	59	27	32	16	5	19	99 (N=37)
Naturfag	56	36	20	4	22	17	99 (N=69)
Håndverk/ Kongsvegen	40	11	29	18	18	23	99 (N=55)
Handel & kontor	38	21	17	15	17	31	101 (N=48)
Husstell, estetikk	91	36	55	0	0	9	100 (N=11)
Variasjons bredde (uten hus- stell)	39	26	*) Linjene er rangert etter score på summen av "enig" og "delvis enig" **) 1 ubesvart.				
Variasjons bredde (med hus- stell)	53	28					

Kilde: FAFO.

Grunnen til at vi har stilt husstell og estetikk (Kongsvegen) i en særstilling, er at antall intervjuede elever ved disse linjene er lite (N=11). Derfor må vi være forsiktig med å generalisere det resultatet til alle elever ved disse linjene. Her burde vi nok hatt et større utvalg.

Den moralske forargelsen over opptakssystemet på de yrkesfaglige linjene er størst på husstell og estetikk og på språklinjen ved Moheia VS. Den er minst på handel og kontor (Kongsvegen). Hvis vi tar med husstell og estetikk er variasjonsbredden for summen av "enig" og

"delvis enig" hele 53 prosentpoeng. Det interessante med dette resultatet er at det er "typiske jentelinjer" i hver ende av skalaen. Jentene er i klar overvekt både ved hustell/estetikk, språkfag og ved handel og kontorlag. Ved å studere fordelingen på kjønn alene oppdager vi ikke så lett denne polariseringen blant jentene. Disse forskjellige holdningene blant jentene i videregående antyder at jentene på Moheia (språk og tildels samfunnsfag) representerer en "myk-profil", mens jentene ved handel og kontorlag representerer den motsatte "ytterligheten" (Det innebærer samtidig at guttene på handel og kontorlag er ekstra "myke"). Polariseringen har ganske sikkert sammenheng med at innslaget av "vinnere" er ekstra stort blant elevene på handel og kontor.

Vi fant stort sett samsvar mellom linjer og skoler i synet på hvordan opptakskonkurranse virker på den enkelte. Spredningen var noe større når det gjaldt vurderinger av om et slikt system kan oppfattes som rettferdig. Her var det en overvekt av elevene som uttrykte en moralsk dom over systemet. I denne sammenhengen er det interessant å se om samsvaret holder seg når vi spør om hvilket opptakssystem den enkelte elev foretrekker for seg selv. Det er temaet for neste avsnitt.

(iv) Hvilket opptakssystem foretrekker elevene for egen del?

Mens det var stort samsvar i holdninger til hvordan et konkurransebasert opptakssystem virker, og det var en knapp overvekt av elever som uttrykte at opptakssystemet både var rettferdig og urettferdig, er det markante forskjeller når elevene blir bedt om å velge opptakssystem for seg selv. Det framgår av tabell 4.21.

Tabell 4.21: Det opptakssystem som den enkelte elev foretrekker når eleven er spesifisert på studieretning. Prosent .

	"Jeg ville valgt opptakssystemet på den yrkesfaglige videregående skolen".	Vet ikke	"Jeg ville valgt opptakssystemet på den almenfaglige videregående skolen".	
Moheia	7	18	75	*) 100
Kongsvegen	38	26	36	***) 100
Selfors	54	24	22	***) 100

Kilde:FAFO.

Elever ved almenfaglig studieretning (Moheia) foretrekker i overveldende grad (75%) det opptakssystemet som gjelder på almenfaglig studieretning, dvs. at elevene i praksis opptas til en treårig utdanning, mens en overvekt av elevene ved yrkesfaglige studieretninger foretrekker det opptakssystemet som gjelder der (det systemet som tar inn elever hvert år, dvs. et "konkurransbasert opptakssystem"). Her er det mao. tale om en lojalitet mot sitt eget system.

Hvis vi sammenligner svarene på det systemet den enkelte oppfatter som best for seg selv og svarene på spørsmålene om elevens oppfatning av det systemet som er best for andre (eller best generelt sett), er det enkelte påfallende trekk både ved svarene på Moheia og på Kongsvegen. Selfors-elevene er for såvidt konsistente. De hevdet med overveldende margin at et konkurransbasert opptakssystem stimulerer til egeninnsats, mens de var mer "generøse" enn elevene ved Kongsvegen når det gjaldt hensynet til de som ikke ble tatt opp (større andel som mente at systemet skapte ulikhet og var urettferdig ved Selfors), og det er bare 2 av 10 Selfors-elever som foretrekker almenfaglig studieretnings opptakssystem for seg selv. På Kongsvegen er det strengt tatt ingen tendens i svarene på hvilket system som anses best for seg selv, mens Kongsvegen-elevene hadde høyest score både når det gjaldt troen på at yrkesfaglig studieretnings konkurransbaserte opptakssystem virket stimulerende og var rettferdig overfor den enkelte. Det er klart at det her er lite samsvar mellom holdninger og verdier på den ene siden og den enkeltes preferanser på den andre siden, mellom det som

foretrekkes for en selv og det som anses som det beste (og riktige) generelt sett. Konfrontert med muligheten at "utsilingen" kunne rammet en selv , dvs. de som mer eller mindre tilfeldig "vant" kampen om opptak til 2. og 3. klasse, vakler selv "den sterkeste". De samme overveielser gjelder elevene ved Moheia. Selv om 6 av 10 elever oppfattet yrkesfaglig studieretnings årvisse opptak som urettferdig, var det en overvekt av elevene som mente at opptakskonkurransen både stimulerte til innsats og var rettferdig fordi den premierte etter innsats. Konfrontert med muligheten at dette kunne rammet en selv , er det bare 1 av 10 elever ved almenfaglig som ville valgt dette opptakssystemet for seg selv, mens nærmere 8 av 10 uttrykker at de foretrekker sitt eget opptakssystem.

Ved å "kontrollere" for linje ved Kongsvegen framgår det at nærmere 40% av elevene ved handel og kontorlag foretrekker almenfaglig sitt opptakssystem for seg selv. På håndverk og industrifag er det til sammenligning 2 av 10 som foretrekker det samme opptakssystemet.

Hvis vi betrakter de samme preferansene når elevene er inndelt etter klassetrinn, er tendensen ved Kongsvegen at 3. klassingene (de som har klart det) er sterkt polarisert, 53% foretrekker det konkurransebaserte systemet, mens 40% foretrekker et opptak til 3 år. I 2. klasse er andelen jevnt fordelt på ca. 33% og den siste tredjedelen er i tvil om hva de ville foretrukket for seg selv ("vet ikke"), mens 1. klassingene har en knapp overvekt av elever som foretrekker det konkurransebaserte opptakssystemet. 2. klassingene skiller seg mao. ut fra de andre. Disse har kommet gjennom det første "nåløyet" og står på terskelen til det andre. Det kan være en grunn til at så mange er i tvil.

Hvis vi kontrollerer for alder, er det en svak tendens til at eldre elever er noe mer skeptisk til yrkesfaglig studieretnings opptakssystem uansett studieretning, både når det gjelder synet på om konkurransen stimulerer, synet på om systemet er urettferdig, og det opptakssystemet som foretrekkes for en selv, men forskjellene er på grensen til å være statistisk ikke-signifikante.

Ved kontroll for kjønn gjentas polariseringstendensen fra svarene på

holdningsspørsmålene. Jentene på språk, samfunnsfag og husstell og estetikk er "myke" i sin orientering og sine preferanser, mens jentene på handel og kontorlag er bærer av de "tøffe" holdningene og preferansene. Guttene på handel og kontorlag er fortsatt "myke".

(v) Konklusjon.

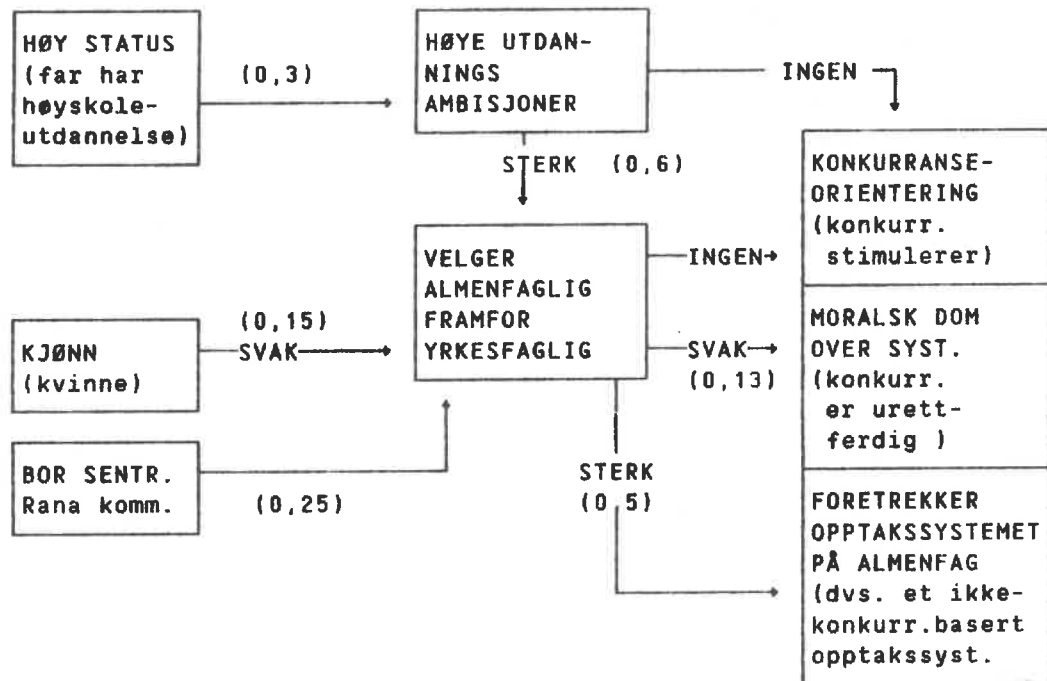
* Den sammenhengen som slår klarest ut er sammenhengen mellom linjevalg i videregående skole (dvs. hvilken linje elevene går på) og hvilket opptakssystem de foretrekker for seg selv. Ved en inndeling av elevene i to grupper ("dikotomisering"), der almenfaglig utgjør en gruppe og yrkesfaglig utgjør en annen gruppe og ved å definere bort "vet ikke-gruppen" er det hele 42% flere ved almenfaglig studieretning som foretrekker sitt eget opptakssystem enn yrkesfaglige elever som foretrekker almenfaglig studieretnings opptakssystem. Usikkerhetsmarginen ved målingen er 15 prosentpoeng. Det betyr at det er linjevalget og bakenforliggende forhold som påvirker det (f.eks. sosial status) som "forklarer" variasjonene i preferanser angående opptakssystemet i videregående skole. Elevene er først og fremst lojale mot det systemet de er en del av.

* Det er en tendens til at elever som hevder at konkurranse om opptak virker stimulerende også erklærer seg enig i påstanden om at opptakssystemet basert på "konkurranseprinsippet" skaper ulikhet mellom elevene og derfor er urettferdig. Tendensen er signifikant på 5% nivå ved utslaget 28% 7%, men utslaget er lite i forhold til usikkerhetsmarginen ved målingen.

* En klar overvekt av elevene tror at opptakskonkurranse stimulerer den enkelte til økt innsats og erklærer seg samtidig uenig i påstanden at opptakskonkurranse virker demotiverende på den enkelte elev. Denne inverteringstendensen gjelder ikke når vi sammenstiller synspunktene på om opptakskonkurransen er rettferdig eller urettferdig. Her er det større spredning i synspunkter enn på de første spørsmålene.

* Effekten av standard "bakgrunnsvariable" som sosial status, kjønn,

bosted (bor sentralt/ikke sentralt) har ingen direkte virkning på holdningene til opptakssystemet i videregående skole, men de har en indirekte virkning gjennom det linjevalg eleven har foretatt fordi disse bakenforliggende forholdene har en direkte effekt på hvilken studieretning eleven velger. Modellen kan framstilles slik:

Figuren kan leses slik:

"Boksene" til venstre i modellen angir forhold (variable) som skal kaste lys over det vi vil forklare. Status, kjønn og bosted kalles her bakgrunnsforhold (variable). Det er på sett og vis egenskaper eleven har med seg fra fødselen og oppveksten. "Boksene" i midten av figuren

beskriver valg eleven har foretatt eller regner med å foreta i nærmeste framtid (valg av studieretning og yrkes- og utdanningsambisjoner). "Boksene" til høyre i figuren er holdninger elevene gir uttrykk for som vi forsøker å forklare ved hjelp av bakenforliggende forhold (medfødte og tilegnede egenskaper) og mellomliggende forhold (handlingsvalg og ambisjoner). Disse kan vi kalle effektvariable. Pilene i figuren angir årsaksretning og tallene over pilene angir den styrke påvirkningen har. Poenget med tallene er at de forklarer andeler av variasjonen i en sammenheng mellom to forhold eller variable. Hvis sammenhengen er 1,0 , er hele variasjonen i svarfordeling "forklart". Tall som ligger nær 1,0 forekommer sjelden, dels fordi måten å gruppere sammenhengen på (todeling av verdiene i variabelen) er grov, dels fordi vi alltid må regne med at det er forhold som ikke er spesifisert i modellen som også er i stand til å forklare samvariasjonen ("korrelasjonen") mellom to variable. Dessuten vil et høyt tall i seg selv indikere at det er samme forhold som måles, på to forskjellige måter.

Vi ser at utslagene er svært små på variasjoner i holdninger til om opptakskonkurranse stimulerer eleven til økt innsats (konkurransorientering) og variasjoner i elevenes moralske dom over et konkurransebasert opptakssystem. Her er poenget at holdningene var så likeartede (på tvers av status, kjønn, studieretning, utdanningsambisjon) at selve variasjonen ligger innenfor usikkerheten ved målingen. Det er knapt noen forskjeller å forklare. Et forbehold må vi ta i forhold til variasjonen i elevenes holdninger til om opptakskonkurransen er rettferdig. Ved å dele opp på linje identifiserte vi holdningsforskjeller som var noe større enn det som framgår av figuren. Grunnen til det er sannsynligvis at modellens todeling er så grov at den ikke fanger slike nyanser i svarfordelingene. Derfor må en slik modell alltid leses med forsiktighet.

Det er i holdningene til det opptakssystemet som eleven anser som best (eller mest ønskelig) for seg selv at vi får et utslag i vår modell. Elevene er på sett og vis lojale overfor det systemet de er en del av. Elever på almenfaglig studieretning foretrekker almenfaglig sitt opptakssystem (opptak til 3 år ad gangen) og elever på yrkesfaglig foretrekker yrkesfaglig sitt opptakssystem (opptaks-

konkurransen hvert år). Her får vi derimot nyanser med hensyn på bakenforliggende og mellomliggende forhold som "forklarer" noe av den opprinnelige lojaliteten til systemet (dvs. sammenhengen mellom studieretning og personlige ønsker om opptakssystem).

Her kan vi følge "pilene i modellen" fra de bakenforliggende forholdene, via de mellomliggende til det som skal forklares ("stier"). I modellen er det 3 slike sammenhenger ("stier") som kaster lys over variasjonene i holdningene til det opptakssystemet elevene anser mest ønskelig for seg selv:

(1) Hvis eleven har høy status (dvs. at far har høyskoleutdannelse), er det en tendens til at eleven har høye yrkes- og utdanningsambisjoner (30% av variasjonene i utdanningsambisjoner forklares ved status). Videre er det en forholdsvis sterk tilbøyelighet (0,6) til at en slik elev velger almenfaglig studieretning, og er det valget først gjort, er det stor sjanse for at eleven foretrekker det opptakssystemet som er i almenfaglig for seg selv. Det er ingen (signifikant) direkte påvirkningskraft fra status og utdanningsambisjoner på elevens tilbøyelighet til å foretrekke et bestemt opptakssystem. Hele påvirkningen går indirekte via elevens linjevalg i videregående.

(2) Hvis det er en kvinnelig elev vi taler om, er det en svak tendens (0,15) til at hun foretrekker almenfaglig framfor yrkesfaglig. En grunn til at tendensen blir såpass svak er nok at både husstell og estetikk og handel og kontorlag er gruppert som yrkesfaglige studieretninger i modellen. Hadde vi sett på ytterpunktene (almenfaglig kontra håndverk og industrifaglig), ville nok kjønnsdimensjonen slått klarere ut på linjevalget enn det gjør i modellen. Har den kvinnelige eleven valgt almenfaglig, foretrekkes også almenfaglig sitt opptakssystem. Videre kan vi merke oss at hele effekten av kjønn (det å være kvinne) på ønsket om opptakssystem er en indirekte virkning (den er dessuten svak) via tilbøyeligheten til å velge en bestemt linje eller studieretning i videregående.

(3) Effekten av bosted på ønsket om opptakssystem for seg selv, er også en indirekte effekt som går via linjevalg i videregående. Hvis eleven

bor sentralt (dvs. kommer fra Rana og f.eks. ikke fra Lurøy) er det en tendens (0,25) til at eleven velger almenfaglig studieretning i videregående.

Disse resonnementene kan samles i et regnestykke som angir total direkte og indirekte effekt av bakenforliggende forhold på den holdningen som skal forklares. Dette tallet ("forklart varians") angir hvor mye (i forhold til 1,0) av variasjonen i holdninger som modellen kaster lys over eller "forklarer":

(1) Indirekte effekt av <u>status</u> via utdanningsambisjoner og linjevalg.....	$(0,3) \times (0,6) \times (0,5) \dots = 0,09$
(2) Indirekte effekt av <u>kjønn</u> via linjevalg ..	$(0,15) \times (0,5) = 0,08$
(3) Indirekte effekt av <u>bosted</u> via linjevalg	$(0,25) \times (0,5) = 0,13$
<hr/>	
Sum indirekte effekter	$= 0,30$
<hr/>	

Feilmarginen ved dette effektregnskapet er +/- 0,07 . Det betyr at hvis vi foretar 100 utvalgsundersøkelser vil vi treffe i 95 av 100 tilfeller hvis vi gjetter på at effekten av status, kjønn og bosted via utdanningsambisjoner og/eller linjevalg ligger i intervallet (0,23;0,37).

Dette tallet uttrykker to ting:

(a) Den opprinnelige sterke sammenhengen mellom det å være elev på almenfaglig studieretning og det å foretrekke det opptakssystemet som gjelder på almenfaglig studieretning, vi kalte dette "systemlojalitet", ble redusert når vi kontrollerte for bakenforliggende forhold som elevens status, kjønn, bosted og utdannings- og yrkesambisjoner. 2/5 av sammenhengen ble avslørt som "spuriøs", dvs. den forsvant ved kontrollen for de bakenforliggende variablene , mens 3/5 av sammenhengen ble "forklart" som en indirekte påvirkning fra de fire bakenforliggende variablene.

(b) Restleddet (den uforklarte variansen på 0,7) refererer til forhold som ikke er spesifisert i modellen. Dvs. at hvis vi skulle gjort oss forhåpninger om å øke forklaringsgraden, måtte vi innført andre variable enn de 5 som er spesifisert. Disse variablene kan f.eks. være forhold i tilknytning til miljøet på skolen og i Ranasamfunnet forøvrig som man må regne med påvirker elevenes ønskemål, preferanser og holdninger.

En annen måte å uttrykke dette på er at en så lav "forklaringsgrad" nettopp peker på at andre faktorer enn status, kjønn, bosted og utdanningsambisjoner former elevens lojalitet mot systemet . Forståelsen av forhold som former en slik lojalitetsfølelse ville krevet en mer sosialpsykologisk orientert undersøkelse enn det vi har lagt opp til. Med det mener vi en undersøkelse av miljøet på skolen som kartla hvordan holdninger formes av klikkdannelser, undervisning (samspill mellom lærere og elever) og kanskje generelle politiske orienteringer eller verdier. Da måtte man hatt bedre fantasi enn det vi hadde i dette oppsettet.

I avsnitt 4.3.3 (om elevenes utdanningsambisjoner) skal vi se at disse "standard" bakgrunnsvariablene i sosiologiske undersøkelser gjør langt bedre nytte for seg når vi skal kaste lys over konkrete handlingsvalg som valg av studieretning i videregående skole og ambisjoner i tilknytning til utdanning og arbeidsliv.

(4.3) "EKSPANSIVE" ELEVER OG ELEVER MED "LØS" TILKNYTNING TIL SKOLEN.

I de neste avsnittene utvikles en modell som bl.a. gir et anslag over andelen elever med både "fast" og "løs" tilknytning til videregående skole i Rana. Modellen bygges opp steg for steg, og i utviklingen av argumentasjonen vil vi trekke på statistisk informasjon fra vår egen spørreskjemaundersøkelse blant elever i videregående skole i Rana høsten 1984. Siktemålet er å bygge ut en indeks, dvs. et knippe med empiriske indikatorer som koples sammen til et enkelt statistisk mål, med basis i svarfordelingen fra spørreskjemaundersøkelsen. Vi bruker i alt fem indikatorer (fem dimensjoner) i indeksen:

* I hvilken grad elevene har gått på flere linjer eller studieretninger i sin tid som elever i videregående skole ("gjengangere ? ").

* Elevenes yrkes- og utdanningsambisjoner ("ufaglært yrke ? ").

* I hvilkene grad elevene selv anser sitt eget linjevalg som ledd i planlagt utdanning. Selv om vi anvender elevenes egen vurdering av dette i indeksen som setter seg fore å bl.a. anslå omfanget av "skjult ledighet", vil vi innledningsvis konfrontere elevenes subjektive vurdering av dette med vår egen subjektive vurdering av planmessigheten i elevenes utdanningssituasjon ("planlagt utdanning ?").

* Elevenes affinitet mot arbeidsmarkedet ("slutte skolen hvis tilbud om fast eller midlertidig jobb?")

* Elevenes flytteforventninger, eventuelt elevenes bundethet mot Rana-samfunnet ("flytte fast eller midlertidig?").

Betegnelsene "fast" og "løs" tilknytning er hentet fra arbeidsmarkedsforskningen. En person med fast tilknytning til arbeidsmarkedet er sysselsatt i inntektsgivende arbeid, mens betegnelsen løs tilknytning refererer til en skala fra registrert arbeidssøking via arbeidsformid-

lingen til personer som søker arbeid på egenhånd (uformelle jobbsøkere) eller som av ulike grunner er utdefinert av arbeidsstyrken selv om de er i arbeidsfør alder. Analogt tenker vi at elever har ulik grad av tilknytning til den skole de går på avhengig av bl.a. de mulighetene som byr seg på arbeidsmarkedet. Elever med fast tilknytning til videregående skole er fortrinnsvis elever som anvender utdanningstiden som et planmessig middel til å kvalifisere seg for arbeidsmarkedet.

Langt de fleste elevene i videregående skole vil havne i denne gruppen på samme måten som de fleste nordmenn i arbeidsdyktig alder (kvinner inkludert) i dag har en fast tilknytning til arbeidsmarkedet. Vi tenker oss at en kjerne i gruppen elever med fast tilknytning til skolen utgjør en spesiell ekspansiv gruppe som har høy score på de dimensjonene vi har nevnt ovenfor. Analogien til arbeidsmarkedet kan her være arbeidsmarkedet for arbeidskraft med spesielle kvalifikasjoner og kompetanse ("primærarbeidsmarkedet"). I den andre enden av skalaen finnes en gruppe elever med lav score på de fleste dimensjonene. De har gjennomgående lave yrkes- og utdanningsambisjoner, de har høy sluttetilbøyelighet hvis det skulle oppstå arbeidsmuligheter, de har en uklar utdanningssituasjon (har gått på flere linjer og har uklare yrkes- og utdanningsplaner) og de er ofte nært knyttet til det lokale arbeidsmarkedet (høy flytteterskel). Det er denne gruppen som vi kaller "løst tilknyttede" elever og blant dem igjen er det en kjernegruppe av "skjult ledige".

Vi presenterer indeksens dimensjoner hver for seg, for på den måten å gi minst fem innfallsporter til en beskrivelse av elevgruppen ved de videregående skolene i Rana. Deretter vil vi bygge ut indeksen, argumentere for fordelingen av score på de fem dimensjonene og presentere resultatet av målingen.

(4.3.1) Nærmere om begrepet "skjult ledighet".

Betegnelsen "skjult ledighet" er en omstridt betegnelse i forskningen omkring arbeidsledighet. I utgangspunktet omfatter betegnelsen personer som uttrykker at de ønsker arbeid, men som er beskjefliget med andre

ting (f.eks. hjemmeværende, skoleelever osv.) og som av en eller annen grunn ikke lar seg registrere som arbeidssøkere ved arbeidsformidlingen (se Colbjørnsen (1982) og Halvorsen (1980)).

I utgangspunktet faller denne gruppen inn i en større kategori personer i yrkesaktiv alder som har en løs tilknytning til arbeidsmarkedet. Hva er så poenget med å operere med slike betegnelser ? Omfanget av slike fenomener er knapt målbart, og antydninger av deres omfang må nødvendigvis ha en "løs" for ikke å si tentativ form.

En viktig grunn til at det er interessant å studere andre tilknytninger til arbeidsmarkedet enn den som registreres i bedriftene og i arbeidsformidlingen, har vi allerede vært inne på (jfr. kap 2.). Ved en systematisk sammenligning av de to offisielle målingene av arbeidsledighetens omfang her i landet (Arbeidsdirektoratets statistikk og Statistisk Sentralbyrås kvartalsundersøkelser (AKU)) kan man begrunne at mens AKU undervurderer avgangsproblemene (eldre personers forhold til arbeidsmarkedet), undervurderer Arbeidsdirektoratet inngangsproblemene (unge menneskers forhold til arbeidsmarkedet). De to målingene gir forskjellige resultater (selv om de ligger nærmere hverandre enn noen gang tidligere) og dekker til en viss grad ulike (ikke overlappende) grupper av helt ledige.

"Skjult ledighet" innebærer at man trekker inn personer som uttrykker at de under bestemte forutsetninger (f.eks. at de ser muligheter til å anskaffe seg fast arbeid) ønsker å begynne å arbeide. Vi studerer spesielt elevenes respons på et (hypotetisk) spørsmål om de ville avslutte skolegangen hvis de ble tilbudt fast arbeid hos en arbeidsgiver (uspesifisert). I tillegg til dette spørsmålet trekker vi inn fire andre "dimensjoner" for å teste svarfordelingen på dette ene spørsmålet.

Til de som fortsatt tviler på relevansen av slike begreper kan vi nevne at forskningen om arbeidsmarkedet har slått fast at det kontinuerlig eksisterer et ikke-registrert arbeidstilbud (ved siden av den registrerte arbeidsstyrke), et arbeidstilbud som i visse sammenhenger blir åpent (Foss 1981). I Beredskapsplanen for Nordland fylke (1985) hevdes det at utvidelsen av de midlertidige arbeidsmarkedstiltakene

(kanskje spesielt fylkeskommunale tiltak i helse- og sosialsektoren) har ført til at flere voksne kvinner melder seg som arbeidssøkere ved arbeidskontorene rundt om i fylket. Med tiltakene kom et "mulighetsområde" som ikke eksisterer tidligere og som motiverte personer i yrkesaktiv alder til å la seg registrere som arbeidssøkere. Elever som uttrykker at de vil slutte skolegangen hvis de får tilbud om fast jobb (noen aksepterer endog et tilbud om midlertidig jobb, men det er ytterst få) representerer også et potensielt arbeidstilbud (noen søker arbeid aktivt via uformelle kanaler) så fort situasjonen bedres på arbeidsmarkedet.

Fenomener som undersysselsetting, åpen og skjult arbeidsledighet, løs tilknytning til arbeidsmarkedet, "utstøting" fra arbeidsmarkedet osv. refererer til prosesser som utdefinerer personer fra det ordinære arbeidsmarkedet når de er i arbeidsfør alder. Det er dessuten en nær sammenheng mellom strukturelle forhold i arbeidslivet og individers preferanser, ønskemål og faktiske valg. Det at det ikke finnes arbeidsmuligheter kan medføre at individer uttrykker at de ikke ønsker arbeid. Videregående skole kan oppfattes som et system som kvalifiserer personer til det primære arbeidsmarkedet (arbeidsmarkedet for personer med yrkesutdanning), men hvis det er så stor trengsel på arbeidsmarkedet at inngangsbilletten i tillegg er yrkespraksis, kan skolen i den grad den ikke kvalifiserer også betraktes som et middel til å definere personer i arbeidsfør alder ut av arbeidsstyrken. Skolen har på sett og vis alt dette i sin midte. Derfor vil vi hevde at ved siden av skolens funksjon som en opplærings- og kvalifiseringsinstans har den også (i det minste potensielt) en funksjon som en midlertidig problemutsetter eller oppbevaringsinstans om man vil. Denne "dualiteten" vil vi forsøke å ta hensyn til når vi drøfter omfanget av "skjult ledighet" i videregående skole.

(4.3.2) "Gjengangerne"

Vi introduserte betegnelsen gjenganger i avsnitt 4.2. La oss repetere definisjonen:

En gjenganger er en elev som har tilbragt minst 1 år ut over "normaltiden" ved en eller flere linjer i videregående skole. Det innebærer at betegnelsen både fanger personer som veksler mellom ulike studieretninger/linjer og som bruker 2 år i samme klassetrinn på en enkelt linje eller studieretning.

I vårt spørreskjema har vi kun registrert elever som oppgir at de har gått flere linjer i videregående skole. En grunn til at vi konsentrerer oppmerksomheten om overgangene mellom de ulike studieretningene og ikke eventuelle ekstraår innen en bestemt studieretning, er at vårt primære siktemål i dette avsnittet er å blinke ut elever med en uklar utdanningssituasjon, dvs. elever som "skifter beite" enten fordi de forandrer preferanser (interesser) eller fordi mulighetene strammes til på den linjen de var tilknyttet siste år. Vi innrømmer at

det å bruke overganger mellom linjer som en indikator på "skjult ledighet" er problematisk fordi overgangen både kan referere til begrensninger i selve systemet (at det ikke er plass på neste trinn fordi kapasiteten på linjen er for liten) og fordi den kan referere til ønsker om å skifte linje (studieretning). Argumentet vårt for å bruke målet likevel, er at preferansene og ønskemålene tross alt ikke lever et eget liv uavhengig av de mulighetene som faktisk er til stede. Forrige avsnitt dokumenterte at det var kapasitetsproblemer også i Rana (særlig ved Kongsvegen VS). La denne drøftingen være uttrykk for at forholdet mellom subjektive uttrykk og strukturelle forhold (utenfor den enkeltes rekkevidde) er problematisk.

(a) Ulike opptakssystemer.

Bakgrunnen for å operere med betegnelsen "gjenganger" er at det er svært ulike opptakssystemer på de ulike linjene i videregående skole. Vi har sett at opptak til almenfaglig studieretning er et opptak til en treårig utdanning etter obligatorisk skolegang (9-årig barne- og ungdomsskole).

På de yrkesfaglige linjene er det annerledes. Med forbehold for årvisse variasjoner i antall ekstraklasser osv. på de to laveste klassetrinnene innen de yrkesfaglige linjene, har vi sett at kun 50% av førsteårskullet (elever som har gjennomført ettårig grunnkurs) kan tas direkte opp til 2. klasse, og at kun 50% av disse igjen kan regne med direkte opptak til 3. klasse hvis alle søker. Det betyr at 1 av 4 ikke kan regne med direkte opptak uten "overganger" til andre linjer eller "hvileår" på ett av trinnene eller utenfor skoleportene, hvis elevene ønsker å fortsette. Vi hevder at et slikt ønske er strukturelt betinget, dvs. er delvis forment at de muligheter som finnes utenfor og innenfor skolens fire vegger. Det er i dag først og fremst kapasiteten på de yrkesfaglige linjene som er den begrensende faktoren.

Det at søknadstilgangen ikke er slik i praksis at situasjonen blir så ekstrem som beskrevet ovenfor, har bl.a. sammenheng med at mange søkere trekker sine søknader underveis i "opptakskarusellen" og "hviler" utenfor skoleportene (som registrerte arbeidssøkere, som strøjobbere, som "skjulte ledige" hjemme eller rett og slett som

utflyttere).

I neste avsnitt vil vi forsøke å anslå andelen "gjengangere" på de ulike skolene som er dekket av spørreskjemaet (Kongsvegen, Moheia og Selfors). Vi måler andelen elever med bakgrunn fra flere linjer og gjetter på andelen elever med et ekstraår i de ulike klassetrinnene ved å bruke indirekte mål (indikatorer). Hvis andelen "gjengangere" ved Kongsvegen og Selfors er lite (dvs. betydelig mindre enn 60-70%), tas det som en indikasjon på at de elevene som ikke får opptak til 2. eller 3. klasse enten tar "hvileår" utenfor skolesystemet eller forsvinner ut av skolesystemet for godt.

(b) Overganger mellom ulike linjer og studieretninger.

Vi stilte spørsmålet :

Mange elever velger å ta flere linjer/studieretninger i den videregående skolen. Har du tidligere gått på en annen linje/studieretning enn den du går på i dag ?"

Elevene ble også bedt om å angi hvilken linje de hadde gått på i tillegg til den linjen de gikk på når de ble spurt.

Tabell 4.22 angir andelen elever som oppgav at de har gått flere linjer i videregående. Vi deler elevgruppene inn etter skole (studieretning) fordi antall svar er for lite til at det gir mening med en fingradert oppdeling på enkeltlinjer i de 3 videregående skolene. Moheia refererer til almenfaglige studieretninger, mens Kongsvegen og Selfors refererer til yrkesfaglige studieretninger. Hver elev ved Moheia teller 0,6 hvis hver elev ved Kongsvegen og Selfors teller 1. Overrepresentasjonen av elever på almenfaglige studieretninger i utvalget har vi korrigert for i posten "korrigert sum" i tabellen.

Tabell 4.22: Elever som har gått flere linjer (studieretninger) i videregående skole i Rana pr. oktober 1984. Prosent.

Skole	Har gått flere linjer		Har ikke gått flere linjer		Ubesvart		Sum	
	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%
Moheia	9	5	187	94	1	1	197	100
Kongsvegen	24	21	91	78	1	1	116	100
Selfors	5	14	32	86	0	0	37	100
	38	11	310	88	2	1	350	100
Korrigert sum	34	13	235	86	2	1	271	100

Kilde: FAFO

Totalt sett, identifiserte vi 13% "gjengangere" definert som elever som har vært innom flere studieretninger i løpet av sin tid som elev i videregående skole. Dessuten ser vi at yrkesfaglige studieretninger (Kongsvegen og Selfors) har flere overganger relativt sett enn almenfaglige studieretninger. Dette var et forventet resultat siden de yrkesfaglige studieretningene har et tøffere opptakssystem enn almenfaglige studieretninger.

Hvilke overganger er det tale om?

Svaret på det spørsmålet er gitt i tabell 4.23:

Tabell 4.23: Overganger mellom ulike linjer i videregående skole i Rana Prosent.

Skole	Fra yrkesfag til almenfag		Fra almenfag til yrkesfag		Innad yrkesfag		Innad almenfag		Andre Ubesv		Sum		
	Ant.	(%)	Ant.	(%)	Ant.	(%)	Ant.	(%)	Ant.	(%)	Ant.	(%)	
Moh.	4		0		0		1		4		1	10	
Kongsv	0		6		17		0		1		1	25	
Selfor	0		2		3		0		0		0	5	
Sum	4	(10)	8	(20)	20	(50)	1	(3)	5	(13)	2	(5)	40(100)
Korr. Sum.	3	(8)	8	(22)	20	(56)	0	(0)	3	(8)	2	(6)	36(100)

Kilde: FAFO

Denne tabellen må vi være meget forsiktig med fortolkningen av. Med en så fingradert oppdeling av en gruppe på bare 40 individer, er det meget stor usikkerhet knyttet til hver enkelt måling. I prinsippet gir det ikke mening å hevde at 8% av elevene går fra yrkesfaglig til almenfaglig, at 22% går omvendt vei, at 56% går mellom linjene i yrkesskolen osv. Til det er antall svar (N=40) for lite. Det

vi kan si, er at langt de fleste som skifter linje/studieretning enten går fra almenfaglige til yrkesfaglige linjer eller går over til en annen linje innad i "yrkesskolesystemet". Rubrikken "andre" refererer i hovedsak til personer som har gjennomført ett år på folkehøyskole før de begynte som elever i videregående. Disse elevene skal strengt tatt ikke regnes som "gjengangere". Hvis vi tar bort dem, synker andelen overganger mellom ulike linjer fra 13% av hele elevgruppen ("universet") til 12%.

(c) Elever som tilbringer flere år i ett klasstrinn.

Spørreskjemaet gir ikke nøyaktig svar på andelen som tar et ekstraår i ett bestemt klasstrinn i videregående skole i Rana. Her må vi anslå ved hjelp av en eneste indikator, nemlig aldersfordelingen på de ulike klasstrinnene for de elevene som ikke har gått på flere enn en linje i videregående. Ved å ta utgangspunkt i denne aldersfordelingen og sammenligne den med "normalalderen" i hvert klasstrinn, kan vi anslå en øvre grense for innslaget av personer som har gått et år ekstra på et av trinnene. Selv om disse personene fordeler seg på elever som dels kan ha gått 10. klasse i ungdomsskolen, dels kan ha begynt videreutdannelsen i voksen alder eller kan ha blitt utskilt et år uten tilbud og kommet tilbake senere, kan vi ved hjelp av avviket mellom "normalaldersfordeling" og faktisk aldersfordeling si at større en det intervallet vi beregner kan innslaget av gjengangere ikke være.

Med disse forbeholdene, vil vi likevel prøve å estimere disse intervallene på de tre videregående skolene i Rana. Forholdet mellom aldersfordelingen på hovedstudieretninger (skoler) og klasstrinn for de som ikke har gått på flere linjer i videregående er gitt i tabell 4.24:

Tabell 4.24: Aldersfordelingen på ulike skoler (hovedstudieretninger) og klasstrinn i Rana videregående skole. Prosent.

Fødsels- år	Moheia				Kongsvegen/Selfors			
	klasstrinn			sum	klasstrinn			sum
	1.	2.	3.		1.	2.	3.	
1968	92	0	0	25	73	0	0	33
1967	6	91	1	35	11	77	0	38
1966	0	9	94	38	9	12	64	16
1965	0	0	3	1	2	4	29	6
1964 og tidl.	2	0	2	1	5	7	7	7
sum	100	100	100	100	100	100	100	100
N	50	68	70	188	56	52	14	122

Kilde: FAFO

Vi ser at gjennomsnittsalderen for de elevene som ikke har gått på andre linjer tidligere er noe høyere ved de yrkesfaglige studieretningene (Kongsvegen/Selfors) enn ved almenfaglig studieretning (Moheia). Den maksimale andelen elever ved almenfaglig studieretning som kan ha gått et ekstra år på ett av trinnene er 7% av totalt antall elever. Det er et lite tall som gjenspeiler det særpregede opptakssystemet ved almenfaglige linjer. Det kan være vanskelig nok å komme inn på linjene, men er man først kommet inn, er man også i praksis tatt opp til en treårig utdanning. Siden det i tillegg er blitt lempet på karakterkravet underveis i utdannelsen sammenlignet med situasjonen ved innføringen av reformgymnas på begynnelsen av 70-tallet, er det rimelig å anta at de fleste elevene går tre år i strekk.

På Kongsvegen og Selfors (yrkesfaglig) er andelen elever over "normalalderen" noe høyere. Mens mer enn 90% hadde "normalalder" på hvert trinn ved Moheia, hadde 60-70% "normalalder" ved Kongsvegen og Selfors på hvert klasstrinn. Vi kan også merke oss at mens antall elever ved Moheia er av samme størrelsesorden på hvert trinn (1.klasse er noe underrepresentert i utvalget vårt), er det markert færre elever i 3.klasse ved Kongsvegen og Selfors i utvalget. Dette gjenspeiler realitetene også i "universet". Vi har trukket et proporsjonalt utvalg av elever fra hvert trinn ved Kongsvegen og Selfors. I 3.klasse er kapasiteten adskillig mindre enn i de to foregående klasstrinnene.

Intervallet som angir andelen "gjengangere", både forstått som elever med mer enn ett år i en klasse på en bestemt linje og elever som har vært innom flere linjer/studieretninger, er angitt i tabell 4.25:

Tabell 4.25: Intervall som angir andelen "gjengangere" i videregående skole i Rana etter våre estimater. Prosent.

Skole	Andel elever som oppgir overgang	Andel elever som er eldre enn "norm.ald"	Sum av de to andelene
	NEDRE GRENSE		ØVRE GRENSE
Moheia	5%	7%(gj.snitt klassetr.)	12%
Kongsvegen	21%	29%(" ")	50%
Selfors	14%	29%(" ")	43%

Kilde:FAFO

Estimatet angir et intervall for andelen "gjengangere". Det inkorporerer også 10. klassinger, personer som begynner i videregående i voksen alder (som et ledd i videreutdanning, omskolering osv.) og personer som har ventet noen få år etter 9-årig skole før de søkte om opptak i videregående skole. Derfor er nok den nedre grensen nærmere "sannheten" enn den øvre grensen.

Som ventet er både registrert "gjengangerandel" og den grensen som angir det maksimale antall mulige "gjengangere" større ved yrkesfaglige studieretninger enn ved almenfaglige studieretninger. Mens andelen "gjengangere" ved Kongsvegen ligger et sted mellom 21% og 50%, er andelen ved Selfors et sted mellom 14% og 43% og ved Moheia et sted mellom 5% og 12%.

Det bemerkelsesverdige ved dette er ikke hvor store tallene er, men hvor små de er. Selv om utbyggingen av kapasiteten i videregående skole i Rana har gjort innledningseksemplet vårt mindre aktuelt på måletidspunktet, burde intervallet vært større hvis det var slik at de som ble avvist ved de årvisse opptakene ble igjen innenfor skolens fire vegger. Vi har allerede sett at 60-70% av unge arbeidssøkere som har hatt plass i videregående skole i Rana, sannsynligvis ikke har fullført 3-årig skolegang etter obligatorisk skole. Det er en indikasjon på at mange forsvinner ut av skolesystemet når de avvises ved opptak til ett av trinnene.

(4.3.3) Elevenes utdanningsambisjoner.

Elevenes utdanningsambisjoner utgjør den andre dimensjonen i vurderingen av ulike typer fast og løs tilknytning til videregående skole blant elever i Rana. Denne dimensjonen vil vi legge stor vekt på i konstruksjonen av indeksen i neste kapittel.

Bakgrunnen for å stille spørsmål om elevenes utdanningsplaner var bl.a. å se i hvilken grad de gamle skillelinjer som etableringen av enhetsskolen forsøkte å bygge bro over gjentas, (subjektivt) ved fordelingen av "ambisjoner" mot framtidig yrke og utdanning på ulike linjer i videregående skole i Rana. En reform må nedfelle seg i individuelle disposisjoner for å kunne fungere etter hensikten, og sosiale skillelinjer kan være dypt rotfestet selv om forholdene objektivt sett legges til rette for forandringer. For noen er videregående skole et steg på veien til høyskoleutdanning, og gjennom den som oftest et steg på veien til primærarbeidsmarkedet. For andre er videregående skole et middel til å skaffe seg ferdigheter på såkalt "mellomkompetansenivå". Vi regner faglært utdanning eller "fagbrev" til denne gruppen. En siste gruppe elever betrakter videregående som avslutningen av den utdanningsveien som fører til yrkeslivet, enten ved at de regner med å få tilbud om opplæring på en arbeidsplass, eller at de rett og slett ikke regner med å skaffe seg et yrke som krever spesielle kvalifikasjoner. I hvilken grad går det fortsatt skarpe skillelinjer mellom fordelingen av ambisjoner på almenfaglige linjer og yrkesfaglige linjer, og i hvilken grad er det mulig å øyne oppmykninger av disse skillelinjene i den enkeltes planer om yrke og utdanning? Dette blir en sentral problemstilling i avsnittet om elevenes utdanningsambisjoner.

(a) Utdanningsambisjonene.

Vi stilte følgende spørsmål til elevene ved Kongsvegen, Moheia og Selfors:

Valg av yrke og utdanning henger nøye sammen. Hva slags utdannelse regner du med at ditt framtidige yrke vil kreve ?

Svaralternativene og svarfordelingen er gitt i tabell 4.26:

Tabell 4.26: Elevenes utdanningsambisjoner på Moheia, Kongsvegen og Selfors. Prosent.

Utdanningsambisjon	Moheia	Kongsvegen	Selfors	Sum	Korrig sum ^{4]}
"Jeg har tenkt å velge et arbeid som krever <u>høyere utd.</u> " ^{1]}	79	27	5	54	47
"Jeg har tenkt å velge et yrke som krever <u>fagbrev.</u> " ^{2]}	9	52	92	32	39
"Jeg har tenkt å velge et yrke som ikke krever utdanning ut over videregående skole, eller som gir opplæring på arbeidsplassen." ^{3]}	5,5	19,5	3	10	11
Ubesvart	5,5	1,5	0	4	3
Sum	100	100	100	100	100
(N)	(197)	(116)	(37)	(350)	(271)

^{1]} I spørreskjemaet satte vi følgende tekst i parentes: "universitet og høyskole: f.eks. sykepleie, medisin, ingeniør, økonom, arkitekt.

^{2]} Denne teksten var satt i parentes: "murer, snekker, tekniker, hjelpepleier, vernepleier, fagarbeider osv."

Det å sette sykepleier i øverste kategori og vernepleier i mellomkategorien, må etter normeringen av alle sosialskoler og helsearbeiderskoler (barnevernpedagog, vernepleier, sykepleier, ergoterapeut, sosionom osv.) til en treårig utdanning regnes som en svakhet ved spørreskjemaet.

^{3]} Teksten som ble satt i parentes var følgende: "ufaglært arbeider, butikkespeditor osv."

^{4]} Utvalget har flere elever fra Moheia i forhold til Selfors og Kongsvegen enn det som svarer til faktisk fordeling av elever ved skolene. Korrigeringen består i at hver elev ved Moheia teller 0,6, mens hver elev ved de andre skolene teller 1.

Som ventet er det betydelige forskjeller i svarfordelingen mellom almenfaglig studieretninger på den ene siden (Moheia) og yrkesfaglige studieretningene på den andre siden (Kongsvegen og Selfors). Hele 79% av elevene ved Moheia planlegger et yrke som krever høyere utdanning (dvs. utdanning på høyskolenivå). På Kongsvegen videregående er andelen 27%, mens den er 5% på Selfors. Samtidig svarer hele 92% av

Selforselevene at de planlegger en utdanningsvei som ender opp med fagbrevkompetanse.

Inntrykket av denne svarfordelingen er at det går relativt skarpe kulturelle skillelinjer mellom elever som velger almenfaglig studieretning og elever som velger yrkesfaglig studieretning (handel og kontorlag inkludert). Disse skillelinjene reflekterer det gamle skillet mellom gymnaset og yrkesskolen som den nye videregående skolen foreløpig ikke har maktet å bygge bro over. Fortsatt oppfattes almenfaglig ("gymnaset") som en innfallsport til yrker som krever høyere utdanning, mens yrkesfaglige studieretninger ("yrkesskolesystemet") oppfattes som et naturlig sluttpunkt før den yrkesaktive karrieren eller som en innfallsport til tekniske skoler og fagskoler på mellomkompetansenivå (faglært håndverker, helse- og sosialarbeider uten høyskoleutdanning, faglært arbeider i moderne bedrifter).

Den høye andelen elever som planlegger å ta fagbrev, den lave andelen ubesvart og den lave andelen med ambisjoner om høyskoleutdanning ved Selfors i forhold til Kongsvegen gjenspeiler nok forskjeller i linjetilbud på de to "yrkesskolene" (f.eks. at Kongsvegen har handel og kontorlag med datalinjer). Selforselevene er svært bevisste på hva de vil med sin utdanning og har også "realistiske" yrkes- og utdanningsplaner. En forskjell på Kongsvegen og Selfors (i tillegg til at Kongsvegen har handel og kontorlaglig linje), er dessuten at Selfors først skoleåret 1984-85 ble en "moderne" yrkeskole med et 3-årig utdanningstilbud til elevene. Inntil da var skolen for såvidt en "etterlevning" fra 70-talls reformenes tid, da "yrkesskolen" opererte med et toårig grunnkurs med adgang rett til 2. klasse i "reformgymnaset". I den forstand kan svarfordelingen ved Kongsvegen representere det "framtidige Selfors", uten at vi kan si noe bestemt om utviklingstrekk på basis av en enkelt måling. Selve linjetilbudet på de to skolene kan selvsagt også være utslagsgivende i så måte.

Svarfordelingen ved Selfors spesielt viser etter vårt skjønn at elever ved håndverks- og industrifag-linjene (alle linjer ved Selfors faller inn her) har et realistisk syn på mulighetene til å få opplæring på en senere jobb. Uten at man har fagbrevkompetanse på forhånd er portene inn til arbeidslivet stengt. Elevene synes å være oppmerksomme på at man i realiteten trenger 13-14 års sammenhengende

skolegang i Norge i dag for å komme i betraktning ved en senere jobbsøking. Situasjonen ved Kongsvegen er mer "polarisert", men det at 3 av 10 på en moderne yrkesfaglig linje har ambisjoner om å velge et yrke som krever utdanning på universitets- og høyskolenivå, kan meget vel tolkes som et tegn på at opprettelsen av et 3. år ved yrkesfaglig studieretning har fått sin virkning. Mange oppfatter nå at videregående skole har åpnet veier til høyskolene utenom "gymnassystemet".

Svært mange av de som oppgav at de regnet med tilbud om opplæring på arbeidssstedet etter avsluttet 3 årig videregående skole, oppgav at de ville bli "postfunksjonærer", "bankfunksjonærer" og "butikkspeditører" på et åpent spørsmål i spørreskjemaet. I den grad elevene kjente til "postverksskolen" regnet de denne opplæringstiden som betalt arbeid. Vi kan foregripe begivenhetenes gang ved å si at handel og kontor-fag-linjene hadde flest svar i denne siste gruppen relativt sett.

Er det noe klar tendens i svarfordelingen på ulike linjer i de tre skolene ?

Tabell 4.27: Utdanningsambisjoner fordelt på viktige linjer i videregående skole. Prosent.

Linje	Ønsker jobb som krever høyere utdanning	Ønsker jobb som krever faglært utdanning	Ønsker jobb som ikke krever utdanning etter videregående	sum
Naturfaglig	97	1,5	1,5	(N=69) 100
Samfunnsfaglig	76	12	12 ^{1]}	(N=86) 100
Språklig	58	16	26 ^{1]}	(N=38) 100
Handel og kontor-fag	25	31	44 ^{1]}	(N=48) 100
Håndverk og industriefag/ Kongsvegen	27	70	3 ^{1]}	(N=56) 100
Håndverk og industriefag/ Selfors	5	92	3	(N=37) 100

^{1]} "ubesvart" er medregnet i kategorien "avsluttet utdanning etter videregående skole". Kilde: FAFO.

Det framgår av tabellen at det fortsatt er et skille mellom "gymnaset" og "yrkesskolen" når det gjelder andelen elever som betrakter videregående skole som et middel til å få utdanning på høyskolenivå. Her må det også være tillatt å peke på at tradisjonelle skillelinjer på "gymnaset" også reproduseres gjennom disse svarene. Naturfaglig studieretning har desidert høyest score. Hele 97% av elevene der har ambisjoner om å velge et yrke som krever høyskoleutdanning. Språklinjen ligger i den motsatte ytterligheten med sine 58% med ambisjoner om høyere utdanning og sine 26% som ikke har utdanningsambisjoner ut over videregående skole. Her kan vi merke oss at bare 3% ved håndverks- og industrifaglinjene (Kongvegen og Selfors) regner videregående som avslutningen på "utdanningskarusellen".

- (b) En modell for å forklare variasjonen i elevenes utdanningsambisjoner.

Språklig- og handel og kontorfaglig studieretning i videregående er såkalte "jentelinjer". Er det en kjønnsdimensjon som slår ut her ? Er det rett og slett slik at gutter er mer ambisiøse enn jentene ?

En måte å "teste" dette på innledningsvis er å bruke en variant av den modellen vi brukte for å forklare forskjeller i holdninger til opptakssystemet i videregående skole. Fordi testen bare kan gjennomføres for todelte variable (dikotomier) må vi slå to av de tre verdiene på utdanningsvariablen sammen. Vi velger å behandle gruppen med ambisjoner om høyere utdanning for seg, og slår de to andre gruppene sammen til en gruppe i testen. Modellen inneholder "sosial status", "bosted", "kjønn", "linjevalg", "utdanningsambisjoner". Variable og verdier er spesifisert slik:

(i) Modellen

VARIABLE:	VERDIER:	
(1) BAKGRUNNSFORHOLD	HØY	LAV
*) SOSIAL STATUS	FAR HAR HØYERE UT-DANNELSE	FAR HAR FAGBREV ELLER ER UFAGLÅRT
*) KJØNN	JENTE	GUTT
*) BOSTED	RANA	HEMNES/NESNA/LURØY
(2) MELLOMLIGGENDE FORHOLD	HØY	LAV
LINJEVALG	ALMENFAGLIG	YRKESFAGLIG
(3) EFFEKTVARIABEL (DET SOM SKAL FORKLARES)	HØY	LAV
ELEVENE YRKES- OG UTD. AMBI-SJONER	ET YRKE SOM KREVER HØYSKOLEUTDANNELSE	ET YRKE SOM KREVER FAGBREV ELLER SOM ER UFAGLÅRT

Hensikten med modellen er å forsøke å forklare hvorfor elever på ulike linjer har ulike utdannings- og yrkesambisjoner. Det at et forhold får verdien høy, mens et annet forhold får verdien lav betyr ikke at det er mer "verdt", men at vi regner med at høye verdier (far har høy utdanning, eleven bor "sentralt" og ikke "perifert", eleven er jente og eleven har valgt almenfaglig) vil øke elevens utdanningsambisjoner i forhold til andre "verdikombinasjoner".

Forskjellen mellom "mellomliggende" forhold og "effektvariable" er ikke så stor hos oss. Vi søker primært å forklare utdanningsambisjoner, men er åpen for at det er en gjensidig påvirkning mellom linjevalg i videregående og utdannings- og yrkesambisjoner. Arsaksretningen går begge veier.

De tre andre bakenforliggende sammenhengene er de facto statistisk uavhengige og kan derfor behandles som selvstendige uavhengige variable i denne modellen også. Et argument for den gjensidige sammenhengen mellom linjevalg og utdanningsambisjoner er at 4 av 10 elever i videregående hevdet at selve skolegangen hadde påvirket deres yrkes- og utdanningsplaner. La oss se om det er spørsmål i spørreskjemaet som kan kaste lys over denne mulige gjensidige påvirkningen mellom linjevalg og utdanningsambisjoner før vi presenterer modellen.

- (ii) Gjensidig påvirkning mellom valg av studieretning og ambisjoner om høyere utdanning (utdannings- og yrkesambisjoner)

En indikator på at det skjer en gjensidig påvirkning mellom valg av studieretning og utdanningsambisjoner er at yrkes- og utdanningsplanene delvis formes i løpet av de tre skoleårene .

2. og 3. klassingene på alle studieretninger fikk følgende spørsmål:

"Har skolegangen endret dine yrkes- og utdanningsplaner?"

Svarfordelingen og svaralternativene er gitt i tabell 4.27.

Tabell 4.27 : Skolegangens effekt på 2. og 3. klassingenes yrkes- og utdanningsplaner i videregående skole i Rana

Skole/linje	Moheia	Kongsvegen		Selfors Hånd.&ind.	*) Sum
		Hand.&kont.	Hånd.&ind.		
Ja	29%	4%	25%	6%	23%
Vet ikke	25%	36%	9%	13%	22%
Nei	46%	57%	59%	81%	52%
Ubesvart	1%	4%	6%	0%	2%
Sum	101%	101%	99%	100%	99%
N	143	28	32	16	223

*) Sum inkluderer estetikk- og husstellinjene ved Kongsvegen VS. Summen er ikke korrigert for overrepresentasjonen av elever ved Moheia VS i utvalget.

Kilde: FAFO.

For det første må vi være oppmerksom på at det er "vinnerne" som svarer på de yrkesfaglige linjene. Med det for øyet, kan vi merke oss at andelen elever som hevder at skolegangen ikke har endret deres yrkes- og utdanningsplaner ved Moheia og Kongsvegen er svært lik (forskjellene er "ikke-signifikante"). Rundt halvparten av elevene ved

disse skolene hevder at de har de samme planene i dag som da de begynte i videregående skole. På Selfors er det 8 av 10 2. og 3. klassinger som hevder at yrkes- og utdanningsmålet er det samme. Forskjellen mellom Selfors og Kongsvegen kan skyldes at Selfors dels har større kapasitet på hvert trinn enn Kongsvegen i forhold til antall primær-søkere, dels at Kongsvegen har større bredde i linjetilbudet slik at føringene mot et bestemt yrke ikke er like sterke der som på Selfors. Med dette antyder vi at Kongsvegen for mange linjers vedkommende ligger nær opp til almenfaglig studieretning (Moheia) og at svarfordelingen gjenspeiler det forholdet.

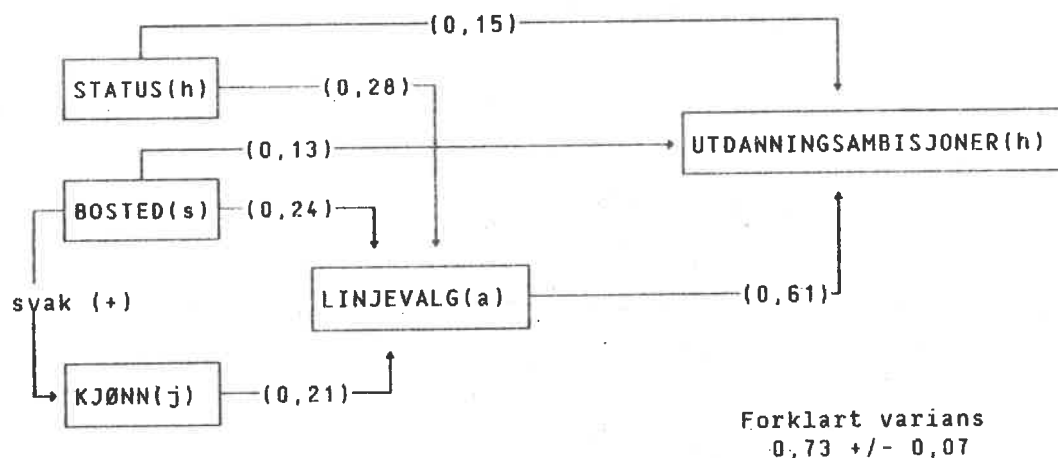
For det andre kan vi merke oss at både Moheia og Handel og kontor-fag ved Kongsvegen ("Strandgata"), har et betydelig innslag av elever som svarer "vet ikke" på dette spørsmålet (25% og 39% henholdsvis). Det betyr nødvendigvis ikke at disse studieretningene har den største andelen "ubevisste" elever relativt sett. Det kan like vel gjenspeile den situasjonen at elever på linjer med et sterkt innslag av almenfaglig orientering regner med at spesialiseringen (og dermed føringene mot ett bestemt yrke) først begynner etter avsluttet 3-årig utdanning. En grunn til at vi anfører dette synspunktet er at også handel og kontor-faglig studieretning har en merkbar kapasitetsreduksjon ("utsiling") mellom 1. og 2. klasse og at det derfor er "vinnerne" som besvarer spørsmålet på handel og kontor-fag-elevenes vegne i tabellen ovenfor.

Konklusjonen blir at mellom 50% og 80% av elevene i videregående skole i Rana som har passert det første "nåløyet" opprettholder sine opprinnelige yrkes- og utdanningsplaner. På de studieretningene som har den mest utpregede almenfaglige orienteringen er det dessuten et merkbart innslag av elever som er i tvil om skolegangen har påvirket yrkes- og utdanningsplanene deres. 1 av 4 elever ved Moheia og ved Håndverk og industrifag-linjen ved Kongsvegen hevder at skolegangen har endret deres orientering i så måte, uten at vi er i stand til å gi en forklaring på akkurat det samsvaret i svarfordeling mellom linjene.

Dette tolker vi som en indikasjon på at det er en viss gjensidig sammenheng mellom valg av studieretning og ambisjoner om yrke- og utdanning. Den årsaksmodellen som vi spesifiserte i drøftelsen av elevenes holdninger til opptakssystemet i videregående skole, kan

derfor modifiseres ved at vi tillater at årsaksretningen både går fra utdanningsambisjoner til valg av studieretning (som sist) og at årsaksretningen går fra valg av studieretning til linjevalg. Modellen tar med andre ord sikte på å kaste lys over ("forklare") både utdanningsambisjonene og linjevalget.

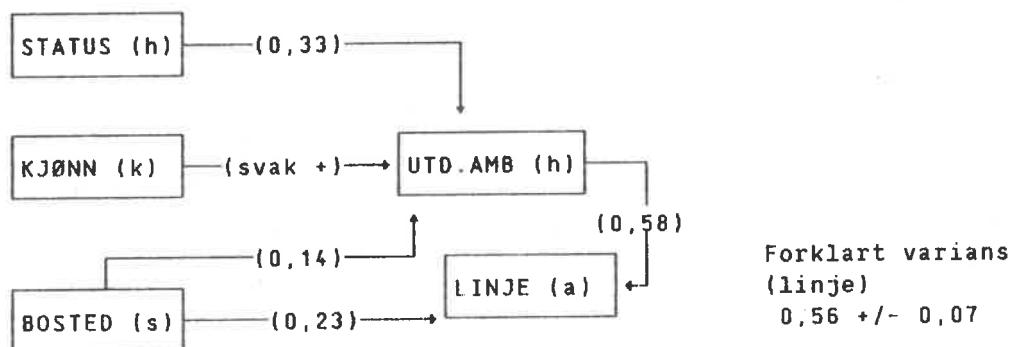
MODELL 1: Forsøk på å forklare utdanningsambisjoner ved hjelp av status, kjønn, bosted og valg av studieretning.

Forklaring: h=høy ; s=sentralt(Rana kommune) ; a=almenfaglig ;
j=jente.

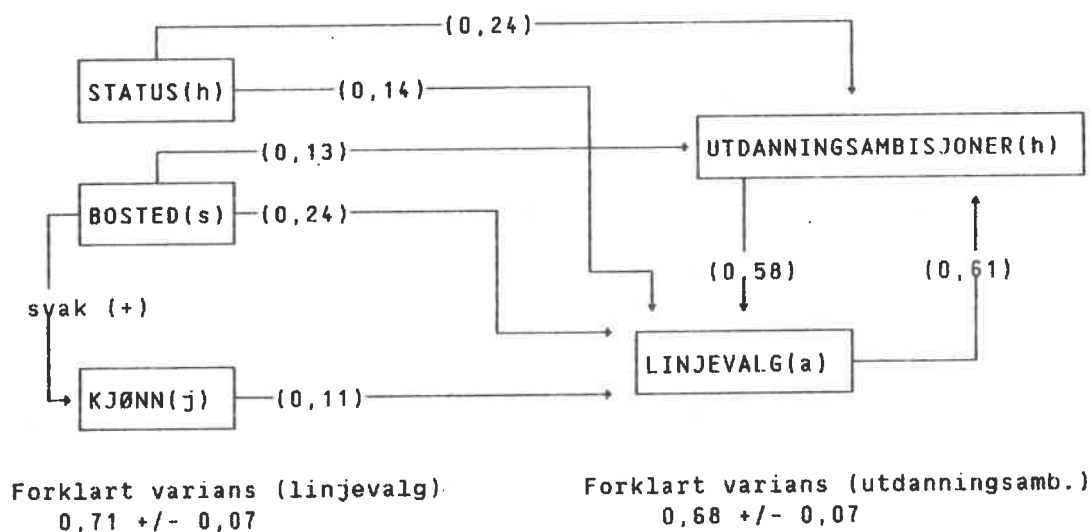
I den neste modellen (2) undersøker modellens evne til å forklare elevens linjevalg eller valg av studieretning i videregående skole. Da skifter yrkes- og utdanningsambisjoner og elevens studieretning plass i kausalrekkefølgen.

MODELL 2: Forsøk på å forklare elevenes linjevalg ved hjelp av status, bosted, kjønn og utdanningsambisjoner.

MODELL 3: Sammenstilling av de to kausalmodellene.

(effekter av status, kjønn og bosted utgjør gjennomsnittet av tallene i modell 1 og 2).

Når vi kjenner elevenes sosiale status, hjemstedskommune, kjønn og ambisjoner har vi et brukbart grunnlag for å gjette på hvilken studieretning eleven har valgt (eller kommer til å velge), og hvis vi kjenner elevens status, hjemstedskommune, kjønn og studieretning har vi på samme måte et bra grunnlag for å gjette på elevens ambisjoner om utdanning og yrkeskarriere. En "forklart varians" på 0,7 begge veier indikerer det.

(iii) Fagbrev er mer en gutte- enn en jentestrategi.

Jentene har gjennomgående høyere utdannings- og yrkesambisjoner enn guttene, men ved en slik todeling som i modellen ovenfor får vi ikke fram at det er relativt sett større "polarisering" på ambisjonene blant jenter enn blant gutter. Det går fram av tabell 4.28:

Tabell 4.28: Utdanningsambisjoner og kjønn. Prosent.

Utdannings-ambisjoner	Høyere utd.	Faglært utd.	Ufaglært utd.	Sum
Kvinner	64	21	15	100 (N=164)
Menn	49	44	6	99 (N=172)
Sum	57	33	10	100 (N=336)

*) 14 ubesvart på en av variablene.
Kilde: FAFO.

Polariseringen er for såvidt svak hos jentene. Hele 64% har ambisjoner om høyere utdanning, mens "bare" 15% synes videregående skole holder, men i begge kategoriene er det relativt sett høyere andel enn hos guttene. At det er en polarisering som gjør seg gjeldende blir tydeligere når vi tar et utvalg av linjer med stort innslag av jenter, naturfaglig, språklig, samfunnsfaglig og handel og kontor-faglig. Håndverk og industrifaglinjene er "typiske" guttelinjer i Rana. Antall jenter er så lite i utvalget at det ikke gir mening med en oppdeling på både kjønn og utdanningsambisjoner der).

Tabell 4.29: Utdanningsambisjoner fordelt på kjønn og utvalgte linjer.

Studieretning	Høyere utd.	Faglært utd.	Ufaglært utd.	Sum
Naturfaglig:				
Menn	94%	3%	3%	100% (N=36)
Kvinner	100%	0%	0%	100% (N=33)
Samfunnsfaglig				
Menn	82%	9%	9%	100% (N=33)
Kvinner	83%	15%	2%	100% (N=46)
Språklig:				
Menn	-	-	-	- (N= 3)
Kvinner	65%	16%	19%	100% (N=31)
Handel og kontor-fag:				
Menn	28%	44%	28%	100% (N=18)
Kvinner	25%	21%	54%	100% (N=28)

Kilde: FAFO

Jentene er litt mer ambisiøse enn guttene på naturfaglig, mens de er mindre ambisiøse enn guttene på handel og kontor-faglinjen. Kan noe av denne forskjellen "forklares" som en forstrekning via "sosial status" (foreldrenes prestisje i et sosialt hierarki målt etter foreldrenes utdanningsbakgrunn), eller er vi henvist til å skylde på en linjevalgseffekt (er du ambisiøs, velger du naturfaglig, særlig hvis du er kvinne, og har du først valgt naturfaglig og er kvinne blir du ambisiøs på egne vegne osv)?

Status og utdanningsambisjoner, gitt kjønn:

Menn:	Ambisjoner				
	Høye	Middels	Lave		
Status:					
Høy	81%	10%	10%	101%	(N=31)
Middels	43%	53%	5	101%	(N=91)
Lav	41%	52%	7%	100%	(N=49)
Kvinner:					
Status:					
Høy	82%	6%	11%	99%	(N=40)
Middels	60%	27%	13%	100%	(N=80)
Lav	48%	27%	24%	99%	(N=52)

Mens guttene generelt har lave andeler på kategorien lave ambisjoner (gjennomsnitt 7%), har jentene både en høyere andel generelt sett og en økende andel med lavere status (sosial bakgrunn). Polariseringen arter seg dels som en høyning av andelen med høye ambisjoner uansett status i forhold til guttene, dels som en oppsplitting av de to laveste ambisjonstrinnene i forhold til guttene. Mindre enn 7% av guttene kan tenke seg et arbeid (med tilknyttet utdanning) som strengt tatt er ufaglært, mens 15% av jentene nøyer seg med det. Tendensen til slik polarisering er svak, men den er der når vi splitter opp sammenhengene.

Vi tolker dette dit hen at det å legge opp til en utdanningsvei som resulterer i fagbrev (håndverksarbeid, faglært arbeider, tekniker osv.) ikke betraktes som en så sentral yrkes- og utdanningsstrategi av jentene som av guttene i videregående skole i Rana. Dette viser seg i praksis ved at jentene i mindre grad enn guttene velger håndverks- og industrifaglinjer. Videre ser vi at det går et forholdsvis markant statusskille for gutter mellom høy status på den ene side og tilbøyelighet til å ha ambisjoner om høyskoleutdanning, og middels og lav status på den annen side og ambisjoner om fagbrevkompetanse. Hos jentene er fordelingen mellom middels og lave utdanningsambisjoner jevnere enn hos guttene, særlig for jenter med middels eller lav sosial status. Likevel må vi understreke at jentene i videregående skole i Rana først og fremst har det særpreget at de gjennomgående har høyere ambisjoner enn guttene uansett status. Polariseringstendensen er tross alt svak. Med dette skulle noen av særtrekkene ved "jentelinjene" være belyst.

(4.3.4) Arsak til skolevalg

Hittil har vi drøftet hvilke planer elevene på Moheia, Kongsveien og Selfors har mht. videre utdanning og jobb. For å nyansere og supplere ytterligere, vil vi nå se på et nært tilknyttet spørsmål, nemlig hva elevene selv betrakter som de viktigste årsakene til at de (i sin tid) valgte å gå på den aktuelle videregående skolen. Det kan i prinsippet være mange grunner til at den enkelte velger å ta videregående utdanning. Valget kan være første skritt på en lang utdanningsvei, eller representere et utdanningsmål i seg selv. I andre tilfelle kan skolegangen være det eneste reelle alternativet, fordi det ikke tilbys aktuelle jobber. Spørsmålet om årsaken til at den enkelte begynte i videregående skole vil supplere de drøftingene vi allerede har foretatt vedrørende utdannings- og flytteplaner, men også trekke inn helt nye momenter.

Igjen er det viktig å poengtere at tolkningen av svarene må knyttes til formuleringen av spørsmålet. I dette tilfellet er spørsmålet formulert:

"Hva var den viktigste årsaken til at du begynte i videregående skole?"

Svaralternativene som oppgis er "det er et ledd i planlagt utdanning", "forsøkte å få jobb, men fikk ikke tilbud om jobb", og "andre årsaker". Hensikten med dette spørsmålet er altså å vurdere hvor faste yrkesplaner elevene oppgir at de har. Det er viktig å understreke at dette svarmønsteret utelukkende bygger på elevenes egne vurderinger. Vi kan teste styrken i svarfordelingen gjennom følgende spørsmål:

De fleste vet vel om flere yrker de kunne tenke seg å satse på. Kan du angi hvilke yrker du prioriterer høvest, nest-høvest og trede-høvest?

Elevene blir her altså bedt om å oppgi mulige framtidige yrker. Oppgaven vår blir å se svarfordelingen på disse to spørsmålene i sammenheng. Dersom eleven oppgir at han eller hun går på videregående skole som ledd i planlagt utdanning, forventer vi at den samme eleven har noenlunde klare yrkesplaner. Det kan selvsagt innvendes at dette konsistenskravet kan være i strengeste laget for såvidt unge folk som vi her har med å gjøre. Langt fra alle har konkrete og presise yrkesplaner i en alder av 16-17 år. Gitt disse forbeholdene holder vi imidlertid fast ved at en slik sammenligning mellom de to aktuelle spørsmålene

vil være en interessant testing av fastheten i skolevalg sett i sammenheng med et begynnende yrkesvalg. Når vi ser disse to spørsmålene i forhold til hverandre kommer vi fram til følgende tabell:

	ja	nei	
Ledd i planlagt utdanning?	76%	24%	100% n=254
	48%	52%	100% n=95

Vi ser at 76% av dem som oppgir "ledd i planlagt utdanning" som årsak til skolevalg har faste yrkesplaner. 24% - dvs. omlag en av fire elever - "faller igjennom" når vi tester for fastheten i yrkesplaner. Det er også verdt å merke seg at nær halvparten av dem som oppgir "andre årsaker" til valg av videregående skole, har konsistente yrkesplaner, slik vi her har definert og målt det.

På Moheia er svaralternativene og svarfordelingen som gjengitt i tabell 4.30:

Tabell 4.30 Årsaker til valg av Moheia skole (%)

Årsak til valg av skole	Ledd i planlagt utdanning	Fikk ikke jobb	Andre årsaker	totalt
Linje				
Naturfag	80%	-	20%	100% (69)
Språk	63%	-	37%	100% (38)
Samfunn	57%	-	43%	100% (86)
Totalt	66%	-	34%	100% (193)

Kilde: FAFO.

Det er viktig å drøfte meningsinnholdet mest mulig konkret for de ulike videregående skolene. For elevene på den almenfaglige skolen betyr "ledd i planlagt utdanning" trolig at videregående skole er første skritt på en lengre utdanningsvei. Vi finner dette rimelig når vi kopler dette spørsmålet om årsaker til skolevalg til spørsmålet om utdanningsvalg (jfr. forrige underkapittel). Vi husker at en meget stor andel av elevene på samtlige almenfaglige linjer oppga planer om høyere utdanning.

Tabellen viser at ialt 66% av elevene på Moheia oppgir at de valgte skolen som ledd i planlagt utdanning. 34% oppga "andre grunner". Ingen svarte at den viktigste årsaken var at de ikke fikk en jobb de ønsket. Hele 80% av elevene på naturfaglinja sier at de valgte å gå på Moheia som ledd i planlagt utdanning.

Vi har mulighet til å sette denne svarfordelingen opp mot en tilsvarende undersøkelse som ble gjennomført av Pedagogisk/Psykologisk Tjeneste (PPT) i Rana i desember 1984. Svaralternativene som ble gitt i denne undersøkelsen var: "planlagt utdanning", "tilfeldig", "fikk ikke jobb" og "andre årsaker". På Moheia svarte 64% av elevene at de valgte å gå på denne skolen som ledd i planlagt utdanning". Det er verdt å merke seg at spørsmålet i denne undersøkelsen er formulert annerledes enn i vår undersøkelse. Ordlyden i PPT-undersøkelsen er "Hvorfor valgte du den utdanningen du tar nå?". Svaralternativene, og svarfordelingen framgår av tabell 4.31:

Tabell 4.31 Årsaker til utdanningsvalg
(Fra undersøkelse gjennomført av PPT-kontoret des.84)

Ledd i planlagt utdanning	64.1%
Tilfeldig	28.2%
Fikk ikke jobb	2.6%
Andre årsaker	3.8%
Ukjent	1.3%

Også i denne undersøkelsen fant en altså at en stor andel av elevene tar videregående skole som ledd i planlagt utdanning. I forhold til vår undersøkelse oppgir en noe større andel at det er tilfeldig at de går på videregående skole. Kun en liten andel av elevene på Moheia oppgir at de går på videregående skole fordi de ikke fikk jobb. I sum styrkes våre funn ved de resultater denne undersøkelsen kommer fram til.

I vår undersøkelse er det som nevnt en stor andel av elevene, (34%), som oppgir at det er "andre årsaker" til at de valgte å gå på den almenfaglige videregående skolen. Bak dette svaret skjuler det seg en rekke interessante vurderinger. La oss liste opp endel av de kommentarene som på en særlig illustrerende måte sier oss hvordan mange av elevene på den almenfaglige skolen tenker:

Tabell 4.32 Et utvalg av svarene under "andre årsaker til skolevalg"

- * "Selv om jeg ikke var helt bestemt på å ta videre utdanning, falt det helt naturlig å ta gymnas".
- * "Ein har ikkje noko valg. Skal du kome vidare må ein ta vidare utdanning".
- * "Jeg mente jeg ikke var moden for arbeidslivet, så jeg begynte på Moheia videregående skole".
- * "Er ikke sikker på hvilken jobb jeg vil ha".
- * "Ingen skikkelige planer. Visste ikke hvilket yrke jeg ønsket"
- * "Større sjanse for å få jobb når du har hatt videregående skole"
- * "Jeg ville ha en bedre utdanning og ikke gå arbeidsløs etter ungdomsskolen"
- * Jeg mener gymnasen er et bra springbrett til videre utdanning"

I lys av disse, og de tilsvarende svarene som vi ikke har referert, kan vi skille mellom flere nærliggende årsaker til at elevene på Moheia velger å ta almenfaglig videregående utdanning. For det første legger en betydelig andel av elevene vekt på at den almenfaglige utdanningen er et nødvendig "springbrett" for videre (høyere) utdanning. Problemet med denne "springbrett-begrunnelsen" for valg av videregående skole, er at skolen er en nødvendig, men langt fra tilstrekkelig betingelse for videre utdanning. Selvsagt tenker ikke alle

15-16-åringene like målrettet mht. skolevalg. Endelig elever legger vekt på at valget av almenfaglig linje egentlig er en utsettelse av valget. I og for seg har de valgt en art utdanning, men reelt sett har de ikke valgt hva de skal satse på. Dette mer konkrete valget kan og vil de først treffe etter at den almenfaglige utdanningen er avsluttet. Tett koplet til denne tankemåten, legger til sist endelig elever vekt på at ingen videregående utdanningstilbud egentlig er særlig gode, men at almenfaglig linje er den minst dårlige. Utover dette er det lite planer om hvilke yrke og hva slags videre utdanning en evt. skal satse på.

En ytterligere styrking av våre funn finner vi når vi ser svaralternativet "andre årsaker" i vår undersøkelse (34%) i sammenheng med svaralternativene "tilfeldig valg" og "andre årsaker" (tilsammen 32%) i PPT-undersøkelsen. Endelig av elevene som har svart "andre årsaker" i vår undersøkelse ville med stor sannsynlighet oppgitt "tilfeldig valg" dersom vi hadde operert med denne svarmuligheten.

Kort summert: en stor andel av elevene går på almenfaglig linje som ledd i planlagt utdanning; det vil for de flestes vedkommende si første steg på en lengre utdanningsvei. Samtidig er det en stor gruppe som ikke definerer fullt så tydelig hvorfor de går på Moheia. For disse kan det synes som om almenfaglig utdanning først og fremst er en utsettelse av et mer konkret utdanningsvalg, eller er det minst dårlige alternativet. Alt i alt er imidlertid inntrykket at elevene på Kongsveien er gjennomgående målrettede i sitt skolevalg.

Det er ikke bare på Moheia, dvs. det almenfaglige utdanningstilbudet, det er interessant å se på årsaker til skolevalget. Også på de yrkesfaglige linjene, dvs. Kongsveien og Selfors, stiller vi det samme spørsmålet. Det kan være slik at spørsmålet om årsak til skolevalg tolkes noe forskjellig av elevene på almenfaglig og på yrkesfaglig linje. Den yrkesfaglige utdanningen kan muligens i større grad enn den almenfaglige betraktes som en avsluttet utdanningsenhet, bortsett fra at mange planlegger å ta noen år som lærling for å få fagbrev. I dagens arbeidsmarked gir avsluttet almenfaglig utdanning gjennomgående liten kompetanse, mens avsluttet yrkesfaglig videregående utdanning ihvertfall i prinsippet kvalifiserer til spesielle arbeidsmarkeder innen bl.a. industri, bygg- og anlegg. Men det må imidlertid poengteres klart at stadig flere elever på yrkesfaglige linjer erfarer at det kun er i prinsippet de får jobb. I likhet med utviklingen for landet forøvrig, har arbeidsmarkedet for nyutdannet yrkesfaglig arbeidskraft i Rana blitt stadig strammere de senere årene. Poenget i denne sammenheng er at når en elev på yrkesfaglig videregående

skole oppgir "ledd i planlagt utdanning", kan dette samtidig bety at den aktuelle utdanningen er det endelige utdanningsmålet. Til sammenligning er det rimelig å tro at en elev på almenfaglig videregående skole tenker seg den videregående skolen som første steg på en lengre utdanningsvei.

På Kongsveien videregående skole ble svarfordelingen på dette spørsmålet som gjengitt i tabell 4.33:

Tabell 4.33: Årsak til skolevalg på Kongsveien videregående skole

Årsak til valg av skole	Ledd i planlagt utdanning	Fikk ikke jobb	Andre årsaker	Totalt
Linje				
Handel & kontor-fag	67%	6%	20%	100% (48)
Håndverk & industri-fag	88%	2%	9%	100% (56)
Husstell/Form & farve	82%	18%	-	100% (11)
Totalt				100% (56)

Kilde: FAFO.

Vi ser her at andelen som oppgir "ledd i planlagt utdanning" er høy også på Kongsveien videregående skole. På samtlige linjer oppgir over 2/3 av elevene at de har valgt videregående skole som ledd i planlagt utdanning. Videre er det en liten andel som oppgir at de går på skolen fordi de ikke fikk jobb, og tilsvarende andel oppgir "andre årsaker". Under rubrikken andre årsaker skjuler det seg bl.a. følgende utsagn:

Tabell 4.34 Et utvalg av svarene under "andre årsaker til skolevalg"

- * "Jeg var usikker på hvilken jobb jeg kunne tenke meg. Begynte her for å få en pekepinn."
- * "Var usikker på hva jeg ville"
- * "Jeg kom ikke inn på den linja jeg prioriterte høyest"
- * "Får ikke jobb uten videre utdanning"
- * "Da jeg gikk ut av ungdomsskolen visste jeg ikke hva jeg ville arbeide med. Derfor tok jeg den studieretningen jeg ville ha best muligheter på".
- * "Måtte ha noe å gjøre, og så på (videregående skole) som nødvendig for senere å få jobb"
- * "Jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre, og vil ha meg en utdanning"
- * "Fordi jeg ikke ville gå arbeidsledig"
- * "For å ha noe å gjøre når jeg ikke kom inn på den linja jeg prioriterte høyest"
- * "Få en skolegang slik at muligheten til å få jobb øker"
- * "Større mulighet for arbeid etter skolegang"
- * "Bare for å ha noe å gjøre. Eg visste ikke hva jeg ville"
- * "Jeg var vel lei av så mye teori"

Endel av disse "andre årsakene" dreier seg om at eleven går på den aktuelle linja fordi høyere prioriterte ønsker ikke var realiserbare. Endel legger vekt på at valget var det eneste reelle alternativet til å gå ledig. Atter andre oppgir et svar som godt kunne vært kategorisert under "ledd i planlagt utdanning". I sum ser det således ut til at det er større variasjon under "andre årsaker til utdanning" for disse elevene enn det var for elevene på Moheia videregående skole.

Også på Kongsveien viser det seg at det er samsvar mellom svarfordelingen i vår undersøkelse, og i undersøkelsen foretatt av PPT-kontoret. Svaralternativene og -fordelingen fra den sistnevnte undersøkelsen framgår av tabell 4.35:

Tabell 4.35 Årsak til utdanningsvalg
(fra undersøkelse gjennomført av PPT-kontoret desember 1984)

Ledd i planlagt utdanning	69.2%
Tilfeldig	11.5%
Fikk ikke jobb	15.4%
Andre årsaker	3.8%
	(n=26 elever)

I vår undersøkelse oppgir 67% av elevene at skolegangen er et ledd i planlagt utdanning (gjennomsnitt for alle linjer), mens tilsvarende tall i den andre undersøkelsen er 69%. Derimot er det flere i skolepsykologens undersøkelse som oppgir at de ikke fikk jobb. Prosenttallet er relativt høyt, nemlig 15%, men svakheten er at det reelt dreier seg om kun 4 elever. Før det trekkes bastante slutninger, må vi imidlertid minne om at antall spurte elever i undersøkelsen foretatt av PPT-kontoret er lavt; eksempelvis kun 26 stykker på Kongsveien videregående skole.

Til sist vil vi hvordan spørsmålet om årsaker til skolevalg besvares av elevene på Selfors videregående skole. På Selfors tilbys hovedsaklig undervisning innen håndverks- og industrifag (bl.a. maskinfag, mekanikerfag, teknisk tegning, tømrerfag og murerfag). Tabell 4.36 viser at svarmønsteret på denne skolen er svært likt det på Kongsveien og Moheia. Omlag 9 av 10 elever oppgir at de går på Selfors som ledd i planlagt utdanning. Det er igjen verdt å peke på at "ledd i planlagt utdanning" må tolkes forskjellig for yrkesfaglige og almenfaglige elever. At elevene på den yrkesfaglige videregående skolen oppgir "ledd i planlagt utdanning" betyr trolig at de regner den aktuelle utdanningen som selve utdanningsmålet. Imidlertid skiller Selfors seg ut fra de andre to skolene vi studerer ved den store andelen som ønsker å ta fagbrev. Vi fant i kapittel 4.3.3 at hele 90% av elevene på Selfors har tenkt å velge et yrke som krever fagbrev. For de aller fleste yrkeslinjer kreves praksisår i tillegg til utdanningen på yrkesskolen. I denne forstand er det ikke riktig å si at årene på Selfors (alene) er selve utdanningsmålet. Denne modifikasjonen røkkes imidlertid ikke ved hovedpoenget, som er at Selfors tilbyr utdanning som er tett koplet til de arbeidsmuligheter Rana tradisjonelt har kunnet tilby mest av.

Tabell 4.36 Årsak til skolevalg - Selfors videregående skole

Årsak til valg av skole	Ledd i planlagt utdanning	Fikk ikke jobb	Andre årsaker	ubesv.	totalt
Linje					
Håndverk & industri	89%	-	11%		100% (37)

Oppsummert vil vi særlig trekke fram følgende momenter og funn:

En stor andel av elevene oppgir at de går på videregående skole som ledd i planlagt utdanning. På den almenfaglige videregående skolen (Moheia), er det naturfaglinja som har størst andel elever som oppgir "ledd i planlagt utdanning" (80%). For elevene på den almenfaglige linjen er det rimelig å tolke svarene utfra at den aktuelle linja betraktes som første skritt på en lengre utdanningvei. På de yrkesfaglige videregående skolene (Kongsveien og Selfors), er det en enda større andel som oppgir "ledd i planlagt utdanning". På Selfors er det således tett opptil 90% av elevene som oppgir dette svaret. Det er grunn til å minne om at vi bør tolke svarene noe annerledes enn vi gjorde mht. de almenfaglige elevene. For de yrkesfaglige elevene kan "ledd i planlagt utdanning" i større grad bety at det er den linja de går på som er utdanningsmålet.

(4.3.5) Tilbøyelighet til å avbryte skolegangen hvis tilbud om fast jobb

Hittil har vi drøftet tre spørsmål som hver for seg belyser hvilke utdanningsvalg elevene treffer, og hva som ligger bak valgene. Vi har lagt vekt på å kartlegge og tolke forskjeller og likheter mellom linjene. Spørsmålene vi har sett på er "gjengangerspørsmålet", yrkes- og utdanningsplaner, og årsak til skolevalg. Hver for seg gir disse spørsmålene innsikt om elevenes utdanningsaspirasjoner, dvs. grad av motivasjon og målrettethet i utdanningsvalg. Vi skal senere komme nærmere inn på at utdanningsaspirasjoner og skolevalg bør sees i forhold til sosial bakgrunn, særlig familie- og klassebakgrunn (se kapittel 4.5). Her vil vi imidlertid trekke inn et fjerde spørsmål som gir et viktig inntak til måling av utdanningsaspirasjoner og yrkesplaner. Konkret dreier dette seg om hvorvidt elevene kunne tenke seg å avbryte skolegangen dersom det dukker opp tilbud om fast jobb. Spørsmålet er altså formulert hypotetisk, men er holdt i en konkret form. Som mulige svaralternativer listes nemlig opp de jobbene som må antas å være mest aktuelle og realistiske for ungdommen i distriktet (arbeid ved Jernverket, butikkekspeditor, sjåfør, dagmamma osv.) Mer presist er følgende formulering anvendt:

Ja, jeg ville avslutte skolegangen om jeg fikk tilbud om <u>fast</u> jobb som	
☐	arbeider ved Jernverket/Koksverket
☐	butikkekspeditor
☐	sjåfør
☐	barnehageassistent/praktikant
☐	hjemmehjelp
☐	annet (oppgi hva slags jobb)

På Moheia videregående skole ble svarfordelingen som angitt i tabell 4.38:

Tabell 4.38: "Ville du avslutte skolegangen idag om du fikk tilbud om fast jobb" (Moheia videregående skole)

JA			
Jobb på Jernverket	5%		
Butikkekspeditor	1%		
Sjåfør	1%		
Barnehageassistent	1%		
Hjemmehjelp	-		
Annet	9%	17%	(N=19)
VET IKKE		23%	(N=17)
NEI		60%	(N=31)
TOTALT		100%	(N=67)

Her ser vi altså at andelen som svarer bekreftende på vårt spørsmål utgjør 17%. Det er verdt å merke seg den relativt høye andelen som svarer "vet ikke" (23%). I prinsippet kan det selvsagt være mange årsaker til at elevene inntar en slik avventende holdning. En rimelig tolkning er at motivasjonen for å avbryte skolegangen naturlig nok er avhengig av jobb-betingelsene. Sagt på en annen måte: "vet ikke"svaret kan tolkes som betinget åpenhet for å avbryte skolegangen.

Det neste spørsmålet er om det er forskjeller mellom de enkelte linjene på Moheia videregående skole:

Tabell 4.39 Svarfordeling på spørsmålet om sluttetilbøyelighet, fordelt på linjer.

LINJE	JA	NEI	VET IKKE	TOTALT
Naturfag	15%	68%	17%	100%
Språk	21%	55%	24%	100%
Samfunn	14%	48%	24%	100%

Kilde: FAFO.

Språklinja har størst andel elever som er villig til å avbryte skolegangen hvis de får tilbud om jobb. Over 20% av elevene på denne linja svarer bekreftende på spørsmålet om sluttetilbøyelighet.

Også ved tolkningen av disse svarene er det viktig å ha in mente at Moheia, Kongsveien og Selfors retter seg inn mot ulike arbeidsmarkeder. Den almenfaglige skolen (Moheia) kvalifiserer i svært liten grad til arbeid i Ranadistriktet, mens de yrkesfaglige skolene (Kongsveien og Selfors) nettopp retter seg inn mot arbeidsplasser som Rana tradisjonelt har hatt størst tilgang på. Særlig gjelder dette håndverks- og industrifagene, som særlig under Jernverkets beste år representerte trygge arbeidsplasser. Bl.a. i forhold til disse forskjellene i skolenes karakter, er det interessant å se på sluttetilbøyeligheten på de yrkesfaglige skolene sammenlignet med den almenfaglige (Moheia). Det er grunn til å forvente at elevene på de yrkesfaglige skolene i større grad enn elevene på almenfag er innstilt på å slutte skolen dersom det dukker opp "passende jobb" i Rana. Begrunnelsen er at endel av de aktuelle jobbene nettopp er på linje med de yrkesplaner de ønsker å realisere gjennom sin utdanning. Svarfordelingen for elevene på Kongsveien framgår av tabell 4.40:

Tabell 4.40: Sluttetilbøyelighet Kongsveien

JA		
Jobb på Jernverket	4%	
Butikkekspeditor	-	
Sjåfør	-	
Barnehageassistent	1%	
Hjemmehjelp	-	
Annet	14%	
Uspesifisert	1%	20% (N=23)
VET IKKE		28% (N=33)
NEI		52% (N=60)
TOTALT		100% (N=116)

Kilde: FAFO.

Fordelt på de ulike linjene på skolen, er mønsteret som følger:

Tabell 4.41 Sluttetilbøyelighet (Kongsveien videregående skole)

LINJE	JA	NEI	VET IKKE	TOTALT
Handel og kontor	19%	46%	35%	100%
Håndv./ind.	20%	55%	25%	100%
Husstell	27%	55%	18%	100%
Totalt	20%	52%	28%	100%

Kilde: FAFO.

Tabellene viser, kanskje noe overraskende, at det ikke er vesentlig større sluttetilbøyelighet blant elevene på Kongsveien enn på Moheia. På Kongsveien ser vi at husstell-linja (inklusive form og farge) kommer høyest, men antall elever her er for få til at svarmønsteret kan tillegges særlig vekt. Både andelen på handel og kontor og på håndverk og industri ligger på omlag 20%. Både på Moheia og Kongsveien antar altså omlag hver femte elev at han eller hun er villig til å avbryte skolegangen hvis det skulle dukke opp tilbud om fast jobb. Igjen er det verdt å peke på den relativt store andelen som svarer "vet ikke", i gjennomsnitt 28% for alle linjene. Vi tolker dette som betinget åpenhet for å avbryte skolegangen.

Et interessant spørsmål nå er hvorvidt sluttetilbøyeligheten er større på Selfors, som kanskje i enda større grad enn Kongsveien kan koples til lokale arbeidsmarkeder. Tabell 4.42 viser at sluttetilbøyeligheten faktisk er vesentlig høyere på Selfors enn på de to andre videregående skolene:

Tabell 4.42 Sluttetilbøyelighet Selfors

JA		
Jobb på Jernverket	30%	
Butikkekspeditor	-	
Sjåfør	-	
Barnehageassistent	3%	
Hjemmehjelp	-	
Annet	16%	51% (N=19)
NEI		30% (N=11)
VET IKKE		19% (N=7)
TOTALT		100% (N=37)

Kilde: FAFO.

Andelen som svarer ja på Selfors er altså hele 51%, dvs. ca 30% høyere enn på Kongsveien og Moheia. Fagene på Selfors er typiske industri- og anleggsgfag som sveis, konstruksjon, tømmerfag, murerfag og teknisk tegning. At så mange av disse elevene ønsker å avbryte skolegangen hvis de får tilbud om fast jobb, skyldes trolig at disse elevene ser klart hvilke jobber de vil ha. Disse jobbene finns i Rana, omenn nyrekrutteringen til dem er svært liten. Det er fast arbeid på Jernverket som foretrekkes av den klart største andelen elever (30% av alle elevene på Selfors). Dette understreker poenget om elevens innretning på det lokale arbeidsmarkedet ytterligere. Videre er mange av elevene på Selfors ute etter lærlingeplass på Jernverket, slik at de er villig til å avbryte skole- gangen dersom det dukker opp en slik mulighet.

I sum har vi nå funnet følgende mønster: Villigheten til å avbryte skolegangen hvis det dukker opp tilbud om fast jobb er klart høyest på Selfors videregående skole. Omlag halvparten av elevene på Selfors svarer bekræftende på spørsmålet om sluttevillighet. Tilsvarende andel på de andre skolene er noe lavere (omlag 20% i gjennomsnitt). Det er også verdt å understreke at andelen som svarer "vet ikke" på spørsmålet er gjennomgående høy på alle de aktuelle linjene. Dette tolker vi som en forholdsvis stor grad av usikkerhet mht. dette spørsmålet. Trolig henger dette sammen med at nærmere betingelser vedrørende jobben i stor grad avgjør hvorvidt det er aktuelt å avbryte skolegangen.

(4.3.6) Flytting(a) Generelt om flytting fra Rana

I Bivand/Jøsevolds rapport (1984) ble det dokumentert at flyttetilbøyeligheten blant ungdom i Rana var betydelig lavere enn i landet forøvrig. Dette gjaldt både gutter og jenter i alderen 15-24 år. Faktisk flyttehyppighet i 1982 for denne aldersgruppen er gitt i tabell 4.43:

Tabell 4.43: Flyttehyppighet blant ungdom i alderen 15-24 år fordelt på kjønn i Rana kommune og i landet forøvrig i 1982.

Alder	Antall utflyttere pr. 1000 , menn		Rana i prosent av landet forøvrig	Antall utflyttere pr. 1000 , kvinner		Rana i prosent av landet forøvrig
	Rana	Landet		Rana	Landet	
15-19 år	23,2	29,6	78,4	45,9	66,3	69,2
20-24 år	77,8	108,4	71,8	106,6	162,1	65,8

Kilde: Bivand/Jøsevold(1984), s.24.

Flyttehyppigheten blant jenter er høyere enn blant gutter også i Rana, men den ligger klart under landsgjennomsnittet for begge kjønn i 1982. Flyttehyppigheten blant ungdom i Rana utgjorde mellom 66% og 78% av flyttehyppigheten blant ungdom i landet forøvrig på det tidspunktet.

(b) Flytteforventninger og linjevalg i videregående skole

I spørreundersøkelsen vår ble elevene spurt om de regnet med å flytte fra Rana innen 4-5 år. For å lede oppmerksomheten mot situasjonen på arbeidsmarkedet, formulerte vi spørsmålet slik:

"Ettersom arbeidsmulighetene i Rana(hjemstedet) har blitt stadig dårligere, har mange flyttet fra stedet. Regner du med å flytte fra Rana(hjemstedet) innen f.eks. 4-5 år"

Svaralternativene og svarfordelingen er gitt i tabell 4.44:

Tabell 4.44: Flytteforventninger blant elever i videregående skole. Prosent.

Svaralternativer	Skole			Sum	Korrigert sum
	Moheia	Kongsvegen	Selfors		
"Nei, jeg regner ikke med å flytte fra Rana (hjemstedskommunen)"	4,6	29,5	45,9	17,2	20,6
"Ja, jeg regner med å bo andre steder en periode, men vil tilbake til Rana (hjemstedskommunen)"	46,2	40,2	21,6	41,6	40,2
"Ja, jeg regner med å bosette meg fast et annet sted enn Rana-distriktet (hjemsteds-distriktet)"	49,2	30,4	32,4	41,3	39,1
Sum (N)	100,0 (195)	100,1 (112)	99,9 (37)	100,1 (344)	99,9

*) Korrigert sum angir korrigering for overrepresentasjon ved Moheia i det opprinnelige utvalget. Mens hver elev i utvalget fra Kongsvegen og Selfors videregående teller 1, teller hvert svar fra Moheia 0,6 (dvs. korrigeringsfaktoren er 0,6).

Innledningsvis må vi presisere hvilken ramme disse svarene må tolkes innenfor. Det er naturlig nok langt fra sikkert at elevene faktisk kommer til å gjøre det "de regner med" å gjøre "innen f.eks. 4-5 år". Først og fremst gir disse svarene en indikasjon på elevenes forventninger om framtidig flytting. Introduksjonsteksten er bevisst "ledende" for å kople elevenes oppmerksomhet til deres egen vurdering av arbeidsmarkedet og framtidige sysselsettingsmuligheter i Rana (og omkringliggende kommuner som Hemnes, Nesna osv.). Totalt svarer 2 av 10 elever at de ikke regner med å flytte, mens 4 av 10 uttrykker at de regner med å flytte en periode (men "vil tilbake til Rana") og 4 av 10 regner med at de vil flytte permanent fra hjemstedskommunen. Det er interessant å konstatere at hvis 50% av elevene som regner med at de vil flytte permanent handler slik de "forventer", vil 20% av elevene i det korrigerte utvalget melde flytting fra Rana. 200 utflyttere pr. 1000 vil klart være i overkant av flyttilbøyeligheten i 1982 selv for aldersgruppen 20-24 år (jfr. tabell 4.43).

Faktisk flytting kan selvsagt både bli større eller mindre enn dette. Likevel oppfatter vi det at 40% "regner med fast flytting" som mye. I tillegg må vi være

oppmerksom på at "periodvis flytting" også kan bli registrert som utflytting. "Periodvis utflytting" kan f.eks. være jobbmotivert såvel som utdanningsmotivert i den forstand at en elev regner med at noen års yrkespraksis i en annen kommune enn hjemstedskommunen bedrer mulighetene for å få jobb der på et senere tidspunkt. Poenget er at hvis en person flytter "midlertidig" for å arbeide i en annen kommune enn hjemstedskommunen, vil dette ofte innebære at personen melder utflytting selv om intensjonene er å vende tilbake til utgangspunktet. Den utdanningsmotiverte flyttingen derimot registreres sjelden som flytting fra hjemstedet.

Vi kan merke oss at det er betydelige forskjeller i svarfordelingen på Moheia ("gymnaset"), Kongsvegen og Selfors. Flytteforventningene er gjennomgående høyere på "gymnaset" enn på "yrkesskolen". Mens bare 4,6% av elevene ved Moheia ikke regner med å flytte fra Rana, er det hele 45,9% ved Selfors som svarer det samme. Moheia scorer høyest både på forventninger om permanent flytting og midlertidig flytting. Vi kan også merke oss at mens andelen som svarer at de regner med midlertidig flytting ved Kongsvegen er klart størst (40,2%) er det flere ved Selfors som regner med å flytte permanent enn som regner med å flytte fast (32,4% mot 21,6% hhv.). Dette kan indikere at Selforselevenes flytteforventninger først og fremst er jobbmotivert. En grunn til dette er at ingen elever i utvalget fra Selfors oppgir at de planlegger høyere utdanning, mens nærmere 90% oppgir at de har ambisjoner om å ta "fagbrev".

(c) Flytteforventninger og utdanningsambisjoner

Det neste spørsmålet vi reiser, er hvordan sammenhengen er mellom flytteforventninger og utdanningsambisjoner. Er det slik at planer om flytting er relativt jevnt fordelt mellom alle kategorier elever, eller henger høy flyttetilbøyelighet sammen med planer om høyere utdanning? Indikatoren på elevenes utdanningsambisjoner er følgende spørsmål:

"Valg av yrke og utdanning henger nøye sammen. Hva slags utdanning regner du med at ditt framtidige yrke vil kreve?"

Sammenhengen mellom svarfordelingen på utdanningsambisjoner og flytteforventninger er gitt i tabell 4.45:

Tabell 4.45: Flytteforventninger og utdanningsambisjoner i videregående skole
Rana. Prosent.

Utdannings-ambisjoner	Regner med å flytte?			Sum (N)
	Nei	En periode, men vil tilbake	Ja, permanent	
HØYERE UTDANNELSE (Universitet/høyskole)	3,7	47,1	49,2	100,0 (187)
FAGLÆRT UTDANNELSE (Fagbrev/tekn.fagskole)	36,7	32,1	31,2	100,0 (109)
UFAGLÆRT (Ikke ut over videregående event. opplæring på jobben)	34,3	40,0	25,7	100,0 (35)
sum (N)	17,8 (59)	41,4 (137)	40,8 (135)	100,0 (331)

Det er klart at skillelinjene mellom de ulike utdanningsnivåene er uklare. For det første kan det være vanskelig å vurdere forskjellen mellom "høyskoler" og "fagskoler" etter videregående. I utgangspunktet brukte vi eksempler som fulgte formelle inndelingskriterier. En skole som formelt har høyskolestatus ble regnet som "høyere utdanning". Det er ikke sikkert at elevene oppfattet skillet slik. For det andre kan det være et flytende skille mellom "faglært" og "ufaglært". Med utbyggingen av linjevalgsmulighetene i den moderne videregående skole er det i praksis mulig å få fagbrev ("faglært utdanning") i løpet av tre års skolegang etter ungdomsskolen. Vi valgte å strekke kravet litt lenger for å skille ut de elevene som ikke planla utdanning ut over videregående skole. I realiteten trengs i det minste en tids yrkespraksis etter videregående for å oppnå betegnelsen "faglært arbeider"/"fagbrev".

Et klart flertall av elevene har ambisjoner om å fortsette utdannelsen ut over gymnas-yrkeskolenivå. Knappt 11% av elevene i utvalget uttrykte at de ikke hadde planer om utdanning ut over videregående (eventuelt "regnet med å få opplæring på jobben"). Kontrollerer vi for overrepresentasjonen av gymnaselever (Moheia) i utvalget, øker denne andelen med 2-3 prosentenheter. Dette indikerer at de fleste elevene har et realistisk forhold til yrkeslivet. Muligheten for lærlingkontrakt eller bedriftsintern yrkesopplæring er begrenset. Som en kuriøsitet kan vi nevne at en rekke av elevene som svarte "ufaglært" på spørsmålet om utdanningsplaner oppgav "postverket" eller "bankfunksjonær" som yrkesmål. Elever som oppgav "snekker", "murer", "mekaniker" osv. svarte gjerne at de hadde planlagt "faglært utdanning", noe som i vår spørsmålsformulering innebar utdanning ut over videregående skole.

Med disse vanskelighetene in mente, framkommer det likevel interessante skillerlinjer når utdanningsambisjoner sammenholdes med flytteforventninger. For det første går det et skille mellom de som har ambisjoner om høyere utdanning og de andre elevene. Dette skillet er nærmest sammenfallende med skillet mellom "gymnasiet" (Moheia) og "yrkesskolen" (Kongsvegen/ Selfors) i tabell 2. Elever med ambisjoner om høyere utdanning fordeler seg jevnt mellom forventninger om midlertidig flytting (47%) og permanent flytting (49%). Strengt tatt er de resterende 4% ikke-konsistente, eller "ikke-transitive", i sine preferanser. Det er knapt mulig å ta høyskoleutdanning i Mo i dag. Her må vi ta flere forbehold. For det første kan dette være elever som implisitt "regner med at en høyskole etableres i Rana innen 4-5 år", alternativt kan elevene oppfatte flytting formelt som "det å melde flytting", dvs. utdanning innebærer ikke flytting fra Rana.

For det andre går det et svakt skille mellom de som har ambisjoner om faglært utdanning og de som ikke har ambisjoner om utdanning ut over videregående. De "faglærte" fordeler seg jevnt på alle tre kategoriene "flytting", mens de "ufaglærte" har et toppunkt på midlertidig flytting og et bunnpunkt på permanent flytting. Vi må understreke at denne forskjellen er liten, så liten at den muligens ligger innenfor "feilmarginen ved målingen", dvs. den kan muligens forklares som en tilfeldig målefeil. Forskjellen mellom "høyere utdanning" og de andre gruppene er derimot klart statistisk signifikant.

Spørsmålet om det er noen sammenheng mellom utdanningsambisjoner og flytteforventninger kan etter dette besvares i tre punkter:

- (1) Andelen som forventer permanent flytting stiger jevnt med økende utdanningsambisjoner, fra 26% ("ufaglært") til 49% ("høyere utd.").
- (2) Det er en markant forskjell mellom andelen med ambisjoner om høyere utdanning som regner med å bli i Rana (ca. 4%) og andelen "permanente Rana-væringer" blant de som oppgir "faglært" eller "ufaglært" som utdanningsambisjon (ca. 36%).
- (3) Det er en svak "polariseringstendens" (muligens ikke-signifikant) på forventninger om midlertidig flytting. På dette punktet er det vel likheten på tvers av utdanningsambisjonene som er mest slående (Variasjonsbredden, eller avstanden mellom ytterpunktene er knapt 15 prosentenheter).

Konklusjonen på dette er at utdanningsambisjoner alene ikke forklarer variasjonene i flytteforventninger blant elevene i videregående skole. Det kan oppfattes dit hen at elevene i utgangspunktet kopler utdanning og jobbmuligheter når de

vurderer utsiktene for å bli i Rana. På et ensidig industristed med en industri-sektor som står for nærmere 40% av sysselsettingen (andel av antall yrkesaktive i 1980), er det begrensede sysselsettingsmuligheter for personer som ønsker høyere utdanning. I tillegg til at det blir nødvendig å flytte ut av kommunen for å fullføre en utdanning på høyskolenivå, kan det bli nødvendig å søke arbeid i en annen kommune også. Den relativt store andelen som "regner med å flytte permanent" (49%) tas som en indikator på dette. Selv om industrinæringen i Rana dekker et meget bredt spekter av stillinger som fordrer høy teknisk og økonomisk kompetanse (EDB, telematikk, mekanikk, økonomi, administrasjon osv.) ser det ut til at elever med ambisjoner i den retning regner "portene" som "stengt".

(d) Flytteforventninger og kjønn.

Når det gjelder faktisk flyttehyppighet (tabell 4.43) scorerer jentene klart høyere enn guttene både i aldersgruppen 15-19 år og i aldersgruppen 20-24 år. For flytteforventning er kjønnsdimensjonen noe mindre betydningsfull (kjønn forklarer ca. 20% av variasjonene i elevenes flytteforventninger når vi grupperer permanent og midlertidig flytting sammen, status og utdanningsambisjon forklarer 10-15%, mens "restfaktoren" som vi tolker som "situasjonen på arbeidsmarkedet i Rana" forklarer de resterende 65-70%). Det kan ha sammenheng med at situasjonen på arbeidsmarkedet i dagens Rana er så problematisk (kanskje særlig for ungdom) at flytteforventningen utjevnes mellom kjønnene. Det kan selvfølgelig være en svakhet ved indikatoren slik vi måler den at den ikke fanger opp forskjellen i utflyttingsterskel så markant som tallene viser. Bare framtiden (faktiske utflyttingstall) vil vise hva som er riktig av disse fortolkningene. I følge Statistisk Sentralbyrå var det 77 utflyttere i alderen 16-19 år (27 gutter og 50 jenter) og 360 utflyttere i alderen 20-29 år (177 menn og 183 kvinner) i Rana i 1983. Sammenlignes dette med antall personer i de respektive aldersgruppene, 2203 menn og 1946 kvinner i alderen 20-29 år og 1038 menn og 940 kvinner i alderen 16-19 år, får vi følgende flyttetilbøyeligheter i 1983:

20-29 år:	80,3 menn pr. 1000
" "	94,0 kvinner pr. 1000
16-19 år:	26,0 menn pr. 1000
" "	53,2 kvinner pr. 1000

Dette antyder at utflyttingstilbøyeligheten økte 14% for 16-19 åringer i 1983 (kan skyldes at 15 åringerne falt fra i målingen) og at en forholdsvis markant kjønnsforskjell holdt seg, mens utflyttingstilbøyeligheten falt 6% for aldersgruppen 20-29 år (i forhold til gjennomsnittet for gruppene 20-24 år og 25-29 år i Bivand/Jøsevolds måling 1982). Her er kjønnsforskjellene mindre markerte. Det er mulig at målingen vår(høsten 1984) fanger en fortsettelse av tendensen til økt flyttetilbøyelighet for 16-19 åringer(i form av en registert høy flytteforventning), fra 1982 til 1983, men det virker som vi ikke har klart å registrere en forholdsvis stor kjønnsforskjell i denne aldersgruppen. Er jentenes flytteforventninger mer realitetsnære enn guttenes, eller er det kort og godt slik at mulighetene i Rana, muligheter som en elev i videregående ikke ser i øyeblikket, er større i praksis for gutter enn for jenter? Dette gir spørreskjemaet neppe noe svar på.

(e) Oppsummering

Oppsummerende er det nødvendig å presisere hvilken ramme svarene må fortolkes innenfor. Individuelle beveggrunner og preferanser lar seg vanskelig aggregere(summere) slik vi har gjort her. Likevel framtrer det mønstre i svarfordelingene som antyder at det er noe felles bakenfor svarene som har en sosial og ikke-individuell basis. Det er mulig å se felles trekk på tvers av individuelle preferanser, motiver, forventninger osv.

Hvis flyttehyppigheten øker de neste årene, vil slike svarfordelinger indikere hvem som i utgangspunktet er mest innstilt på å flytte(hvem som har den laveste flytteterskelen om man vil). Vi har funnet at det fortrinnsvis er gymnaselever (hvor det er et overskudd av kvinner relativt sett), og at det fortrinnsvis er elever med ambisjoner om høyskoleutdanning som oppgir at de forventer å flytte fra Rana. Disse elevene har høyest score både på forventninger om midler- tidig og permanent utflytting. Av de som ikke regner med å flytte er det elevene som oppgir at de enten vil ta fagbrev eller akter å avslutte utdannelsen etter videregående skole som dominerer (ca. 88% av de 35 i utvalget). Vi bør likevel understreke at det også i disse to gruppene er et flertall som kalkulerer med utflytting enten for en periode eller permanent (ca. 63% av de med "fagbrevambisjoner" og ca. 76% av de uten ambisjoner ut over videregående skole).

Et interessant sammenligningsgrunnlag er flyttetilbøyeligheten blant de arbeidsledige ungdommene. De arbeidsledige har besvart spørsmålet om de regner med å flytte fra Rana innen to år for å få jobb. Når vi kun ser på de arbeidsledige

ungdommene mellom 16-24 år, finner vi at 29% er enig, og 43% delvis enig i at de må flytte. Videre er 3% delvis uenig, og 16% uenig blant denne gruppen. Selv om det ikke er mulig å sammenligne direkte fordi spørsmålene er ulikt stilt, synes det som om flytteterskelsen er høyere blant de arbeidsledige ungdommene enn blant skoleelevene. Dette understreker at det ikke er tilfeldig hvem som er mest åpen for å flytte fra Rana; det er den ungdommen som har ambisjoner om å velge et yrke som fordrer utdanning på høyskolenivå som har lavest flytteterskel.

(4.4) INDEKS FOR UTSKILLING AV ELEVKATEGORIENE "SKJULT LEDIG" OG "EKSPANSIVE"

Så langt har vi drøftet en rekke forskjellige indikatorer på skjult ledighet og ekspansive grupper. Hver for seg belyser disse variablene viktige sider ved de ulike elevgruppene. Men problemet hittill har vært at vi i liten grad har gitt en samlende analyse av elevgruppene. Vi mangler et rammeverk som gjør det mulig å samle bitene i et felles perspektiv. Dette behovet vil vi nå forsøke å ivareta gjennom oppbygging av en indeks. En indeks er, iht. Hellevik (1977):

" et sammensatt mål for egenskaper som inngår i problemstillingen. ..Hver enkelt variabel kalles indikatorer, mens den nye variabelen kalles en indeks".

Hensikten er altså å sy sammen indikatorene vi har presentert til ett felles mål. Dette sammensatte målet blir det endelige utgangspunktet for å kategorisere ulike elevgrupper. Men dette betyr ikke at vi utelukkende kan bygge på indeksen. Fortsatt vil vi trekke inn opplysninger fra andre spørsmål for å teste de funn vi kommer fram til.

Vi bygger her opp indeksen på grunnlag av de spørsmålene vi allerede har drøftet, nemlig hvorvidt elevene tidligere har gått på en annen linje eller studieretning ("gjenganger"), hvorvidt elevene har faste yrkes- og utdanningsplaner, årsak til valg av videregående skole og tilbøyelighet til å avbryte skolen hvis tilbud om jobb. Videre tildeler vi poeng (score) til de forskjellige svarene, med utgangspunkt i en nærmere spesifisert skala. Vi tildeler høy score til svar som peker mot "ekspansiv", og lav score til svar som peker mot skjult ledighet. I prinsippet stiller vi altså opp følgende tabell:

<u>SPØRSMÅL</u>	<u>INDIKATOR PÅ "EKSPANSIV"</u> (høy score)	<u>MELLOM- KATEGORI</u>	<u>INDIKATOR PÅ "SKJULT LEDIG"</u> (lav score)
1) Gjenganger (tidligere gått på annen linje i videreg. skole)	NEI		JA
2) Planer om videre utdanning? (høyere utd. og/eller fagbrev)	HØYERE UTD.	FAGBREV	IKKE PLANER
3) Er valget av videre- gående skole ett ledd i planlagt utdanning?	LEDD I PLAN- LAGT UTD.		IKKE LEDD I PLANLAGT UTD.
4) Avslutte skole- gangen hvis tilbud om fast jobb?	NEI	VET IKKE	JA

Vi sjekker altså hvordan alle elevene i vårt utvalg svarer på alle disse spørsmålene. Alle fire spørsmålene er viktige dersom vi skal få en bred forståelse av de sammensatte kategoriene vi er interessert i. Vi må ta stilling til en rekke aspekter før vi kan gi gode anslag på størrelse og sammensetning av kategoriene "skjult ledige", "ekspansive elevgrupper" og "gråsonen". Særlig gjelder dette hvor mye hver indikator skal telle, og hvor grensene for kategoriene bør trekkes. Isteden for å binde analysen til ett anslag, vil vi her drøfte ett lavt og ett høyt anslag på skjult ledighet. På den måten konstruerer vi intervaller som gruppene med stor grad av sikkerhet befinner seg innenfor. La oss først drøfte det lave anslaget på skjult ledighet, for i neste kapittel å analysere det høye anslaget.

(a) Lavt anslag på skjult ledighet

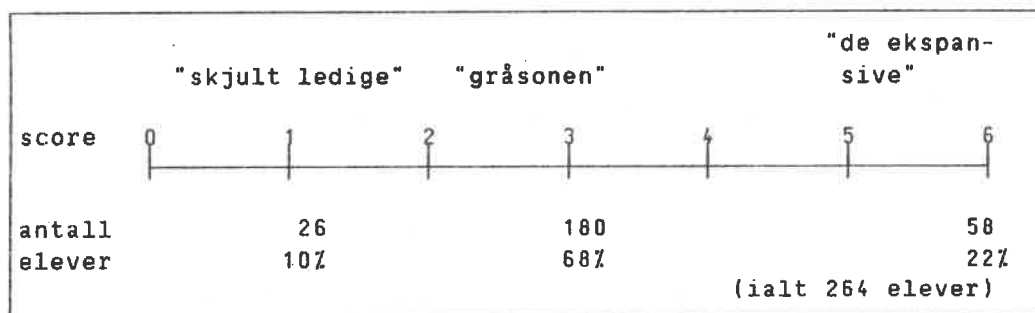
Et lavt anslag på skjult ledighet tar utgangspunkt i forutsetningen om at hver av indikatorene i indeksen teller som følger:

indikator	max. score	min. score
1. gjenganger	1	0
2. utd./yrkesplan	2	0
3. årsak skolevalg	1	0
4. sluttetilbøy.	<u>2</u>	<u>0</u>
sum	6	0

Laveste score er altså null poeng, mens høyeste er seks poeng. Under denne forutsetningen kommer vi altså fram til følgende oversikt over alle mulige score:

elevkategoriene på denne måten:

Med de forutsetningene vi her bygger på, ser vi at gruppen "skjult ledige" omfatter 10% av elevene, den "ekspansive" gruppen omfatter 22%, mens gråsonen utgjør 68% av alle elevene.

(b) Høyt anslag på skjult ledighet

Tidligere nevnte vi at det må være samsvar mellom den tyngde hver av de fire indikatorene får i indeksen, og den betydning indikatoren har i forhold til vår problemstilling. I forrige kapittel tildelte vi følgende poeng til verdiene på de fire aktuelle indikatorene:

spørsmål	max. score	mellom-score	min. score
1 Gjenganger	1	-	0
2 Yrkes/utd.plan2		1	0
3 Årsak skole	1	-	0
4 Sluttetilb.	2	1	0
sum	6		0

Denne tildelingen av poeng betraktet vi som et lavt anslag på skjult ledighet. Årsaken til at vi betraktet dette som et lavt anslag, var at den indikatoren vi betrakter som den mest treffende (den mest valide), ikke blir tillagt mer vekt enn de andre indikatorene.

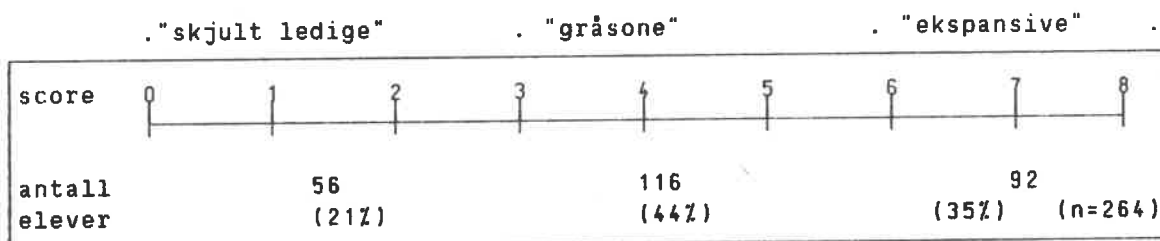
Utfra vår problemstilling om skjult ledighet, kan vi argumentere for at dette er uheldig. Vi bør bygge inn i indeksen at den indikatoren som måler best, også veier tyngst. Indikatoren "sluttetilbøyelighet" er med stor sikkerhet den mest treffende i vår problemstilling. Poenget med skjult ledighet er jo nettopp at den angir villigheten til å ta jobb dersom det dukker opp et reelt tilbud.

Hvis vi i tråd med dette lar maksimalscore være 4 og mellomkategorien være 2 på spørsmålet om sluttetilbøyelighet, får vi følgende oversikt over minimums- og maksimumsscore:

spørsmål	max. score	mellom-score	min. score
1	1	-	0
2	2	1	0
3	1	-	0
4	<u>4</u>	2	<u>0</u>
sum	8		0

Maksimalt score nå er altså 8 poeng, mens minstescore fortsatt er 0 poeng. Vi strekker skalaen, og muliggjør på denne måten større spredning i svarfordelingen.

Også her blir neste skritt å definere de tre gruppene "skjult ledige", "ekspansive" og "gråsonen" på grunnlag av hyppighetsfordelingen:

Vi ser altså at med disse forutsetningene, får vi anslagsvis 21% "skjult ledige", 35% "ekspansive", mens gråsonen her blir på 44%.

(c) Testing av resultatene

Så langt har vi altså drøftet ett lavt og ett høyt anslag på skjult ledighet. Hensikten har vært å peke ut intervaller som vi med stor grad av sikkerhet kan si at gruppene befinner seg innenfor. Vi har kommet fram til ett lavt anslag, der gruppen av skjult ledige utgjør 10%, og ett høyt anslag der tallet er 21%. Tilsvarende tall for de "ekspansive" gruppene er 22% og 35%. Når vi beregner et lavt anslag for skjult ledighet, beregner vi således implisitt et høyt anslag på de ekspansive gruppene og vice versa. Intervallene er som følger:

1. "De skjult ledige" -	mellom 10% og 21% av elevene
2. "De ekspansive" -	mellom 22% og 35% av elevene
3. "Gråsonen" -	mellom 44% og 68% av elevene.

Vi har altså kommet fram til at andelen skjult ledige ligger i intervallet 10% - 21% av elevmassen. Dette anslaget kan vi teste ved hjelp av et annet spørsmål, nemlig i hvilken grad elevene er konsistente i sine utdannings- og yrkesplaner. Dette er en måte å sjekke fastheten i elevenes utdannings- og yrkesplaner på. Manglende konsistens og/eller fasthet i utdannings- og yrkesplaner vil vi her ta som en indikator på skjult ledighet. Dersom vårt tidligere bekreftede anslag skal holde, må andelen elever uten faste utdannings- og yrkesplaner være mellom 10 og 21%. La oss se litt nærmere på denne måten å teste svarene på:

Vi har mulighet for å teste to forhold:

- * i hvilken grad elevene har faste yrkes- og utdanningsplaner. I undersøkelsen ber vi elevene oppgi 3 yrker de kunne tenke seg å satse på (1.prioritet, 2.prioritet og 3.prioritet). Ufra dette kan vi vurdere fastheten i yrkesplanene (isolert sett). Dersom eleven ikke oppgir noen svar her, eller oppgir yrker uten særlig naturlig forbindelse, tolker vi det som liten grad av fasthet i yrkesplanene.

Vi opererer her med svarkategoriene "faste yrkesplaner", "ikke faste yrkesplaner", samt en mellomkategori ("delvis faste yrkesplaner").

Fordelingen ble som følger:

	antall elever (%)
Faste yrkesplaner	44
Delvis faste	36
Ikke faste	<u>20</u>
Totalt	100%

- * Videre kan vi sjekke i hvilken grad det er naturlig sammenheng mellom planer om utdanning og planer om yrke. Vi tester her at dem som f.eks oppgir at de ønsker å bli ingeniør, også oppgir at de ønsker å ta en form for ingeniør-

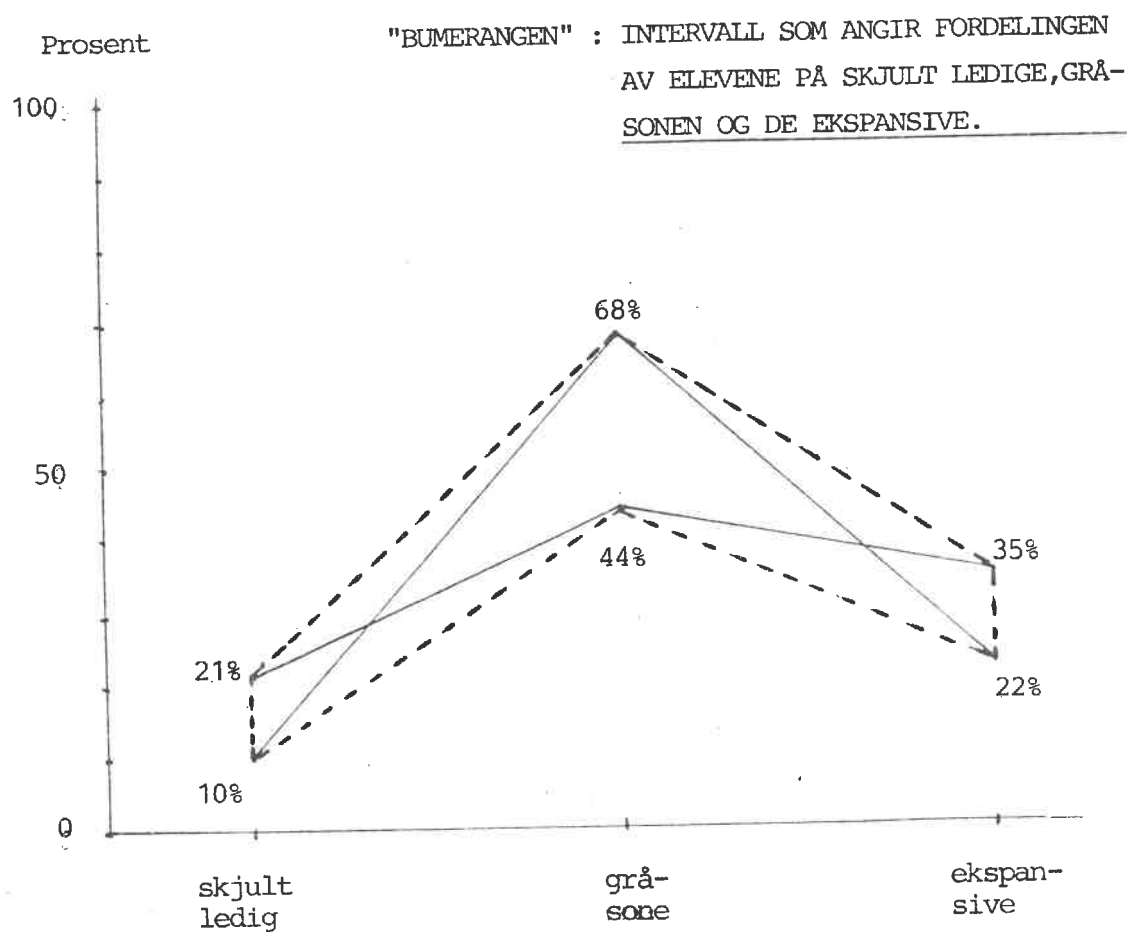
utdanning. Her inndeler vi i kategoriene "konsistens", "delvis konsistens" og "ikke konsistens". Svarfordelingen ble som følger:

	antall elever (%)
Konsistens yrke- og utdanningsplaner	50
Delvis konsistens	26
Ikke konsistens	<u>24</u>
	100

Etter å ha sett på de to variablene "faste yrkesplaner" og "konsistens mellom yrkes- og utdanningsplaner" hver for seg, vil vi nå se på disse samlet. Igjen er vi mest interessert i yttergruppene, dvs. dem som ligger på topp og bunn på vår skala. I forhold til problemstillingen "skjult ledighet" er det dem som scorer lavest vi vil kartlegge, dvs. dem som verken oppgir faste yrkesplaner eller naturlig sammenheng mellom yrkes- og utdanningsplaner. Mao. er det ruten nederst til høyre vi først og fremst er interessert i her:

		Faste yrkesplaner		
		ja	delvis	nei
Konsistens mellom yrkes- og utdanningsplaner	ja	39%	11%	0%
	delvis	4%	21%	1%
	nei	1%	4%	19%

Andelen som ikke har klare yrkesplaner eller konsistens mellom yrkes- og utdanningsplaner utgjør altså 19% av det totale elevtallet. Dette anslaget ligger innenfor intervallet overfor, der antallet skjult ledige elever ble anslått til å ligge mellom 10 og 21%. Denne testen sier oss to ting: for det første får vi bekreftet at anslaget på de skjult ledige er rimelig bra. For det andre peker denne testen i retning av at det høye anslaget på skjult ledighet, dvs. 21%, er det beste. Det høye anslaget er altså det hvor vi lar tilbøyeligheten til å avbryte skolen hvis det dukker opp tilbud om jobb, telle mer enn de andre variablene.

(4.5) HVEM ER DE EKSPANSIVE ELEVENE?

Vi har hittill kartlagt elevene på Moheia, Kongsveien og Selfors mht. utdanningsaspirasjoner og yrkesplaner. Vi har drøftet hva vi mener med "ekspansive" og "skjult ledige" elever, og konstruert en indeks, som er et samlet mål for de fenomenene vi ønsker å undersøke. Den neste oppgaven blir å studere nærmere hvem de to elevgruppene er, mao.hvordan gruppene er sammensatt mht. sosial bakgrunn (familie, klasse), samt hvilke skoler og linjer elevene går på. I dette kapitlet vil vi først studere den ekspansive gruppen, og dernest den skjult ledige. Både teoretisk og empirisk er det svært vanskelig å gi et solid punktestimat på gruppenes størrelse. Isteden for å binde analysene til ett (eller flere) slike punkter, har vi i vår analyse drøftet oss fram til intervaller som elevkategoriene "ekspansive" og "skjult ledige" med stor sikkerhet befinner seg innenfor. Resultatet av disse beregningene ble at de ekspansive elevene antas å utgjøre mellom 22% og 35% av elevene, og de "skjult ledige" antas å utgjøre mellom 10 og 21%.

(4.5.1) Den ekspansive elevgruppen

De "ekspansive" elevene er definert på følgende måte:

- * de satser på høyere utdanning
- * de vil ikke avslutte skolegangen selv om det skulle dukke opp tilbud om fast jobb
- * de er ikke "gjenganger"; dvs. har ikke tidligere gått på annen videregående skole enn den de går på idag.
(Mao.stilles to krav; eleven må ha gått på den samme linja hele tiden, og har brukt normert tid)..
- * de går på videregående skole som ledd i planlagt utdanning.
- * de har planer om å flytte fra Rana (for en periode eller for godt).

Spørsmålet om flytting er en test av svarmønsteret. Det er rimelig å stille krav om flyttevillighet til dem som har planer om høyere utdanning. Dersom en ikke angir slik flyttevillighet, må det stilles spørsmålstegn ved konsistensen og sammenhengen i svarmønsteret. En annen "sjekkpost" er hvorvidt den enkelte har konsistente yrkes- og utdanningsplaner. Vi stiller krav til samsvar mellom de yrkesplaner den enkelte oppgir, og den utdanningstype han eller hun satser på.

(a) Hvilke skoler og linjer går de ekspansive elevene på?

Vi vil her identifisere hvilke skoler og linjer de ekspansive elevene går på. Vi vil først ta utgangspunkt i det lave anslaget, (høyeste mulige score lik 6), for deretter å sammenligne med det høye anslaget (høyeste mulige score lik 8).

Når vi setter høyeste mulige score til 6 poeng, er det kun elevene som får toppscore på alle indikatorene som defineres som ekspansive. (Fellesnevner for disse elevene er altså at de satser på høyere utdanning, de vil ikke avslutte skolegangen selv om det skulle dukke opp tilbud om fast jobb, der er ikke "gjengangere", går på videregående skole som ledd i planlagt utdanning, og regner med å flytte fra Rana). Det viser seg at de fleste av disse elevene kommer fra Moheia videregående skole, men også Kongsveien er representert. Fordelt på linjer er svarfordelingen som angitt i tabell 4.46:

Tabell 4.46 Fordeling på skoler og linjer
(korrigert for overrepresentasjon på Moheia)

Naturfaglinja, Moheia	38%
Samfunnslinja, Moheia	28%
Språklinja, Moheia	9%
Håndverk og industri, Kongsveien	16%
Handel og kontor, Kongsveien	7%
Ubesvart	<u>3%</u>
	100% (n=58)

Når vi "strekker" skalaen, slik at høyeste mulige score blir 8, er det de elevene som samlet scorer 7 og 8 poeng som defineres som ekspansive. Vi vet at denne gruppen utgjør 35% av den totale elevmassen.

Tabell 4.47 Fordeling på skoler og linjer - høyt anslag
(korrigert for overrepresentasjon på Moheia)

Naturfaglinja, Moheia	25%
Samfunnslinja, Moheia	20%
Språklinja, Moheia	8%
Håndverk og industri, Kongsveien	25%
Handel og kontor, Kongsveien	8%
Håndverk og industri, Selfors	10%
Ubesvart	<u>4%</u>
	100% (n=92)

Den største endringen som skjer når vi øker mulig toppscore fra 6 til 8 poeng, er altså at andelen elever på Moheia reduseres (med omlag 20%), og andelen elever fra håndverks- og industrilinjene øker tilsvarende. Dette er altså ytterpunktene i intervallet for de ekspansive elevene. Vi kan anslå en fordeling inne i intervallet ved å beregne gjennomsnittet av fordelingen ved de to ytterpunktene:

Tabell 4.48 Fordeling på skoler og linjer - gjennomsnittsberegning
(korrigert for overrepresentasjon på Moheia)

	lavt anslag	høyt anslag	gjennom- snitt
Naturfaglinja, Moheia	38%	25%	32%
Samfunnslinja, Moheia	28%	20%	24%
Språklinja, Moheia	9%	8%	8%
Håndverk og industri, Kongsveien	16%	25%	21%
Handel og kontor, Kongsveien	7%	8%	7%
Håndverk og industri, Selfors		10%	5%
Ubesvart	<u>3%</u>	<u>4%</u>	<u>3%</u>
	100%	100%	100%
	n=58	n=92	

Kort summert kommer omlag halvparten av de ekspansive elevene fra naturfaglinja og samfunnslinja på Moheia videregående skole. Omlag en fjerdel kommer fra håndverk- og industrilinja på Kongsveien videregående skole, mens kun mindre andeler går på språklinja på Moheia og de andre linjene på de yrkesrettede videregående skolene.

(b) De "ekspansive" elevenes sosial bakgrunn (kjønn, familie, status)

Neste oppgave er å kartlegge de ekspansive elevenes sosiale bakgrunn, dvs. deres familie- og lagdelingsbakgrunn. Det er ikke entydig hva vi skal mene med sosial status, og hvordan status kan måles. I studier av denne typen nyttes vanligvis fars yrke som

målestokk på elevenes status. Det antas altså at elevens sosiale status er bestemt gjennom fars yrke. Dette er en hyppig brukt framgangsmåte, men er selvsagt ikke uproblematisk av den grunn. I prinsippet er det f.eks. ingen ting i veien for å bruke mors yrke som indikator på sosial status. Ett av flere problemer med å bruke mors yrke er imidlertid at en stor del av aktuelle kvinnene er hjemmearbeidende husmødre, slik at det er vanskelig å trekke klare skiller mellom høy og lav sosial status. Fars yrke egner seg bedre som indikator, fordi en større andel av fedrene er lønnsarbeidere i industrien, offentlig sektor osv. i Rana. Imidlertid løser ikke dette valget alle problemene vi står overfor når vi skal måle sosial status. Vi kan legge vekt på ulike aspekter ved fars yrke når vi bruker denne variabelen som indikator på sosial status, bl.a.:

- * hvorvidt jobben er manuell eller ikke-manuell
(ikke-manuell jobb gir høy status, og manuell jobb gir lav status)
- * hvorvidt jobben er overordnet eller underordnet
(overordnet jobb gir høy status og underordnet jobb gir lav status)
- * hvorvidt fars yrke krever høyere utdanning, faglært utdanning eller ikke utdanning i det hele
(høyere utdanning gir høy status og ufaglært gir lav status).

Siden det ikke er entydig hvilke indikatorer som treffer best, vil vi her se på alle tre, og drøfte evt. forskjeller (Jfr. tabell 4.49):

Tabell 4.49 Fordeling av de ekspansive elevene på ulike statusindikatorer
(korrigert for overrepresentasjon på Moheia)

TYPE INDIKATOR	HØY STATUS	MELLOM-KATEGORI	LAV STATUS
1.Manuelt-ikke manuelt	Ikke-manuell 53%	-	Manuell 46%
2.Arbeidets art	Ledende 30%	Funksjonær 42%	Arbeider 25%
3.Grad av utdanning	Høyere utd. 26%	Faglært 49%	Ufaglært 23%
4.Gjennomsnitt 2. og 3.	28%		24%

Det er interessant å se hvor likt disse tre indikatorene på sosial status slår ut. De to indikatorene som er tre-delt, arbeidets art og grad av utdanning som kreves i fars yrke, er så og si identiske. Den todelte indikatoren, manuelt vs. ikke-manuelt arbeid, får som ventet større utslag på ytterpunktene. Dersom vi holder oss til en tredeling av statusvariablen, finner vi altså at omlag 30%; dvs. tett opptil en tredjedel, av de ekspansive elevene kommer fra høystatusfamilier. Tilsvarende kommer litt over en femtedel av de ekspansive elevene fra lavstatusfamilier. Siden det er så bra samsvar i målingene, velger vi her å bruke "arbeidets art" som indikator på sosial status. Resultatet er altså at 30% av de ekspansive elevene kommer fra høystatusfamilier, og 25% av elevene kommer fra lavstatusfamilier. Disse beregningene er altså gjort på grunnlag av det lave anslaget, med mulig toppscore på 6 poeng. Tilsvarende beregning må nå foretas på grunnlag av det høye anslaget på ekspansive elever.

Tabell 4.50 Fordeling av de ekspansive elevene på ulike statusindikatorer (høyeste mulige score lik 8 poeng, korrigert for overrepresentasjon på Moheia)

	HØY STATUS	MELLOM-KATEGORI	LAV STATUS
Arbeidets art	Ledende 27%	Funksjonær 41%	Arbeider 32%

Når vi strekker skalaen (slik at høyeste score blir 8 poeng), ser vi altså at andelen med høystatusbakgrunn er uendret, mens andelen med lavstatusbakgrunn øker noe (med omlag 7%). Gjennomsnittet for det lave og det høye anslaget på elever med hhv. lavstatus- og høystatusbakgrunn blir som angitt i figur 4.51:

Tabell 4.51 Sosial bakgrunn for de ekspansive elevene (gjennomsnittet for det lave og det høye anslaget)

	HØY STATUS	MELLOM-KATEGORI	LAV STATUS
Arbeidets art	Ledende 29%	Funksjonær 42%	Arbeider 29%

Konklusjonen på disse beregningene er altså at omlag 30% av de ekspansive elevene kommer fra høystatusfamilier, mens den samme andelen (omlag 30%) kommer fra lavstatusfamilier. Et interessant spørsmål er hvor store disse andelene er i forhold til hele elevgruppen, dvs. både de ekspansive, de skjult ledige og elevene i "gråsonen". La oss se hvordan statusfordelingen for alle disse elevene fortoner seg:

Tabell 4.52 Fordeling på ulike statusindikatorer
- hele gruppen av elever

TYPE INDIKATOR	HØY STATUS	MELLOM-KATEGORI	LAV STATUS
1.Manuelt-ikke manuelt	Ikke manuell 33%	-	Manuell 65%
2.Arbeidets art	Ledende 24%	Funksjonær 36%	Arbeider 39%
3.Grad av utdanning	Høyere utd. 17%	Faglært 51%	Ufaglært 29%
4.Gjennomsnitt 2. og 3.	20%		34%

Her er det større forskjeller mellom de to viktigste indikatorene på sosial status (arbeidets art og grad av utdanning), særlig i målingen av andelen med lav status. Vi anvender derfor gjennomsnittet av disse to indikatorene som grunnlag for å tallfeste hvor stor andel av hele elevgruppen som har hhv. høystatus og lavstatusbakgrunn. Tabell 4.52 viser at våre estimater er på 20% med høystatusbakgrunn (dvs. 1/5), mens 34% (dvs. en tredjedel av utvalget) har lavstatusbakgrunn.

Poenget med disse beregningene er å se hvilken sosial bakgrunn de ekspansive elevene har sammenlignet med fordelingen for hele elevgruppen. Vi har funnet at andelen med høystatusbakgrunn er høyere blant de ekspansive elevene enn for alle elevene under ett. Samtidig er andelen elever med lavstatusbakgrunn lavere blant de ekspansive elevene enn for hele gruppen. Det er imidlertid verdt å peke på at forskjellene er under 10%; det er mao. snakk om små forskjeller.

(4.5.2) Hvem er de skjult ledige?

Vi har funnet at den ekspansive elevgruppen gjennomgående kommer fra den almenfaglige videregående skolen, og at elevene i noe større grad kommer fra høystatusfamilier enn tilfellet er for alle elevene under ett. Den neste oppgaven blir å kartlegge de tilsvarende bakgrunnsvariablene for den gruppen som iht. våre definisjoner kalles de "skjult ledige". Denne gruppen består av elever som gjennomgående ikke har klare planer om høyere utdanning, som er villig til å avbryte skolegangen hvis det dukker opp tilbud om fast jobb. Mange av dem er såkalte "gjengangere"; dvs. at de tidligere har gått på en annen linje på videregående skole.

I prinsippet befinner de skjult ledige og de ekspansive elevene seg på hver sitt ytterpunkt av en skala. Skalaen, eller indeksen, er en samle størrelse for de variablene vi skisserte over. På en variabel, nemlig flytting, stiller vi imidlertid mildere krav til de skjult ledige elevene enn til de ekspansive. For at en elev skal kategoriseres som "ekspansiv" krever vi at han eller hun svarer bekreftende på vårt spørsmål om flytting (enten flytting for en viss periode eller permanent). Den viktigste årsaken til dette er at både de utdannings- og yrkesplanene de ekspansive elevene har, krever flytting for å kunne realiseres. Dersom en elev oppgir planer om høyere utdanning uten samtidig å være innstilt på å flytte (fast eller midlertidig), vil planene regnes som inkonsistente, og han eller hun vil ikke bli kategorisert som "ekspansiv". For de "skjult ledige" er det annerledes. Denne gruppen satser i større grad på lokal utdanning og lokal yrkeskarriere. Imidlertid er det ingen logisk inkonsistens i å satse på lokal utdannings- og yrkeskarriere og samtidig være åpen for flytting. Utfra de svarene som denne gruppen elever har gitt på de andre spørsmålene i indeksen, kan vi anta at det gjennomgående er snakk om jobbmotivert flytting. En nærliggende tolkning av åpenheten for flytting kan være at han/hun kan tenke seg å flytte en periode dersom det er nødvendig for å komme inn på arbeidsmarkedet. For manges vedkommende kan det dreie seg om flytting innen regionen (f.eks.

Nordland fylke). Alt i alt finner vi logiske begrunnelser for å løse opp kravet til at de "skjult ledige" ikke signaliserer flyttevillighet. Når det er sagt, er det imidlertid verdt å merke seg at flyttevilligheten blant de "skjult ledige" gjennomgående er vesentlig lavere enn for hele elevgruppen. Totalt (dvs. når alle elevene tas med), er omlag 75% av elevene villig til å flytte, hvorav nær 40% fast. Blant de "skjult ledige" er ca. 2/3 (64%) villig til å flytte, hvorav ca. 30% fast.

Vi vil i dette delkapitlet foreta en tilsvarende identifikasjon av de skjult ledige elevene som vi gjorde med de ekspansive elevene i forrige kapittel. Mao. er det elevenes skolebakgrunn og familie/lagdelingsbakgrunn vi er interessert i å kartlegge. Framgangsmåten blir også den samme; vi vil drøfte det lave og det høye anslaget under ett, og sammenligne med fordelingen for alle elevene.

(a) Hvilke skoler og linjer går de "skjult ledige" elevene på?

Når vi tar utgangspunkt i det lave anslaget på skjult ledighet, finner vi at gruppen (som utgjør 26% av totalt antall elever) går på følgende linjer:

Tabell 4.53 Fordeling på skoler og linjer
(korrigert for overrepresentasjon på Moheia)

	lavt anslag	høyt anslag	gjennom- snitt
Naturfaglinja, Moheia	4%	6%	5%
Samfunnslinja, Moheia	15%	10%	13%
Språklinja, Moheia	7%	10%	8%
Håndverk og industri, Kongsveien	23%	20%	21%
Håndverk og industri, Selfors	15%	35%	25%
Handel og kontor, Kongsveien	31%	18%	24%
Husstell-linja, Kongsveien		2%	
Ubesvart	4%		
	100%	100%	
	N=26	N=51	

Kilde: FAFO.

De "skjult ledige" elevene fordeler seg på 5 ulike linjer; samfunnslinja, språklinja, håndverk og industrilinjene, og handel og kontor. Det er interessant å merke seg at alle de tre videregående skolene er representert med relativt store andeler. Forskjellen på det lave og det høye anslaget er særlig at andelen elever fra Selfors øker på bekostning av andelen elever fra Moheia, samt andelen fra Handel og

kontorlinja på Kongsveien.

Det neste spørsmålet er hvilken sosial bakgrunn elevene har. Som for de ekspansive elevene, anvender vi fars yrkesstatus som indikator. Vi holder fast ved "arbeidets art"; dvs. hvorvidt far har ledende jobb, er funksjonær eller er arbeider. I tabell 4.3.6 har vi stilt opp hvordan fordelingen på sosial status blir når vi tar utgangspunkt i det hhv. det lave og det høye anslaget på skjult ledighet (dvs. hvorvidt vi lar skalaen gå fra 0-6 eller fra 0-8). Nederst i tabellen har vi tatt med fordelingen for alle elevene under ett.

Tabell 4.54 Ulike indikatorer på sosial status for de skjult ledige (korrigert for overrepresentasjon på Moheia)

	HØY STATUS	MELLOM-KATEGORI	LAV STATUS
Sosial status; <u>lavt</u> anslag på skj. led.	19%	42%	39%
Sosial status; <u>høyt</u> anslag på skj. led.	10%	31%	53%
Gjennomsnitt for de skjult ledige elevene	15%	36%	46%
Sosial status hele elevgruppen	24%	36%	39%
Gj.snitt for de ekspansive elevene	29%	43%	29%

Kilde: FAFO.

Vi ser av tabell 4.54 at andelen med lavstatusbakgrunn blant de "skjult ledige" er større enn blant de "ekspansive" elevene. Andelen med høystatusbakgrunn blant de "skjult ledige" er 14% mindre enn blant de "ekspansive", mens andelen med lavstatusbakgrunn er 17% større. La oss understreke at dette kun tolkes som anslag på størrelsesorden. Som vanlig er ved slike regneeksempler, bygger også disse beregningene på bestemte forutsetninger om måling av, og sammenheng mellom variable. Vår hensikt er først å fremst å dokumentere den sammenhengen som vi skal drøfte mer inngående i neste kapittel; nemlig at utdannings- og yrkespreferanser i stor grad bestemmes av sosial bakgrunn

(familie/klassebakgrunn), og formidles via linjevalg i den videregående skolen.

(4.6) OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER

Vi har funnet at de "skjult ledige", dvs. elever med løs tilknytning til skolen i større grad enn de "ekspansive" elevene kommer fra arbeiderklassefamilier. Videre har vi funnet at de fleste "skjult ledige" elevene går på yrkesfaglig videregående skole, og de fleste "ekspansive" elevene går på almenfaglig videregående skole. Mønsteret vi har kommet fram til er mao. som følger (hvis vi noe upresist deler inn "sosial bakgrunn" i "høystatus" og "lavstatus"):

	"Skjult ledige" elever	"Ekspansive" elever
Linje	Ca. 80% fra yrkesfaglig	Ca. 60% fra almenfaglig
Sosial bakgrunn	Ca. 45% fra lavstatus, ca. 15% fra høystatus	Ca. 30% fra lavstatus, ca. 30% fra høystatus

Når det gjelder sosial bakgrunn, er det i tillegg verdt å merke seg at omlag 40% av elevene kommer fra midlere sosiale lag ("middelklassen"). Spørsmålet vi avslutningsvis ønsker å kommentere, er hvorfor og hvordan slike forskjeller i utdanningsaspirasjoner og yrkesvalg utvikles. Formålet er å knytte etablert innsikt om skolens ulikhetsskapende funksjoner til de mønstre vi har avdekket. Samtidig som vi trekker inn endel sentrale teoriansatser, vil vi først oppsummere bakgrunnen for at spørsmålene er reist i den almene utdanningsdebatten.

I kjølvannet av utdanningsveksten de senere årene, har

interessen for hvordan skolen fungerer økt. Etterhvert er det blitt en utbredt erkjennelse at skolen, som var tenkt som et ledd i sosial utjamning, istedet kan forsterke sosial ulikhet. Det er satt kritisk søkelys på hvilke holdninger og verdier skolen formidler, og hvordan skolen befester ulikhet mellom elever fra forskjellige sosiale lag. Det argumenteres med at skolen gir best vekstvilkår for elever med bakgrunn i såkalt "middelklassekultur". Skolen jevner ikke ut de ulikhetene i tenkesett elevene kommer inn i skolen med, men sementerer istedet forskjellene. Elevenes sosiale bakgrunn (klasse- og familietilhørighet) legger mao. føringer på utdanningsaspirasjonenes omfang og styrke.

En sentral tese i utdannings sosiologien er at årsakene til forskjeller i utdannings- og yrkesaspirasjoner må spores helt tilbake til barns tidlige sosialisering. Barnas kognitive ferdigheter utvikles forskjellig, avhengig av sosial bakgrunn og familietilhørighet. Kognitive ferdigheter innbefatter evnen til å manipulere ord og tall, evnen til å forstå muntlige og skriftlige utsagn, og evne til logisk slutning og problemløsning. Sentralt i den kognitive utviklingen er tilegnelse og bruk av språket. All læring er avhengig av språkbeherskelse. Tilegnelsen av begreper og ord er avgjørende for abstraksjonsevne og ny begrepsdannelse. Språkutviklingen skjer som regel i svært tidlig alder. Den gjennomsnittlige ordmengde øker fra et par hundre ord i 2-årsalderen til flere tusen ord i 6-årsalderen. Dette får som konsekvens at barna kommer inn i grunnskolen med ulike kognitive ferdigheter. Forskjellene i ferdigheter skyldes mange forhold, hvorav sosial arv, oppvekstforhold i familie og det nære sosiale miljø er de mest nærliggende årsakene. Særlig viktig er den språklige stimulans og belønning av verbale prestasjoner som gis i hjemmet. Barn fra familier der foreldre gir mye oppmuntring og hjelp i tale og språkbeherskelse møter på skolebenken med ekstra fordeler. Forskjeller i kognitive ferdigheter kan knyttes til forskjeller i barns hjemmemiljø. Hvilke familier som gir barn gode forutsetninger for tale og språk er således ikke tilfeldig. Forskning viser at det avgjørende skillet gjennomgående synes å gå mellom arbeiderklassekultur og middelklassekultur. Barn fra middelklassen blir i større grad stimulert til å utvikle språkevnen og tenke abstrakt, enn barn fra arbeiderklassen. Barns kognitive ferdigheter samvarierer altså med opphavsfamiliens sosioøkonomiske ressurser og stilling i den sosiale lagdeling. Basil Bernstein (Bernstein, 1969), påviser at barn fra middelklassen og høyere sosiale lag lærer mer fullstendige

uttrykksmåter og behersker mer komplisert setningsbygging enn andre. Barn fra høyere sosiale lag har et bedre utviklet vokabular, og snakker grammatikalsk riktigere enn barn fra lavere sosiale lag. Barn fra høyere sosiale lag starter derfor opp skolegangen med gjennomgående bedre grunnlag for å oppnå gode skoleprestasjoner. Kort sagt: på denne måten legger barns sosiale bakgrunn, i form av familie- og oppvekstmiljø, i stor grad grunnlaget for ulikheter i utdannings- og yrkesaspirasjoner.

Det neste hovedpoenget er at disse forskjellene ikke elimineres, men snarere utvikles og befestes i den videre skolegangen. Empirisk viser det seg at barn fra midlere og høyere statuslag er privilegert når det gjelder oppnåelsen av videregående utdanning. I den norske Levekårsundersøkelsen konkluderes som følger i drøftingen av utdanning og overføring av yrkesstatus: (Jfr. NOU 1976:46)

"Rent alment tyder det på at vi er på vei fra et samfunn der status gikk i arv mer direkte, til et samfunn der det en oppnår på arbeidsmarkedet er bestemt av den utdanning en erverver seg. Men indirekte, via utdanning, gjør tendensen til det gamle lagdelingssystemet seg gjeldende i nesten samme utstrekning som før. Utdanning er mer og mer nødvendig for å oppnå de privilegerte posisjoner på arbeidsmarkedet, men høyere statuslag er privilegert når det gjelder oppnåelsen av videregående utdanning" (NOU 1976:46, side 55).

Det er dette funnet, at høyere utdanning i større grad velges av folk fra høystatuslag enn fra lavstatuslag, vi kan påvise også for Rana. Mønsteret uttrykkes i de "karrierevalg" ungdom med ulike sosial bakgrunn treffer. Elever med middelklassebakgrunn velger i større grad almenfaglig videregående skole, som første skritt i retning av høyere utdanning. Elever med arbeiderklassebakgrunn tenderer til å velge yrkesfaglig videregående utdanning, og innretter seg i stor grad på det lokale arbeidsmarked. I tillegg til de almene funn som er referert over, er det viktig å ha in mente Ranas særtrekk som senter for tungindustri. "Jernverksbyen" er bygget opp på kort tid som resultat av tungindustriell vekst. Dette har ikke bare økonomiske, politiske og sosiale konsekvenser, men like mye kulturelle. I forhold til "landsgjennomsnittet" er industriarbeiderkulturen i Rana sterkt utviklet. Industrien som arbeidsplass og velferdssystem (opparbeiding av sosiale rettigheter) har utgjort, og utgjør fortsatt en viktig del av barns og ungdoms oppvekstvilkår. "Alle" barn i Rana har fedre (eller i det minste nære slektninger) som jobber på Jernverket. Videre er det grunn til å tro at denne tilhørigheten til Jernverket og

lokalsamfunnet forsterkes av at Rana ligger geografisk relativt isolert. Det fins få alternative arbeidsmuligheter innenfor rimelig pendleavstand fra Mo.

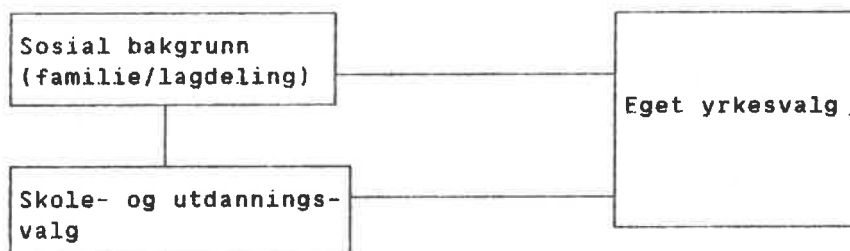
Like sikkert som at vi kan peke på slike generelle sammenhenger mellom utdannings/yrkesambisjoner og sosial bakgrunn, er det at en rekke modifikasjoner må tas med. For det første er det mange elever som ikke faller inn i de mønstre vi har skissert. Indikatoren på det er "gråsonene" på omlag 50% av elevgruppen (i gjennomsnitt for det høye og lave anslaget). Det fins mange eksempler på elever med såkalt "lavstatusbakgrunn" som satser målbevisst på høyere utdanning; på samme måte som elever med såkalt "høystatusbakgrunn" ikke har konkrete utdannings- og yrkesplaner. Det er verdt å minne om at vi presenterer sosiale mønstre, og ikke mekaniske sammenhenger. Inntrykket vi sitter igjen med er de sosiale forskjellene er relativt små, vi står kanskje overfor et samfunn som bør betegnes som lagdelt snarere enn klassesdelt.

Videre er vår drøfting i en viss forstand urettferdig overfor de ungdommene som satser svært målbevisst på yrkeskarriere innen det lokale arbeidsmarkedet (håndverk- og industri osv.). Riktignok finner vi at en betydelig andel av elevene fra de yrkesfaglige studieretningene tilfredstiller de krav vi stiller til de "ekspansive" elevene, men denne gruppen domineres av elever fra almenfag. Det som muligens "undertrykkes" i vår måte å måle på, er at målbevissthet i utdanningsvalg ikke bare dreier seg om (faste) planer om høyere utdanning, men også om valg av yrkesrettet utdanning. Annerledes formulert: endel målbevisste elever fra yrkesfaglige linjer kan "falle gjennom" i våre målinger til tross for at styrken i utdanningsambisjoner er tilstede, fordi retningen er "feil". Måten vi har løst opp dette på, er å beregne det høye anslaget på skjult ledige og ekspansive elever, fordi det der åpnes for at slike elever måles som "ekspansive".

Innledningsvis stilte vi bl.a. spørsmålet om hvor mange som er skjult ledige, og hvem de er. Hva blir så svaret på disse to spørsmålene? Når det gjelder omfanget av skjult ledighet, har vi funnet at andelen ligger mellom 10% og 21% av totalt antall elever. Når vi generaliserer, beregnet vi i kapittel 2 at dette dreier seg om mellom 130 elever (minimumsanslag) og 260 elever (høyt anslag). Vi beregnet i kapittel 2 at det ialt er mellom 2.800 og 3.430 personer i randsonen

til arbeidsmarkedet i Rana. Det betyr at andelen skjult ledige elever er relativt høy i forhold til totalt antall elever, men relativt lav i forhold til totalt antall personer i randsonen til arbeidsmarkedet. Med utgangspunkt i det lave anslaget utgjør andelen skjult ledige elever omlag 5% av personene i randsonen til arbeidsmarkedet, mens tilsvarende andel med det høye anslaget er omlag 7%.

Vi har videre drøftet hvem de skjult ledige og ekspansive elevene er (dvs. hvilke skoler de går på og hvilken sosial bakgrunn de har). Et viktig argument vi her har festet oss ved, er at det er en systematisk sammenheng mellom sosial bakgrunn og utdanningsaspirasjoner. Elever fra typisk arbeiderklasse miljø har tilbøyelighet til å velge yrker som krever relativt lite teoretisk utdanning. Elever fra typisk middelklasse miljø har tendens til å velge yrker som stiller større krav til teoretisk utdanning og skolering. Disse forskjellene slår ut i ulikheter i aspirasjonsnivå, og kan måles gjennom ulike strategier for utdannings- og yrkesvalg. Disse elementene kan f.eks. koples på følgende måte:

Vi har dokumentert at yrkesvalg treffes i et tett samspill mellom familieinstitusjonen (plass i klasse/lagdølingshierarkiet), og utdanningsinstitusjonen. Sagt på en annen måte: bak utdannings- og yrkesvalg ligger dype kulturelle og strukturelle føringer. Disse føringene skapes, produseres og reproduseres i skjæringsfeltet mellom familie og utdanning. Vi bør imidlertid understreke at dette dreier seg om sosiale mønstre, og ikke mekaniske årsaks-virkningssammenhenger. For det første er det relativt små sosiale forskjeller i Ranasamfunnet i dag, særlig når vi sammenligner med tradisjonsrike industrisamfunn på kontinentet. For det andre er det mye som tyder på at det er i ferd med å skje en "oppmykning" i forholdet mellom sosial bakgrunn og utdanningsvalg (jfr. kapittel 4.3.3). Kanskje mest interessant i denne sammenhengen er det mønsteret vi har funnet på handel- og kontorlinja på Kongsveien videregående skole. Det er denne linja som i størst grad

kan sies å befinne seg i skjæringsfeltet mellom det tradisjonelle almenfaglige og det tradisjonelle yrkesfaglige skoletilbudet. Vi har altså funnet at det ikke bare er sosial bakgrunn som styrer yrkesvalg, men at også skolen er en viktig medbestemmende faktor. Annerledes formulert: det er fortsatt sterke krefter som påvirker den enkelte til å velge yrke (og utdanning) som samsvarer med sin sosiale bakgrunn (plass i lagdelingshierarkiet), men det er tendenser til at dette mønsteret mykes opp. Sentralt i denne "oppmykningen" står nettopp påvirkningen via de videregående skolene. Vi fant at 25% av elevene på yrkesfaglig studieretning hadde ambisjoner om utdanning på høyskolenivå. Dette kan tas som et tegn på at det har skjedd en nedbygging av skillelinjene mellom almenfaglig og yrkesfaglig studieretning etter at det ble mulig å ta en 3-årig videregående utdanning uten å gå veien om "gymnaset" (almenfaglig studieretning). Det som da blir vårt avsluttende poeng, er at kapasitetsgrensene sannsynligvis er med på å bremse denne oppmykningen av tradisjonelle skillelinjer i videregående skole.

LITTERATURLISTE:

Arbeidsdirektoratet

- 1981 "Ungdomsundersøkelsen 1980 del 1 og del 2"
(saksbehandler Ketil Moen).

Arbeidskontoret for Rana, Månedrapporтер jan.1984-feb.1985

Berg, P.O

- 1965 "Ringvirkninger av ny storindustri", Publikasjon
nr.1, Distriktenes Utbyggingsfond, Oslo.

Bernstein, Basil

- 1969 "Social Structure, Language and Learning" i
P. De Cecco (red): "Language, Thought and
Instruction". New York: Holt, Rinehart and
Winston.

Borgeraas, Elling

- 1984 "Forskning om arbeidsledighetens konsekvenser"
NAVF, Oslo 1984.

Colbjørnsen, Tom

- 1982 "Sysselsettingsproblemer. Påtvunget eller selvvalgt?
Universitetsforlaget.

Engelstad, Fredrik

- 1985 "Dette forteller meningsmålingene: Sikker jobb det
viktigste", Plan og arbeid 1985.

Foss, Olaf og
Jan Mønnesland

- 1985 "Arbeidsdirektoratet kan ikke trylle"
Plan og arbeid, nr. 3/1985.

- Guvåg, Bjørn og
Arild Hervik
1983 "Konsekvenser for sysselsettingen i Rana kommune av omstillinger ved Jernverket." (Industridepartementet)
- Halvorsen, Knut
1980 "Utstøting som forklaring på sanering av arbeidskraft" i Knut Halvorsen (red): "Arbeid og sysselsetting foran 80-åra", Pax 1980.
- Hellevik, Ottar
1977 "Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap", Universitetsforlaget, Oslo.
- Hanisch, Ted
1977 "Hele folket i arbeid", Oslo.
- Institutt for
Samfunnsforskning
1985 "Søkelys på arbeidsmarkedet" nr.1/1985.
- Jahoda, Lazarsfeld og
Zeisel
1971 "Marienthal", Chicago 1971.
- Karlsson, Gøsta
1984 "Arbeid for de unge",
Det Europeiske Fagforeningsinstitutt, Info 10,
Brussel 1984.
- Kildal, Nanna
1983 "Arbeidsledighet som livsform"
Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i
Tromsø.
- Kolberg, Jon Eivind
1976 "Hvorfor kom så mange på trygd - og flere enn man forventet? Om årsaker til uførhet".
Tromsø/Oslo 1976.

Kolberg, Jon Eivind og

Kari Wærness

1985 "Trygd og samfunn" (2.utg).

Løchen og Marthinsen,

1962 "Samarbeidsproblemer ved gjennomføringen av lovene om
attføringshjelp og uføretrygd", i Tidsskrift for
Samfunnsforskning.

Nordland fylkeskommune,

1985 "Beredskapsplan mot arbeidsledighet for 1985".

Nordland fylkeskommune,

1984 og "Skolestatistikk for skoleåret 1983-84 og 1984-85".
1985

NOU 1976:46 Levekårsundersøkelsen, Utdanning og ulikhet.

NOU 1976:28 Levekårsundersøkelsen, Sluttrapport.

OECD, juli 1984, Economic Outlook.

OECD, sept. 1983, Employment Outlook.

Ot.prp. nr. 18 (1973-74).

Polany, Karl

1957 "The Great Transformation"
Boston 1957.

Ramsøy, Odd

m. fl.

1971 "På livet..."
Universitetsforlaget, Oslo.

Rana kommune, "Finansrådmannens forslag til langtidsbudsjett for
1984 perioden 1984-88".

Rana sosialkontor, 1. og 2. Kvartalsrapport. 1984.

Saxi, Hans Petter

- 1984 "Hvem blir arbeidsledige - og hva blir konsekvensene av ledighet?"
NIBR-notat 1984:131.

Solberg, Mona

- 1984 "Alder og trengsel på arbeidsmarkedet",
Tidsskrift for samfunnsforskning, bd.25,1985.

Stafseng, Ola

- 1984 "Framtida er nå, ungdomsrolle i endring?"
i Thomas Haaland (red.) "Ung og arbeidsløs",
Pax 1984.

Statistisk Sentralbyrå

- (SSB) 1982 Forbruket til private hushald 1980-1982.
- (SSB) Nye distriktstall 5:85
- (SSB) Statistisk Arbok 1973,1976,1979,1981,1984
- (SSB) Folkemengden etter alder og ekteskapelig status,
31. Desember 1983, NOS: B 473.
- (SSB) Statistisk ukehefte nr. 4, 1985.

St.meld. nr. 44 (1974-75).

Stjernø, Steinar

- 1985 "Den moderne fattigdommen", Rapport nr. 85:1,
Norges Kommunal- og sosialhøgskole, 1985.

Terum, Lars Inge

- 1984 "Yngre og utan arbeid. Om den registrerte
fattigdommen basert på Sosialhjelpsstatistikken
frå 1966 - 1983".
Notat nr. 11-1984, ISF, Oslo.

Wood, S (ed.)

1982 "The Degradation of Work?" Skill, deskilling and
the labor process".
Hutchinsons, London.

Andre publikasjoner fra Rana-prosjektet:

Bivand, Roger og

Roger Jøsevold

1984 "Jernverket og Rana",
Nordlandsforskning 1984.

Borgen, Svein Ole

1984 "Rana i arbeid"
FAFO 1984

Johnstad, Tom

1984 "Rana i omstilling" (1 og 2),
IØI, Bergen 1984.

